

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1787-1792 OSMANLI-RUS SAVAŞI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Enver ÇAKAR

HAZIRLAYAN
Serhat KUZUCU

2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

1787–1792 OSMANLI-RUS SAVAŞI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Enver ÇAKAR

HAZIRLAYAN
Serhat KUZUCU

Jürimiz,tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****1787–1792 Osmanlı-Rus Savaşı****Serhat KUZUCU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Yeniçağ Bilim Dalı****Elazığ – 2012, Sayfa: XXII+215**

XVIII. yüzyıl Osmanlı siyasi tarihinde Rusya ile olan ilişkiler önemli bir yere sahiptir. Özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında Rusya ile yapılan mücadeleler Osmanlı Devleti için bir kırılmanın başladığı dönem olarak da ele alınabilir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan bu süreç, 1787–1792 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşı ile birlikte iyiden iyiye kendini hissettirerek, Osmanlı Devleti’ni hızlı bir şekilde bir gerileme ve dağılma süreci içine sürüklemiştir.

Bu dönemde Kırım Hanlığı hâkimiyeti için iki devlet arasında ciddi mücadeleler yaşanmış ve Kırım, Osmanlı Devleti egemenliğinden çıkarak, Rusya hâkimiyeti altına girmiştir. Bu şekilde Rusya Karadeniz’e tamamen yerleşerek, başta boğazlar olmak üzere, bu bölgedeki tehdidini iyice arttırmıştır. Bundan sonra, Rusların güneye inmesini istemeyen ve çıkarlarını korumak peşinde koşan İngiltere ve Fransa gibi batılı devletler bir yandan edindikleri siyasi ve ekonomik hakları daha da genişletmek isterken diğer taraftan da Rusya’nın bu bölgede daha fazla güçlenmesine engel olmak istiyorlardı. Bütün bu gelişmeler Osmanlı Devleti’nin güçlü devletler arasında bir denge siyaseti yürüterek varlığını devam ettirme zorunluluğunu doğurdu. Artık Osmanlı Devleti toprakları, başta Rusya olmak üzere, birçok Avrupa devletinin rekabet alanı haline geldi.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Rusya, Yaş Antlaşması, Zıştovi Antlaşması

ABSTRACT**Doctorate Thesis****1787–1792 Ottoman Russian War****Serhat KUZUCU****The University Of Fırat****The Institute Of Social Science****The Department Of History****Elazığ – 2012, Pages: XXII+215**

In Ottoman political history, Ottoman-Russian relations on the 18th century is of prime importance. Struggles against Russia, especially on the second part of this century can be regarded as a breaking point for Ottoman Empire. The process starting with Küçük Kaynarca treaty made itself thoroughly apparent after Ottoman-Russian and Ottoman-Austria War between 1787–1792 and as a result made way to a rapid decline and dissolution of Ottoman Empire.

In this period, serious struggles took place between two nations over the rule of the Crimean Khanate and Ottoman Empire lost control of the Crimea and it fell under Russia's domination. As a result, Russia completely settled down in the Black Sea and increased its threat on the region, particularly on the straits. After that, some western states like England and France who don't want Russia to access to the warm sea ports and who want to protect their interests started a struggle against Russia's further advancement in the region. This situation led way to Ottoman Empire to drive a balance policy among strong states and thus to continue its existence. As a consequence, the lands of Ottoman Empire became the competition ground of many western states, notably Russia.

Keywords: The Crimean Khanate, Russia, the Yaş Treaty, the Zıştovi Treaty

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
KONU VE KAYNAKLAR.....	XV
1. KONU	XV
2. KAYNAKLAR	XVI
2.1. Arşiv Vesikaları.....	XVI
2.1.1. Hatt-ı Hümayun Tasnifi Belgeleri.....	XVI
2.1.2. Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri.....	XVII
2.1.3. Ali Emiri Tasnifi Belgeleri.....	XVII
2.1.4. Mühimme Defterleri.....	XVII
2.1.5. Kırım Hanlığı Kalemî Belgeleri.....	XVII
2.1.6. Amedî Kalemî Kırım Hanlığı Belgeleri.....	XVIII
2.1.7. Düvel-i Ecnebiye Belgeleri	XVIII
2.1.8. Name-i Hümayun Defterleri	XVIII
2.1.9. Ahidnâme Defterleri.....	XIX
2.2. Yazmalar-Kronikler ve Genel Mahiyetteki Eserler.....	XIX
2.3. Rûznameler.....	XXI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN SEBEPLERİ

1.1. RUS İMPARATORİÇESİ II. KATERİNA’NIN OSMANLI SİYASETİ VE GREK PROJESİ.....	3
1.2. KIRIM HANLIĞI’NDA OSMANLI-RUS NÜFUZ MÜCADELESİ	5
1.2.1. Küçük Kaynarca Antlaşması’na Kadar Kırım Hanlığı	5
1.2.2. Küçük Kaynarca Antlaşması Sonrası Kırım Hanlığı	8
1.2.2.1. Kırım Hanları Arasındaki İktidar Mücadelesi	9
1.2.2.2. II. Katerina’nın Kırım Hanlığı’nın İç İşlerine Müdahalesi ve Şahin Giray’ın Kırım Hanı Oluşu	11
1.2.2.3. Şahin Giray’ın Kırım Hanlığı’ndaki Faaliyetleri.....	14
1.2.2.4. Kırım İsyanı	15
1.2.2.5. Osmanlı Devleti’nin Tutumu	17
1.2.2.6. Kırım Hanlığı için III. Selim Giray ile Şahin Giray’ın Mücadelesi	18
1.2.2.7. Osmanlı Devleti’nin Kırım Hanlığı’na Askeri Yardım Hazırlıkları ve Kırım Seraskeri Canikli Ali Paşa’nın Faaliyetleri	20
1.2.2.8. Fransa’nın Kırım Krizine Müdahalesi ve Aynalıkavak Tenkihnâmesi ...	24
1.2.2.9. Şahin Giray’ın Yeni Hanlık Dönemi ve Çıkan İsyanlar	27
1.2.2.10. Rusların Kırım Hanlığı’nı İşgali ve Şahin Giray’ın Akibeti.....	29
1.2.2.11. Kırım Hanlığı’nın Ruslar Tarafından İlhakını Osmanlı Devleti’nin Tasdiki	33
1.3. KAFKASLARDA OSMANLI-RUS MÜCADELESİ	36
1.3.1. Tarihi Zemin.....	36
1.3.2. II. Katerina’nın Kafkasya Siyaseti	40
1.3.3. Çerkes Halkının Osmanlı Devleti’nden Yardım Talebi ve Ferah Ali Paşa’nın Soğucak Muhafızlığına Atanması	42
1.3.3.1. Ferah Ali Paşa’nın Soğucak Muhafızlığı ve Burada Yaptığı Faaliyetler	44

1.3.3.2. İmam Mansur'un Ortaya Çıkışı ve Ruslara Karşı Mücadelesi	47
1.3.4. Gürcistan Bölgesinde Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi.....	50
1.3.4.1. Tarihi Zemin	50
1.3.4.2. Rusya'nın Gürcistan'ı Himayesi Altına Alması ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu.....	52
1.4. OSMANLI DEVLETİ İLE RUSYA ARASINDA YAŞANAN DİĞER İHTİLAF KONULARI	55
1.4.1. Rus Konsolosluklarının Nerede Açılacağına Dair Yaşanan Kriz	56
1.4.2. Ticari Konularda Yaşanan Sorunlar ve Ticaret Antlaşması.....	58
1.4.3. Kılburun Mevkinde Çıkarılan Tuzun Paylaşımı ve Kazakların Rus Sınırlarına Yaptıkları Akınlar Meselesi	62

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ İLANI VE YAPILAN HAZIRLIKLAR

2.1. RUSYA-AVUSTURYA İTTİFAKI VE GREK PROJESİ	65
2.1.1. Tarihi Zemin.....	65
2.1.2. II. Josef ile II. Katerina'nın Mohilev ve Kerson Görüşmeleri	67
2.1.3. Osmanlı Devleti'nin Rusya-Avusturya İttifakına Karşı Tutumu	70
2.1.4. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Ültimatolması	72
2.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN RUSYA'YA SAVAŞ İLANI VE DIŞ YANKILARI	74
2.2.1. Rusya'ya Savaş İlanı	74
2.2.2. Rusya'nın Savaş Kararına Tepkisi	76
2.2.3. Osmanlı Devleti'nin Savaş Kararının Gerekçelerini Avrupa Devletlerine İzahı	78
2.2.4. Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlanı.....	79
2.3. OSMANLI DEVLETİ'NİN MALİ YAPISI VE MEVCUT DURUM	81

2.3.1. Savaşın Finansmanı ve Kaynak Temini	84
2.4. OSMANLI DEVLETİ’NİN ASKERİ HAZIRLIKLARI	88
2.4.1. Ordunun Mevcut Durumu	88
2.4.1.1. Kara Kuvvetleri.....	88
2.4.1.2. Deniz Kuvvetleri.....	90
2.4.2. Sefer Güzergâhı ve Yolların Tamiri.....	94
2.4.3. Silah ve Mühimmat Tedariki	97
2.4.4. Kale İnşası, Mevcut Kalelerin Tamiri ve Güçlendirilmesi	98
2.5. RUSYA’NIN ASKERİ GÜCÜ VE YAPTIĞI HAZIRLIKLAR	104
2.6. OSMANLI-İSVEÇ İTTİFAKI	107
2.7. OSMANLI-PRUSYA İTTİFAKI	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM¹¹³

SAVAŞ DÖNEMİ VE MUHAREBELER

3.1. OSMANLI ORDUSUNUN SEFERE ÇIKIŞI.....	113
3.1.1. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa’nın İstanbul’dan Hareketi	113
3.1.2. Edirne Sahrasındaki Ordunun Cephelere Sevki	114
3.2. SAVAŞIN CEPHELERİ	116
3.2.1. Avusturya Cephesi Muharebeleri.....	116
3.2.1.1. Muhadiye ve İnlik Muharebeleri	117
3.2.1.2. Şebeş Muharebesi	118
3.2.1.3. Belgrat’ın Avusturya Tarafından İşgali	120
3.2.1.4. Yerköy Zaferi.....	121
3.2.2. Rusya Cephesi Muharebeleri	122
3.2.2.1. Kılburnu ve Liman Muharebesi	123
3.2.2.2. Yaş Kasabası ve Hotin Kalesi’nin İşgali	125

3.2.2.3. Özi Kalesi'nin Ruslar Tarafından Kuşatılması	125
3.2.2.3.1. Özi Kalesi'nin İşgali	126
3.2.2.3.2. Özi İşgali Sonrası I. Abdülhamit'in Vefatı ve III. Selim'in Tahta Çıkışı.....	128
3.2.2.4. Fokşan Savaşı	130
3.2.2.5. Boze Savaşı.....	131
3.2.2.6. Bender Kalesi Kuşatması ve Kalenin Rusya'ya Teslimi	132
3.2.2.7. Kili ve İsmail Kalelerinin Rusya Tarafından İşgali	134
3.2.2.8. Maçın Savaşı.....	135
3.2.3. Kafkas Cephesi ve Anapa Kalesi'nin Ruslar Tarafından İşgali.....	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞIN SONA ERMESİ VE YAPILAN ANTLAŞMALAR

4.1. AVUSTURYA İLE YAPILAN SULH GÖRÜŞMELERİ VE ZİŞTOVI ANTLAŞMASI	143
4.1.1. Prusya'nın Avusturya'yı Barışa Zorlaması ve Reichenbach Mutabakatı	143
4.1.1.1. Reichenbach Mutabakatı Sonrası Osmanlı Devleti'nin Tutumu	145
4.1.2. Yerköy Mütarekesi.....	147
4.1.3. Zıştovi Görüşmeleri ve Barış Antlaşmasının İmzalanması.....	148
4.1.4. Zıştovi Barış Antlaşması'nın Maddeleri	150
4.1.5. Avusturya ile Yapılan Mücadelenin Genel Değerlendirmesi ve Zıştovi Barış Antlaşması'nın Tahlili.....	153
4.2. RUSYA İLE YAPILAN SULH GÖRÜŞMELERİ VE YAŞ ANTLAŞMASI..	156
4.2.1. İlk Sulh Girişimi.....	156
4.2.2. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Rus Generali Rebnin'e Mütareke İçin Müracaatı.....	158
4.2.3. Kalas Görüşmeleri ve Mütarekenin İmzalanması	160

4.2.4. Müzakerecilerin Belirlenmesi ve Yaş Kasabasında Barış Görüşmelerinin Başlaması	163
4.2.4.1. İki Heyet Arasında Geçen Görüşmeler ve Alınan Kararlar	164
4.2.5. Yaş Antlaşması'nın İmzalanması ve Maddeleri	166
4.2.6. Yaş Antlaşması'nın Tahlili ve Sonuçları	169
SONUÇ	172
KAYNAKÇA.....	177
EKLER	191
EKLERİN LİSTESİ	192
ÖZGEÇMİŞ	215

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı Donanmasının Mevcudu (1789–1790)	92
Tablo 2. Hotin Kalesi’ndeki Topların Listesi (1786–1787).....	100
Tablo 3. Faş Kalesi’nin Mühimmat Listesi(1783-1794).....	101
Tablo 4. Savaş Öncesi Rus Askeri Gücü (1784–1785).....	106

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan kısa bir süre sonra üç kıtaya hızla yayılmış, farklı din, dil ve ırktan birçok unsuru bünyesinde barındıran güçlü bir imparatorluk haline gelmiştir. Ancak oluşturulan bu güçlü yapı XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, bozulmaya başlamış ve devletin bir duraklama ve gerileme dönemi içine girmesine neden olmuştur. Bunda, fetihlerin durması ve devlet müesseselerinde meydana gelen bozulmaların yanı sıra, dünya siyaset hayatında meydana gelen değişiklikler de önemli bir rol oynamıştır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihinde, Karadeniz'in kuzeyinde güçlü bir devlet olarak ortaya çıkan Rusya'nın önemli bir yeri vardır. Özellikle bu yüzyılın ikinci yarısı Rusya'nın yıllarca içinde beslediği ideallerini artık tam anlamıyla hayata geçirmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde Rus Çarı I. Petro ile temeli atılan Rus yayılmacı ve genişleme siyasetinin hedefinde Osmanlı Devleti'nin önemli bir yer işgal etmesi, iki ülke siyasi ilişkilerinin sürekli bir mücadele ortamında geçmesine sebebiyet vermiştir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada XVIII. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı tüm yönleriyle incelenmiştir. Giriş ve dört ana bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında Osmanlı-Rus ilişkilerinin tarihi gelişimi hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde savaş öncesi iki devlet arasında yaşanan siyasi münasebetlere yer verilerek, yaşanan ihtilaf konularına, özellikle de iki devletin Kırım Hanlığı ve Kafkasya üzerindeki iki nüfuz mücadelesine değinilerek savaşın sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilanı ve savaş için yapılan hazırlıklar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi askeri ve mali yapısı, yapılan askeri hazırlıklar, savaşın mali yönü ve finansmanı ile yapılan ittifaklar bu bölümün başlıca konularını oluşturmuştur.

Üçüncü bölümde, Osmanlı ordusunun hareketi ve Osmanlı-Rus savaşları bütün ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünü olan dördüncü bölümde ise, savaş dönemini sonlandıran antlaşmalar üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Yerköy Mütarekesi ve Zıştovi Antlaşması ve Rusya ile imzalanan Kalas Mütarekesi ve Yaş Antlaşması ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın ekler kısmında, Yerköy ve Kalas mütarekeleri ile Zıştovi ve Yaş antlaşmalarının tam metinlerine ve çeşitli arşiv belgelerine yer verilmiştir.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında bana her türlü yardım ve özveriye gösteren değerli hocam Prof. Dr. Enver ÇAKAR'a teşekkürü bir borç biliyorum. Yine üzerimde emeği olan, kıymetli görüş ve düşünceleriyle beni yönlendiren muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e şükran borçluyum. Gerek kaynak temini ve gerekse görüşleriyle bana yardımcı olan hocamlarım Yrd. Doç. Dr. Erdinç GÜLCÜ ve Yrd. Doç. Dr. Murat FİDAN'a ve ayrıca Kilis 7 Aralık Üniversitesi Tarih Bölümü Akademik personeline minnettarım.

Doktora tez çalışmam esnasında Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde tanıştığım ve kendi tabiriyle ilminin sadakasını her fırsatta veren değerli meslektaşım, arkadaşım Arş. Gör. Uğur DEMİR'e ve Arş. Gör. Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye teşekkür ederim. Beni hep destekleyerek bu günlere gelmemde büyük emekleri olan annem ve babama minnettarım. Ayrıca manevi desteğini gördüğüm eşime ve bu süreçte zaman zaman ilgimi esirgemek zorunda kaldığım oğluma teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

A. AMD. KRM	: Amedi Kalemi Kırım Hanlığı Belgeleri
A.DVN. DVN	: Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye Kalemi
A. DVN. DVE. D.	: Düvel-i Ecnebiye Defterleri
A. DVNS. NMH. D.	: Name-i Hümayun Defterleri
A. DVN. KRM	: Divan-ı Hümayun Kırım Hanlığı Kalemi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BŞM. CBH. D	: Bab-ı Defteri Başmuhasebe Cebhane-i Amire Defterleri
BŞM. TPH. D	: Bab-ı Defteri Başmuhasebe Tophane-i Amire Defteri
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
İA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCFD	: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi
DN.	: Dosya Numarası
GN.	: Gömlek Numarası
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜEFD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
Ktp.	: Kütüphane
M.	: Miladi
MD	: Mühimme Defteri
MÜ	: Marmara Üniversitesi
Nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
s.	: Sayfa
TOEM	: Türk Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

tsz.	: Tarihsiz
TY	: Türkçe Yazmalar
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y	: Yazma
YB	: Yabancı Arşiv
vb.	: Ve benzeri
Vol.	: Volume
vr.	: Varak

KONU VE KAYNAKLAR

1. KONU

Osmanlı Devleti'nin son üç yüz yılında en çok mücadele ettiği devlet hiç kuşkusuz Rusya olmuştur. İki imparatorluğun coğrafi konumları, jeopolitik koşulları ve aralarındaki ticari ve siyasi rekabet bu çatışmanın temelini teşkil etmiştir. XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'e yönelmesiyle başlayan bu süreç, ilk başlarda Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Güney Doğu Asya ile meşgul olmasından dolayı fazla gelişmemiştir. Fakat XVIII. yüzyılın başlarından itibaren iki devlet arasındaki ilişkilerin artık iyiden iyiye gerildiği görülmektedir.

XVIII. yüzyıl Rus tarihinde, Osmanlı Devleti önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde I. Petro ile temeli atılan Rus yayılcı ve genişleme siyasetinin hedefinde Osmanlı Devleti'nin bulunması bu durumun ortaya çıkmasında asıl etken olmuştur. Daha sonra Rus tahtına çıkan çarlar ve özellikle Çariçe II. Katerina tarafından bu siyasetin devam ettirilmesi Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kayıplarına neden olduğu gibi, devletin gerileme ve dağılma sürecine girmesinde de en büyük etkeni teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'nı kurtarmak ve kendini toparlamak maksadıyla, 1787 yılında Rusya'ya savaş ilanı ile başlayan, 1792 yılında Yaş Antlaşması ile son bulan bu savaşın her safhasının detaylı olarak bilinmesine katkı sağlamak, bu çalışmanın başlıca hedefini oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki siyasi münasebetleri konu alan muhtelif çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmaların çoğu Osmanlı-Rus savaşlarının genelini ihtiva eden eserler tarzındadır¹. Son zamanlarda bu ilişkilerin her safhasını ayrı bir çalışma olarak daha detaylı ele alan eserler de kaleme alınmıştır². Bu bakımdan, “1787-

¹ A. M. Ataç, *Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1953; Sâmîha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul, 2004; Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Rus İlişkileri*, Ankara, 1975; Haluk F. Gürsel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1968; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990; Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969; Yahya Okçu, *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara, 1949; A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2009; Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, London, 2007.

² Tuğrul Özcan, *Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2010; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, Ankara, 2006; Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamanice Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004; Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği)*, İstanbul, 2007; Mustafa Nuri Türkmen, *Kamanice Seferi'nin Lojistik Hazırlıkları*, AÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

1792 Osmanlı-Rus Savaşı” adlı tez çalışmamız, bu çalışmaların bir devamı niteliğindedir.

Eserimizin Bibliyografya kısmında künyeleri verilen tetkik eserlerden de anlaşılacağı üzere, bu güne kadar doğrudan 1787- 1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nı konu alan herhangi bir müstakil çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan, yapılan bu çalışmanın bu alandaki bir eksikliği tamamlaması açısından oldukça faydalı olacağı kanatını taşımaktayız.

2. KAYNAKLAR

2.1. Arşiv Vesikaları

Bu çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşiv’inde muhtelif tasniflerde yer alan çok sayıdaki vesika ve defterler kullanılmıştır. Bunların muhtevaları ve kaynak olarak değerleri aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.1.1. Hatt-ı Hümayun Tasnifi Belgeleri

Bunlar Osmanlı Arşivi’nin en önemli tasniflerinden biridir. Bu tasnife ait belgeler genellikle padişahların el yazılarıyla yazdıkları emirleri ihtiva etmektedir. Hatt-ı hümayunlar bazı hallerde padişahın ağzından, fakat başka bir şahsın kaleminden çıktığı da olmuştur. Bunlar, doğrudan padişah tarafından çıkarılan yazılar olduklarından devlet işleriyle ilgili önemli bilgileri ihtiva etmektedirler.

Hatt-ı hümayunlar kendi içinde unvanına, beyaz üzerine ve telhis veya takrir üzerine yazılan hatt-ı hümayunlar olmak üzere üç şekilde değerlendirilmektedir. Unvanına olarak değerlendirilen hatt-ı hümayunlarda padişahın kusursuz olarak yerine gerilmesini istediği hususlar, fermandaki tuğranın üst, sağ veya sol tarafında padişahın hattıyla yer alırdı. Sadrazamların çeşitli konularla ilgili meseleleri özetleyerek padişaha bildirip kararının istendiği yazıya telhis denmesine karşın, padişahın bu telhisin üst kısmına verdiği emri veya kararı yazması halinde buna da telhis üzerine hatt-ı hümayun denilmekteydi. Beyaz üzerine hatt-ı hümayunlar ise bir arz veya telhis olmaksızın padişahın herhangi bir konu üzerine resen verdiği emirleri ihtiva eder³.

Bu çalışmamızda, devlet işleriyle ilgili mühim meseleleri birinci ağızdan ele alan bu belge tasnifinden büyük oranda istifade edilmiştir. Özellikle Sultan I. Abdülhamit ve

(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002; Hakan Yıldız, *Hadi Osmanlı Sefere (Prut Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik)*, İstanbul, 2006.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, 1998, s. 172–179.

III. Selim dönemine ait beyaz üzerine hatt-ı hümayun türünden belgelerden, devletin bu savaş esnasında ve öncesinde dâhili işleriyle ilgili önemli bilgilere erişildiği gibi, yabancı devlet başkanlarına yazılan çeşitli nameler hakkında da kıymetli bilgilere ulaşılmıştır.

2.1.2. Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri

Bu tasnifte 1553-1904 tarihleri arasını kapsayan toplam 216.572 vesika bulunmaktadır. Buradaki belgeler her ne kadar kronolojik olarak kataloglara geçirilmemiş olsa da, ihtiva ettiği bilgiye göre Askeriye, Hariciye, Bahriye, Dâhiliye, Eyalet-i Mümtaze, Nâfia, Darphane gibi isimlerle yirmi ayrı kısma ayrılmıştır⁴. Bu tasnife ait belgeler Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, ekonomik ve siyasi tarihine ait önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Çalışmamızda başta Askeriye, Bahriye ve Harici'ye olmak üzere bu tasnife ait vesikalardan azami ölçüde istifade edilmiştir.

2.1.3. Ali Emiri Tasnifi Belgeleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından başlayıp, Sultan Abdülmecit zamanına kadar gelen çok sayıda vesikayı ihtiva etmektedir. Tasnifin padişahlara göre yapılmış olması bize büyük kolaylık sağlamıştır. Bu tasnifteki belgeler Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve iktisadi meselelerinden, yabancı devletlerle olan münasebetlerine kadar muhtelif konuları ihtiva etmektedir.

2.1.4. Mühimme Defterleri

Divan-ı Hümayun toplantılarında yapılan müzakereler sonucu devletin dahili ve harici önemli meselelerine dair özet bilgileri ihtiva etmektedir. Hangi tarihten itibaren tutulmaya başlandığı tam olarak bilinmeyen bu defterler, bilhassa devrin idari ve sosyal alanlardaki gelişme ve değişimler ile siyasi olayların tespiti noktasında oldukça önemli kaynaklardır⁵.

2.1.5. Kırım Hanlığı Kalemi Belgeleri

Kırım Hanlığı kalemi belgeleri, divan yani beylikçi kalemine ait tasnifler arasında yer alır. Burada Kırım Hanlığı'nın XVIII. yüzyılına ait vesikalar yer

⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2010, s. 420- 421.

⁵ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı(1516–1566)*, Elazığ, 2003, s. XLI.

almaktadır. Toplam üç dosya halinde iki yüz dokuz vesika bulunmaktadır. Bu belgelerin çoğu Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmek için yaptığı siyasi faaliyetleri içeren, Kırım halkının Osmanlı Devleti'ne yazdığı mektuplar ile Osmanlı Devleti'nin buna mani olmak için Kırım hanlarına gönderdiği emir ve hükümleri ihtiva etmektedir.

2.1.6. Amedî Kalemi Kırım Hanlığı Belgeleri

Sadrazamın padişaha yazdığı telhis ve takrirlerle yabancı devletlere yazılan her türlü yazılar Amedi kaleminde yazılır ve burada saklanırdı⁶. Amedi kalemi içinde yer alan Kırım Hanlığı dosyasında toplam olarak yetmiş iki vesika bulunmaktadır. Bu vesikaların birçoğu XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait olup, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Kırım hâkimiyeti için yaşanan mücadeleleri içermektedir.

2.1.7. Düvel-i Ecnebiye Belgeleri

Düvel-i Ecnebiye belgeleri de divan yani beylikçi kalemine ait tasnifler arasında yer almaktadır. Bu tasnifte her devlete bir numara verilmiş ve bu numaralar altında toplanan belgeler de kronolojik olarak sıralanmıştır. Düvel-i Ecnebiye Belgeleri Tasnifi'nde Rusya'ya ait vesikaların toplandığı kırk iki dosya yer almaktadır. Bu dosyalarda yer alan vesikaların çoğu Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çeşitli dönemlerde (H. 1175–1256/ M. 1761–1841) cereyan eden ticari faaliyetlerle ilgili olsa da, tasnifte çok sayıda siyasi ve askeri içerikli belge de mevcuttur.

2.1.8. Name-i Hümayun Defterleri

Bunlar, Osmanlı padişahları tarafından diğer devlet başkanlarına ve Osmanlı Devleti'ne bağlı olup, bazı imtiyazlara sahip bulunan Kırım hanına, Mekke şerifine, Erdel kralına, Eflak ve Boğdan voyvodalarına, Gürcü ve Dağıstan hanlarına gönderilen mektuplar ile bunlara gelen cevapların bir suretinin tutulduğu defterlerdir. Ayrıca padişahlar tarafından sadrazama hitaben yazılan bazı önemli hatt-ı hümayunların bir sureti de bu defterlere kaydedilmiştir. Tüm bunlardan başka, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle yapmış olduğu antlaşma metinleri de yine bu defterlerde yer almıştır.

⁶ Necati Aktaş, “Âmedci”, *DİA*, III, s. 12.

2.1.9. Ahidnâme Defterleri

Divan-ı Hümayun'a bağlı kalemlerden biri olan Âmedî Kalemi, her çeşit antlaşma metinleri, görüşme mazbataları ve protokolleri ile yabancı elçilere, konsolosluklar ve tüccarlara ait yazıları tanzim ederdi. Bu kalemde tutulan defterlerden bir kısmına Ecnebi Defterleri adı verilmiştir. Burada, Amerika, Belçika, Brezilya, Dubrovnik, Fransa, İngiltere, İspanya, Romanya, Rusya, Venedik, Avusturya, Ceneviz, Danimarka, İran, Bulgaristan, Flemenk, İsveç, Norveç, Lehistan, Meksika, Yunanistan ve Sırbistan gibi birçok devlete ait defter mevcuttur⁷. Bunlar arasında yer alan Rusya ve Avusturya Ahidnâme Defterleri, Osmanlı Devleti ile bu iki devlet arasında yapılan antlaşma metinlerini ihtiva etmesi bakımında çalışmamızda oldukça önemli bir yere sahiptir.

2.2. Yazmalar-Kronikler ve Genel Mahiyetteki Eserler

Çalışmamızda kullanılan yazma eserlerin başında, hiç kuşkusuz bu dönemde vekanüvislik görevinde bulunmuş olan Sadullah Enveri ve Ahmet Vasıf Efendi ile Edib Mehmet Efendi'nin eserleri gelmektedir. Bunlardan Sadullah Enveri'nin kendi adıyla bilinen eseri üç kısımdan meydana gelmektedir. Birincisi 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşının askeri ve siyasi olaylardan⁸, ikinci kısmı 10 Aralık 1774-Kasım 1783 tarihleri arasındaki olaylardan, üçüncü kısmı ise Mayıs 1787-Nisan 1792 tarihleri arasındaki olaylardan bahsetmektedir⁹.

Ahmet Vasıf Efendi'nin vekanüvisliğe tayini Enveri'nin 1783 yılında azli üzerine olmuş, onun eksik bıraktığı H. 1196/ M. 1781–1782 senesi olaylarını yazmakla işe başlamıştır¹⁰. Vasıf Efendi'nin Osmanlı tarihine ait eseri, “*Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*” adıyla anılır. Bu eserin birinci kısmı Vasıf Efendi'nin ilk vekanüvisliğe tayin edildiği tarihten yani 2 Kasım 1783 tarihinden, bu görevden alınarak elçi olarak İspanya'ya gönderildiği tarih olan 7 Haziran 1787 tarihine kadar geçen üç yıl yedi aylık süreyi ihtiva eder¹¹. Bu eserin ikinci kısmında ise Vasıf

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 41- 42.

⁸ Eserin bu kısmı Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Muharrem Saffet Çalışkan, *Vekayi'nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182–1188/1768–1774)*, MÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000.

⁹ Münir Aktepe, “Enverî, Sâdullah”, *DİA*, XI, s. 269.

¹⁰ Mücteba İlgürel, “Ahmet Vâsıf Efendi” *AI*, XIII, s. 215.

¹¹ Bu eser Mücteba İlgürel tarafından transkripsiyonu yapılarak yayınlanmıştır. Bkz. Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (haz. Mücteba İlgürel) Ankara, 1994.

Efendi'nin Sultan III. Selim'in cülusu ile birlikte yeniden vekanüvisliğe atandığı tarih olan 7 Nisan 1789 tarihinden, Vasıf Efendi'nin Midilli Adası'na sürgüne gönderildiği¹² 1794 yılına kadarki beş yıllık sürede meydana gelen olaylar yer alır¹³.

Bu dönemin bir diğer önemli vekanüvisi ise Mehmed Emin Edib Efendi'dir. İki kez bu görevi yürütmüştür¹⁴. 1786–1792 yılları arasındaki olayları ele alan ve kendi adıyla anılan eseri oldukça önemlidir¹⁵.

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı ve kütüphane kataloglarında hatalı olarak “*Tarih-i Lebiba*” (Süleymaniye Ktp, Esad Efendi Kısmı Nr. 2158) olarak geçen eseri, bu dönemin siyasi, askeri ve sosyal olaylar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır¹⁶.

XVIII. yüzyıl Osmanlı siyasi tarihi açısından önemli bir eser ise Mustafa Kesbi Efendi'nin kaleme aldığı “*İbretnümâ-yı Devlet*” (Millet Ktp. Ali Emiri Kısmı, Nr. 484; İstanbul Üniversitesi, TY, Nr. 5943) adlı eseridir¹⁷. Osmanlı Devleti'nin, başta Rusya ve Prusya olmak üzere, çeşitli devletlerle olan antlaşma metinleri ile hükümdarlar arasında olan çeşitli yazışmaları ihtiva eder.

Yine bu dönemi konu edinen Zaimzade Mehmed Sadık'ın “*Vak'a-i Hamidiye*” adlı eseri önemli olup, 1787 yılında başlayan bu savaş hakkında önemli bilgiler vermiştir¹⁸.

Ahmet Cavid Bey de *Hadika-i Vekâyi'* adlı eserinde Mayıs 1790- Şubat 1791 tarihleri arasındaki on aylık dönemde yazılan birçok hatt-ı hümayun suretlerini ve ordudan gelen maruzatları eserinde toplamıştır¹⁹. Ahmed Câvid Bey'in kaleme aldığı bir diğer önemli eseri ise *Müntehabât-ı Ahmed Câvid Bey* adlı iki ciltten oluşan

¹² Bekir Kütükoğlu, “Vekayinüvis”, *İA*, XIII, s. 279.

¹³ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısmı, Nr. 608.

¹⁴ Sait Yavuz, “Edib Mehmed Emin”, *DİA*, X, s. 422–423; M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, 2002, s. 132.

¹⁵ Bu eser; Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim dalında doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, MÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.

¹⁶ Feridun M. Emecen, *İstanbul'un En Uzun Dört Yılı (1785–1789) –Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, İstanbul, 2003.

¹⁷ Bu eser Ahmet Öğreten tarafından transkripsiyonu yapılarak yayınlanmıştır. Bkz. Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, (haz. Ahmet Öğreten), Ankara, 2002.

¹⁸ Zaimzade Mehmed Sadık, “*Vak'a-i Hamidiye*, Basiret Matbaası, İstanbul, 1289.

¹⁹ Bu eser, Adnan Baycar tarafından transkripsiyonu yapılarak yayınlanmıştır. Bkz. Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, (haz. Adnan Baycar), Ankara, 1998.

çalışmasıdır. Bu eserin özellikle ikinci cildi XVIII. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan Osmanlı-Rus siyasi ilişkileri hakkında oldukça önemi bilgiler sunmaktadır²⁰.

Öte yandan Kırım Hanları tarihinin toplu bibliyografyasını veren Halim Giray'ın “*Gülbün-i Hânân*” adlı eseri, Kırım Hanlığı'yla ilgili bilgilerin tespiti açısından, Haşım Efendi'nin “*Ahval-i Anapa ve Çerkes*”²¹ adlı eseri de bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Kafkasya bölgesinde yürüttüğü siyasetin tespiti açısından oldukça önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

Son olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın kendi adıyla anılan ve toplam on iki ciltten oluşan eseri, yine oldukça kıymetli bir kaynak niteliğindedir. Onun bu çalışması, Osmanlı Devleti'nin 1774 yılında Rusya ile imzaladığı Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayıp, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar olan dönemi ele alır²².

2.3. Rûzname

Rûzname, padişahların günlük hayatlarının onların sır kâtipleri tarafından kaydedildiği eserlere verilen addır²³. Bu eserlerde, bilgiler belirli bir kronolojik sırayla ele alınmıştır ve daha ziyade padişahların devlet işleriyle ilgili hayatlarına yer verilmiştir. Yapılan merasimler, iç ve dış siyasetteki gelişmeler, önemli atamalar, deprem, sel gibi doğal afetler, doğumlar ve ölümler gibi birçok konu bu eserlerde yer alır. Dolayısıyla bu çeşit eserler, özellikle padişahların biyografi çalışmalarında önemli bir yere sahiptir.

Sır Kâtibi Ahmed Faiz Efendi tarafından tutulan *Rûznâme-i Sultan Selim Han-ı Sâlis*²⁴ adlı eser çalışmamız açısından oldukça önemlidir.. Bundan başka, yine Sultan III. Selim dönemine ait olup Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde yer alan (TSMA, Nr. 4819/6 ve Nr. 4819/7)²⁵ ve İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından ikinci kısmı yayınlanan

²⁰ Bu eser de Adnan Baycar tarafından transkripsiyonu yapılarak yayınlanmıştır. Bkz. Ahmed Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi- Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı*, (haz. Adnan Baycar), İstanbul, 2004.

²¹ TSM. Ktp, Hazine Kitaplığı, Nr.1564.

²² Tarih-i Cevdet'in çeşitli tertip ve baskıları vardır. Bu çalışmamızda, eserin Ahmet Cevdet Paşa tarafından çeşitli düzeltme ve eklemeler yapılarak Matbaa-i Osmaniye'de H.1309/ M. 1891 yılında basılan ve “*Tertib-i Cedid*” adı verilen nüshası kullanılmıştır.

²³ Fikret Sarıcaoğlu, “Rûznâme”, *DİA*, XXXV, s. 278.

²⁴ Bu rûzname Sema Arıkan tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanıp daha sonra basılmıştır. Bkz. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Ankara, 1993. Ayrıca bu eser, Tahsin Öz tarafından kimi kısmı özetlenerek Tarih Vesikaları Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bkz. Tahsin Öz, “ III. Selim'in Sırkâtibi Tarafından Tutulan Ruzname”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, III/13–15, İstanbul, 1944.

²⁵ Bu rûzname nüshalarının bir kopyasını bana temin eden Sayın Uğur Demir'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

ruznâmeler de bu dönem hakkında oldukça önemli bilgiler verir²⁶. Diğer bir önemli Ruznâme ise Türk Tarih Kurumu Kitaplığı Yazma Eserler kısmında (Y-1001) yer almaktadır. Fakat bu rûznamenin müellifi belli değildir. Toplam 96 sayfadan oluşan bu rûzname, 1774-1791 yılları arasında Sultan I. Abdülhamit ve Sultan III. Selim dönemleri hakkında bilgiler verir. İlk 61 sayfası Sultan I. Abdülhamit dönemini, diğer kısmı ise Sultan III. Selim dönemini kapsar.

²⁶ İ. Hakkı, Uzunçarşılı, rûznameleri padişahların biri şahsi diğeri de devlet işlerine ait olmak üzere, iç ve dış rûzname olmak üzere iki kısımda değerlendirmektedir. Bkz. İ. Hakkı, Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, *Belleten*, XXXVII/148, Ankara, 1973, s. 607.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, XIV. yüzyılın başında kendini “gaza”ya yani Hristiyan dünyasına karşı kutsal savaşa adanmış, küçük bir beylik iken, Anadolu ve Balkanlar’daki eski Bizans topraklarını tek tek ele geçirmiştir. 1517 yılında Arap ülkelerinin fethiyle İslam dünyasının en güçlü devleti haline gelen Osmanlıların bu fetih hareketleri, Orta Avrupa’dan Hint Denizi’ne kadar devam etmiş ve Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatı ile birlikte dünya siyasetinde güçlü bir konuma sahip olmuştur²⁷.

Buna karşın, III. İvan XV. yüzyılın ikinci yarısında aynı dili konuşan ve aynı sülaleden gelen büyük ve küçük birçok knezliklere parçanmış bulunan Rus yurdunu, Rusya birliği altında toplamak için uzun bir uğraş içerisindeydi²⁸. III. İvan bu siyasetini uygularken Osmanlı Devleti ile bir çatışma ortamına girmemek adına gereken özveriye de göstermekydi. Hatta bu dönemde Michail Pleşçeyev isminde bir elçisini İstanbul’a göndererek Kuzey Karadeniz limanlarında (Azak ve Kefe tarafları) serbest ticaret yapma izni istemiş, II. Bayezit’in bu talebi uygun bulmasıyla da ilk Osmanlı-Rus münasebetleri ticari ilişkiler üzerinden dostane bir şekilde başlamıştır²⁹.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nde genel anlamda bir duraklama dönemine girildiği görülürken, birliğini iyiden iyiye sağlamlaştıran Moskov Knezliği ise artık Rusya olarak anılır hale gelmişti. 1552 yılında Kazan Hanlığı’nı ve 1556 yılında Astrahan Hanlığı’nı, toprakların katmayı başaran Rusya, bu şekilde Karadeniz havzasındaki Osmanlı ve Kırım Hanlığı’nın nüfuz ve hâkimiyetini artık tehdit eder duruma gelmiştir. 1678 yılında Ukranya’yı topraklarına katması ile birlikte sıcak denizlere yani güneye inme siyaseti artık Rus dış politikasının belirleyici bir unsuru oldu. Bu durum, zamanla Kuzey Karadeniz’i, Balkanları ve Kafkasya bölgesini hâkimiyeti altında tutan Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çatışmaya dönüşmesine sebebiyet verdi.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde sağlam temeller üzerine kurup geliştirdiği, askeri, mali, idari vb. alanlarındaki tüm unsurlarında meydana gelen bozulma XVIII. yüzyılın başlarından itibaren artık kendini iyice hissettirmeye başladı. Devlet, genel anlamda bir duraklama ve gerileme dönemine girdi. Özellikle II. Viyana

²⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul, 2003, s. 9.

²⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1999, s. 109–110.

²⁹ Halil İnalcık, bu dönemi (1492–1512) Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dostluk ve dayanışma dönemi olarak dikkatle incelenmesi gerektiğini belirtir. Bkz. Halil İnalcık, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492–1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, (12–14 Aralık), Ankara, 1999, s. 25.

bozgunu ve sonrasındaki Kutsal İttifak savaşları Osmanlı Devleti'ni iyice gerileme dönemi içine sokarken, buna karşın Rusya ve Avrupa devletleri askeri ve siyasi alanlarda Osmanlı Devleti'ne belirgin bir üstünlük sağlamışlardır.

II. Viyana kuşatması sonrası Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhinde Kutsal İttifak'la hareket etmesi ve bu savaş sonrası 13 Temmuz 1700 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi'nin terki Ruslara güneye inme fırsatını verdi. Fakat Ruslar Karadeniz'e çıkmayı başaramadı. Çünkü henüz Kırım Yarımadası ele geçirilememişti. Ancak Rus Çarı I. Petro'nun bu başarısı Rusların Osmanlı Devleti'ni parçalama, gerekirse yıkma emellerini de iyiden iyiye su yüzüne çıkardı. Ancak bu politikanın Rus devlet politikası haline dönüşmesi, 1768 yılında başlayıp 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulan savaşla oldu. Bu dönemde Rus tahtının başında bulunan ve aslen Alman olmasına karşın bir Rus'dan daha fazla Rus milliyetçisi olan Çariçe II. Katerina'nın izlediği dış politika, Rusların bu hedefe ulaşmasında önemli rol oynadı.

Hiç kuşkusuz XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Rus ilişkilerinde Çariçe II. Katerina önemli bir yer işgal etmektedir. Onun Osmanlı Devleti'ni yıkıp, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma arzusu ve bitmek bilmeyen istek ve ihtirasları iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin sürekli bir çekişme ve mücadele halinde cereyan etmesine yol açtı. Artık onun idaresindeki Rusya, Balkanlar, Kafkasya bölgesi, Kırım Hanlığı ve Boğazlar üzerindeki hedeflerini daha açık bir şekilde ortaya koymaktaydı.

Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte Çariçe II. Katerina Rusya'ya çok ciddi menfaatler sağlamıştı. Ancak Çariçe II. Katerina bunlarla yetinmeyeceğini bu antlaşma sonrası izlediği siyasetle gösterdi. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın üçüncü maddesiyle Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı kabul edilmişti. Bu, Rusya'nın Kırım Hanlığı'nı işgalini kolaylaştırmak adına atılmış ilk ciddi adımdan başka bir şey değildi³⁰. Nitekim bu antlaşmanın imzalanmasından kısa bir müddet sonra Ruslar, Kırım Hanlığı'nın iç işlerine müdahil olup, iç isyanlara ve karışıklara sebebiyet vermeye başladılar. Buna tepki olarak, Osmanlı Devleti'nin de Kırım işlerine müdahil olmasıyla iki devlet yeni bir savaşın eşiğine gelmiş oldu.

³⁰ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara, 2003, s. 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN SEBEPLERİ

1.1. RUS İMPARATORİÇESİ II. KATERİNA’NIN OSMANLI SİYASETİ VE GREK PROJESİ

II. Katerina veya tarihte bilinen adıyla Büyük Katerina, Rus Çarı III. Petro’yu bazı Rus devlet adamlarının da desteğiyle düzenlediği bir komplo sonucu tahtından indirmiş ve 28 Haziran 1762 tarihinde Rus tahtına çıkmıştır³¹. Tahta çıktığında henüz otuz üç yaşında olan II. Katerina, gayet iyi bir tahsil görmüş, devrinin icabı mükemmel Fransızca öğrenmişti. Darbe ile iktidara geldikten kısa bir süre sonra Fransa’daki entellektüellerle arası iyi olan Golitsyn ve Şuvalov aracılıklarıyla ünlü filozoflar Diderot ve Voltaire’i Petersburg’a davet ederek, onların fikirlerinden ve çalışmalarından faydalanmak istedi. Katerina’nın aydın ve filozoflara olan bu ilgisi sadece kişisel olmayıp aynı zamanda Osmanlı ve Polonya’yı Rusya’ya karşı koruyan Fransa’dan intikam almak ve Avrupa’da Rusya lehinde bir kamuoyu oluşturmanın aracı olarak da kullanmak istiyordu³².

II. Katerina aslen Alman asıllıydı. Fakat doktoruna “*Vücudumdaki son Alman kanını akıtınız ki, damarlarımda Rus kanından başka bir şey kalmasın*” diyebilecek³³ kadar da Rus milliyetçisiydi. II. Katerina, Rus tahtında kendisine I. Petro’yu örnek almıştı. Özellikle dış politikada, Büyük Petro’nun sıcak denizlere inme siyasetini kendisine bir vasiyet kabul etmişti.

Genel olarak Rusya’nın dış politikasının hedeflerini jeopolitik durumu belirliyorsa da geleneksel düşmanlıklar ve dostluklar da önemli rol oynuyordu. Rusya’nın XVI. yüzyıldan itibaren, büyük devlet olma idealiyle, sınırlarını üç cephede genişletme çabası içinde olduğu görülmektedir. Birincisi Kuzey batıda Prusya, Polonya ve İsveç tarafından konulan ablukadan kurtulmak için Baltık Denizi’ne çıkmayı; ikincisi batıda bir zamanlar Kiev Ruslarının ortaçağ prensliğine bağlı olan ve daha sonra Litvanya krallarının kontrolünde bulunan Ukrayna ve Beyaz Rusya topraklarını egemenliği altına almayı; üçüncüsü ise güneyde, yüzyıllardır sık sık Rus topraklarına

³¹ John T. Alexander, *Catherine the Great: Life and Legend*, New York 1989, s. 3; Simon Dixon, *Catherine The Great (Profiles in Power)*, Great Britain 2001, s. 2; Christine Hatt, *Catherina The Great*, London, 2002, s. 4.

³² Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi’ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 2004, s. 151–152.

³³ Brian-Chaninov, *Rusya Tarihi*, (çev. Galip Kemali Söylemezoğlu), Ankara, 1939, s. 306.

baskınlar düzenleyip her sene İstanbul'daki köle pazarlarına binlerce insanını götüren Kırım Tatarlarını durdurmak ve Kırım Hanlığı'na hâkim olmaktı. I. Petro döneminde Ruslar bu hedeflerinin bir kısmını gerçekleştirmiş iseler de henüz tam anlamıyla sıcak denizlere ulaşamamışlardı³⁴.

II. Katerina'nın en büyük ideali ise Rusya'nın sıcak denizlere ulaşmasına bir engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni yıkmaktı. Bunun için “Grek Projesi” adı altında bir plan dahi hazırladı. Bu projeye göre, Osmanlı Devleti yıkılacak, onun yerine bir Rus prensinin idaresinde, İstanbul'un başkent olduğu bir Grek Devleti kurulacaktı. Hatta bu maksatla II. Katerina yeni doğan ikinci torununa İstanbul'un kurucusu Bizans İmparatoru Konstantin'in adını vererek, onu kurulacak bu devletin başına getirmeyi dahi planlamaktaydı³⁵.

II. Katerina'nın saltanatının ilk yıllarında bu planını hemen hayata geçirmesi çok zordu. Zira Rusya'nın bu coğrafyada Osmanlı aleyhinde kuvvetlenmesi, başta İngiltere olmak üzere, Fransa ve Prusya gibi Avrupa devletlerinin işine gelmeyecekti. Özellikle İngiltere bu aşamada kendi menfaatleri için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesinden yanaydı. Rusların Osmanlı Devleti'ni parçalayarak boğazlar yolu ile Akdeniz'e çıkması, elbetteki İngiltere için kabul edilebilir bir durum değildi. Tehlike görünüşte Osmanlı Devleti'ne yönelikti, fakat esas itibarıyla bu durum Akdeniz'deki güç dengesini ve İngiltere'nin Hindistan yolunu tehdit etmesi anlamına geliyordu³⁶. Zekâsı ve bilgisi ile tanınan II. Katerina, bu aşamada Grek projesini hayata geçirmenin sakıncalarını göz önünde bulundurarak, uygun koşulların oluşmasını beklemeye başladı.

II. Katerina, her ne kadar I. Petro'nun siyasi takipçisi olarak görünse de, diplomasi alanında I. Petro'dan farklı bir yol izlemekteydi. Genel olarak bakılacak olursa, I. Petro dönemi diplomasi alanında başarısız bir devreydi. I. Petro büyük bir asker ve lider olmasına karşın diplomatik yeteneğe sahip değildi. Özellikle XVIII. yüzyılın ilk yarısında batıda yaşanan karmaşık uluslararası ilişkilerde I. Petro liderliğindeki Rusya pek varlık gösteremediği gibi, Avrupa diplomasisinin ayrılmaz bir

³⁴ Isabel de Madariaga, *Çariçe Katerina: Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1997, s. 31–32.

³⁵ H. M. Scott, *The Emergence of the Eastern Powers (1756–1775)*, New York, 2004, s. 250; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s. 32; Mustafa Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi”, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi II*, İstanbul, 2008, s. 361.

³⁶ Esin Yurdasev, “Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası”, *Belleten*, LXIII/237, Ankara, 1999, s. 562.

parçası haline dahi gelememişti. Bu yüzden II. Katerina bu güne kadarki Rus çarlarının aksine, Rus diplomasisinde yeni bir politik sistem belirleyerek, savunmacı ve pasif bir siyaset yerine, saldırgan ve menfaatçi bir politika oluşturdu³⁷. Çariçenin bu yeni diplomasisini dönemin dışişleri bakanı Panin şu şekilde açıklamaktaydı;

*“Rusya’nın başka devletlere bağlı olduğu sistemi değiştirerek yerine başka devletlerin bizim işlerimizi engelleyemeyeceği, kendi başımıza hareket edebileceğimiz yeni bir sistem kuracağız”*³⁸.

1.2. KIRIM HANLIĞI’NDA OSMANLI-RUS NÜFUZ MÜCADELESİ

1.2.1. Küçük Kaynarca Antlaşması’na Kadar Kırım Hanlığı

Kırım Hanlığı, tarih sahnesine siyasi bir teşekkül olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Cengiz Han’ın büyük oğlu Coci oğulları ve torunlarının idaresi altına giren çeşitli Türk kavimlerinin oluşturduğu Altın Orda Devleti’nin parçalanması sonucu ortaya çıkmıştır³⁹. Bu tarihten sonra Kırım Hanlığı komşu devletlerle uzun mücadelelere girişmiş, bu mücadeleler sonunda da çevresinde söz sahibi bir konuma gelmiştir.

Kırım Hanlığı’nın, Osmanlı tabiiyetine girmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiştir⁴⁰. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’u alıp, İstanbul ve Çanakkale boğazlarında tam kontrolü tesis etmekten sonra, Karadeniz’i hâkimiyeti altına almak için girişimlere başladı. İstanbul’un fethine kadar Karadeniz ve boğazlarda fiilen Cenevizliler ve Venedikliler hâkim idiler. Özellikle Cenevizlilerin Karadeniz’de önemli kolonileri bulunmakta ve bunların büyük çoğunluğu Kırım limanlarında yer almaktaydı. Kırım ve Osmanlı Devleti arasındaki ilk fiilî işbirliği de işte bu limanlarda ticaret kolonileri kuran Cenevizlilere karşı oldu. Cenevizlere düşman olan Kırım Hanı Hacı Giray’ın talebiyle başlayan bir ittifak neticesinde, 1454 yılında Osmanlı-Kırım ortak kuvvetleri ilk defa Kefe’yi muhasara etti ve bunun neticesinde de Cenevizliler Osmanlı Devleti ile Kırım

³⁷ Stephen J. Lee, *Aspects of European History (1494–1789)*, London, 1984, s. 175–178.

³⁸ S. J. Lee, *Aspects of European History*, s. 178.

³⁹ Fevzi Kurtoglu, “İlk Kırım Hanlarının Mektupları”, *Belleten*, 1/3–4, Ankara, 1937, s. 641. Kırım Hanlığı’nın umumi tarihi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford 1978; Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığı’nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara, 1989; Müstecib Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları(Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul, 1980; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1332; Thomas Milner, *The Crimea (Its Ancient and Modern History: The Khans, The Sultans, The Czars)* London, 1855; Mirza Bala-Halil İnalcık-Hakan Kırımlı, “Kırım”, *DİA*, XXV, s. 447-465; Martin Bronevsky, *Kırım*, (çev. Kemal Ortaylı), Ankara, 1970; B. Supler, “Kırım”, *Encyclopaedia of Islam*, Vol. V, s. 139-143.

⁴⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, İstanbul, 1307, s. 3.

Hanlığı'na yıllık vergi vermeye razı oldu⁴¹. Fakat Osmanlılar Karadeniz'de halen devam eden Ceneviz varlığına tahammül edemiyorlardı. 1465 yılında Osmanlı padişahına, gönderilen şahinlerin Karadeniz'de yoldayken kayıp olması ve bu olayın akabinde de Marino Cicala adlı bir Cenevizlinin Sinop'tan hareket eden esir yüklü bir gemiyi zapt etmesi Osmanlı Devleti'nin zengin Kırım limanlarını tamamen zapt etmesine bahane oldu⁴².

Fatih Sultan Mehmet, 1475 yılında yaklaşık üç yüz kadar gemiden oluşan bir donanma ile Kefe'ye gönderdiği Gedik Ahmet Paşa'ya burayı kuşatması talimatını verdi. Kefe Kalesi önlerine gelen Gedik Ahmet Paşa hiç vakit kaybetmeden kaleyi muhasara altına aldı. Kuşatmanın başlamasını müteakip Ceneviz tekfurı daha fazla dayanamayacağını anlayarak, kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Daha sonra Azak, Babu ve Kerman kaleleri de aynı şekilde fethedilerek, Osmanlı ülkesine katıldı. Kefe'nin fethinden hemen sonra Cenevizliler tarafından hapsedilmiş olan Mengli Giray, Ahmet Paşa tarafından zindandan çıkartıldı. Yeniden Kırım Hanlığı'nın başına getirilen Mengli Giray, bütün istikbalini ellerinde tutan Osmanlılara istediklerini vermekten ve onlara sığınmaktan başka bir yol bulamadı. Böylelikle Kırım Hanlığı hiç kan dökülmeden Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiş oldu⁴³.

Bu tarihten sonra artık Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne bağlı, fakat iç işlerinde serbest bir devlet haline geldi. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Karadeniz çevresini de ele geçirdiği dönemlerde, Moskova Rusyası da, Aksak Timur'un Altın Orda Devleti'ni yıkması neticesinde, süratle yükselme yoluna girmişti. Bu dönemde, Rusya nazarında Osmanlı Devleti muazzam bir askeri kudrete sahipti. Bu sebeple Rusya, Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek mecburiyetindeydi. Fakat Osmanlıların, Rusya ile iyi geçinmek gibi bir endişesi yoktu. Hatta Rusya ile yapılacak ilişkileri Kırım hanlarına bırakmışlardı⁴⁴.

Osmanlılar, Fatih Sultan Mehmet'in Karadeniz siyaseti çerçevesinde, Kırım'ı Karadeniz ticaretinin bir emniyet supabı olarak görmüş ve onları içişlerinde serbest

⁴¹ Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Belleten*, VIII/30, Ankara, 1944, s. 195–198.

⁴² 25 Ekim 1469 tarihinde Yakup Bey komutasındaki bir Osmanlı birliği, kadırgalarla gelerek Kırım sahilindeki iki şehri yakmış, Kefe'yi kuşattıktan sonra birçok esirle birlikte geri dönmüştür. Bu harekât 1475 yılında gerçekleşecek Kefe'nin nihai fethinin bir nevi hazırlık ve zemin yoklama faaliyeti olmuştur. Bkz. Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475–1600)*, Ankara, 2000, s. 22.

⁴³ H. İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", s. 205–207.

⁴⁴ A. N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 4–5.

bırakarak, askeri güçlerinden istifade etmeyi tercih etmiştir. Böylelikle devletin hem kuzey bölgesi emniyet altına alınmış hem de Osmanlı Devleti bu bölgedeki ülkelere karşı aktif bir politika gütmeye imkânın sahip olmuştur. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Rusların Karadeniz’e inmelerini önleyen başlıca kuvvet, Avrupalıların dediği gibi, “İmparatorluğun sağ kolu olan” Kırım Hanlığı olmuştur⁴⁵.

Kırım Hanlığı, gerek Çin’den gelen büyük Asya ticaretinin batıdaki son noktalarından biri olması, gerekse Doğu Avrupa’ya Ön Asya ve Akdeniz dünyasına birleştiren tabii bir iskele hizmeti görmesi sebebiyle stratejik bir konuma sahipti⁴⁶. Rusya’nın Kırım’ın kontrolünü ele geçirmek istemesinin en büyük sebeplerinden bir tanesi buydu. Fakat Rusya’nın Kırım’la ilgilenmesinin bir de siyasi yönü vardı. Rusya, XIII. yüzyıldan beri sınır komşusu olan Tatarların askeri akınlarından ve siyasi baskılarından dolayı sürekli zarar görmekteydi. Sınırlarındaki bu düşmanın yok edilerek cezalandırılması, Müslüman Tatarlara karşı duyulan kin ve nefretin de tatmin edilmesini sağlayacaktı⁴⁷.

II. Katerina’nın 1762 yılında Rusya tahtına geçmesiyle birlikte, Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış oldu. Katerina dış siyaset alanında ilk olarak Lehistan’la meşgul olmaya başladı. Amacı Lehistan’ı kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaktı. Böylelikle Osmanlı toprakları Rus saldırılarına tamamen açık hale gelecekti⁴⁸. Öte yandan, Osmanlı Devleti’ni parçalamaya yönelik politikalarını uygulayabilmek için gerekli askeri hazırlıkları da ihmal etmiyordu. Özellikle Kırım Hanlığı sınırlarına yakın bölgelerde kaleleri güçlendirmekte ve yeni kaleler inşa etmekteydi. Yapmış olduğu bu hazırlıkları ise İstanbul’daki elçileri vasıtasıyla başka izah yolları bularak Osmanlı Devleti’nden gizlemektedir⁴⁹.

II. Katerina tüm bu hazırlıkları yaptırdığı esnada Lehistan kralı III. August öldü (1763) ve Lehistan’da taht kavgaları baş gösterdi. II. Katerina bu durumu fırsat bildi ve kendine sadık Stanislav Ponyatovski’yi kral yapmak amacıyla Lehistan’ın iç işlerine müdahale etmeye başladı. Netice itibarıyla, II. Katerina Stanislav Ponyatovski’yi IV.

⁴⁵ H. İnalcık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, s. 185.

⁴⁶ H. İnalcık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, s. 191.

⁴⁷ A. W. Fisher, *The Crimean Tatars*, s. 51.

⁴⁸ Osman Köse, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, Ankara, 1999, s. 542.

⁴⁹ Selahattin Tansel, “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, *DTCFD*, VIII / 4, Ankara, 1950, s. 476.

August olarak Lehistan tahtına çıkardı. Böylece Rusya Lehistan'ı kontrolü altına almış oldu⁵⁰.

II. Katerina'nın Lehistan'da nüfuz kazanması, Osmanlı Devleti'nde endişeyle karşılanmaktaydı. Hatta Lehistan'ın iç işlerine karışmasından dolayı Rusya'yı protesto eden yegâne ülke Osmanlı Devleti olmuştu. Gerilen Osmanlı-Rus ilişkileri, Rusya'ya karşı ayaklanan bir grup Lehistanlının Rus askerlerinden kaçarak Osmanlı topraklarına sığınması nedeniyle savaşa dönüştü⁵¹.

1768 yılında başlayıp, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sona eren bu savaşın faturası Osmanlı Devleti'ne çok ağır oldu. Yaklaşık üç yüz yıldan beri Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunan Kırım Hanlığı bu antlaşmanın üçüncü maddesine⁵² binaen siyasi ve ekonomik yönden bağımsız olarak Osmanlı egemenliğinden çıktı⁵³. Osmanlılar bu savaşla Lehistan'ın taksimine mani olamadıkları gibi, Kırım Hanlığı'nı da kaybetmiş oldular⁵⁴.

1.2.2. Küçük Kaynarca Antlaşması Sonrası Kırım Hanlığı

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti ve Rusya bağımsız bir Kırım Devleti'nin kurulmasını onaylayarak Kırımlıların Cengiz soyundan istedikleri bir kişiyi han olarak seçmelerini kabul ettiler. Bu seçime ne Rusya ne de Osmanlı Devleti hiçbir suretle karışmayacaklardı. Kırım Hanlığı tam bağımsız bir devletin tüm haklarına sahip olacaktı. Ancak Osmanlı padişahı yeryüzündeki bütün Müslümanların halifesi olması sebebiyle İslam dininden olan Tatarların din ve mezhep işlerini şeriat hükümlerine göre düzenlemek hakkına sahip olacaktı⁵⁵.

⁵⁰ Hugh Seton Watson, *The Russian Empire, 1801–1917*, New York, 1967, s. 44; Yahya Okçu, *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara, 1949, s. 76.

⁵¹ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 289–290; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009, s. 212.

⁵² İlgili madde için bkz. BOA, A.DVN. DVE. D.83/1(Rusya Ahidname Defteri), s. 145; *Muâhedât Mecmûası*, III, Ankara, 2008, s. 255–257; Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet I*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 358–359; Gabriel Noradounghian, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1300–1789)*, I, Paris, 1897, s. 321–322; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, 1953, s. 122–123; Akdes Nimet Kurat, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 2002, s. 438.

⁵³ Donald Quataert, *The Ottoman Empire (1700–1922)*, New York, 2005, s. 40.

⁵⁴ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ankara, 1988, s. 11–12; Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797–1802)*, İstanbul, 1938, s. 27.

⁵⁵ Cemal Tukin, “Küçük Kaynarca”, *İA*, VI, s. 1069; Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca”, *DİA*, XXVI, s. 526.

Bu antlaşma sonucu, bağımsız bir Kırım Hanlığı kurulmasına karşın, bu sözde bağımsızlıktan başka bir şey değildi⁵⁶. Rusya'nın aynı antlaşmayla Azak Deniz'i kıyılarında bulunan Yeni Kale ve Kerç ile Dinyeper Nehri ağzındaki Kılburun Kalesi ve etrafındaki boş araziye ilhak etmesi, Hanlığın bu şartlar altında bağımsız bir varlığa sahip olmasını imkânsız kılıyordu. Aslında bu ileride meydana gelebilecek Rus işgalini kolaylaştırmak için yapılan siyasi hileden başka bir şey değildi⁵⁷.

Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, Kırım halkının iradesi dışında ortaya çıktığı için çok geçmeden aralarında mücadele yaşanması kaçınılmaz görünüyordu. Bu antlaşmada hanların seçimi ve azlinin nasıl yapılacağı konusunda hiçbir hüküm bulunmamaktaydı. Kırım'la ilgili birçok soru cevapsız kalmıştı. Bu belirsizlik ve akabinde yaşanacaklar Kırım'ın Rusya ve Osmanlı Devleti arasında çekişmelere konu olacağını apaçık ortaya koymaktaydı⁵⁸.

Batı Avrupa devletleri, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla birlikte Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından işgal edilebilecek bir ülke haline getirildiğini ve sonunda buranın Rusya tarafından işgal edileceğini düşünüyorlardı. Özellikle Fransa ve İngiltere Rusların bu ilerleyişinden endişe duymaktaydılar⁵⁹. Çünkü Rusya sadece Kırım Hanlığı'nı Osmanlı Devleti'nden koparmakla kalmamış, Karadeniz kıyısında küçük bir yer elde ederek, Azak Limanı üzerinden Karadeniz'e açılma imkânına da kavuşmuştu. Artık Rusya kesin olarak Karadeniz sahillerine yerleşmişti⁶⁰.

Böylelikle Rusya ileride Kırım Hanlığı konusunda yaşanabilecek bir antlaşmazlıkta, Osmanlı Devleti'ne denizden de baskı yapabilecek bir duruma geldi. Artık bölgedeki güç dengesi Rusya'nın lehine değişmiş ve Rusya kazandığı bu zaferle Karadeniz'in stratejik konumunu kendi lehine çevirmişti.

1.2.2.1. Kırım Hanları Arasındaki İktidar Mücadelesi

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla birlikte Kırım halkı bağımsız olup, Cengiz soyundan istedikleri bir kişiyi han seçerek Kırım Hanlığı'nın başına getirebileceklerdi. Bu dönemde III. Selim Giray'ın savaş esnasında İstanbul'a kaçmasından dolayı Kırım

⁵⁶ T. Milner, *The Crimea (Its Ancient and Modern History: The Khans, The Sultans, The Czars)*, s. 225.

⁵⁷ H. İnalcık, "Kırım", *DİA*, XXV, s. 454.

⁵⁸ Alan W. Fisher, *Between Russians, Ottomans And Turks: Crimea and Criman Tatars*, İstanbul, 1998, s. 98.

⁵⁹ Alan W. Fisher, "Rusya'nın Kırım İlhakı (1772–1782)", (çev. Refhan Dedeoğlu) , *Emel Dergisi*, Sayı: 76, İstanbul, 1973, s. 22.

⁶⁰ Douglas A. Howard, *The History of Turkey*, USA, 2001, s. 55; Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968, s. 22.

tahtı boştu. Bu sebeple Kırım ileri gelenleri (Mirzalar⁶¹) toplandılar ve II. Devlet Girayzade Topal Ahmet Giray'ın oğlu Sahip Giray'ı han seçerek Kırım tahtına çıkardılar⁶².

Sahip Giray'ın han seçilmesi esnasında ne Osmanlı Devleti'nin ne de Rusya'nın herhangi bir müdahalesi olmadı. Fakat Kırım halkı yüzyıllardan beri bağlı bulundukları Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı kabullenemiyordu. Osmanlı himayesinde iken sahip oldukları statüyü daha uygun görüyorlardı. Ayrıca Rusların gerçek amacının kendilerini Osmanlı Devleti'nden kopararak, ülkelerini ele geçirmek olduğunu da biliyorlardı. Tüm bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'ne bir heyet göndererek bağımsızlıklarının kaldırılıp, Kırım hanlarının eskiden olduğu gibi yine Osmanlı padişahı tarafından atanmasını, teşrifat ve menşur gönderilip Sahip Giray'ın hanlığının onaylanmasını talep ettiler⁶³. Kırımlıların bu istekleri imzalanmış olan antlaşmaya aykırı olduğundan, Osmanlılar kabul etseler dahi, Rusya'nın bunu hiçbir şekilde kabul etmeyeceği açıktı. Fakat Osmanlı yönetimi yaptığı müzakereler sonucu, Kırım heyetinin isteklerinden Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını etkileyecek olanları kabul etmemekle beraber, seçilen hanın onaylanmasının dini bir gereklilik olduğu gerekçesiyle, Sahip Giray Han'a teşrifat ve menşur göndermeyi uygun buldu⁶⁴.

Osmanlı Devleti, Rusya ile herhangi bir gerilim yaşanmaması için Kırımlıların bu müracaatını ve Osmanlı hükümetinin aldığı kararı Reisülküttap İsmail Raif Bey aracılığıyla Rus Generali Romanzov'a bildirdi. Romanzov, ileride iki devlet arasında ihtilaf çıkaracak bu teklifi kabul etti⁶⁵. Bunun üzerine, Osmanlılar 1775 tarihinde Bekirpaşazade Miralem Mehmet Bey aracılığıyla, Sahip Giray'a hanlığının tasdiki için bir samur hilat, kılıç, iki çift sorguç ve üç bin altından oluşan teşrifat gönderdiler⁶⁶.

1768–1774 Osmanlı-Rus savaşının son zamanlarında Rusya'ya karşı askeri faaliyetlerde bulunması için, Osmanlı Devleti tarafından Kuban bölgesine gönderilen Devlet Giray, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı hiçe sayarak, Azak civarlarında Rusya'ya karşı askeri mücadelesini devam ettirmekteydi. Devlet

⁶¹ Özellikle İranlılara mahsus bir asalet unvanı olup, bey, beyzade anlamına gelir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1997, s. 652-653.

⁶² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / II, Ankara, 1995, s. 32; H. Giray, *Gülbün-i Hânân*, s. 120–121.

⁶³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 5.

⁶⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netâ'ic-ül- Vukuât*, IV, Ahvet Matbaası, İstanbul, 1327, s. 9.

⁶⁵ Sadullah Enveri, *Tarih-i Enveri*, II, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, No: 67, s. 30; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, Ankara, 1995, s. 444.

⁶⁶ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, Ankara, 2006, s. 236–237.

Giray'ın asıl amacı Kırım tahtını ele geçirmek ve Osmanlı Devleti'nin de desteğini alıp, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartlarını ortandan kaldırmaktı. Kendisine Kafkas kabilelerinden oluşan kalabalık bir ordu kuran Devlet Giray, fazla bir direnişle karşılaşmadan Kefe'ye girip burayı zapt etti. Zamanla Kırım'da bulunan mirza ve beylerin de desteğini alan Devlet Giray, çok geçmeden Sahip Giray'ı tahtından ederek Nisan 1775 yılında Kırım tahtına çıktı. Sahip Giray ise bir gemi ile İstanbul'a iltica etmek zorunda kaldı⁶⁷.

Devlet Giray ilk icraat olarak, Sahip Giray'ın tutuklattığı Rus elçisi Vesilitski'yi serbest bıraktı. Bununla Rusya'nın güvenini kazanacağını düşündü. Osmanlı Devleti tarafından Kuban bölgesine gönderilen Şahbaz Giray'ı kendisine veliaht tayin ederek Osmanlı sultanın güvenini kazanmak istedi. Daha sonra kardeşleri Şahbaz ve Mübarek Giray'ın başkanlığında mirza ve ulemalardan oluşan on altı kişilik bir heyeti, hanlığının onaylanması ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın hükümlerinin tamamen iptal edilmesi talebi ile İstanbul'a gönderdi⁶⁸. Osmanlılar Kırım meselesinin askeri müdahale ile çözülmesinden yana değillerdi. Bu yüzden Rusya ile yeniden sıcak bir çatışma içerisine girmek de istemiyorlardı. 1775 yılının Haziran ayında Sadaret'te yapılan uzun tartışmalar sonunda Sadrazam Derviş Paşa'nın Kırım'a donanma ve asker gönderilmesi konusundaki ısrarına rağmen Devlet Giray'a istediği destek verilmedi⁶⁹. Sadece yeni Kırım hanına hanlık menşuru ve teşrifat gönderildi.

1.2.2.2. II. Katerina'nın Kırım Hanlığı'nın İç İşlerine Müdahalesi ve Şahin Giray'ın Kırım Hanı Oluşu

II. Katerina, yeni Kırım hanı Devlet Giray'ın Osmanlılara olan sadakatinden rahatsızlık duymaktaydı. Onun Osmanlı yanlısı siyaseti Rusya'nın Kırım üzerindeki emellerine sekte vurabilirdi. Bu sebeple Devlet Giray'ın bir an önce hanlıktan uzaklaştırılması gerekiyordu. Çarice, Devlet Giray'ın hanlığını resmen tanımasına karşın, Rusya'ya daha yakın gördüğü Şahin Giray'ı Kırım tahtına çıkarmak için gerekli hazırlıkları da yapmaya başladı⁷⁰.

⁶⁷ A. W. Fisher, *The Crimean Tatars*, s. 59.

⁶⁸ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 22; M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 102.

⁶⁹ A. W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", Sayı: 76, s. 26.

⁷⁰ A. N. Kurat, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 269.

Şahin Giray, Topal Ahmet Giray'ın oğlu ve eski Kırım hanı Sahip Giray'ın kardeşiydi. Onun döneminde veliaht han olarak da görev yapmıştı⁷¹. Venedik'te eğitimi için uzun yıllar kalarak, İtalyanca öğrenmiş ve batının modern fikirlerini benimsemişti. 1772 yılında Kırım Hanlığı adına heyet başkanı olarak gittiği Petersburg'ta II. Katerina ile görüşerek onunla tanışmış ve sevgisini kazanmıştı. Çariçe daha sonra onu sarayına alarak aylık yüz ruble maaş ve beş bin ruble ödenek bağlamak suretiyle 10 yıl boyunca hizmetinde tutmuş, bu suretle onu etkisi altına almıştı⁷².

Devlet Giray'ın Rusya karşıtı politikalarından dolayı gerek Osmanlı Devleti gerekse Avrupa devletleri II. Katerina'nın Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığına derhal son vereceğini ve Rusya'ya bağlı bir eyalet yapacağını düşünseler de gerçek böyle olmadı. Çariçe Kırım Hanlığı'nı işgal etmektense, burada Rusya'ya dost bir hükümetin bulunmasından yanaydı. Devlet Giray'la dostane ilişkiler kurma umudunu tamamen yitirmesinden dolayı da onu tahttan indirerek yerine Rusya'ya daha yakın gördüğü hamisi Şahin Giray'ı Kırım tahtına çıkarmak için harekete geçti. Bu maksatla Kuban bölgesinde bir Nogay hükümeti kuracak, bu hükümetin başına ise Şahin Giray'ı getirecekti. Daha sonra da bu hükümetin tüm Kırım Hanlığı'na hâkim olmasını sağlayacaktı. 1774 yılı Ekim ayında Rus devlet meclisi Kuban'da Kırım benzeri bağımsız yeni bir devlet kurulması kararını aldı. Bu devletin başında bir han bulunacak ve bu hanın yetkileri Kırım hanlarının yetkileriyle aynı olacaktı. Rus devlet meclisinin böyle bir karar almasına karşın öncelikle Kuban bölgesinde bulunan Nogayların ikna edilmesi gerekiyordu. Çariçe bunun için, Nogaylar üzerinde büyük etkisi olan Can Mambet gibi kudretli beylere bol bol para göndererek Nogay kabilelerini kendi tarafına çekmeye başladı. Nogay kabilelerinin bir kısmı Şahin Giray'ın bir Rus kuklası olduğunu bildikleri halde, Kırım Hanlığı'nın uyguladığı ağır vergi yükünden kurtulmak için bu plana sıcak bakıyorlardı⁷³.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, 1775 yılında Şahin Giray Nogayların başına geçirildi ve yardımcılığına da Can Mambet Bey getirildi. Çariçe, Kuban bölgesinde Şahin Giray'ın yönetimini güçlendirmeye çalışırken bir taraftan da Kırım'ın Orkapısı'ndaki bölgeye General Prozorovski komutasında askeri yığınak yapmaktaydı. Ayrıca Binbaşı Brink komutasında iki kuvvet de Azak Kalesi civarına gönderildi. Bu

⁷¹ H. Giray, *Gülbün-i Hânân*, s. 122.

⁷² M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 106.

⁷³ A. W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", Sayı: 76, s. 27–29.

kuvvetler Kırım Hanlığı'ndaki hadiselerin seyrine göre müdahale etmek için hazır bekleyecekti⁷⁴.

Devlet Giray, gün geçtikçe Şahin Giray'ın Kırım Hanlığı içerisinde güçlenmekte olduğunun farkındaydı. Hiç kuşkusuz Rusya'nın Şahin Giray'ı desteklemesi bunda en büyük etkendi. Bu tehlikeli duruma bir an evvel engel olmak isteyen Devlet Giray Osmanlı Devleti'ne başvurarak, hanlık tahtının veraset yoluyla intikal etmesini teklif etti. Böylece hem kendi tahtını sağlama alacak hem de Şahin Giray'ın hanlık yolunu kesmiş olacaktı. Osmanlı yönetimi, Devlet Giray'ın bu teklifine sıcak bakmayarak kabul etmedi. Zira bu durum ileride Osmanlıların Kırım Hanlığı üzerindeki bütün haklarını kaybetmesine sebep olabilirdi. Devlet Giray'ın bu talebi Kırım beyleri, mirzaları ve uleması arasında da destek bulmadı. Hatta Kırım hanının bu isteğinden dolayı bazı mirza ve beyler Şahin Giray'ın tarafına dahi geçtiler⁷⁵.

Kırım Hanlığı'nda taht kavgalarının yaşandığı sırada, İran Şahı Zendi Kerim Han Osmanlı-Rus gerginliğinden istifade ederek, 1776 yılında Basra'yı işgal etti⁷⁶. Bu olay üzerine Osmanlı hükümeti, İran tarafına sefer düzenlemeye karar verdi ve askeri hazırlıklara başladı⁷⁷. Osmanlıların sefer niyetiyle askeri birliklerini İran sınırına doğru kaydırmasını fırsat bilen II. Katerina, seferden dolayı Osmanlıların Kırım Hanlığı'na gereken yardımı yapamayacağını düşünerek, Şahin Giray'ı Kırım tahtına çıkarmak istedi. Bu maksatla, 21 Kasım 1776 tarihinde, General Prozorovski komutasında 14500 kişilik bir orduya Orkapısı'na saldırması emrini verdi. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zor durumdan faydalanan Rus birlikleri fazla bir direnişle karşılaşmadan bölgeyi ele geçirdiler ve hızla Bahçesaray'a doğru ilerlediler⁷⁸. Devlet Giray'ın artık hiç umudu kalmamıştı. Etrafındaki kabile beyleri ve askerlerin birçoğu onu bırakıp kaçmış, mirza ve beylerin bir kısmı da şimdiden Şahin Giray'ın hanlığını kabul etmişlerdi. Kırım halkı arasında kararsızlık ve şaşkınlık yaşanmaktaydı. Bu kargaşa ortamında Şahin Giray 1777 Ocak ayında Kırım'da hanlığını ilan etti. Devlet Giray ise çaresiz bir şekilde, Osmanlı Devleti'ne derdini anlatmak ve yardım istemek için deniz yoluyla

⁷⁴ M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 102–103.

⁷⁵ Alan W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", (çev. Refhan Dedeoğlu), *Emel Dergisi*, Sayı: 77, İstanbul, 1973, s. 14–15.

⁷⁶ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 86/4296 (H. 29 Rebiülevvel 1190).

⁷⁷ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 858/36726 (H. 29 Rebiülahir 1190); BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 941/40835 (H. 29 Şevval 1190).

⁷⁸ A.W. Fisher, *Between Russians, Ottomans and Turks*, s. 101.

İstanbul'a hareket etti. 9 Nisan 1777 tarihinde İstanbul'a ulaştığında Osmanlı yönetimi tarafından Kırım Hanlığı'ndan azledildiğini öğrendi⁷⁹.

1.2.2.3. Şahin Giray'ın Kırım Hanlığı'ndaki Faaliyetleri

Rusların yardımıyla Kırım hanı olan Şahin Giray hiç vakit kaybetmeden, Kırım halkından gelecek tepkilerin önünü kesmek ve hanlığına meşruiyet kazandırmak için İstanbul'a dört Tatar ve bir Rus'tan oluşan bir heyet gönderdi⁸⁰. Bu heyet Osmanlı Devleti'ne Şahin Giray'ı han olarak istediklerine dair, Kırım ulema ve mirzalarına zorla imzalatılan mahzarı sundular⁸¹. Osmanlı yönetimi heyetin bu isteğini reddederek Şahin Giray'a teşrifat ve menşur yollamadı ve Rusya'yı uyararak hemen Kırım Hanlığı'ndaki askerlerini geri çekmesini istedi⁸².

Osmanlı Devleti tarafından Kırım hanı olarak tanınmayan Şahin Giray Rusya'dan aldığı destek sayesinde ülke içerisinde bir takım batılı tarzda radikal değişiklikler yapmaya başladı⁸³. Şahin Giray evvela geleneksel Kırım idare tarzında değişiklik yapmak için harekete geçti. Zira kabile reislerinin han seçimindeki hakları, hanlık içerisinde çekişmelere ve seçilen hanın otorite eksikliğine sebebiyet vermekteydi. Bu yüzden Şahin Giray kabile beylerini Bahçesaray'da toplayarak, bundan böyle Kırım tahtının mevcut hanın evlatları arasından seçilmesi ve hanlığın babadan oğla intikal etmesi yönündeki fikrini onlara kabul ettirdi. Ayrıca Kırım divanında değişiklik yaparak, bütün kabile beylerinin katılması yerine yalnızca kendisine destek veren mirza ve beylerin divana katılmasını sağladı ve böylece kendi himayesinde bir divan yapısı meydana getirdi⁸⁴. Bu suretle Rusya benzeri merkezi bir idare tarzı oluşturan Şahin Giray, nüfuzlu beylerin ve mirzaların yönetimdeki etkilerini de azaltmış oldu⁸⁵.

Şahin Giray daha sonra kabile beyleri ve mirzaların komutası altındaki dağınık askeri birliklerin yerine doğrudan kendine bağlı düzenli ordular kurmaya karar verdi. Bunun için her beş aileden bir çocuğu askere almaya başladı ve bunlara Avrupaî tarzda askeri kıyafetler giydirdi. Teşkilat yapısını ise Cengiz Han usulüne göre onluk, yüzlük,

⁷⁹ M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 104–105.

⁸⁰ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, III, Şems Matbaası, İstanbul, 1327–1329, s. 1054; A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 83; Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, İstanbul, 1325, s. 196.

⁸¹ BOA, *Cevdet Eyalet-i Mümtaze*, DN: 3/147 (H. 29 Ramazan 1191).

⁸² S. Enveri, *Tarih-i Enveri*, II, s. 91–92.

⁸³ Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, I, s. 215.

⁸⁴ A. W. Fisher, *The Crimean Tatars*, s. 93–94.

⁸⁵ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 2004, s. 311.

binlik ve onbinlik şeklinde düzenledi. Şahin Giray, askeri konuların yanı sıra iktisadi alanlarda da reformlar yaptı. Vergi sistemini tamamen değiştirerek, eskiden vergi vermeyen mirza ve beyler dâhil herkese gelirine göre vergi ödeme zorunluluğu getirdi. Ülke dâhilindeki cami ve medreselere vakfedilmiş birçok toprağı kamulaştırdı. Mirza ve beylerin bir kısım topraklarını da Kırım köylülerine dağıttı⁸⁶.

Şahin Giray, bu reformları yaparken, II. Katerina'nın talimatlarını da yerine getirmeyi ihmal etmiyordu. II. Katerina, Osmanlı Devleti'nden gelen Rum ve Slav göçmenlerin Kırım'a iskân edilmesini istiyordu. İlk başlarda sadece birkaç yüz göçmen gelmekte birlikte daha sonra bu sayı artarak devam etti. Gelen bu göçmenler Kırım'da Yenikale civarına iskân edildiler. Fakat, bu olay tamamen Şahin Giray'ın kontrolü dışında gelişmekteydi⁸⁷.

1.2.2.4. Kırım İsyanı

Şahin Giray'ın 1777 Nisan başlarında Kırım tahtına çıkmasından altı ay gibi kısa bir süre geçmesine rağmen, ülkesindeki faaliyetleri halk arasında hoşnutsuzluklara sebep olmaktaydı. Özellikle yaptığı reformlar halk arasında gelenek ve göreneklerine bağlı olan insanlar arasında tepkilere yol açarken imtiyazların alınması da mirza ve beylerin ona cephe almalarına neden oldu. Bunlar halk arasında yaptıkları gizli propagandalar ile ahaliyi isyana teşvik ediyorlardı⁸⁸.

Yine bu dönemde Şahin Giray'ın, Kırım içerisinde altı bin süvari ve altı bin piyade askeri toplayıp silahlarını teslim aldıktan sonra bunları yüzer ve yüz elliler gruplar halinde Rus generalinin emrine vermek istemesi bardağı taşıran son damla oldu. Toplanan askerler arasında bulunan Onbaşı Seyit Molla Ahmet bu birliğin Ruslara teslim edileceği haberini alınca yanındaki askerlerle birlikte Şahin Giray'a karşı isyan etti. İsyancılar, önce bu askerleri toplamak için Şahin Giray tarafından görevlendirilen mirzayı ve emrindeki bin kadar Kazak askerini öldürdüler. Daha sonra Bahçesaray⁸⁹'ı işgal ederek, Şahin Giray'ın burada yeni yaptırdığı kaleyi bastılar ve altı bin Rus askerini kılıçtan geçirdiler. Şahin Giray canını zor kurtararak Rus Generali Prozorovski'nin yanına sığınmak zorunda kaldı. İsyancılar Rus Generali Prozorovski'ye

⁸⁶ A. W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772-1782)", Sayı: 77, s. 24-28.

⁸⁷ A. W. Fisher, *The Crimean Tatars*, s. 65.

⁸⁸ M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 110.

⁸⁹ Mekke-i Mükerrreme Emirliği ve Yemen Eyaleti gibi İmtiyazlı bir statüye sahip olan Kırım'ın hanlık merkezi Bahçesaray'dı. Bkz. Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997, s. 43.

elçi yollayarak Şahin Giray'ın kendilerine teslim edilmesini istemediler. Fakat, Rus generali Şahin Giray'ın II. Katerina'nın misafiri olarak yanında bulunduğunu belirterek, onların bu isteğini geri çevirdi⁹⁰.

Kırım Hanlığı'nda Şahin Giray'a karşı başlayan isyan kısa sürede tüm Kırım'a sıçradı. Yenikale etrafında Halim Giray ve Kırımlıların askeri başbuğu Veli Şah Seyit, Kuban bölgesinde de Hacı Giray Sultan ve Kadir Giray Sultan ile Toktamış Giray Sultan Şahin Giray'a karşı mücadele etmeye başladılar. Yine Kabartay bölgesine yakın bir bölgede toplanan Çerkes, Nogay ve Abazalar ile dağlık kesimlerde yaşayan halklar da Şahin Giray ve Ruslara karşı ittifak kurarak bu isyana katıldılar⁹¹.

II. Katerina, Kırım'da meydana gelen bu olayları yakından takip etmekteydi. İsyanın başlangıcında Rumiantsev, Rus birliklerinin bu olayın dışında kalmasını ve Şahin Giray'ın kurduğu yeni ordusuyla isyanı bastırmasını teklif etmişti. Fakat Şahin Giray'a bağlı askerlerin savaştan isyancıların tarafına geçmesi sebebiyle, II. Katerina'nın talimatıyla Rus ordusu Şahin Giray'ı korumak ve Kırım'daki isyanı bastırmak üzere harekete geçti⁹². Şahin Giray, Rusya'dan aldığı bu destekle önce iki bin beş yüz kadar askeriyle denizden ve karadan Kefe'yi kuşattı ve burada bulunan birçok Müslüman'ı katletti. Kefe'yi zapt ettikten sonra Taman ve Kuban bölgesindeki Tatarlara mektup yazarak, Kırım ahalisinden baş kaldıranların bir kısmının öldürüldüğünü, onlara uyanların sonunun da aynı olacağı hususunda Tatarları uyardı⁹³.

Şahin Giray Kırım'da başlayan bu isyanın sadece kendine muhalif bir grup Kırımlı tarafından çıkarıldığını düşünse de, General Prozorovski bu ayaklanmanın geniş bir kesimi kapsadığını biliyordu. Bu isyana hemen hemen bütün ulema ve şirinler başta olmak üzere aşiretlerin birçoğu ve Giray sülalesinin tamamına yakını katılmıştı. Şahin Giray'a sadece Hristiyan azınlıklar ile kendi adamları sadık kalmıştı. Han, bu isyanları hamisi Rusların da yardımıyla ancak Ocak 1778 yılında ve kısmen kontrol altına alabildi⁹⁴.

⁹⁰ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/35 (H. 15 Şaban 1191) .

⁹¹ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/33 (H. 12 Şevval 1191).

⁹² Alan W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", (çev. Refhan Dedeoğlu) *Emel Dergisi*, Sayı: 78, İstanbul, 1973, s. 11.

⁹³ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/42 (H. 27 Zilhicce 1191).

⁹⁴ O. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 259.

1.2.2.5. Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Rusların hiçbir şekilde Kırım Hanlığı'nın iç işlerine karışmamaları gerekirken, II. Katerina her fırsatta onların iç işlerine müdahale etmekteydi. Önce Sahip Giray'a karşı Şahin Giray'ı destekleyerek Kırım tahtına çıkarmış, daha sonra da Kırım Hanlığı'nda Şahin Giray karşı başlayan isyanı bahane ederek 40 bin askeriyle birlikte Kırım'a girmişti⁹⁵. Osmanlı Devleti ise Kırım'da yaşanan bu olayları yakından takip etmekle beraber, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın hükümlerini ihlal etmemek için bir süre daha Kırım'a müdahaleden kaçınmıştır. Fakat Rusların gerçek amacının artık Kırım'ı ilhak etmek olduğu belliydi⁹⁶. Nitekim Rusya'nın Kırım'da çıkardığı tüm olayların arka planında hep bu sebep vardı. Ruslar bu emellerine uygun ortamı yaratmak için Şahin Giray'ı da bir maşa olarak kullanıyorlardı. Fakat Şahin Giray'ın idari ve siyasi tecrübeden yoksun oluşu, II. Katerina'nın gerçek siyasetini tam olarak kavrayamamasına neden oluyordu⁹⁷.

Osmanlı Devleti ile Rusya Kırım'da yaşanan bu olaylardan dolayı birbirlerini suçlamaktaydı. İki ülke, aralarında yaşanan bu siyasi gerginliğe bir son vermek için diplomatik temaslara başlama kararı aldılar. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında birincisi Salim Paşa yalısında, ikincisi de Aynalıkavak Sarayı'nda olmak üzere, iki görüşme yapıldı. Bu toplantılara Osmanlı Devleti adına Müftizade Ahmet Efendi, Abdürrezzak Bahir Efendi ve İbrahim Münib Efendi; Rusya adına ise Büyükelçi Aleksandr Stachieviç ve iki tercümanı katıldı. Yapılan bu görüşmelerde Osmanlı heyeti, Şahin Giray'ın hanlığının meşru olmadığı, halka zorla mazharlar imzalatıldığının ve Rusların hangi sebeple olursa olsun Kırım'a asker sokmalarının mevcut antlaşmaya aykırı olduğunu beyan ettiler. Rus tarafı ise Şahin Giray'ın halkın isteği ile han seçildiğini, Kırım Hanlığı'nda bulunan Rus askerlerinin de kendi iradeleriyle değil, tamamen Kırımlıların isteği doğrultusunda burada bulunduğunu belirtiyordu. Neticede, iki taraf yapılan uzun görüşmeler sonunda Kırım meselesinde bir karara varamadan toplantıya son verdiler⁹⁸.

Öte taraftan, Şahin Giray Rusya'dan aldığı askeri yardımla hiç vakit kaybetmeden isyan eden halka karşı sert müdahalelere başladı. Kırım halkı ise çaresiz bir şekilde, İstanbul'a gönderdikleri elçiler vasıtasıyla içinde bulundukları zor durumu

⁹⁵ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 118/ 5853 (H. 18 Zilkade 1191).

⁹⁶ BOA, *Ali Emiri*, I. *Abdülhamid*, GN: 92 (tsz).

⁹⁷ M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 110.

⁹⁸ O. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Adlaşması*, s. 247–248.

belirterek, Osmanlı Devleti'nden acil yardım istemekteydiler⁹⁹. Osmanlı yönetimi, Kırım halkının bu isteklerine daha fazla kayıtsız kalamazdı. Divan-ı Hümayun'da yapılan uzun toplantılar sonrası, Kırım Hanlığı'na gerekli askeri yardımın yapılması kararı alınarak, bu görev için Canikli Ali Paşa görevlendirildi¹⁰⁰. Ayrıca Kırım ve Kuban halkının da desteklediği eski Kırım hanlarından III. Selim Giray da¹⁰¹ Kırım'a han olarak gönderildi¹⁰².

Osmanlı hükümeti, Kırım'a askeri müdahalede bulunma kararı aldıktan hemen sonra, Avrupa devletlerinin gözünde haksız duruma düşmemek için, bu kararın gerekçelerini açıklamak üzere diplomatik girişimlere de başladı. Bu amaçla İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin elçilerine birer takrir verildi. Bu takrirlerde Osmanlı Devleti'nin Kırım'a askeri müdahalede bulunmasının nedenleri teferruatlı bir şekilde anlatıldı¹⁰³.

1.2.2.6. Kırım Hanlığı için III. Selim Giray ile Şahin Giray'ın Mücadelesi

Osmanlı Devleti, Şahin Giray'ın hanlığının meşru olmadığı gerekçesiyle Kırım tahtına III. Selim Giray'ı han olarak atadı. Bu atama sonrası III. Selim Giray hiç vakit kaybetmeden Kırım'a hareket etti ve 1778 yılının Ocak ayı içerisinde Kırım'a ulaşmayı başardı¹⁰⁴. Bu sırada Şahin Giray ise Ruslardan aldığı destek sayesinde Kırım genelinde kontrolü ele geçirmek üzereydi. Rus askeri gücü Şahin Giray'a destek olmak maksadıyla halk üzerinde baskı yapmaktaydı. Hatta Ruslar, bu durum karşısında isyan eden Kırım halkını öldürmekten de geri kalmıyorlardı.¹⁰⁵

Bu dönemde, Rusların Kırım Hanlığı topraklarında Akmesic'te yirmi bin kişiden oluşan bir tabur askeri ve başta Or bölgesi olmak üzere Kırım'ın çeşitli

⁹⁹ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/38 (H. 26 Şevval 1191); BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/37 (H. 9 Zilkade 1191); BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 132/655 (H. 19 Zilkade 1191).

¹⁰⁰ Canikli Ali Paşa 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşı esnasında, eski Kırım hanlarından Devlet Giray'ın tavsiyesiyle 1773 yılında Kırım seraskerliği görevine getirilip, Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanana kadar bu görevi yürütmüştür. Osmanlı Devleti tekrar Kırım seraskerliğine atamak suretiyle onun Kırım hakkındaki bilgi ve birikimlerinden de faydalanmak istemiştir. Bkz. Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, Ankara, 2003, s. 55; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", *DİA*, VII, s. 151.

¹⁰¹ III. Selim Giray, II. Fetih Giray'ın oğludur. 1764 yılında ilk kez Kırım hanı olmuş, 1767 yılında azledildiği hanlık makamına 1770 yılında ikinci kez geçmiştir. Fakat 1771 yılında Rusların Kırım'a girmesi sonucu İstanbul'a gelerek buraya yerleşmek zorunda kalmıştı. Bkz. H. Giray, *Gülbün-i Hânân*, s. 110–111.

¹⁰² A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 86; Alan W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", (çev. Refhan Dedeoğlu), *Emel Dergisi*, Sayı: 78, İstanbul, 1973, s. 11.

¹⁰³ Osmanlı Devleti tarafından elçilere verilen takrir suretleri için bkz. A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 324–328.

¹⁰⁴ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/42 (H. 27 Zilhicce 1191).

¹⁰⁵ BOA, *Cevdet Bahriye*, DN: 257/11911 (H. 29 Zilkade 1191).

mevkilerine dağılmış iki-üç bin askeri mevcuttu. II. Katerina, III. Selim Giray'ın Kırım'a geldiği haberini alınca, mevcut askerlerine ek olarak üç bin piyade ve dört bin süvari askerini daha Kırım'a gönderdi¹⁰⁶.

Kırım Hanlığı'na ulaşmasının akabinde III. Selim Giray ilk iş olarak Kırım halkından seçtiği iki kişi aracılığıyla Rus Generali Prozorovski'ye bir mektup gönderdi. Bu mektubunda; Rus Generali Prozorovski'den hemen Kırım'ı terk etmesini istediği gibi, Şahin Giray'ı han olarak tanımadıklarını da net bir şekilde bildirdi¹⁰⁷. Fakat General Prozorovski ve Şahin Giray gönderilen bu mektubu okuduktan sonra çok sert tepki gösterip, bu mesajı getiren elçileri darp ederek geri gönderdiler. Elçilerine yapılan bu muameleye çok kızan III. Selim Giray, tekrar bir mektup yazarak; elçilere zeval olmayacağını ve bu tür hareketlerin sulh antlaşmasını hiçe saymak anlamına geldiğini bildirdi. Şahin Giray, Selim Giray'ın bu ısrarcı tavrı üzerine, gelen elçi vasıtasıyla gönderdiği mektupta “*Sen bu halkın sözüne uyup niçin geldin var geldiğin yere geri dön, bu memleket benimdir dilersem bütünü yok ederim, istersem Rus vilayetine sürer götürürüm*” diyerek¹⁰⁸ onu tehdit etti.

III. Selim Giray'ın, Şahin Giray ve General Prozorovski'ye karşı mücadele edebilecek yeteri kadar asker ve mühimmatı yoktu. Harekete geçmek için Osmanlı tarafından gönderilecek yardımın gelmesini bekliyordu. III. Selim Giray gönderilecek yardımın gecikmesi üzerine Şahin Giray'a bir kez daha mektup göndererek; “*Sen Ehli İslam'dan olduğunu söylersin neden kâfiri Müslüman halkın üzerine salarsın*” diyerek¹⁰⁹ bu yaptıklarından vazgeçmesini istedi. Fakat Şahin Giray, bu mektuba cevap vermediği gibi, Kırım'da sağladığı hâkimiyeti kaybetmemek için de hemen ona karşı saldırıya geçti. III. Selim Giray ile kardeşleri Selamet ve Kaplan Giray bu saldırı karşısında fazla direnemeyerek önce Özi'ye, oradan da İsmail taraflarına kaçmak zorunda kaldı. Şahin Giray, bu saldırılarında küçük, büyük ve ulema ayrımı yapmaksızın birçok Kırımlıyı katletti. Kırımlıların bir kısmı da canını zor kurtararak Avlita'ya (Sivastopol) kaçtı. Şahin Giray buraya adamlarını göndererek, eğer teslim olur ve kendisinden af dilerler ise canlarını bağışlayacağını bildirdi. Birçok Kırımlı

¹⁰⁶ BOA, AMD. KRM. DN: 1/6 (H. 01 Muharrem 1192).

¹⁰⁷ BOA, AMD. KRM. DN: 1/6 (H. 01 Muharrem 1192).

¹⁰⁸ BOA, AMD. KRM. DN: 1/6 (H. 01 Muharrem 1192).

¹⁰⁹ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/72 (H. 29 Rebiülahir 1192).

içinde bulundukları zor durumdan kurtulmak için Şahin Giray'ın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı; bir kısmı ise göç ederek Osmanlı Devleti'ne sığındı¹¹⁰.

Şahin Giray karşında başarısız olarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmek zorunda kalan III. Selim Giray, “*Şayet ben orda iken Canikli Ali Paşa gelseydi Kırım'daki kabileleri kendi tarafımıza alır, Kırım Hanlığı'nı Şahin Giray'ın ve Rusların zulmünden kurtarırdık*” demek¹¹¹ suretiyle Kırım'da yaşadığı hezimetin sorumlusu olarak Kırım Seraskeri Canikli Ali Paşa'yı gösteriyordu

1.2.2.7. Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'na Askeri Yardım Hazırlıkları ve Kırım Seraskeri Canikli Ali Paşa'nın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, Rusların Küçük Kaynarca Antlaşması'nı hiçe sayarak Kırım tahtına zorla Şahin Giray'ı çıkarması ve akabinde Kırımlıların yardım istemesi üzerine, bu gelişmelere artık bir son vermek için Kırım Hanlığı'na askeri yardım gönderme kararı almıştı. Bu amaçla Kırım seraskerliğine Trabzon valisi Canikli Ali Paşa atanırken Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa da donanması ile Canikli Ali Paşa ve emrindeki askerleri Kırım Hanlığı'na götürmekle görevlendirmişti.

Osmanlı yönetimi, Kırım Hanlığı'na yardım için asker gönderme kararı alırken, doğrudan Rusya ile silahlı bir çatışma içerisine girmek amacında olmayıp çok zor durumda kalındığı takdirde bu yola başvurulacaktı¹¹². Bu sırada Rusların sınır boylarına askeri yığınak yapmakta olduğu haberleri gelince¹¹³, İsmail Kalesi yakınlarında gerek Kırım Hanlığı'na yardım için gerekse muhtemel bir savaşa hazırlık maksadıyla 40 binin üzerinde bir askeri kuvvetin hazırlanması kararı alındı¹¹⁴. 1778 yılının ilkbaharına kadar bu ordunun İsmail Kalesi etrafında toplanması planlanarak¹¹⁵, İsmail seraskerliği görevine Rumeli Valisi Vezir Abdullah Paşa getirildi ve gerekli asker ve mühimmat tedariki için de Anadolu ve Rumeli'ndeki vilayet ve sancaklara fermanlar gönderildi¹¹⁶. Ayrıca Hotin, Bender ve Özi gibi bölgelerde bulunan kalelere de tedbir olarak takviye birlikler sevk edildi¹¹⁷.

¹¹⁰ BOA, A.DVN. KRM. DN: 1/72 (H. 29 Rebiülahir 1192).

¹¹¹ BOA, A.AMD. KRM. DN: 1/12 (H. 29 Şaban 1192).

¹¹² BOA, Cevdet Askeriye, DN: 925/39986 (H. 03 Zilkade 1191).

¹¹³ BOA, Cevdet Hariciye, DN: 83/4128 (H. 03 Zilkade 1191).

¹¹⁴ Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, s. 197.

¹¹⁵ BOA, Cevdet Hariciye, DN: 89/4444 (H. 11 Muharrem 1192).

¹¹⁶ Toplanacak kırk bin askerin on bini Canik ve Karahisar-ı Şarki'den, otuz bini ise diğer sancaklardan tedarik edilecekti. BOA, MD, No: 174, s. 171, 178.

¹¹⁷ BOA, Cevdet Hariciye, DN: 80/ 3797 (H. 29 Zilhicce 1191).

İlk etapta Kırım'a acil olarak Canikli Ali Paşa'nın sekiz bin asker ve beş kıta gemi ile hareket etmesi kararlaştırıldı¹¹⁸. Gemilerin kaptanlığına ise Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın emriyle Kaptan Hacı Mehmet Bey atandı¹¹⁹. Canikli Ali Paşa'nın hareket etmek için hava koşullarının düzelmesini beklenmesine karşın, işin önemi göz önünde bulundurularak, 9 Aralık–17 Ocak 1778 tarihleri arasında beş geminin Kırım'a hareket etmesi emredildi. Daha sonra bu gemilere ek olarak iki gemi daha Kırım'a gönderildi¹²⁰. Bu gemilerin Kırım'a ulaşmasının akabinde III. Selim Giray sadarete mektup yazıp, içinde bulundukları zor durumdan bahsederek Canikli Ali Paşa'nın da askerleriyle birlikte bir an önce buraya gelmesi gerektiğini belirtti¹²¹.

Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa Kırım'a gönderilen donanmadan ve Kırım Hanlığı'ndan sağlıklı haber alınamaması üzerine tersane çavuşlarından Ali Çavuş'u oraya gidip bilgi toplaması için görevlendirdi. Ali Çavuş bir menzil kayığı ile Kırım'a geçti ve 11 Mart 1778 tarihinde de geri döndü. Kırım'a yardım için gönderilen donanma Avlita Limanı'na ulaşmıştı. Ruslar tarafından buraya bir donanma gönderilmiş fakat aralarında herhangi bir çatışma yaşanmamıştı. Ayrıca Şahin Giray da donanma komutanı Kaptan Mehmet Ağa'ya elçi gönderip, mevcut sulh antlaşmasına aykırı hareketlerde bulunulmamasını istemiş, Kırım'daki olaylar yatışına kadar sadece bir geminin burada bulunmasını, diğerlerinin ise geri çekilmesini talep etmişti. Ali Çavuş, verdiği bu bilgi dışında, Avlita Limanı ile ilgili bilgiler de vererek, bu limanın gönderilen birlikler ile alınmasının zor olduğunu, eğer burada bulunan donanma döner ve Ruslar da buraya tabyalar yapıp, toprak yerleştirirler ise baharda yapılacak seferde kırk bin asker ve 30-40 gemiyle gelirse dahi bu yerin ele geçirilemeyeceğini bildirdi. Bu bilgiler doğrultusunda, Kırım Seraskeri Canikli Ali Paşa'nın emrindeki askerlerle birlikte hemen Kırım'a hareket etmesi emri verildi¹²². Fakat Canikli Ali Paşa gerekli hazırlıkların tamamlanamamasından dolayı yetersiz askerle Kırım'a gitmenin bir fayda sağlamayacağını aksine yaşanacak bir başarısızlıkta onlara daha çok zarar verebileceğini sadaret makamına ilettili. Osmanlı Hükümeti ise külliyetli asker tedariki için vaktin müsait olmadığını, her geçen günün Kırım'ın biraz daha Rusların kontrolüne

¹¹⁸ BOA. *Cevdet Askeriye*, DN: 925/39986 (H. 03 Zilkade 1191).

¹¹⁹ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 80/ 3977 (H. 29 Zilhicce 1191).

¹²⁰ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 87.

¹²¹ BOA, A.DVN. KRM. No: 1/26 (H. 25 Zilhicce 1199).

¹²² A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 87.

geçmesi anlamına geldiğini belirterek bir an önce gerekli hazırlıkların tamamlanıp sefere çıkılmasını istiyordu¹²³.

Canikli Ali Paşa askeri hazırlıklara hız vererek, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Canik, Karahisâr-ı Şarkî ve Bolu sancaklarından asker ve mühimmat teminine başladı. Gerekli harcamaları için, kendisine miri hazineinden 40 bin kuruş tahsis edildi ve oğlu Mikdat Bey ile sürücü tayin edilen Kayseri Mutasarrıfı Çatalcalı el-Hac Ali Paşa ona yardım için görevlendirildi¹²⁴.

II. Katerina ise 23 Mart 1778 yılında Kırım ve Kuban orduları komutanı Prozorovski'yi görevden alarak yerine General Suvarov'u atadı. Rus komutanı askerlerine özel emir vererek Canikli Ali Paşa'nın muhtemel bir saldırısına karşı Bahçesaray ve Elmalı'da bulunan askerlerini Avlita Limanı'na sevk edip, limanın uç kısımlarına tabyalar inşa etti ve her tarafına büyük toplar yerleştirdi¹²⁵. Kaptan Mehmet Paşa, General Suvarov'un Avlita Limanı'nı tahkim edip asker yığmasına sinirlenerek bir elçi vasıtasıyla ona neden bu hazırlıkları yaptığını sordu. General Suvarov yazdığı cevapta özetle; *"Bu yapılanlar iki devlet arasındaki dostane ilişkileri bozmak için değil aksine dostluğumuzu bozacak herhangi bir suistimali önlemek içindir"* diyerek¹²⁶ Kaptan Mehmet Paşa'ya cevap verdi.

Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa gerekli hazırlıkları yaparak, mühimmat ve asker dolu donanması ile Beşiktaş önünde demirledi. Sinop'a gitmek için uygun hava koşullarının oluşmasını bekliyordu. Kırk gün kadar burada bekledikten sonra, uygun esen rüzgârla birlikte Sinop'a ulaşan, Kırım Seraskeri Canikli Ali Paşa ve maiyetindeki askerler nihayet 9 Ağustos 1778 tarihinde Kırım'a hareket ettiler¹²⁷.

Osmanlı Hükümeti, gerekli askeri hazırlıkları yapmasına karşın Kırım meselesinin savaşırsız bir şekilde halledilmesinden yanaydı¹²⁸. Osmanlı erkânı yaşanacak bir çatışmanın gerek Kırım halkına gerekse Osmanlı Devleti'ne bir fayda sağlamayacağı görüşünde birleşmişti. Bu doğrultuda Ali Paşa'ya talimat verilerek donanma Kırım

¹²³ BOA, MD, No: 177, s. 1.

¹²⁴ BOA, MD, No: 177, s. 1.

¹²⁵ BOA, Hatt-ı Hümayun, DN: 18/797-E (H. 11 Cemaziyelahir 1192); BOA, Hatt-ı Hümayun, DN: 18/797-C (H. 06 Cemaziyelahir 1192).

¹²⁶ A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2009, s. 194-195.

¹²⁷ BOA, MD, No: 177, s. 7.

¹²⁸ Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı'na yardım için askeri hazırlık yaparken, Kırım meselesi yüzünden çıkabilecek bir savaşta Rusların ilk önce Yaş ve Boğdan vilayetlerine hücum edeceği göz önünde bulundurularak, bu bölgeye de gereken asker ve mühimmat takviyesini yapmaktaydı. BOA, MD, No: 177, s. 5; BOA, MD, No: 177, s. 6.

sularına ulaştığı vakit Ruslarla bir çatışma içine girilmemesi emredildi. Ali Paşa ise Kırım'a varır varmaz Rus generaline bir mektup yazdı. Bu mektubunda; Rusya'nın Kırım'da asker bulundurup, Karadeniz'de donanma dolaştırmasını gerektirecek bir durumun olmadığını, Kırım halkının bu durumdan şikâyetleri üzerine buraya geldiklerini ve sulhu bozacak bir harekette bulunulmayacağını belirtti. Yine aynı mektupta, Kırım kıyılarına yanaşacağını ve su alacağını, bu esnada askerlerine bir saldırı olursa savaşacaklarını belirterek Rusları uyarmayı da ihmal etmedi¹²⁹.

General Suvarov mektubu götüren elçilere Kırım'da kırk gün karantina uygulaması olduğunu, bu nedenle hangi sebeple olursa olsun Kırım'ın herhangi bir tarafına yanaşılacak olursa buna silah kullanılarak engel olacaklarını ilettiler. Canikli Ali Paşa ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa Rusların bu cevabını Osmanlı hükümetine ileterek, bundan sonra nasıl bir yol izlenileceğini sordular. İstanbul'dan gönderilen fermanda, Kırım veya Taman'da uygun bir mahalde ordugâh kurulması, kendilerine herhangi bir saldırı olduğu takdirde hiç tereddüt edilmeden gereken cevabın verilmesi emredildi¹³⁰. Fakat Canikli Ali Paşa'ya bu fermanlar gelinceye kadar deniz mevsimi geçmiş, Karadeniz suları donanma için güvenli olmaktan çıkmıştı.

Osmanlı Hükümeti ne olursa olsun Kırım'a gönderilen birliklerin geri dönmesine taraftar değildi. Bu şekilde geri adım atılmış olunacağını, bu durumun Rusları cesaretlendireceğini ve Kırım halkını da ümitsizliğe sevk edeceğini düşünmekteydi. Bu doğrultuda Canikli Ali Paşa ve Soğucak muhafızı oğlu Mikdat Bey'in askerleriyle birlikte gelecek bahara kadar kışı Kırım'da geçirmeleri istendi. Bu süre zarfında her fırsatta kendilerine gereken erzak ve mühimmat takviyesinin yapılacağı da iletildi¹³¹.

Canikli Ali Paşa aldığı emir doğrultusunda Soğucak taraflarından Kefe taraflarına hareket etti. Kefe önlerinde Rus donanması ile karşılaşılmasına karşın aralarında bir çatışma yaşanmadı. Osmanlı donanması Kefe önlerinden Kırım'a asker çıkaracak ve ordugâh kuracak bir yer ararken Rus askerleri yine veba hastalığını bahane ederek buna engel olmak istediler. Canikli Ali Paşa'nın ısrarı üzerine, Rus askerleri bu durumu başka bir bölgede bulunan generallerine iletceklerini ve oradan gelecek habere göre hareket edeceklerini belirttiler. Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ve Serasker Paşa bir gerginliğe sebebiyet vermemek için üç gün kadar beklediler. Fakat bu esnada büyük

¹²⁹ BOA, MD, No: 177, s. 3.

¹³⁰ BOA, MD, No: 177, s. 3.

¹³¹ BOA, MD, No: 177, s. 20.

bir fırtınanın çıkması ve kış mevsiminin bastırması üzerine, 23 Eylül 1778 tarihinde Sinop'a geri dönmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Soğucak Kalesi civarını muhafaza etmekle görevlendirilen Sivas Valisi Mikdat Bey de geri döndü¹³².

Kırım'a gönderilen birliklerin bu şekilde bir sonuç elde etmeden geri dönmesi Osmanlı tarafından hayal kırıklığı yaratsa da, bir sonraki bahar için Canikli Ali Paşa'ya gerekli hazırlıkları yapması emri verildi. Bu bağlamda Kastamonu, Sivas, Bolu, Trabzon ve Erzurum sancakları yöneticilerine de asker ve mühimmat tedariki yapmaları hususunda gerekli fermanlar yollandı¹³³.

1.2.2.8. Fransa'nın Kırım Krizine Müdahalesi ve Aynalıkavak Tenkihnâmesi

Osmanlı Devleti ve Rusya Kırım meselesi yüzünden bir savaşın eşiğinde bulunmaktaydılar. İki devlet birkaç kez diplomatik yollarla bu meseleyi çözmek istedilerse de bir sonuç alamadılar. Osmanlı Hükümeti, Ruslarla barış mı yoksa savaş mı istediğine bir türlü karar veremiyordu. Aslında devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve askeri alandaki eksiklikler de bu kararın verilememesinde en önemli etkeni. II. Katerina'ya karşı Batı Avrupa'dan yardım alınamayacağı da belliydi¹³⁴.

Bu dönemde İngiltere ve Fransa arasında Amerika'da yaşanan olaylardan dolayı düşmanlık vardı. Özellikle Fransa, İngiltere'yle olan bu mücadelesinde Rusya'yı kendi tarafına çekmek istiyordu. Kırım meselesi yüzünden yaşanan Osmanlı- Rus gerginliğine müdahil olarak, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde yaptığı savaşa teşvik edici tavrının aksine, bu sefer barışçıl bir politika izlemekteydi. Fransa'nın amacı Kırım meselesinde Osmanlı Devleti'nin geri adım atmasını sağlayarak, antlaşma zemininde bu meseleyi halledip, II. Katerina'nın sevgisini kazanmaktı¹³⁵. Zira bu mesele yüzünden çıkacak bir savaşta Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni mağlup etmesi durumunda, Amerika'da yaşanan siyasi mücadelede İngiltere'nin yanında yer alması olasılığı Fransa'yı rahatsız etmekteydi¹³⁶.

Osmanlı devlet adamları gerek Avrupa'da yaşanan siyasi olaylardan haberdar olmadıklarından gerekse Ruslarla bir harbi göze alamadıklarından Fransızların bu

¹³² BOA, MD, No: 177, s. 17.

¹³³ BOA, MD, No: 177, s. 43.

¹³⁴ M. Smith Anderson, *Doğu Sorunu*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2000, s. 26.

¹³⁵ Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, s. 199.

¹³⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, VI, Gotha, 1859, s. 213-214.

telkinlerini dostane bilip bu meseleyi tekrar diplomatik yollardan çözme kararı aldılar. Bu doğrultuda Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Kont Saint Priest gerekli görüşmelerin yapılması için harekete geçti. Fransız elçisinin yoğun çalışmaları sonucu iki taraf yetkililerinin İstanbul'da Aynalıkavak sarayında bir araya gelmesi kararlaştırıldı¹³⁷. Yapılacak bu görüşmelere Rusya adına İstenkinef, Osmanlı Devleti adına ise Abdürrezzak Bahir Efendi'nin katılması iki devlet tarafından uygun bulundu¹³⁸.

Osmanlı Devleti, her ne kadar Kırım meselesini müzakere yoluyla çözme kararı aldıysa da, görüşmelerin sonunda varılacak antlaşmanın tutanaklarının II. Katerina tarafından imzalanmasına kadar, sınır bölgelerine kaydırmış olduğu askeri birliklerini geri çekme taraftarı değildi. Bu yüzden sürekli olarak bu bölgelerdeki birliklerine fermanlar yollanarak, disiplinlerini bozmadan hazır beklemeleri emrediliyordu¹³⁹.

Neticede, Fransa'nın teşebbüsleriyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki müzakereler 21 Mart 1779 tarihinde imzalanan Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile son buldu¹⁴⁰. Bu müzakereler Kırım meselesinden dolayı başladıysa da burada sadece Kırım meselesi ele alınmadı. Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası iki devlet arasında yaşanan birçok anlaşmazlık da tek tek ele alınarak tartışıldı. Bu bağlamda, Kırım Hanlığı'nın statüsü, Şahin Giray'ın durumu, ticari imtiyazlar, deniz taşımacılığı, Hristiyan tebaanın hakları ve Özi Nehri kenarındaki kalelerin durumu gibi konular da görüşmelerin ana başlıklarını oluşturdu¹⁴¹.

Aynalıkavak'ta iki heyet arasında en çok Kırım meselesinde çekişme yaşandı. Özellikle Rusların Şahin Giray'ın ölünceye kadar Kırım hanı olarak kalması yönündeki teklifi, Osmanlı heyeti tarafından ilk önce reddedildi. Fakat Rusların ısrarcı tavrı neticesinde Osmanlılar bunu kabul etmek zorunda kaldılar.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan bu tenkihnâme dokuz maddeden oluşmaktaydı. Bu tenkihnâmenin Kırım Hanlığı ile ilgili maddeleri ise şunlardır¹⁴²;

¹³⁷ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 451.

¹³⁸ *Muâhedât Mecmûası*, III, s. 275; N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 151.

¹³⁹ BOA, MD, No: 177, s. 79, 80, 89.

¹⁴⁰ BOA, MD, No: 177, s. 77.

¹⁴¹ Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portesi Sultan I. Abdülhamid (1774–1789)*, İstanbul, 2001, s. 204.

¹⁴² BOA, A.DVNS. NMH. D.9, (Name-i Hümayun Defteri, No: 9), s. 53-57; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 153-155; *Muâhedât Mecmûası*, III, s. 275-279; N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 151-154; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 452-453; O. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 285-286; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), V, İstanbul, 2005, s. 33-34; G. Noradounghian, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Otoman (1300-1789)*, I, s. 339-341.

İkinci Maddesi:

Osmanlı Padişahı Müslümanların halifesi sıfatıyla Kırım hanlarına menşur gönderecek, Rusya hiç bir suretle buna karışmayacaktı. Kırım tahtı vefat yoluyla boşalırsa Tatarlar kendi aralarında serbestçe hanlarını seçecek, seçilen bu hana menşur gönderilecek fakat bunu yaparken hiçbir özür ve bahane gösterilmeyecekti. Gönderilecek olan bu menşur şimdiye kadar nasıl yazılmış ise o şekilde yazılacak, herhangi bir harfi dahi değiştirilmeyecekti.

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı üzerindeki bütün hak ve himayesinden vazgeçmiş olduğu vurgulandığı gibi, aynı şekilde bundan sonra Tatarlar üzerinde bir hak ve himaye iddiasında bulunmayacaktı.

Herhangi bir surette Kırım ile ilgili bu muahedede yer almayan bir mesele ortaya çıkarsa, iki devlet birbirleriyle görüşüp haberleşmeden hiçbir tedbire başvurmuyacaktı.

Üçüncü Madde:

Rusya üç ay içerisinde Kırım ve Taman'dan, üç ay yirmi gün içerisinde ise Kuban'dan askerlerini çekecekti.

Dördüncü Madde:

Rus askerlerinin Kırım'dan çıktığı haberi gelince, Şahin Giray'ın hanlığının tasdiki için İstanbul'a gelen heyet aracılığı ile hanlık menşuru yollanacaktı.

Beşinci Madde:

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı'na bırakılmış olan Bug ve Dinyeper nehirleri arasındaki arazi yeniden Osmanlı Devleti'ne bırakılacak fakat bu arazi için Tatarların rızası alınacaktı. Rusya ise buna karışmayacaktı. Osmanlı Devleti adı geçen bu araziye aldıktan sonra, yakınındaki devletlerin güvenliği için Özi ye yakın kısımlar hariç, diğer kısımlarında bina inşa etmeyecekti. Ayrıca bu bölgeyi teslim aldıktan sonra buraya ait bina ve arazi listesini gösterir bir defteri Rusya'ya verecekti.

İki devlet arasında bir anlaşmazlığa sebebiyet vermemesi için, Osmanlı tarafına geçen Zaporov Kazaklarının eski hükümdarları Çariçe tarafından affedildiği belirtilerek, geri dönmek isteyenlere Osmanlı Devleti engel olmayacaktı. Geri dönmeyi reddedenler ise Karadeniz'e uzak yerlere iskân edileceklerdi.

Bu tenkihnâmeyle birlikte Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığına vurgu yapılarak, iki devletin onayıyla Şahin Giray'ın hanlığı kabul ediliyordu. Ayrıca Osmanlı padişahlarının yeni seçilen Kırım hanlarına Müslümanların halifesi olarak menşur göndererek tasdik etmesi daha açık bir şekilde belirtiliyordu. Fakat Kırım Hanlığı ile

Osmanlı Devleti arasında sadece dini açıdan bir bağ ortaya konarak, başka hiçbir tabiiyete yer verilmiyordu Osmanlı Devleti'nin bu durumu kabulüne karşılık Ruslar da iki imtiyazdan vazgeçmişlerdi. Bunlardan ilki Kırım bölgesinde bulunan Rus askerlerinin üç ay içerisinde çekilmesi ve 1774 yılında Osmanlılardan alınmış olan Bug ve Dinyeper nehirleri arasındaki arazinin yeniden Osmanlı Devleti'ne verilmesiydi¹⁴³.

Bu antlaşmayla Kırım meselesi geçici olarak ortadan kaldırıldıysa da kesin olarak çözülmüş görünmüyordu. Çünkü Kırım'da yaşanan karışıklığın ana sebebi Şahin Giray'dı. Onun yeniden Kırım tahtına gelişi ileriki dönemlerde yeni sorunların çıkmasına sebep olabiliirdi.

Bu antlaşmanın diğer maddeleri ise Rus ticaret gemilerinin durumu, Bender, Hotin ve İbrail'de bulunan Hristiyan tebaa hakkındaki kararları ihtiva ediyordu. İlgili maddelerde; Küçük Kaynarca Antlaşması'nda tam olarak açıklığa kavuşturulmayan Rus tüccar gemilerinin durumu etraflı şekilde açıklanıp, Rus tüccar gemilerine Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret izni verilerek, sadece kullanacakları gemilerin büyüklüğünde bir kısıtlama getiriliyordu¹⁴⁴. Yine bu tenkihnâmede Bender, Hotin ve İbrail kaleleri etrafındaki Hristiyan tebaanın Belgrat ve Küçük Kaynarca antlaşmalarıyla ellerinden alınan mülklerinin kendilerine ait olduğunu ispatlamaları halinde geri verileceği karara bağlanarak, bu tebaadan alınan cizye vergisinin toplanılmasında daha merhametli davranılması kararlaştırılıyordu¹⁴⁵.

1.2.2.9. Şahin Giray'ın Yeni Hanlık Dönemi ve Çıkan İsyanlar

Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nin imzalanmasını müteakip iki devlet antlaşma hükümlerini yerine getirmek için harekete geçti. Osmanlı Devleti öncelikle Özi, Bender ve diğer yerlerdeki kumandanlarına fermanlar gönderip Rusya'yla sulh yapıldığını bu yüzden bu bölgelerde bulunan askeri birliklerin geri dönmesi emrini verdi¹⁴⁶. II. Katerina da antlaşmada kendilerine düşen görevi yerine getirmek için harekete geçip, Kırım'daki Rus askerlerinin tahliyesini başlattı. Fakat her nedense Şahin Giray II. Katerina'nın bu kararına karşı çıkarak, Rus generali Suvarov'dan hiç olmazsa bir Rus alayının Kırım'da kalmasını istedi. Fakat, II. Katerina Şahin Giray'ın bu talebini

¹⁴³ Virginia H. Aksan, *An Otoman Statesman in War And Peace: Ahmet Resmi Efendi*, Hollanda, 1995, s. 176–177.

¹⁴⁴ Rus tüccar gemilerinin en büyüğü 16.000 kile, en küçüğü ise 1000 kile ağırlığında yük taşıyabilecek kapasitede olacaktı. Bkz. İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu," *Belleten*, LIX/23, Ankara, 1995, s. 358.

¹⁴⁵ *Muâhedât Mecmûası*, III, s. 279–284.

¹⁴⁶ BOA, MD, No: 177, s. 91, 92.

reddederek Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmaya riayet edip, Kırım’da bir tek Rus askeri dahi bırakmadı¹⁴⁷.

Şahin Giray, Aynalıkavak Tenkihnâmesi’nin kararlarından memnun değildi. Dini açıdan da olsa Osmanlı padişahına tabi olmaktan rahatsızlık duymaktaydı. Özellikle Bug ve Dinyeper nehirleri arasındaki arazinin yeniden Osmanlı Devleti’ne bırakılmasını da bir türlü kabullenmek istemiyordu. Bu yüzden hanlık menşuru ve teşrifat talebi için İstanbul’a gelen beş kişilik Kırım heyeti Şahin Giray’ın emriyle bu bölgenin yeniden Kırım Hanlığı’na bırakılması yönünde bir talebi Osmanlı hükûmetine sundular. 7 Eylül 1779 tarihinde Kethüda Bey, Defterdar Efendi, Reis Efendi, Defterdar Eminî Recai Efendi, Ömer Vahit Efendi, Resmi Ahmet Efendi ve Süleyman Feyzi Efendi’nin hazır bulunduğu bir toplantıda Kırım heyetinin bu talebi ele alındı. Fakat bu bölgede yaşayan Tatar, Abaza ve Çerkeslerin Osmanlı Devleti tabiiyetinden hiçbir şekilde ayrılmak istemedikleri gerekçe gösterilerek, heyetin bu isteği reddedildi¹⁴⁸.

Aynalıkavak Antlaşması’nın sonuçlarından memnun olmayan sadece Şahin Giray değildi. Kırım halkı da bu antlaşmanın sonuçlarından memnun değildi. Çünkü nefret ettikleri Şahin Giray’ın idaresi altına tekrar girmişlerdi. Artık Şahin Giray’a karşı Osmanlı Devleti’nden gereken yardımı da göremeyecekleri apaçık ortadaydı.

Bu antlaşmayla Kırım tahtındaki yerini iyice sağlamlaştıran Şahin Giray ise hiç vakit kaybetmeden ilk hanlık döneminde Kırım halkının tepkisini çeken reformlarına devam etmeye başladı. Osmanlı Devleti’ne karşı olumsuz bir siyaset izlerken her zamanki Rusya yanlısı siyasetine devam etmekteydi. Şahin Giray’ın bu yönetim tarzı ve reformlarına daha fazla tahammül edemeyen Yedisian Nogayları ve daha sonra da Cambuluk ve Yediçkul Nogayları 1781 yılında isyan ederek hanın idaresini kabul etmediklerini açıkladılar¹⁴⁹. Aynı yıl içerisinde bu kez de Şahin Giray’ın bu yönetim tarzına dayanamayan kardeşleri Bahadır ve Arslan Giray isyan bayrağını açtılar. Bahadır ve Arslan Giray, Şahin Giray’a bir adam göndererek, “*Senden evvel hanlar Bağçesaray’da oturup yalnız başına ve aza kanaat ederlerdi. Sen han olalı eski yöneticilerden başka türlü davranırsın eğer sen önceki hanların izinden ayrılmayacağı teminatını yazı ile bildirirsen seni han biliriz. Yoksa Kırım’ı ve Taman’ı bütün Nogaylarla birlikte zapt ederiz*” diyerek¹⁵⁰ onu uyardılar.

¹⁴⁷ A. W. Fisher, “Rusya’nın Kırım İlhakı (1772–1782)”, Sayı: 78, s. 21–22.

¹⁴⁸ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 122–123.

¹⁴⁹ A. W. Fisher, *The Crimean Tatars*, s. 66–67.

¹⁵⁰ BOA, A.AMD. KRM. DN: 1/22 (H. 1195).

Şahin Giray'ın bu uyarılara sessiz kalması sonucu başlayan bu isyan hareketi zamanla tüm Kırım Hanlığı'na yayıldı. 1782 yılına gelindiğinde ise isyancılar Kefe'ye saldırdılar. Şahin Giray büyük bir bozguna uğradı ve beş nefer askeriyle birlikte bir gemi vasıtasıyla canını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı¹⁵¹. Şahin Giray'ın kaçmasından sonra ise Kırım halkı Bahadır Giray'ı han olarak seçtiler¹⁵².

1.2.2.10. Rusların Kırım Hanlığı'nı İşgali ve Şahin Giray'ın Akibeti

Aynalıkavak Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kırım'da istenen huzur bir türlü sağlanamadı. Tabi ki bunun en büyük nedeni Kırım halkının bir türlü hanlığını kabullenemediği Şahin Giray'ın Kırım'daki faaliyetleriydi. Şahin Giray, 1782 yılında iktidarına karşı patlak veren bir isyan sonucu Kırım'ı terk etmek zorunda kalmıştı. İsyancılar, Şahin Giray'ın yerine kardeşi Bahadır Giray'ı han seçerek, gerek Rusya gerekse Osmanlı Devleti'nden yeni hanları olarak Bahadır Giray'ın tanınmasını istediler. I. Abdülhamit Kırım halkının bu talebine ihtiyatlı yaklaşırken, II. Katerina ise buna karşı çıkıp, General Potemkin'e Haziran 1782 yılında gönderdiği emirle, Şahin Giray'ı desteklemesini ve Kırım'daki hâkimiyetini yeniden sağlamasını istedi¹⁵³. Potemkin, emrindeki askeri birliklerle aynı yıl içerisinde Bahçesaray'a girerek isyancıları dağıtıp, Şahin Giray'ın hâkimiyetini yeniden sağladığı gibi, Şahin Giray'ın kardeşleri Bahadır ve Arslan Giray'ı da Kırım'dan çıkartarak Kerson Kalesi'nde esir etti¹⁵⁴.

Şahin Giray, bu şekilde Kırım tahtına çıktıktan sonra artık sarayda oturuyor ve tamamen Rus generalinin kontrolü altında harekete ediyordu¹⁵⁵. II. Katerina ise bu olaydan dolayı Kırım Hanlığı'na yerleştirdiği elli bin askerine ek olarak yeni birliklerini bu bölgeye göndermeye devam ediyordu. Ayrıca Kırım hududundan Hotin Kalesi'ne kadar olan kısımda yüz yirmi bölük askerini de hazır bekletiyordu¹⁵⁶. Rusya'nın askeri hazırlıkları bunlarla da sınırlı değildi. Kırokuva tabir edilen bölgeye yüz adet top ve bol miktarda cephane konuşlandırdığı gibi, Kerson Kalesi'ne otuz adet top gönderip bu

¹⁵¹ BOA, A.DVN. KRM. DN: 2/49 (H. 1196).

¹⁵² BOA, A.DVN. KRM. DN: 2/50 (H. 1196); BOA, *Cevdet Eyalet-i Mümtaze*, DN: 2/99 (H. 11 Şevval 1196).

¹⁵³ M. Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, s. 116.

¹⁵⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 10/346A (H. 20 Rebiülahir 1197).

¹⁵⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 12/440-C (H. 26 Ramazan 1197).

¹⁵⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 10/346-B (H. 20 Zilkade 1197).

bölgede kışlaklarda bulunan askerlerini kırlara çıkarıp taburlar halinde yerleştirdi¹⁵⁷. Çariçenin amacının artık Kırım'ı Rusya'ya bağlamak olduğu gayet açıktı.

I. Abdülhamit Rusların Kırım'a askeri müdahalede bulunarak halkın istemediği Şahin Giray'ı tekrar Kırım tahtına çıkarmasını şiddetle kınadı. Bu rahatsızlığını İstanbul'daki Rus elçisi kanalıyla II. Katerina'ya ilette. II. Katerina, Osmanlı hükümetinin bu konudaki itirazlarına kulak asmayarak, Kırım'daki faaliyetlerine devam etti.

Rusya'nın bu dönemde en büyük destekçisi müttefiki Avusturya'ydı. Avusturya Kralı II. Josef ile Katerina 1780 yılının Mayıs ayı içerisinde Mohilev'de görüşmüş, Osmanlı Devleti'ni paylaşma konusunda aralarında gizli bir antlaşmaya varmışlardı. İşte tam bu dönemde Avusturya İmparatoru II. Josef, Rusya ile yapmış olduğu bu gizli antlaşmaya uyarak, olası bir savaşın çıkma ihtimaline karşı gerekli tedbirleri almaya başladı. Başta Erdel ve Macaristan bölgesi olmak üzere, Osmanlı Devleti ile olan sınırlarına seksen binin üzerinde askerini konuşlandırdı¹⁵⁸. Bundan sonra Rusların Kırım'ı işgal etmesi artık an meselesiydi.

Osmanlı Devleti bütün bu olayları yakından takip etmesine karşın, bu iki devlete karşı bir savaşı göze alamadığından daha temkinli yaklaşıyordu. Fakat 1783 yılının başında Sultan I. Abdülhamit tarafından sadrazamlık görevine getirilen Halil Hamid Paşa, Rusya ile bir savaşın eşiğine geldiğinin farkındaydı. Bu yüzden öncelikle Belgrat, Özi, Hotin ve Bender gibi Rusya ve Avusturya sınırlarına yakın kalelerin tahkim edilmesi gerektiği kanaatindeydi. Bu gibi önemli mevkiilerde bulunan kalelere gerekli istihkâm çalışmalarının yapılması için harekete geçilerek, vezir rütbesi ile İsmail tarafı seraskerliğine getirilen Abdi Paşa kanalıyla bu çalışmalar yürütüldü. Bu çerçevede Bender Kalesi tabyaları tamir edilip, cephane ve ambar yapıldı¹⁵⁹. Özi Kalesi'ne mevcut mühimmatına ek olarak tophaneden on beş adet büyük top gönderilmesi istendi¹⁶⁰. Özellikle Belgrat Kalesi'nin muhafazası için bulunan askerin sayıca az olması sebebiyle bu kaleye de gerekli asker takviyesi yapıldı¹⁶¹.

Abdi Paşa'nın görevi yalnızca bu sınır kalelerinin onarımı ve mühimmat tedarikini sağlamak değildi. Aynı zamanda, Rusların özellikle Kırım ve civarında

¹⁵⁷ BOA, *Ali Emiri, I. Abdülhamid*, GN: 1110 (H. 25 Cemaziyelahir 1197).

¹⁵⁸ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 12/446-B (H. 29 Zilhicce 1197).

¹⁵⁹ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1147/5099 (H. 25 Zilkade 1197).

¹⁶⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1184/52823 (H. 04 Zilkade 1197).

¹⁶¹ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 959/41707 (H. 29 Recep 1197).

yaptığı faaliyetler hakkında da bilgiler toplayarak merkeze iletiyordu¹⁶². Fakat Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın gayretleri ile yapılan bu hazırlıklar elbette ki büyük bir savaşın eşiğindeki Osmanlı Devleti için yeterli değildi.

II. Katerina'nın emriyle General Potemkin askeri gücünü kullanarak Şahin Giray'ı bir kez daha Kırım tahtına çıkarmıştı. Fakat General Potemkin Kırım Hanlığı'nın bu şekilde kukla bir han tarafından kontrol altında tutulmasından ise tamamen işgal edilerek Rusya'ya bağlanmasından yanaydı. General Potemkin bu amaçla 1783 yılının Mart ayında Petersburg'a giderek II. Katerina'yı Kırım'ın ilhakı için ikna etti. Zira Rusya'nın Kırım'ı işgali için ortada herhangi bir engel de yoktu. Kırım halkının Rus işgaline karşı koyacak herhangi bir askeri gücü kalmamıştı. Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'na gereken yardımı yapamayacağı da aşikârdı. Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nin gerek askeri gerekse mali gücü Rusya'yla yeni bir savaşı kaldıracabilecek durumda da değildi

General Potemkin 1783 yılının Nisan ayı içerisinde II. Katerina'nın emri doğrultusunda beraberindeki askeri birliklerle Kırım'a girdi. Kefe, Taman ve Kuban bölgesini işgal ettikten sonra, 21 Temmuz'da Kırım ileri gelenleri olan ulema ve mirzaları Kırım ortasındaki Karasu karargâhında toplayıp Rusya'nın Kırım'ı ilhakını ilan etti¹⁶³. Ayrıca burada II. Katerina'nın Kırım'ı ilhakı ile ilgili beyannamesini okudu. II. Katerina bu beyannamesinde Kırım Tatarlarına hitaben: *“Siz müfsit bir kavimsiniz. Bize çok zahmet verdiniz. Sizlerden çektiğimizi başka bir milletten çekmedik. Fesadınızdan kurtulmak için Osmanlı Devleti de sizden el çekerek serbestliğinize karar vermişti. Hâlbuki bu sırada Osmanlı Devleti ile aramızı bozmak istediniz. Lakin iki devlet hâlâ sulh üzeredirler. Ancak sizler nice bin askerimi katlettiniz ve bu uğurda bu kadar akçe sarf eyledim. İşte bunlara karşılık Taman, Kuban ve Kırım iklimini mülküme ekledim”* diyordu¹⁶⁴.

Beyannamenin okunmasından sonra General Potemkin Kırım halkının imparatorluğun diğer tebaası ile aynı haklara sahip olacağını, canlarının, mallarının, camilerinin ve dini inanışlarının bundan sonra Rusya'nın teminatı altında olduğunu taahhüt etmekteydi¹⁶⁵. Bu olaylardan sonra Rusya'ya tabi olmak isteyen ve boyun eğen Kırım halkının bir kısmı Kırım Hanlığı'nda kalırken, binlerce Kırımlı gerek gemilerle

¹⁶² BOA, Hatt-ı Hümayun, DN: 12/446-F (H. 10 Zilkade 1197).

¹⁶³ BOA, Hatt-ı Hümayun, DN: 23/1108 (H. 29 Zilhicce 1197).

¹⁶⁴ A. Rasim, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 1071–1077; A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 246.

¹⁶⁵ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905–1916)*, Ankara, 1996, s. 6.

gerekse kara yoluyla Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kaldı¹⁶⁶. Kırım'ın ilhakına karşı çıkan binlerce Kırımlı ise General Potemkin'in emriyle katledildi¹⁶⁷.

Bu işgalden sonra, Aynalıkavak Antlaşması ile ölene kadar Kırım hanı olarak atanmış olan Şahin Giray'a Rusların artık ihtiyacı kalmamıştı. Şahin Giray'ı kendi siyasi emelleri için bir kukla gibi kullanan II. Katerina işgal sonrası Şahin Giray'ın istifasını istedi¹⁶⁸. Şahin Giray Ruslara güvenmenin bir hata olduğunu anlamış olmasına karşın artık iş işten geçmişti. Bu yüzden baskılara daha fazla dayanamayarak hanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. İstifa ettikten sonra Taman bölgesine gidip buradaki kabilelerle irtibata geçerek onları kendi tarafına çekmek için harekete geçti¹⁶⁹. Bu bölgede bir süre siyasi faaliyetlerde bulunduysa da bir kez daha Kırım hanı olamayacağını anlayarak, II. Katerina'dan gerekli izni aldıktan sonra¹⁷⁰, 1783 yılında Osmanlı Devleti'ne başvurup, iltica etmek ve eski Kırım hanları gibi Rumeli'nde yaşamak istediğini bildirdi¹⁷¹.

Şahin Giray, Kırım'ı Ruslar tarafından işgalinin birinci dereceden sorumlusuydu. Osmanlı Devleti'ne iltica etmesi de bugüne kadar yaptıklarının hesabının sorulması için uygun ortamı doğuracağı açıktı. I. Abdülhamit onun bu talebini hiç tereddüt etmeden kabul ederek, Osmanlı topraklarında istediği bir mahalde yerleşmesine izin vereceğini belirtti¹⁷². Şahin Giray gerekli izni alınca, başına geleceklerden habersiz bir şekilde Hotin'e geldi¹⁷³. Şahin Giray'ın burada fazla kalmasına müsaade edilmeyip, kendisine mihmandar tayin edilen Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Hacı İsmail Bey ile birlikte Edirne'ye götürülmek için yola çıkartıldı¹⁷⁴. 30 Haziran 1787 tarihinde Edirne'ye getirilerek, bir süre burada bekletildikten sonra Gelibolu'ya, oradan da Rodos Adası'na götürülmesi için

¹⁶⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 23/1111 (H. 25 Rebiülevvel 1197); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN:11/351 (H. 15 Rebiülahir 1197).

¹⁶⁷ Castera, *Katerina Tarihi*, (çev. Yakovaki), (haz. Mehmet Mercan), Ankara, 2010, s. 154–155; M. Alaaddin Yalcinkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası-Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a (1774-1839)", *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi II*, İstanbul, 2008, s. 88.

¹⁶⁸ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 17/772 (H. 29 Zilhicce 1197).

¹⁶⁹ BOA, A.DVN. KRM. DN: 3/22 (H.1198).

¹⁷⁰ II. Katerina, Şahin Giray'ın Osmanlı Devleti'ne gitmesinden bazı siyasi menfaatler sağlayabileceğini düşünerek izin verdi. Böylelikle hem kendilerine bezginlik veren Şahin Giray'dan kurtulmuş olacaklar hem de Osmanlı Devleti'ne sığınması ile çıkacak siyasi karışıklıklardan yararlanabileceklerdi. Bkz. Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar", *İÜFTD*, Sayı: 34, İstanbul, 1984, s. 321.

¹⁷¹ BOA, MD, No: 178, s. 317.

¹⁷² BOA, MD, No: 178, s. 317.

¹⁷³ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, DN: 274/13695 (H. 10 Cemaziyelevvel1201).

¹⁷⁴ BOA, MD, No: 178, s. 329; BOA, *Cevdet Maliye*, DN: 618/25495 (H. 25 Safer 1201).

kapıcıbaşılardan Ali Paşa maiyetine verildi¹⁷⁵. Şahin Giray'ın bu nakil işlemi için görevlendirilen Ali Paşa'ya aynı zamanda onu yolda zehirlemesi talimatı da verildi. Fakat Ali Paşa bunu başaramadı¹⁷⁶.

I. Abdülhamit hiç vakit kaybetmeden dinsiz olarak nitelendirdiği¹⁷⁷ Şahin Giray'ın idam edilmesini istiyordu. Hatta bu idam için gereken fetvayı Şeyhülislam Müftizade Ahmet Efendi'den almış ve bir suretini de Divan-ı Hümayun kalemine kaydettirmişti. Fakat Şahin Giray öldürülmekten korktuğu için daima tedbirli davranmakta, bu yüzden hakkında verilen idam kararı da derhal tatbik edilememekteydi. I. Abdülhamit bu duruma kızarak “*Rodos gibi bir cezirede bin kadar adamın var iken bir adamın hakkından gelmek bir şeymidir*” diyerek¹⁷⁸ Rodos kadısını uyardı.

Rodos Adası'na getirilen Şahin Giray iç kalede oturmayı kesin olarak reddettiği için kale dışında bağlık bir mahalde yerleştirilmişti. Fakat I. Abdülhamit, Şahin Giray'ın bu sayede daha rahat hareket edeceğini düşünüp, olası bir firarına engel olmak için onun iç kaleye naklini emretti¹⁷⁹. Bu emir üzerine iç kalede korunaklı bir eve nakledilen Şahin Giray, bu esaretine bir son vermek için kaçmaya teşebbüs etti ve emrindeki adamları ile beraber gizlice Rodos Adası'ndaki Fransız konsolosluk binasına sığındı. Burada, Tekirdağ'dan kaçıışı için daha önceden adamları tarafından hazırlanan geminin gelmesini beklerken, Rodos Kadısı Sümbülzade Vehbi Efendi tarafından 1 Ağustos 1787 tarihinde yakalanarak tekrar kaleye hapsedildi. Nihayet Şahin Giray aynı yılın Ağustos ayının ikinci haftasında idam edildi ve kesilen başı İstanbul'a yollandı¹⁸⁰.

1.2.2.11. Kırım Hanlığı'nın Ruslar Tarafından İlhakını Osmanlı Devleti'nin Tasdiki

II. Katerina'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı bütün antlaşmaları hiçe sayarak, yaklaşık iki milyon Müslüman'ın yaşadığı Kırım'ı işgal etmesinin, Osmanlı Devleti'ni yeni bir savaşa zorlayacağı açıktı. Bu olayın akabinde Sadrazam Halil Hamit Paşa devletin ileri gelenleriyle istişare meclisini toplayarak, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında ihtilaf konusu olan Kırım meselesi hakkında bir durum değerlendirmesi

¹⁷⁵ S. Enveri, *Tarih-i Enveri*, III, s. 11–12; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 495.

¹⁷⁶ *Ruznâme* No: 1001, s. 44.

¹⁷⁷ BOA, *Ali Emiri, I. Abdülhamid*, DN: 13/1138, (tsz).

¹⁷⁸ BOA, *Ali Emiri, I. Abdülhamid*, DN: 1/7 (tsz).

¹⁷⁹ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 93/4607 (H. 26 Şevval 1201).

¹⁸⁰ F. M. Emecen, “Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar”, s. 333.

yapmışlardı. Bu ve buna benzer yapılan birçok toplantı sonrasında Osmanlı yönetimi, Rusya'yı bu işgalinden dolayı bir beyanname ile protesto etmeyi kararlaştırdı. Fakat Osmanlı yönetimi gerek Fransız elçisinin müdahalesi gerekse devletin askeri ve ekonomik açıdan içinde bulunduğu zor durumu göz önünde bulundurarak bir müddet sonra bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu protesto beyannamesi her ne kadar Rusya'nın Kırım'ı işgaline bir engel teşkil etmeyecekse de II. Katerina'nın haksız olduğunun Avrupa kamuoyuna duyurulmasını sağlayacaktı. Ne yazık ki Osmanlı erkânı Rusya ve onun müttefiki Avusturya'dan çekindikleri için bu basit hakkı bile kullanmaya cesaret edemediler¹⁸¹.

Rusya, Kırım Hanlığı'nı işgal ederken Osmanlı tarafından daha sert bir tepki bekliyordu. Hatta bu işgalden dolayı Osmanlı Devleti'yle çıkabilecek muhtemel bir savaşın hazırlıklarına dahi başlayarak hududa askeri yığınak yapmaya başlamıştı¹⁸².

II. Katerina Osmanlı Devleti'nin kendileriyle bir harbe girmeye cesaret edemeyeceğini anlayınca, daha ileri giderek İstanbul'daki elçisi Bulgakov kanalıyla Kırım, Kuban ve Taman'ın Rusya'ya ait olduğunun Osmanlı yönetimi tarafından resmen tanınmasını ve buna dair bir senet verilmesini talep etti. Bu konuda Rus elçisi ile görüşmek için görevlendirilen Anadolu Kazaskeri Müftizade Ahmet Bey ile Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi bu talebin kabul edilemez olduğunun altına çizerek, Rus elçisine olumlu veya olumsuz bir cevap vermekten kaçındı. Osmanlı yönetimi hiç vakit kaybetmeden bu konu hakkında bir dizi üst düzey toplantı yapıp, savaş dâhil, her türlü seçeneği görüşmeye başladılar¹⁸³.

II. Katerina, Kırım, Taman ve Kuban bölgesinin Rusya'ya ait olduğu konusunda ısrarcı bir politika izlemekte ve bunu Osmanlı tarafına resmen kabul ettirmek istemekteydi. Hatta bunun kabul edilmemesi durumunda müttefiki Avusturya ile birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş açacağını açık bir şekilde bildirmekteydi¹⁸⁴. Osmanlı yönetimi içinde bulunduğu askeri ve ekonomik vaziyeti göz önünde bulundurmanın yanı sıra İngiltere ve Fransa'nın muhtemel bir savaşa engel olma çabalarına da riayet ederek bu senedi verme kararı aldı¹⁸⁵.

¹⁸¹ M. Nuri Paşa, *Netâyic'ül- Vukuât*, IV, s. 12; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sadrazam Halil Hamid Paşa", *Osmanlı Tarihinde Portreler*, İstanbul, 2010, s. 140.

¹⁸² BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 19/903 (H. 16 Şevval 1199).

¹⁸³ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 159–161.

¹⁸⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 22/1066-D (23 Şevval 1197).

¹⁸⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 10/337-D (H. 05 Muharrem 1198); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 22/1074 (H. 26 Muharrem 1198).

Rusya'ya verilmek için hazırlanan üç maddelik senet, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ile Anadolu Kazaskeri Müftizade Ahmet Efendi ve Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi tarafından 9 Ocak 1784 tarihinde Rus elçisi Bulgakov'a verildi¹⁸⁶.

Bu senetle birlikte Kırım, Taman ve Kuban bölgesi Rusların elinde kaldı ve Kuban Nehri iki devlet arasında hudut olarak belirlendi. Ayrıca Rusya Soğucak Kalesi ve çevresinde hak iddia etmekten vazgeçip, bu bölgenin Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında olmasını kabul ediyordu¹⁸⁷.

Kırım Hanlığı'nın Rusya'nın eline geçmesi ile birlikte temellerini Büyük Petro'nun attığı ve II. Katerina'nın sürdürdüğü Rusların güneye yani Karadeniz ve boğazlar yoluyla Akdeniz'e inme politikası Kırım'ın Ruslar tarafından işgali ile bir ölçüde gerçekleşmiş oluyordu¹⁸⁸.

Öte yandan Müslüman bir bölgenin bu şekilde elden çıkması, Osmanlı tebaası üzerinde derin bir üzüntü yarattı. Rusya ile Avusturya'ya karşı bir savaşı göze alamayarak, bu senedin verilmesini sağlayanların başında gelen Sadrazam Halil Hamit Paşa hakkında olumsuz söylentiler çıkmaya başladı¹⁸⁹. I. Abdülhamit, itibarı iyice sarsılan Sadrazam Hamit Paşa'yı 31 Mart 1785 tarihinde görevden alarak, yerine Şahin

¹⁸⁶ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 148/7357 (15 Safer 1198).

¹⁸⁷ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 158; BOA, A.DVN. DVE. DN: 22/86 (24 Rebiülevvel 1198). Senedin Tam Metni:

Birinci Madde: Bin yüz seksen sekiz senesinde akd olunan musâlahâ ahidnâmesinin ve bin yüzseksen dokuz senesinde tanzim olunan hudûdnâmenin ve bin yüz doksan üç senesinde mün'akid olan tenkihnâmenin ve bin yüz doksan yedi senesinde karar bulan ahidnâme-i ticâretin hâvi oldukları cümle şerâit ve maddeleri ba'd-ezin dahi ke'l-evvel kâmilin ve bilâ-halel tarafeynden mer'î ve düstûrû'l-amel tutulub ancak bin yüz seksen sekiz senesinde akd olunan ahidnâmenin üçüncü maddesi ve bin yüz doksan üç senesinde in'ikâd bulan tenkihnâmenin ikinci ve üçüncü ve dördüncü maddeleri istisna olunub iş bu maddeler ba'd-ezin devleteynden bir vechle i'tibâr olunmayub amel olunmaları iktizâ eylemeye lâkin Özi kal'ası kadîmî ülkesiyle ke'l-evvel Devlet-i Âliye'nin taht-ı tasarrufunda bâkî kala ibâresi bâlâda mestûr seksen sekiz senesi ahidnâmesinin zikr olunan üçüncü maddesinde musarraha olmağla ibâre-i mezkûre kemâkân ma'mûlün-bih ve mer'î tutula.

İkinci Madde: Rusya devlet-i imparatoriyesi Tatar hanları taraflarından Soğucak kal'asının nâhiyesi üzerine iddi'â olunan mülkiyet hukûkunu hiçbir vakitte der-miyân ve iddi'â eylemeyüb kal'a-i mezkûre külliyyen devlet-i Osmanîyenin mülkü olduğunu i'tiraf eder.

Üçüncü Madde: Kubanda Kuban nehri hudûd i'tibâr olunmağla zikr olunan imparatoriye nehr-i mezbûrun beru yakasına ya'ni nehr-i Kuban ve Karadeniz beyninde mütemekkin olan tavâif-i Tatardan dahi keff-i yed eder işbu senedin şevketlü kerâmetlü adâletlü velî-ni'metimiz efendimiz padişahımız hazretlerinin taraf-ı hümayûnlarından ve gerek haşmetlü miknetlü bi't-tamam Rusyaların padişah ve imparatoriçesi cenabları tarafından kendü imzalarıyla ve vech-i mu'tad üzere muharrer alenen tasdiknâmeler ile te'yid ve tasdik ve zikr olunan tasdiknâmeler iş bu senedin akdi gününden dört ay zarfında ve mümkün olursa dahi mukaddem Kostantiniyye'de mübâdele olunmak üzere karar verilüb cânibeyn murahasaları mefâhîm ve mezâmîni muvâfık ve mutâbık iki nüshasını tertib ve terkim edüb kendü imzalarımız ile imza ve mühûrlerimiz ile hatm ve temhîr eyleyüb beynimizde mübâdele eylemişizdir. (Bu senedin Fransızca sureti için bkz. J. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, VI, s. 933–934.)

¹⁸⁸ Ali İhsan Bağış, "Rusların Karadeniz'de Yayılması Karşısında İngiltere'nin Ticari Endişeleri" *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Ankara, 1980, s. 211.

¹⁸⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 499.

Ali Paşa'yı getirdi¹⁹⁰. Fakat onun da politikalarını beğenmeyerek, 24 Ocak 1786'da bu göreve Koca Yusuf Paşa'yı atadı¹⁹¹.

1.3. KAFKASLARDA OSMANLI-RUS MÜCADELESİ

1.3.1. Tarihi Zemin

Kafkasya, batıda Azak Denizi'nin doğu kısmını ayıran Anapa Yarımadası'ndan başlayarak, doğuda Hazar Denizi kıyısındaki Apşeron Yarımadası'na kadar olan bölgenin adıdır¹⁹². Genellikle dağlık bir coğrafya olan Kafkasya, Asya ile Avrupa arasında doğal bir sınır, aynı zamanda bu iki kıtayı birbirine bağlayan geçit yollarına sahip stratejik bir bölgedir¹⁹³. Bu özelliğinden dolayı tarih boyunca pek çok devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş, ilkçağlarda Romalıların, Perslerin, İskitlerin ve Hazarların yaptığı bu mücadeleyi Ortaçağlarda Bizanslılar, Sasaniler, Selçuklular, Moğollar ve Hazarlar sürdürmüş, son olarak İranlılar, Osmanlılar ve Ruslar da bu hâkimiyet mücadelesine katılmışlardır¹⁹⁴.

Fatih Sultan Mehmet zamanında Kırım Hanlığı'nı idaresi altına alan Osmanlılar bu sayede Karadeniz'in kuzeyindeki siyasi gelişmeleri de kontrol altına almaya başladılar. Fakat, XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Kafkasya ile doğrudan siyasi veya askeri açılardan herhangi bir ilişki içerisine girmemişlerdir. Bu dönemde daha ziyade İran'daki Safevi Devleti ile mücadele edilmiş ve bu mücadele esnasında uzun aralıklarla da olsa Türkistan hanlıklarıyla siyasi ilişkiler kurulmuştur. Rusya ise, bu zamanda henüz güçlü bir devlet görünümünde olmayıp, Moskov Knezliği adı altında bölgedeki Türk teşekkülleri arasındaki siyasi çekişmelerden yararlanarak varlığını sürdürmeye çalışmakta ve bu sayede sürekli gelişmekteydi¹⁹⁵. III. İvan dönemi ile birlikte Moskov Knezliği bütün Rus knezliklerini egemenliği altına alarak milli bir Rus devleti halini almış ve bölgenin güçlü devletleri seviyesine ulaşmıştır¹⁹⁶.

Artık Rusya olarak anılmaya başlanan Moskov Knezliği 1552 yılında Kazan'ı da zapt ederek siyasi etkisini artık Kafkasya'ya kadar göstermeye başladı¹⁹⁷. Hatta bu

¹⁹⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, V, İstanbul, 1996, s. 1560.

¹⁹¹ M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, V, s. 1698.

¹⁹² Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Ankara 2010, s. 175; Davut Dursun, "Kafkasya", *DİA*, XXIV, s. 157.

¹⁹³ Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Konya, 2000, s. 44.

¹⁹⁴ Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s. 9.

¹⁹⁵ Mehmet Ali Çakmak, "XVIII. Yüzyılda Kafkasya", *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, Ankara, 1999, s. 613.

¹⁹⁶ Tülay Duran, "Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul, 1968, s. 40; Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Rus İlişkileri*, Ankara, 1975, s. 30.

¹⁹⁷ Alexandre Bennigsen, S. Enders Wimbush, *Muslims of The Soviet Empire: A Guide*, London 1985,

dönemde Temrük civarındaki Çerkesler ile Kabartay Çerkesleri'nin bir kısmı Kırım hanlarının baskısından kurtulmanın çaresini Moskova çarının himayesini kabul etmekte gördüler. Böylelikle Rusların Kuzey Kafkasya'ya daha rahat bir şekilde girmeleri için müsait bir zemin oluşmuş oldu¹⁹⁸. 1556 yılında ise Astırahan Hanlığı'nın Ruslar tarafından zaptı, Rusların doğuya doğru genişlemesini sağladı¹⁹⁹ ve Rus yayılışının Kuzey Kafkasya'daki Terek Nehri üzerinden Kabartay sahasına ve Aşağı Don bölgesine kadar uzanmasına yol açtı²⁰⁰.

Rusların Kuzey Kafkasya'daki faaliyetleri hem Bahçesaray'da hem de İstanbul'da olumsuz tepkiler yaratmaması mümkün değildi²⁰¹. Artık Ruslar Osmanlı Devleti'nin ve Kırım Hanlığı'nın bu bölgedeki nüfuz ve hâkimiyetini tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti yalnız Rusların Karadeniz ve Kafkaslar üzerinde teşkil ettiği siyasi tehlikeyi önlemek için değil, bu bölgedeki Müslüman ülkelerin halifesi sıfatı ile sahip olduğu dini nüfuzunu korumak için de hareket etmeye mecburdu. Tüm bu gelişmeler üzerine 1568 yılının başlarında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın telkinleri neticesinde Osmanlı divanında Astırahan bölgesine sefer düzenlenmesi görüşülmeye başlandı. Aslında Kuzey bölgesine sefer düşüncesi daha önceden 1563 yılında Sadrazam Semiz Ali Paşa döneminde de gündeme gelmiş, fakat ertelenmişti. Nihayet Sokullu Mehmet Paşa, Don-Volga nehirlerinin birleştirilmesini de içine alan, geniş bir plan dâhilinde bu bölgeye bir sefer düzenlenmesi konusunda Padişah II. Selim'i ikna etmeyi başardı. Bu seferle Astırahan ve Kazan hanlıkları Rusların elinden alınacak, Don-Volga kanallarının birleştirilmesiyle Rusların güneye doğru inmesi engellenecek, İpek Yolu ticareti daha rahat kontrol altına alınacak ve İran ile yapılan savaşlarda donanmadan yararlanma mümkün olacak ve Asya'daki Türkler ile irtibat daha rahat sağlanmış olacaktı²⁰².

Bu sefer için Sokullu Mehmet Paşa yardımcısı Çerkes Kasım Paşa'yı görevlendirdi. 1569 yılının bahar ayında Çerkes Kasım Paşa emrindeki askerlerle

s. 8; Tamurbek Devleştin, *Sovyet Tataristan'ı*, (çev. Mehmet Emircan), Ankara, 1981, s. 9; Mehmet Saray, *Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri*, (çev. Erkut Göktan), Ankara, 1984, s. 1.

¹⁹⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara, 1966, s. 55.

¹⁹⁹ Ariel Cohen, *Russian Imperialism*, USA, 1996, s. 37.

²⁰⁰ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara, 1998, s. 315; Akdes Nimet Kurat, "Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi", *DTCFD*, XXIII/3-4, Ankara, 1965, s. 102; Gabil Camalov, "Azerbaycan Hanlıklarının Rusya Tarafından İşgal Edilmesinde İran'ın İkili İlişkiler Siyaseti", (çev. Sadık Sadıkov), *Türkler Ansiklopedisi*, XVIII, s. 531.

²⁰¹ A. P. Novoseltsev, "XV. Yüzyıl ile XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, (12-14 Aralık), Ankara, 1992, s. 78.

²⁰² Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, CXII/46, Nisan 1948, s. 368-373.

birlikte önce Kefe'ye oradan da Don ve Volga nehirlerinin birbirine en fazla yaklaştıkları yer olan Perevolok mevkiine geldi. Bu bölge tam olarak incelenmediği için arada bulunan yüksek tepelerin kazılması, o günkü şartlarda hemen hemen imkânsız gibiydi. Aynı yılın Ağustos ayında başlayan kazı çalışmaları üç ay kadar sürdürüldükten sonra, gerek arazi şartlarının zorluğu gerekse Kırım Hanı Devlet Giray'ın Astırahan üzerine gidilmesi yönündeki telkinlerinin sonucu kanal çalışması yarım bırakıldı²⁰³.

Çerkes Kasım Paşa, yaklaşık 80 bin askerden oluşan ordusu ile oldukça zor şartlar altında Volga Nehri boyunca Astırahan üzerine harekete geçti. Ordunun elinde 10-15 tane sahra topundan başka ciddi bir mühimmat yoktu. Şehrin önüne gelindiğinde Çerkes Kasım Paşa buraya hendek kazarak ele geçirmeye çalıştı. Fakat bu girişim soğukların bastırması, yetersiz teçhizat ve iâşe yüzünden sonuçsuz kalarak, Osmanlı ordusu 26 Eylül tarihinde geri çekilmeğe başladı²⁰⁴. Böylece bu kadar masraf ve gayretlerle girilen Astırahan seferi tam bir hezimetle neticelenmiş oldu²⁰⁵.

XVI. yüzyılın son çeyreğine doğru Kafkaslar'da Osmanlı-Rus ilişkilerinde gerginlik yaratacak ciddi bir olay yaşanmamasına karşın Rusların bu bölgedeki yayılmacı politikası devam etmekteydi. Rusların en büyük korkusu bu coğrafyada bulunan çok parçaya bölünmüş Kafkas milletlerinin Moskova aleyhine birleşmesiydi. Buna engel olmak isteyen Rus Çarı III. İvan öncelikle Kabartay prensleri ve Çerkesistan krallıkları arasında ayrılık yaratmak ve aralarını bozmak için siyasi politikalar yürütmeye başlamıştı. Kendisi ile dostane ilişkiler içerisinde olan Kafkas prenslerine karşı Rusya'nın bu ilk ihanetiydi. Rusya, Hristiyanlığı benimsemiş Gürcü krallıklarına karşı ise din birliğini kullanarak yaklaşmakta ve onları bu yolla himayesi altına almaktaydı²⁰⁶. Rusların bu çabalarına karşın Osmanlılar XVII. yüzyılın başlarına kadar İran'la yaptıkları uzun savaşlar yüzünden Kafkasya'ya yönelik etkin bir politika yürütemediler²⁰⁷.

²⁰³ Muzaffer Ürekli, "Rus Yayılmasının Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya", *Kafkas Araştırmaları-I*, İstanbul, 1988, s. 20–21.

²⁰⁴ İlyas Kamalov, *Rus Elçi Raporlarında Astırahan Seferi*, Ankara, 2011, s. 9.

²⁰⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi-I*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1981, s. 330–331; H. İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", s. 384; Mehmet Saray, "Başlangıçtan Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *İÜEFĐ*, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), Sayı: 35, İstanbul, 1994, s. 210–211.

²⁰⁶ W. Giray Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, İstanbul, 1967, s. 16.

²⁰⁷ Osmanlı-İran siyasi ilişkileri hakkında daha geniş bilgi almak için bkz. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı - İran Siyasi Münasebetleri (1578–1612)*, İstanbul, 1993.

XVII. yüzyılda Rusya'nın Kafkasya politikasında önemli bir değişiklik olmadı²⁰⁸. Rusya'nın Kafkasya'nın işgaline yönelik siyaseti ancak yüz sene sonra kuvvet kazandı. Bunda en büyük rol I. Petro'nun (1672–1725) takip ettiği etkin siyasetti. I. Petro tahta çıktıktan sonra güneyde daha çok Kazak ve Kırım Tatarları'yla meşgul oldu²⁰⁹.

I. Petro'nun Avrupa'yı örnek alarak başlattığı batılılaşma projesi, Rusya'yı daha çok Avrupa'ya yaklaştırarak, ittifaklara zemin hazırladı²¹⁰. Bunun bir sonucu olarak 1683 yılında Osmanlı Devleti'nin Viyana bozgunu sonrası kurulan Kutsal İttifak'a, Leh Kralı Sobieski'nin telkinleri sonucu Rusya da katıldı. Bu şekilde Rusya, tarihinde ilk defa Avrupa devletleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı aynı cephede yer almış oluyordu. I. Petro'nun bu ittifaka katılmasındaki asıl amacı, Kerç Boğazı'nı ve Azak Kalesi'ni ele geçirerek Karadeniz'e ulaşmaktı. Bu emeline 3 Temmuz 1700 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı İstanbul Antlaşması ile ulaştı²¹¹. Bu barış antlaşmasının akabinde, 1707 yılında Terek Kazaklarına Kafkasya'da keşif hareketi yaptırmak istedi. Fakat bu teşebbüsü Kuban Çerkesleri tarafından engellenince, bunların cezalandırılması ve Hazar Denizi'nin ele geçirilmesi için 1711'de Astırahan Voyvodası Kont Apraksin'i Kuzey Kafkasya'ya gönderdi. Bu girişimden de istediği sonucu alamadı²¹². Aynı yıl içerisinde I. Petro, Osmanlı Devleti ile giriştiği savaşta ağır bir yenilgi alarak, imzalanan Prut Antlaşması ile Azak Kalesi'ni geri vermeyi taahhüt etmek zorunda kaldı. Bu başarısızlık Rusların güneye inme siyasetlerini aksatsa da, I. Petro yeniden harekete geçti ve Terek Nehri kenarındaki müstahkem noktaları güçlendirmeye başlayarak, İran'a doğru yol aramaya başladı²¹³. 1712 yılında Has Polat Bey'in Dağıstan'da etrafında topladığı 20 bin kişilik bir kuvvetle Şemahı ve Derbent mevkiinde yaklaşık 300 kadar Rus ve Ermeni tüccarları katletmesi, I. Petro'nun Kafkasya bölgesine yönelmesine bahane oldu. I. Petro, derhal İran'a bir elçi göndererek katillerin cezalandırılarak, bu zararın tazmin edilmesini istedi. Fakat Şah Hüseyin bunu kabul

²⁰⁸ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856–1876)*, Ankara, 1997, s. 30.

²⁰⁹ B.H. Sumner, *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. E. Bengi Özbilen), İstanbul, 1993, s. 11.

²¹⁰ Necmettin Aygün, "Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/6, Ankara, 2007, s. 93.

²¹¹ A. N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 11–15.

²¹² Mustafa Aydın, *XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Nüfuz Mücadeleleri (1800–1830)*, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001, s. 18.

²¹³ I. Petro, 1711 Prut Antlaşması sonrası sıcak denizlere şu aşamada Karadeniz ve Boğazlar üzerinden inemeyeceğini anlayarak, Kafkasya bölgesiyle ilgilenmeye başladı. Çünkü Kafkasya bölgesi, Hazar Deniz'i'ne sınır olması bakımından hem Türkistan'a ve hem de İran üzerinden Basra Körfezine ulaşmak için elverişli bir güzergâhtı. Bkz. Mustafa Budak, "Kafkasya ve Osmanlı Devleti (XVI–XX. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, I, s. 595–596; W. G. Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, s. 23.

etmedi. I. Petro, bir taraftan İsveç ile olan savaşın devam etmesi bir yandan da Osmanlı Devleti'yle yaptığı savaştan yeni çıkmış olması sebebiyle İran'a bir sefer düzenlemeyi göze alamadı. 1722 yılına gelindiğinde I. Petro, gerekli hazırlıkları yaparak aynı meseleyi gündeme getirip İran üzerine sefere çıktı. Çar, emrindeki yaklaşık 100 bin kişilik piyade ve süvari askeriyle birlikte 18 Haziran'da Astırahan'dan hareket etti²¹⁴. 22 Temmuz'da Agrahan şehrini, 23 Ağustos'ta ise Derbed'i işgal etti²¹⁵. I. Petro'nun bu seferi sonunda İran Şahı II. Tahmasb 23 Eylül 1723 yılında Petersburg'ta Ruslarla bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmayla Hazar Deniz'i kıyısındaki Derbend, Bakü, Kilan, Lenkeran, Geylan, Reşt, Anzali, Mazanderan ve Astaraband gibi önemli yerler Rusya'ya terk edildi²¹⁶. Fakat I. Petro'nun 1725 yılında ölümünden sonra İranlılar, Dağıstan prensleri ve Derbend Lezgileri ile birleşerek Rusya'ya kaptırdıkları toprakları geri aldılar. II. Katerina dönemine kadar tahta geçen Rus çarları Kafkasya'ya büyük önem vermelerine karşın, etkin bir siyaset izleyemediler sadece bu 1736 yılında bu bölgede, Kızlar şehrini, 1763 yılında da Mozdok şehrini kurarak Rusya'nın askeri sahasını genişlettiler²¹⁷.

1.3.2. II. Katerina'nın Kafkasya Siyaseti

Rus Çariçesi II. Katerina 1762 yılında tahta çıkar çıkmaz, Kafkasya bölgesiyle yakından ilgilenmeye başladı. Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü siyasetin bir parçası olarak Kafkasya'da bir harbin açılmasını uygun görmekteydi. Bu amaçla gerekli zemini oluşturmak için General Medemin idaresindeki bir askeri birliği Kabartay ve Kuban bölgesinin öte tarafındaki Çerkeslere karşı yollarken, diğer bir askeri birliği de General Graf Tottleben'in idaresinde İmeretya bölgesine gönderdi²¹⁸.

II. Katerina, Kafkasya'da bu hazırlıkları yaparken, bir taraftan da Lehistan'da yaşanan taht kavgalarına müdahil olmuş ve bu olayın akabinde 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı patlak vermişti. Bu savaşta ağır bir yenilgi alan Osmanlı Devleti, imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte, Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını kabul ettiği

²¹⁴ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul, 2005, s. 103–104.

²¹⁵ Cafer Barlas, *Kafkasya'nın Kurtuluş Mücadelesi*, İstanbul, 1992, s. 20.

²¹⁶ W. G. Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, s. 25–27.

²¹⁷ Semen Esadze, *Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali, Kafkas-Rus Savaşlarının Son Dönemi*, Ankara, 1999, s. 4–5.

²¹⁸ A. M. Ataç, *Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1953, s. 94.

gibi, Kafkasya'da toprak kaybederek, Kerç bölgesi ve Kabartay arazisini Ruslara terk etmek zorunda kalmıştı²¹⁹.

II. Katerina, Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası 1776 yılında General Potemkin'i imparator naibi olarak Kafkasya bölgesine atadı. Böylelikle General Potemkin, Rusya'nın Kafkasya politikasından sorumlu en yetkili kişisi oldu. Potemkin ilk iş olarak karargâhını Kuma Nehri kenarındaki Yekatarinograd'ta kurdu. Potemkin'in öncelikli amacı Kırım ve Gürcistan'ı Rusya'ya ilhak etmek, askeri ve siyasi açıdan Kuzey Kafkasya'nın mukavemetini kırmaktı. Bunu sağlamak için, bu bölgede Terek ve Kuban olmak üzere, müstahkem iki hat belirlenmişti. Bunlardan birincisi Aleksandrefski, Martimeski, Kobin ve Novotroysk'i mevkillerini içine alan Kuban hattı olup, komutanı General Suvarov'du. İkincisi ise Aleksandrovskaya, Maryefskaya, Yekatarinograd, Pavloskaya, Mezdüğü Gum Kale ve Andriyefskaya mevkillerini içine alan Terek hattıydı. Bu ikinci hattın komutanı da General Yakobi'ydi. Bu şekilde Kuzey Kafkasya yani Çerkes bölgesi bir nevi muhasara altına alınmıştı²²⁰.

General Potemkin, tüm bu hazırlıkları yaparken bir yandan da Kırım Hanlığı'nın iç vaziyetini karıştırıp hanlar arasında hadiseler çıkartarak Kırım'ın işgali için uygun ortamı oluşturmaya çalışıyordu. Ayrıca Dinyeper bölgesinde isyan çıkartan Leçi Kazaklarını Kafkasya'ya sürerek, Kuban bölgesine iskân etmek suretiyle Kuban hattının takviyesini sağladı. Kafkasya halkları Potemkin'in bu faaliyetlerinden rahatsızlık duymakla birlikte, Rusya'ya yönelik girişilecek muharebelerde bir araya gelemiyorlardı. Tüm bunlara rağmen Çerkes beyleri Misostiko Bata ve Kovnşe Yiko komutasında Batı Kafkasya kuvvetlerinden müteşekkil 14 bin kişilik atlı bir birlik hazırlayarak, Rusların Kuban bölgesinde bulunan birliklerine 1779 yılında taarruz ettiler. Bu saldırı sonucu Kafkasya kuvvetleri ilk önce Andriyevski'yi, iki gün sonra da Maryefeski mevkiini işgal ettiler. Bu olay üzerine General Potemkin, Terek Cephesi komutanı General Yakobi'yi süratle Kuban bölgesine yardıma gönderdi. Yakobi komutasındaki Rus birlikleriyle Kafkas kuvvetleri arasında başlayan muharebeler günlerce devam etti. Bu mücadeleler sonunda Kafkas kuvvetleri başarısız olarak işgal ettikleri yerleri terk etmek zorunda kaldılar. Her ne kadar Kafkas kuvvetleri Rus birliklerine karşı cesur bir şekilde mücadele etmişlerse de bundan sonra Rusları bu bölgeden tek başlarına çıkarmaları

²¹⁹ İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul, 1955, s. 58; Fahir Armaoğlu, 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara, 2003, s. 15.

²²⁰ İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul, 1958, s. 368–369.

artık çok zordu. Onların bu mücadelesi sadece Rus kuvvetlerinin yıpranmasına ve onların daha tedbirli hareket etmelerine neden oluyordu²²¹.

1.3.3. Çerkes Halkının Osmanlı Devleti'nden Yardım Talebi ve Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığına Atanması

II. Katerina'nın Kafkasya'ya yönelik istilacı politikası 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası iyice artmıştı. Özellikle 1776 yılında General Potemkin'in bu bölgenin naipliğine atanmasından sonra başlattığı askeri hareketlilik iyiden iyiye kendini göstermekteydi. Bölge halkları, özellikle de Çerkes kabileleri bu istilaya yönelik askeri bir mücadele başlatmış iseler de, bundan bir sonuç alamayarak, dışarıdan yardıma muhtaç hale gelmişlerdi. Bu konuda Çerkeslere ancak iki devlet yardım edebilirdi ki bunlardan biri İran, diğeri ise Osmanlı Devleti idi. Fakat yardım etmeye daha yakın olan taraf Osmanlılar idi. Çünkü Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rusların Kırım'a yönelik istilacı politikaları, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede aktif bir siyaset güderek müdahil olmasını gerektiriyordu²²².

Rusya'ya karşı Osmanlılardan yardım istenmesi hususunda, kabile beylerinin tümü aynı fikirde değildi. Bu meselede aralarında iki gruba ayrılmışlardı. Bunlardan Zanikoların temsil ettiği grup, hiç vakit kaybedilmeden Osman hükümetine bir heyet gönderilmesini ve yardım talebinde bulunulmasını istemekteydi. Buna gerekçe olarak; şayet Kafkasya bir dış yardıma muhtaçsa, bunu ancak Müslümanların manevi lideri olan Halife'nin yapabileceği, bunun dışındaki yardımları kabul etmenin caiz olmayacağını belirtmekteydiler. Bu fikri kabul etmeyen Kalubatyıklar grubu ise, Osmanlı Devleti'nden yardım istenmesinin Rusların bu bölgeye daha çok yönelmesine sebep olacağını ileri sürerek, karşı çıkıyorlardı. Bu çerçevede yapılan görüşmeler sonunda, Zanikoların fikri kabul edilerek Osmanlı Devleti'nden yardım istenmesi karara bağlandı²²³.

Bu karar çerçevesinde, Çerkes ümerasından Zana kabilesi reisi Mehmet Bey, Abaza beylerinden Hacı Hasan Bey, Timurköylü Hacı Ali ve Mehmet Bey ile diğer bazı kabile beylerinden müteşekkil bir heyet oluşturularak, İstanbul'a gönderildi. I. Abdülhamit tarafından kabul edilen bu heyet, Osmanlı Devleti'ne tabi olduklarını bildirerek, Rusya'ya karşı acil yardım istediler. Osmanlı Sultanı onların bu talebine

²²¹ İ. Berkok, *Tarihte Kafkasya*, s. 369–370.

²²² Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul, 1979, s. 42.

²²³ İ. Berkok, *Tarihte Kafkasya*, s. 371.

olumlu cevap vererek, bu bölgenin kontrolü açısından önemli bir konuma sahip olan Soğucak'a bu görev için bir vali atayacağını bildirdi. Hatta vali atanıp göreve başlayana kadar, heyet üyelerinden Zana kabilesi reisi Mehmet Giray Bey'i muhafız vekili olarak görev yapması için tayin etti²²⁴.

Soğucak, Anapa ve Gelincik gibi, iki önemli limana sahip, etrafı sık ormanlıklarla kaplı, korunaklı bir bölge olup, konumu itibari ile Rus tehdidine karşı Karedeniz ve Anadolu için önemli bir mevkide bulunmaktaydı. Özellikle Gelincik Liman'ı seksen kalyonun sığabileceği genişlikte bir koya sahipti ve burası bir tersane için gayet elverişli bir limandı²²⁵. Buranın kontrol altında tutulup, tahkim edilmesi ve akabinde yürütülecek etkin siyasetle Rusların güneye inmesi engellenebilirdi.

Bu bölge yaklaşık üç yüz yıldır Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğu halde uzun yıllar ihmal edilmişti. Bölge halkının çoğunluğunu Çerkeslerin oluşturmasına karşılık, ne onlar Osmanlı Devleti'ni doğru dürüst tanıyorlar ne de Osmanlılar onlar hakkında ciddi anlamda bir bilgiye sahipti. Bu yüzden bu görev için atanacak kişinin birçok alanda donanımlı ve gayretli bir devlet adamı olması gerekiyordu. I. Abdülhamit yaptığı istişareler sonucu veziri Abdi Paşa'nın tavsiyelerine uyararak, Soğucak muhafızlığı görevine Kocaeli Mutasarrıfı Ferah Ali Paşa'yı atamayı uygun gördü²²⁶.

Soğucak muhafızlığına atanan Ferah Ali Paşa aslen Gürcü olup, daha önce Osmanlı Devleti'ne köle olarak getirilmişti²²⁷. Devletin birçok kademesinde çalışmış, tecrübeli, karakterli ve iyi bir devlet adamıydı. Bu görev kendisine tevdi edildiği zaman, hemen kabul etmeyerek, bazı şartlarının yerine getirilmesini istemişti ki bu şartlar şunlardı²²⁸:

- 1) Soğucak Kalesi'nin mevcut fiziki yapısının yetersiz olduğunu, bunun için en az bin kişiyi barındıracak ek binaların yapılması gerektiği, binalar için gerekli kereste, tuğla ve çivi gibi inşaat malzemesinin alınmasını ve bu inşaat malzemesine ek olarak da bin askerin bir senelik tuz, un ve buğday gibi yiyeceklerinin de İstanbul'dan temin edilerek Soğucak'a gönderilmesi.
- 2) Bu bölgede yapılacak inşaat çalışmaları için yeteri kadar amele, marangoz, taş ustası ve demircinin gönderilmesi, bina eminliği görevinin hassa

²²⁴ Zübeyde Güneş Yağcı, *Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1995, s. 52.

²²⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 21/1011-C (H. 28 Şevval 1199).

²²⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, III, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 161-164.

²²⁷ Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, Nr.1564, s. 66a; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II, İstanbul, 1996, s. 516.

²²⁸ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, III, s. 164-165; Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, s. 2b-4a.

silahşorlarından Gürcü Süleyman Efendi'ye, nüzûl emniyeti görevinin ise Süleyman Ağa'ya verilmesi.

- 3) Kalenin savunması için mevcut cephanenin yetersiz olması sebebiyle top, humbara, cephane arabası ve kılıç gibi mühimmatın yanı sıra, kürek, iki bin kazma, ip vb. araç ve gereçlerin tedarik edilmesi.
- 4) Kendi emrinde bulunan yedi yüz kadar askerine ek olarak, Anadolu'dan bin askerin tedarik edilmesi ve bir yıllık ulufelerinin peşin olarak verilip, Soğucak'a götürülmesi.
- 5) Bölge halkının desteğini kazanmak için yürütülecek siyasette onlara çeşitli hediyelerin verilmesi gerektiğinin altını çizerek, para dışında, elbise, çakmak taşı, ladik basması, tatar yayı ve tarak gibi eşyaların hazine tarafında satın alınarak kendilerine verilmesi.
- 6) Bu görevi kabul ettikten sonra hiç kimseden para alamayacağı için, hazineden kendisine 500 akçe verilmesi.

Onun bu talepleri I. Abdülhamit tarafından olumlu karşılanarak, yerine getirileceği belirtilince, Ferah Ali Paşa bu görevi kabul etti ve Rumeli Beylerbeyliği payesi ve vezir rütbesiyle²²⁹, Ankara Sancağı da kendisine arpalık²³⁰ olarak verilmek suretiyle²³¹ 1781 yılında Soğucak muhafızlığına atandı²³².

1.3.3.1. Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı ve Burada Yaptığı Faaliyetler

Ferah Ali Paşa, görev emrini aldıktan sonra gerekli hazırlıkları yaparak, İstanbul'dan bir gemi ile Sinop'a, buradan da Soğucak Kalesi'ne hareket etti. 1781 yılında Soğucak'a ulaşan Ferah Ali Paşa'nın karşılaştığı durum çok kötüydü. Uzun zamandan beri devlet tarafından gerekli zahire ve gereç gönderilmediğinden kalenin muhafazasında görevli askerin birçoğu ölmüş, geri kalan kısmı ise güçlükle hayatını devam ettirmekteydi. Ferah Ali Paşa, Soğucak Kalesi'nin içler acısı durumunu görünce

²²⁹ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, DN: 222/11059 (H. 29 Muharrem 1196).

²³⁰ Arpalık; Belli başlı idare ve saray adamlarına ve bir kısım yüksek rütbeli ilim adamlarına, vazifelerinde iken maaşlarına ilaveten, vazifelerinden ayrıldıklarında ise gelirleri emeklilik maaşı olarak verilen dirliklerdir. Daha geniş bilgi için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Arpalık", *İA*, I, s. 592–595.

²³¹ BOA, A.RSK, No: 1601, s. 46.

²³² BOA, A.RSK, No: 1601, s. 26.

endişeye kapılmadan askerlerinin kaleye çıkmalarını sağlayarak, yerleşmelerini temin etti. Bu arada bölge halkı hakkında da bilgiler toplatmaya başladı²³³.

Ferah Ali Paşa, bu görevin zorluğunun farkındaydı. Görevi kabul etmeden önce ortaya koyduğu şartlar, onun daha önceden bu bölgenin durumu hakkında bilgi topladığını göstermekteydi. Öncelikle, bölge halkının çoğunluğunu oluşturan Çerkes ve Abazaların güvenini kazanmak için harekete geçti. Bu doğrultuda tercümanlar getirtti. Osmanlı hükümetinden talep ettiği, kumaş, çakmak taşı, ladik basması, tatar yayı, tarak gibi eşyaları bölge halkına dağıttı. Hatta bölgenin saygın kabileleri arasında gösterilen Şapsın kabilesinin reisi Hasan Bey'in kızıyla evlenerek, akrabalık bağı ile bu kabilelerin birçoğunun sevgi ve güvenini kazandı²³⁴. Bölge kabilelerine yönelik izlediği bu etkin siyaset sonucu Hatukay, Demirköy, Beseni Bezadog, Jane ve Abazin gibi kabiller kendi rızalarıyla Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirdiler²³⁵. Daha sonra bu kabilelere ek olarak, Kuban Nehri'nin diğer tarafında ikamet eden Demirköy, Leseni, Bizadoğ ve sair kabileler de Soğucak Muhafızı Vezir Ferah Ali Paşa'ya yeminle bağlılıklarını bildirdiler²³⁶.

Ferah Ali Paşa'nın bu bölgede yürüttüğü faaliyetlerden bir tanesi de iskân meselesiydi. 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, Rusların Babadağ'ı ve İsmail'i istila ettiği zaman, bu bölgede yaşayan Yedisin, Camboyluk, Bucak ve Kuban Nogayları önce Osmanlı Devleti'ne ihanet etmişler ise de daha sonra Rusların hâkimiyetinde yaşamayı istemediklerinden Kabartay bölgesine göç etmişlerdir. 1783 yılında General Suvarov ve Leontyev kumandasındaki birlikler Nogaylar üzerine saldırarak büyük kıyım yapmaları üzerine²³⁷, Nogaylar Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa'ya elçiler yollayarak affedilmelerini ve Hacılar mevkiine iskânlarına müsaade edilmesini istediler. Ferah Ali Paşa, ilk başlarda tereddüt etmekle birlikte, Rusya'ya karşı bu Müslüman halktan faydalanabileceğini düşünerek, bu fikir doğrultusunda Nogaylarla bir antlaşma yaptı ve iki bin Nogay'ın Hacılar Kalesi'ne, on binin Hatukay mevkiine diğer on bininin ise Anapa Kalesi civarına iskân edilmesine karar verdi. Nogaylar ise yapılan antlaşma gereği her yıl aşar vergisi verecek, Rusya ile çıkabilecek muhtemel bir savaşta Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacaklardı. Ayrıca Ferah Ali

²³³ C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 45.

²³⁴ Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, s. 10.

²³⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 28/1339 (H. 10 Şevval 1197).

²³⁶ BOA, *Cevdet Eyalet-i Mümtaze*, DN: 20/969 (H. 29 Zilhicce 1197).

²³⁷ Mehmet Alpargu, "Nogaylar", *DİA*, XXXIII, s. 203.

Paşa'nın bu bölgede Çerkes Kabileleri ile yaşayacağı bir sorunda ona askeri açıdan destek olacaktı²³⁸.

Ferah Ali Paşa'nın en önemli görevlerinden bir tanesi de stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan Soğucak ve çevresinde bulunan Anapa, Gelincik ve Hacılar gibi mevkiileri imar açısından yapılandırmak ve kuvvetlendirmekti. Özellikle muhtemel bir Rus saldırısına karşı bu bölgedeki mevcut kalelerin güçlendirilmesinin yanı sıra yeni kale ve tabyaların da yapılması gerekiyordu.

Ferah Ali Paşa, Soğucak Kalesi'ne gelir gelmez burada bir cami ile medrese şeklinde bir sarayın yapımına başladığı gibi, mevcut kalenin güçlendirilerek yeni tabyaların inşasına başladı. Daha sonra Karadeniz kıyısında, seksen kalyonun yan yana sıgabileceği doğal bir koya sahip olan Gelincik mevkiine, buranın önemine binaen yeni tabyalar yaparken, yıkık bir durumda olan Anapa Kalesi'nin de yeni baştan inşası için harekete geçti²³⁹. Buranın inşası için öncelikle bölgenin olanakları kullanılacaktı²⁴⁰. Bu doğrultuda Soğucak mühimmatından bin kazma, yüz kürek ve gerekli bir takım levazım malzemeleri Anapa'ya gönderildi. İnsan gücü olarak da bu bölgeye iskân edilen Nogaylardan faydalanılması kararlaştırıldı. Nogay kabile beylerine gerekli emirler gönderilerek her sınıftan ikişer yüz kişi seçilip gönderilmesi istendi ve bunlara yevmiye ücreti olarak onar para verileceği belirtildi²⁴¹.

Ferah Ali Paşa'nın inşaat faaliyetleri sadece, Soğucak, Gelincik ve Anapa'yla sınırlı kalmadı. İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Kuban boyunda da icap eden yerlere yeni toprak kaleler ve tabyalar yapmaya başladı. Bunun için hazineden kendisine gönderilen paralara ek olarak on bin akçe daha yollandı²⁴².

Ferah Ali Paşa, tüm bu faaliyetleri yürütürken, casusları vasıtasıyla Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki askeri hareketliliği hakkında bilgi toplamayı da ihmal etmiyordu. Elde ettiği bu bilgilere göre; Rusların doksan bin askeri ve üç generali Kafkasya'da bulunuyordu. Bu askerlerden otuz bini Taman'da, geri kalanı ise fırka fırka

²³⁸ Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, s. 33; C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 60.

²³⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 21/1011-C (H. 28 Şevval 1199).

²⁴⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1134/50364 (H. 07 Recep 1196).

²⁴¹ Ferah Ali Paşa, Soğucak muhafızlığı boyunca yaptığı imar çalışmalarında bölgedeki mevcut olanaklardan da faydalanmak istemişse de bunlar yetersiz kalmıştır. Bu sebeple İstanbul'dan da belli aralıklarla cephane, asker, para ve inşaat malzemesinin yanı sıra, duvarcı, taş ustası, kireççi ve marangoz gibi zanaat sahibi yetişmiş elemanlar gönderilmiştir. BOA, *Ali Emiri, I. Abdülhamid*, GN: 20465 (H. 19 Cemaziyelevvel 1199); BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1168/52021 (H. 29 Zilkade 1197); BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1193/53309 (20 Şevval 1197); BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1076/47391 (04 Şevval 1198).

²⁴² BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 949/41196 (H. 07 Recep 1198).

Taman'dan Kabartay'a varıncaya değin Kuban suyu boyundaydı. Ruslar ayrıca Kabartay bölgesinde dört adet toprak kale inşa etmişlerdi.²⁴³ Bu kaleler dışında Kuban boyuna kadar ikişer üçer saat arayla tabyalar yapıp, asker yerleştirmişlerdi. Ferah Ali Paşa elde ettiği tüm bu bilgileri elçileri vasıtasıyla İstanbul'a da iletliyordu.²⁴⁴

Ferah Ali Paşa'nın Soğucak muhafızlığı ne yazık ki dört yıl kadar sürdü. Bu kadar kısa sürede, başta Anapa Kalesi olmak üzere, Çerkes ve Abazaların yoğun yaşadığı bölgelere yeni toprak kaleler ve tabyalar yaparken, Soğucak Kalesi, Gelincik Limanı ve Faş Kalesi'ni tahkim ederek, bu kalelere yeteri kadar top, mühimmat ve asker yerleştirdi. Tüm bu imar faaliyetlerinin dışında, Kuzey Kafkasya'daki Çerkes, Abaza ve Nogay kabilelerini birer birer itaat altına alarak, bunların Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını sağladı. Ayrıca İslamiyet'in Kuban Çerkesleri arasında yayılmasında Ferah Ali Paşa'nın büyük rolü oldu. Onun Soğucak ve çevresinde meydana getirdiği bu güçlü yapı sayesinde, Osmanlı Devleti Kafkasya bölgesinde Rusya'ya karşı dirençli bir savunma hattına sahip oldu. Fakat Ferah Ali Paşa'nın şahsi gayretleriyle oluşturulan bu yapı, onun 1785 yılında ölümünden sonra yeniden eski halini aldı.

1.3.3.2. İmam Mansur'un Ortaya Çıkışı ve Ruslara Karşı Mücadelesi

Osmanlılar, Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmek istediğini anlayınca, Rusya'nın güneye doğru inmesini engelleyecek tabii bir set görünümündeki Kafkasya ile daha yakından ilgilenme ihtiyacını hissettiler. Bu doğrultuda Kafkasya bölgesinde Osmanlı nüfuzunu kurmak veya güçlendirmek için, 1781 yılında Ferah Ali Paşa'yı Soğucak Muhafızı payesiyle bu bölgeye göndermişlerdi. Ferah Ali Paşa oradaki bu görevi esnasında, İmam Mansur (Şeyh Mansur) isminde birisi ortaya çıkarak, başta Çeçenler olmak üzere, Nogay Tatarları dâhil Kafkasya'daki hemen hemen bütün kabileleri Rusya'ya karşı birleştirmeye yönelik faaliyetlere başlamıştı²⁴⁵.

İmam Mansur, aslen Çeçen olup gerçek adı Uşurma idi. Çeçenistan'ın Alda köyünde doğmuş, küçük yaşlarda çobanlık yapmış²⁴⁶ daha sonra Dağıstan'daki

²⁴³ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 28/1339 (H. 10 Şevval 1197).

²⁴⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN:27/1299 (H. 29 Şevval 1197).

²⁴⁵ Alexandre Grigorianz, *Kafkasya Halkları, Tarihi ve Etnografik Bir Sentez; Çerkezler, Abhazalar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağıstanlılar*, (çev. Doğan Yurdakul) İstanbul, 1998, s. 35–36.

²⁴⁶ İmam Mansur'la ilgili o döneme ait arşiv belgelerinin birçoğunda onun çobanlık geçmişine sürekli vurgu yapılmakta ve onun için “Çeçenler içinden çıkan çoban” tabiri kullanılmaktadır. Bkz. BOA, *Hatt-ı*

âlimlerden öğrenim görmüştü²⁴⁷. Yurduna dönerek camilerde imamlık yaptığı esnada, Rusların Kafkasya bölgesindeki istilacı politikalarını kabullenememiş ve bu maksatla cami cami dolaşarak verdiği vaazlarla halkı Ruslara karşı bilinçlendirmeye başlamıştı.

İmam Mansur, 1783 yılında Ruslara karşı harekete geçme zamanının geldiğini düşünerek, yayınladığı bildirilerle Ruslara karşı cihat ilan etti. Her tarafa gönderdiği mektuplarla Dağıstanlılarla birlikte dünya Müslümanlarını da Ruslara karşı harekete geçmeleri için davete başladı. İmam Mansur'un bu girişimi tüm Kuzey Kafkasya'da büyük bir hareketliliğe sebep oldu ve kısa zamanda etrafında 12 bin kişilik bir ordu topladı²⁴⁸.

İmam Mansur, Kafkas halklarını Ruslara karşı din birliği nizamı içinde birleştiriyordu. Aslında İmam Mansur, özellikle Doğu Kafkasya'da din esasına dayanan, müşterek bir vicdan içerisinde, bir tarikat meydana getirmişti. Bu tarikat doğrudan doğruya bir mücadele tarikatı görünümündeydi. Mensupları âdeta Rus düşmanlığı ve Ruslara karşı mücadele aşkıyla doluydular. Nitekim tarikatın söylemlerinde bu durum gayet açık bir şekilde ifade edilmekteydi²⁴⁹; “*Rus esiri olan her şey ve Rus'un tavrı hareketine müşabih her vasıf haramdır. Hasta olursanız kendinizi Rus doktorlarına tedavi ettirmeyiniz; neticede belki o Rus ile dost olmak mümkündür*”.

İmam Mansur'un Kafkasya bölgesindeki Rusya aleyhtarı faaliyetleri II. Katerina'yı rahatsız etmekteydi. Buna bir son vermek isteyen II. Katerina, 7 bin kişilik bir birliği Terek Nehri civarına sevk ederek, İmam Mansur'un yakalanmasını emretti. Fakat İmam Mansur bu Rus ordusunu 8 Temmuz 1785 tarihinde ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu ağır yenilginin hemen akabinde II. Katerina, İmam Mansur'un üzerine yeni bir birlik daha gönderdi. Fakat İmam Mansur bu birliği de mağlup etmeyi başardı. Onun Rus birliklerine karşı üst üste aldığı başarılar, bölge halkı arasında heyecan yaratarak, Rus topraklarına saldırılar düzenlemeleri hususunda onları cesaretlendirmişti. Mesela Kabartay halkı İmam Mansur'un başarılarından cesaret almış ve “*Onu bize Allah*

Hümayun, DN: 27/1305-A (H. 29 Zilhicce 1200); *BOA, Hatt-ı Hümayun*, DN: 25/1247 (H. 29 Zilhicce 1200).

²⁴⁷ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (haz. Mücteba İlgürel) Ankara, 1994, s. 364; Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul, 1961, s. 114; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, s. 38; C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 117; Sema Işıktan, “1787–1792 Osmanlı-Rus Harbi Sırasında ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Dağıstan Hanları İle Münasebetleri”, *Kafkas Araştırmaları I*, İstanbul, 1988, s. 34.

²⁴⁸ *BOA, Hatt-ı Hümayun*, DN: 27/1305 (H. 12 Rebiülahir 1200).

²⁴⁹ İ. Berkok, *Kafkasya Tarihi*, s. 381.

gönderdi” düşüncesiyle²⁵⁰ Kum Kalesi civarındaki Rus birliklerine yönelik saldırılara başlamışlardı.

İmam Mansur’un şöhreti her geçen gün artmaktaydı. Onun faaliyetleri Osmanlı Devleti’nin de dikkatinden kaçmıyordu. Hatta onun Rusya’ya karşı elde ettiği başarılar İstanbul’da heyecan yaratmakta ve memnuniyetle karşılanmaktaydı. Ancak Osmanlı yönetimi, İmam Mansur hakkında ciddi anlamda bir bilgiye sahip değildi. Bu yüzden ona karşı ihtiyatlı davranmakta, niyetinin tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışmaktaydı. Bu çelişkiden kurtulmak isteyen Osmanlı Hükümeti, Ferah Ali Paşa’nın adamlarından Gazioğlu Mehmet Ağa’yı Kuban tarafına göndererek, İmam Mansur hakkında bilgi toplamasını istedi²⁵¹. Kuban’a gidip dönen Gazioğlu Mehmet Ağa, İmam Mansur’un evine kadar gittiğini ve onun tek gayesinin İslam dinini yaymak olduğunu bildirdi.

İmam Mansur 1785 yılında Osmanlı Devleti’ne gönderdiği bir mektupta, *“İnşallahu Teâla bu tarafta olan kabilelerin cümlesinin Padişah-ı âlem-penâh Efendimizin ubudiyetine bağlamayı vazifemiz saymaktayız”* diyerek²⁵², Osmanlı saltanatına ve padişaha olan bağlılığını bildirmekteydi. Yazdığı bu mektupla İmam Mansur’un Osmanlı Devleti’nde kendisi hakkında var olan tüm şüpheleri ortadan kaldırmaya çalıştığı görülmektedir.

Kafkas halklarından oluşturduğu düzensiz ordularıyla Ruslara karşı mücadele eden İmam Mansur’a yöre halkı sonsuz bir güven beslemekteydi. Gerçekten de İmam Mansur, kuzeyden gelen büyük tehlikeyi anlayan, halkı bu düşmana karşı birleştiren ve durmadan mücadele eden iyi bir asker ve aynı zaman da iyi bir liderdi²⁵³. Gayesinin kahraman olmak değil, kâfir karşısında mücadele etmek olduğunu her fırsatta dile getirmişti²⁵⁴. Osmanlı yönetimi ilk başlarda ona karşı ihtiyatlı davranmışsa da İmam Mansur 1787–1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nın bir kaç sene öncesine kadar, Kafkas cephesinde Ruslara karşı büyük bir mücadele içerisine girmiş ve Ruslara büyük kayıplar verdirmiştir. Savaşın başlamasını müteakip ise Anapa bölgesinde Osmanlı Devleti’ne sığınmak zorunda kalmıştır.

²⁵⁰ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 21/1011-B (H. 29 Şevval 1199).

²⁵¹ BOA, *YB.04(Yabancı Arşiv Bulgaristan)*, DN: 6/26 (H. 05 Muharrem 1200).

²⁵² BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 28/1350 (H. 25 Muharrem 1200).

²⁵³ Kadican Kafı, *Kuzey Kafkasya*, (Haz. Erol Cihangir), İstanbul, 1994, s. 126.

²⁵⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 27/1305 (H. 12 Rebiülahir 1200).

1.3.4. Gürcistan Bölgesinde Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi

1.3.4.1. Tarihi Zemin

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'nun kuzey-doğusunda bulunan Gürcistan bölgesiyle ilgilenmesi XV. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Fatih Sultan Mehmet Trabzon'u fethettikten sonra Gürcistan'ın güney-batısına akınlar düzenlemiş, Acaristan (Batumi) ve çevresini 1479 yılında ele geçirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliği döneminde de Gürcü krallıklarından Güryel ve İmeret krallıkları itaat altına alınarak haraca bağlanmıştır. Böylece Osmanlı hâkimiyeti Gürcistan içlerine kadar ulaşmıştır. Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında kazandığı Çaldıran Savaşı ile Kartli ve Kahet (Kahetya) krallıklarının yer aldığı Doğu Gürcistan'ın da Osmanlı idaresine girmesini sağlamıştır. Ancak Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra, bu bölge Safevi Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir²⁵⁵. Bu tarihten itibaren, Osmanlı Devleti ile Safeviler bu bölgenin kontrolü için uzun süre sonuçsuz savaşlar yapmışlardır. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise çoğunluğu Hristiyan olan Kahet ve Kartli eyaletleri ve Hazar kıyısındaki geniş Müslüman bölgeleri yavaş yavaş Safevi hâkimiyeti altına girmiştir²⁵⁶.

XVIII. yüzyılın başlarında bölgede üçüncü bir güç olarak Rusya ortaya çıkmıştır. I. Petro sıcak denizlere inme politikası doğrultusunda Safevi Devleti'nde görülen siyasi istikrarsızlıktan faydalanarak Hazar Denizi'nin batı kıyılarını ele geçirmeye başlamıştır. Osmanlılar bu gelişmelere kayıtsız kalmamışlardır. Rusya, Derbend ve Bakü kıyılarını zapt ederken, Osmanlılar ise Kartli ve buraya bağlı olan Tiflis ve Gori gibi büyük şehirleri zapt ettiler. Bu sefer sonunda, Fransa'nın arabuluculuğuyla 1724 yılında İstanbul'da imzalanan antlaşmayla Gürcistan'ın Kartli ve Kahet bölgeleri Osmanlı Devleti'nin idaresine girdi. Fakat bu bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti fazla sürmedi. 1732 yılında Safevi Devleti'nin başına geçen Nadir Şah, gerek Osmanlılara gerekse Ruslara karşı başlattığı seferler sonunda bu bölgedeki birçok şehri geri aldı. Tiflis ve civarındaki birçok kale de savaşız olarak Safevi Devleti'nin hâkimiyetini tanıdı. Böylelikle Nadir Şah, Osmanlı Devleti'ne ve Rusya'ya kaptırılan Gürcistan'daki topraklarını geri almış oldu. Nadir Şah hiç vakit kaybetmeden bu bölgede yeni bir yapılanma içerisine girerek, Tiflis, Şirvan, Gence-Karabağ, Tebriz ve Revan bölgelerini Azerbaycan Vilayeti olarak birleştirdi. Fakat 1735–1744 yılları arasında Kartli ve Kahet'te art arda çıkan isyanlar sonucunda Nadir Şah, Tiflis bölgesini

²⁵⁵ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan", *DİA*, XIV, s. 314.

²⁵⁶ N. Luxembourg, *Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, (çev. Sedat Özden), İstanbul, 1998, s. 26.

Azerbaycan Vilayeti'nden ayırmak zorunda kaldığı gibi, II. Teymuraz'ı Kartli'nin, oğlu Irakli'yi (Heraclius) de Kahet'in kralı olarak tanıdı. II. Teymuraz'ın ölümünün hemen akabinde 1762 yılında Irakli, Kartli ve Kahet bölgesini de kendi idaresi altına alarak bütün Doğu Gürcistan'ın kralı oldu²⁵⁷.

Öte taraftan Rusya'da II. Katerina'nın tahta çıkması ile birlikte Petersburg'un emperyalist emelleri daha bir hız kazandı. Bu dönemde özellikle Rusya'nın Karadeniz, Kafkasya ve Asya bölgesine yönelik istila politikası yeniden başladı. II. Katerina ilk olarak Mozdok şehrini inşa ederek, Terek üzerindeki savunma hattını tahkim etmekle işe başladı. 1769 yılında tahkim edilmiş olan Mozdok şehri civarına "Mozdok Kazakları Alayı" denilen Kazaklar için Meken, Naura, İçsara ve Kaluçay gibi köyleri kurdurdu. Tüm bu imar ve tahkim çalışmalarının yanı sıra bu dönemde Kafkas bölgesinden sorumlu olan General Von Medem'e bölgenin işgalini kolaylaştırmak için, burada yaşayan milletler arasına nifak sokup, kargaşa çıkarması için emirler gönderdi²⁵⁸.

1768 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1768–1774 Savaşı patlak verdi. II. Katerina bu savaşı kendi lehine çevirmek için, 1769 yılında Gürcistan'la ittifak kurdu. Böylece Gürcü Devleti'nin potansiyel askeri gücünden faydalanma imkânı sağladı²⁵⁹. İttifakın kurulması ile birlikte, II. Katerina, General Todleben idaresinde bir Rus ordusunu Kafkas Dağları silsilesinin orta taraflarına gönderdi. Bu orduya Gürcü kralı Irakli'nin askerleri de dâhil oldu. General Todleben ve emrindeki birlikler Daryal Boğazı'nı izleyerek Kafkas Dağları'nı aşmayı başardılar²⁶⁰.

Neticede, 1774 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşı sonlandıran Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı²⁶¹. Bu antlaşmayla birlikte Rusya çok önemli kazançlar elde ederken, Gürcistan Rusya'yla yaptığı ittifaktan hiçbir fayda görmedi. Sadece Kartli ve Kahet Kralı II. Irakli Han bir süre de olsa Osmanlı Devleti'nden gelecek saldırılardan kurtulmuş oldu. Ancak, Osmanlı yönetimi bundan sonra da II. Irakli'ye karşı bölgede yaşayan Müslüman dağlı halkları desteklemeyi sürdürdü.

²⁵⁷ Mirza Bala, "Gürcistan", *İA*, IV, s. 843; H. M. Karamanlı, "Gürcistan", *DİA*, XIV, s. 315.

²⁵⁸ W. G. Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, s. 30–31; A. M. Ataç, *Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, s. 94.

²⁵⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 5/170 (H. 08 Şaban 1183).

²⁶⁰ N. Luxembourg, *Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, s. 31; W. G. Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, s. 31.

²⁶¹ Bu antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 144–152; *Muâhedât Mecmûası*, III, s. 254–273; N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 121–135.

1.3.4.2. Rusya'nın Gürcistan'ı Himayesi Altına Alması ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Gürcistan Kralı II. İrakli Han, 1768–1774 yılları arasında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan savaşta taraf olarak Rusya'nın yanında yer almış, fakat bu savaş sonuçta Gürcistan'a pek bir avantaj sağlamamıştı. Aksine Gürcistan savaş masrafları yüzünden ekonomik anlamda zayıflamış ve ülkede yoksulluk baş göstermişti. Ayrıca, Dağıstan'daki Lezgi kabilelerinin Gürcistan'a yaptığı akınların artması, daha büyük problemlere sebebiyet vermişti²⁶².

II. İrakli Han, tüm bu problemlerle uğraşırken bu dönemde yeniden İran tehlikesi ortaya çıktı. İran tahtını ele geçiren Ali Murat, selefi Kerim Han'ın politikasını değiştirerek, Gürcistan'a yönelik istilacı bir siyaset izledi. II. İrakli Han tüm bu sebeplerden dolayı çaresiz bir şekilde yeniden kuzey komşusu ve dindaşı Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Çariçe II. Katerina bu yardım talebine hiç tereddüt etmeden olumlu yanıt verdi ve bu hususta Kafkas orduları başkumandanı General Potemkin'e gerekli talimatları ilettiler. Bu sırada yoğun bir şekilde Kırım'da Rus hâkimiyetini sağlamlaştırmakla meşgul olan Potemkin, yeğeni komutasında bir orduyu Gürcistan bölgesine gönderdi. Onun emri ile harekete geçen yeğeni, kendisine sunulan bu fırsatı iyi değerlendirmek için gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Fakat bu dönemde birkaç dağ patikası dışında Kafkas Dağ silsilesini aşan yol henüz mevcut değildi. Daryal bölgesinden geçerek Kazbek ve Kobi yönünde devam eden yol da kaya ve buz yuvarlanması gibi tehlikelerden dolayı pek güvenli değildi²⁶³. Bu yüzden olacak ki, General Potemkin, dağı aşan patikayı bir yol haline getirmek ve genişletmek için çalışmalar yapmaya başladı²⁶⁴.

Gürcistan Kralı II. İrakli, 24 Haziran 1783 tarihinde Gori şehrinde topladığı meclisin fikrini ve onayını aldıktan sonra Rusya'dan yardım talebinde bulunmuştur. Çariçe II. Katerina'nın da bu teklife olumlu cevap vermesiyle birlikte, 24 Temmuz 1783 tarihinde Georgievsk (Gheorgoievsk) şehrinde iki devlet arasında on üç maddeden oluşan bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Gürcistan Rusya'nın koruması

²⁶² N. Luxembourg, *Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, s. 32.

²⁶³ John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, İstanbul, 1989, s. 49–50.

²⁶⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN:12/445 (H. 19 Ramazan 1197).

ve himayesi altına girdiğini beyan ediyordu²⁶⁵. İki devlet arasında varılan antlaşmanın maddeleri ise şunlardı²⁶⁶:

- 1) Kartli ve Kahet memleketlerine hâkim olan Tahmuras oğlu II. İrakli gerek İran gerekse başka bir devlete tabiiyetinden vazgeçerek, Rusya'nın himayesine girecek, gerektiğinde Rusya'ya yardımcı olacaktır.
- 2) Rusya da II. İrakli'nin taahhüdünü kabul edecek, onun sahip olduğu ve bundan sonra sahip olacağı mülkünü korumaya zaman ayıracaktır.
- 3) Bundan sonra veraset yoluyla Gürcistan kralı olacak kişi önce Rusya'ya durumu bildirecek, Rusya da bunu kabul ettiğine dair kendisine senet, sancak, kılıç, asa, kalkan ve kablı elbise göndererek krallığını onaylayacaktı. Bununla beraber atanan kral, artık Rusya'nın himayesinde ve kontrolü altında olduğuna dair yemin edecekti.
- 4) Gerek Gürcistan hududunda bulunan Rus kumandanının gerekse Rus elçisinin haberi olmadan Gürcistan kralı etraftaki devletlerle muharebe etmeyeceğini taahhüt etmektedir. Şayet muharebe yapmak gerekirse hudut kumandanı ve Rus elçisinin onayı ve yardımı olmadan hareket etmeyecektir.
- 5) İki devlet elçileri karşılıklı olarak birbirlerinin memleketlerinde ikamet edebilecek, Rusya Çarı bunlara kıdemlerine göre rütbe verecektir.
- 6) Gürcistan kralının hükmü altındaki halkı Rusya kendisine müttefik sayacak, bu halka düşman olan devlet veya milleti Rusya da düşman bilecektir. Osmanlı Devleti veya başka büyük bir devlet ile yapılacak antlaşmada mülki idare yetkisini, salyane ve sair işlerini Rusya kralının onayına verecektir.
- 7) Gürcistan kralı şunu taahhüt eder ki, askerleriyle bundan sonra devamlı olarak Rusya'nın hizmetine amade olup, emektarlarını, yani Rusyalı olup Gürcistan'da vazife görenleri uygun bir şekilde kıdem sırasıyla memur ve rütbelerinden üstün tutacaktır.

²⁶⁵ A. Grigorianz, *Kafkasya Halkları, Tarihi ve Etnografik Bir Sentez; Çerkezler, Abhazalar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağıstanlılar*, s. 30; İ. Berkok, *Tarihte Kafkasya*, s. 373; Luxembourg, *Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, s. 35; W. G. Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, s. 33; A. N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 36.

²⁶⁶ A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 76–78; Ahmed Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi- Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı*, (haz. Adnan Baycar), İstanbul, 2004, s. 536–537; C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 75–77.

- 8) Rusya'nın onayıyla Kartli ve Kahet memleketlerinin başpiskoposu Rusya kralının sekizinci dereceden olan metropolitleriyle aynı kıdemde olup bunların yaptıklarını yapmaya gerekli yetkiye sahip olacaktır.
- 9) Gürcistan asilzadeleri, Rusyalı asilzadelerin sahip oldukları imtiyazlardan aynen istifade edeceklerdir.
- 10) İki taraf da karşılıklı olarak birbirlerinin memleketlerini vatan edinebileceklerdi. Bunlardan biri tekrar eski memleketine dönmek isterse buna engel olunmayacaktı. Rusya'nın aracılığıyla harp veya antlaşmayla serbest bırakılan elçilerin ücretleri ve yol masrafları verilerek ülkelerine gönderilecektir. Gürcistan kralı da aynı şekilde davranacaktır.
- 11) İki devlet karşılıklı olarak birbirlerinin ülkesinde ticaret yapmakta serbest olacak ve tüccarlara gerekli imtiyazlar verilecektir.
- 12) Bu antlaşma ebedi olarak yürürlükte kalacaktır.
- 13) Antlaşma tasdiknameleri altı ay içerisinde veya daha evvel mübadele edilecektir.

Bu antlaşma uyarınca Tiflis önlerine gelen Rus birlikleri, 3 Kasım 1783 tarihinde şehre girdiler²⁶⁷. Bu durum karşısında Gürcü halkı ciddi bir tepki göstermedi. Sadece Gürcü ordusunda görev alan bazı birlikler ile birkaç Gürcü prensi ve dağlık alanlarda oturan ve durumu kabullenemeyen birkaç kabile, neticesi olmayan bazı muhalif hareketlerde bulundular²⁶⁸.

Rusların, Kırım Hanlığı'ndan sonra Gürcistan'ı da bu şekilde kontrolü altına alması, Osmanlı Devleti'nde ciddi bir endişe yarattı. Bu durum üzerine Osmanlı yönetimi Azerbaycan ve Dağıstan hanlarına mektuplar yazarak onların Gürcistan ve Rusya üzerine akınlar yapmalarını istedi. Aynı şekilde Tebriz hanı da Rus ilerleyişinden endişe ederek, Gürcistan'la ittifak eden Rusların amacının İslâm hanlıklarını ortadan kaldırmak olduğunun altını çizerek, civar İslâm hanlarının “*yek dil ve yek cihet*” olması gerektiğini belirterek²⁶⁹, Osmanlı Devleti'yle bu endişelerini paylaşmıştır. Aynı

²⁶⁷ Bu dönemde Gürcistan olarak belirttiğimiz bölge iki kısımdan ibarettir. Biri Açıkbaz tarafı, diğeri ise Tiflis'in merkez olduğu kısımdır. Tiflis hanı II. İraklı iken, Açıkbaz hanı Süleyman'dır. Gerek Tiflis hanı gerekse de Açıkbaz hanı bu dönemde Rusya'yla ittifakı kabul etmiştir. C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 77–78.

²⁶⁸ J. F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, s. 50; İ. Berkok, *Tarihte Kafkasya*, s. 373–374.

²⁶⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 10/333-F (H. 29 Zilhicce 1197).

kaygıları taşıyan Hoy hanı Ahmet Ali Han da bu doğrultuda İslâm hanlarının Rusya'ya karşı birleşmesi gerektiğini belirtmiştir²⁷⁰.

Rusya'nın, Kafkas bölgesindeki bu istilacı politikasına karşı bir an önce mücadele başlatılmasını isteyen, başta Tebriz ve Hoy hanları olmak üzere, Dağıstan Akuşa Kadısı, Dağıstan Kumuk Valisi Muhammed Han, Öşem hanı ve Erdebil hâkimi, Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya gönderdikleri mektuplarda Osmanlı Devleti'nin yanında harbe hazır olduklarını açıkladılar²⁷¹.

II. Katerina bir yandan Tiflis bölgesine asker sevk ederken diğer taraftan da İran ve Dağıstan hanlarına elçiler ve hediyeler göndererek onları kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Fakat, bölge hanlıkları Rusya'nın istilacı politikalarından bıkmış olsalar gerek, genel olarak onlarla ittifaka yanaşmak istemiyorlardı²⁷². Artık Rusya ve Osmanlılar Devleti'nin yavaş yavaş bir harbin eşiğine gelmekte olduğu gayet açıktı. Osmanlılar her ne kadar Küçük Kaynarca Antlaşması'na bağlı kalmaya çalışsalar da II. Katerina'nın izlediği siyaset hiç de bu yönde değildi.

1.4. OSMANLI DEVLETİ İLE RUSYA ARASINDA YAŞANAN DİĞER İHTİLAF KONULARI

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Kırım Hanlığı ve Kafkasya bölgesinde yaşanan mücadelerin dışında, başka birçok konuda da ihtilafın eksik olmadığı göze çarpmaktadır. Bu antlaşmazlıkların ortaya çıkmasındaki ana sebep ise, Osmanlı Devleti'nin gerek ekonomik gerekse askeri açıdan içinde bulunduğu zor durumu çok iyi bilen II. Katerina'nın mevcut sulh antlaşmasına aykırı isteklerde bulunmasıydı.

Osmanlı Devleti, 1768–1774 savaşıdan ağır bir yenilgi alarak çıkmıştı. Bu savaş devlete mali açıdan büyük bir yük getirdiği gibi, askeri ve sosyal açıdan da devleti büyük oranda yıpratmıştı. Çariçe II. Katerina, bu dönemde kurnaz bir siyaset izleyerek, her fırsatı değerlendirmekte ve bu yolla Osmanlı Devleti'nden çok önemli kazançlar elde etmekteydi²⁷³. I. Abdülhamit ve devletin ileri gelenleri mevcut ordunun savaş gücünün yetersizliği ve disiplinsizliğini daha önceki savaşta gördüklerinden, ordunun askeri eğitim ve disiplinle hazırlanıp muhtemel bir savaşta düşmana karşı koyabilecek

²⁷⁰ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 10/333-G (H. 29 Zilhicce 1197).

²⁷¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 3/79 (H. 29 Zilhicce 1198); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 2/35 (H. 29 Zilhicce 1200); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 2/35-A (H. 29 Zilhicce 1200).

²⁷² BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 28/1338 (H. 09 Muharrem 1200).

²⁷³ Mesela bu kurnaz siyaseti sayesinde 1783 yılında Kırım'ı Rusya'ya resmen bağlamıştı.

yeterli kuvvete erişenciye kadar, Rusya'nın isteklerinin birçoğuna boyun eğmek zorunda kalıyorlardı.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası, iki devlet arasında Kırım ve Kafkasya dışında ihtilaf konusu olan diğer önemli hususlar ise şunlardı;

Rus konsoloslukları meselesi, Rus tüccarlarına yeni imtiyazlar verilmesi, Rus ticaret gemilerine Akdeniz'de yapılan korsan saldırıları, Osmanlı Devleti sınırlarına yerleştirilen Kazakların Rus topraklarına yaptıkları akınlar ve Kılburun mevkiinde çıkarılan tuzun paylaşımı.

1.4.1. Rus Konsolosluklarının Nerede Açılacağına Dair Yaşanan Kriz

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on birinci maddesinde yer alan “*Rusya Devleti tarafından lazım görülecek amme-i mevâkide konsoloslar ve konsolos vekillerinin tayinine Devlet-i Âliyemiz canibinden ruhsât verilip dost olan sâir düvelin konsolosları itibâr oldukları gibi merkumları dahi muteber tutulalar*”²⁷⁴ fıkrasına dayanarak Osmanlı Devleti'nin birçok noktasına Rus konsolosları atamıştı. Bunlardan özellikle İskenderiye, Selanik, İzmir, Kıbrıs, Lodos ve Girit'e atanan Rus konsolosları asli görevlerini yerine getirmekten çok, bulundukları bölgelerdeki halkı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtıyor, bir taraftan da Rusya adına istihbari bilgiler topluyorlardı. Bunlardan İskenderiye'deki Rus konsolosu bölgenin ileri gelen Çerkes beyleri İbrahim ve Murat beyleri hükümet aleyhine kışkırtarak bir isyana dahi sebep olmuştu²⁷⁵.

Çariçe II. Katerina, 1780 yılında Sergius Laşkaref adında aslen Gürcü olan bir diplomatını Eflak, Boğdan ve Besarabya'ya konsolos olarak atamak için Osmanlı Devleti'ne başvuruda bulundu. Fakat I. Abdülhamit, Sergius Laşkaref'in gerçek amacının bu bölgede yaşayan Boyarları²⁷⁶, Rusya'nın emelleri doğrultusunda kullanmak ve onları isyana teşvik etmek olduğunu çok iyi biliyordu. Bu yüzden Çariçe'nin bu teklifi Bâb-ı Âli tarafından reddedildi. Buna gerekçe olarak da, Rusya'nın ancak eskiden beri Hristiyan devletlerin konsolosluklar bulundurdıkları yerlerde ve ticari açıdan gelişmiş bölgelerde konsolosluklar kurabileceği gösterildi. Ayrıca Rusya'nın bu dönemde burayla doğrudan doğruya bir ticari ilişkisi de bulunmamaktaydı. Tüm bu gerekçelere rağmen, eğer Rusya bu konuda ısrarcı olursa Osmanlı Hükümeti, bunu

²⁷⁴ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 146–147.

²⁷⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 502–503; M. Aktepe, “Abdülhamid I”, *DİA*, I, s. 215.

²⁷⁶ Eflak ve Boğdan bölgesinde nüfuz sahibi Rumen asilzadelerine verilen unvandır. Bunlar Eflak ve Boğdan beylerinin meclislerinde yer alarak, yönetimde de söz sahibiydiler. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, 1983, s. 240–241.

düşmanca bir hareket olarak göreceğini ve Rusya'nın gerçek amacının Tuna eyaletlerini ele geçirmek olarak kabul edeceğini bildirdi.

Bu arada Çariçe II. Katerina'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ilgili maddesine atıfta bulunarak, Eflak ve Boğdan'a konsolos atama konusundaki ısrarını sürdürmesi iki devlet arasında yeni bir gerginliğe sebep oldu. Bu dönemde Osmanlı ve Rusya arasında yaşanan gerginliklerde hep aracılık rolü üstlenen Fransa yine müdahil olarak, elçisi St. Priest kanalıyla yeni konsolosluğun Akkerman şehrine kurulmasını önerdi. Fakat Osmanlı yönetimi bu yerin Akkerman değil, Silistre şehri olması şartını öne sürdü. Yapılan uzun müzakerelerden sonra Çariçe'nin elçisi Bulgakov, antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmemesi halinde bunun savaş nedeni sayılacağı tehdidinde bulundu²⁷⁷.

Bu meselenin geldiği noktadan çekinen Osmanlı yönetimi neticede bunu kabullenmek zorunda kaldı. 1782 yılında Özi valisi, Hotin ve Bender muhafızları ile kadı ve naiblerine ve Eflak ve Boğdan voyvodalarına hitaben gönderilen bir yazı ile Bucak, Eflak ve Boğdan memleketlerinde ikamet eden Rusların işlerini görmek için Sergius Laşkaref'in Bükreş'te ikamet etmesi şartı ile konsolos olarak atandığı bildirildi²⁷⁸.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan Rus konsoloslarının hangi bölgelerde bulunacağı mevzusundaki ihtilaflar bir türlü bitmek bilmedi. Son olarak 1782 yılında İstanbul'da bulunan Rusya büyük elçisi Akdeniz'de ticaret yapan Rus tüccar gemilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla²⁷⁹, Mikelos Adası'nda konsolosluk açmak istediklerine dair talebini Osmanlı yönetimine bildirdi. Rusya'nın bu talebi reisülküttap kaleminde değerlendirilmiş ve Çariçe'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Akdeniz'de bulunan Rus donanmasının bu adalarda yaşayan Rum Ortodoks tebaa üzerinde sağladığı tesiri devam ettirmek gayesi ile bunu istediği yönünde tespitlerde bulunulmuş ve bu hususta bir rapor hazırlanarak Sadrazam Halil Hamit Paşa'ya sunulmuştur²⁸⁰.

Bu dönemde oldukça küçük olan bu adada iki yüz kadar Rum yaşamakta ve herhangi bir Osmanlı subayı, kadısı veya naibi görev yapmamaktaydı. Sadrazam bu

²⁷⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, İstanbul, 1994, s. 19-20; N. Jorge, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, s. 31-32.

²⁷⁸ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 140/6974 (H. 29 Muharrem 1196).

²⁷⁹ Bu dönemde Rusya'nın Akdeniz'de ticari faaliyetlerde bulunan Rus tüccarlarının işlerini görmek için Trablusşam gibi önemli mevkilerde zaten konsoloslukları mevcuttu. BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 118/5852 (H. 11 Rebiülevvel 1194).

²⁸⁰ A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 511.

rapor doğrultusunda, Reisülküttap Mehmet Hayri Efendi aracılığıyla Rus elçisine konsolosluk için daha büyük ve Osmanlı idarecilerinin bulunduğu bir adanın tercih edilmesini teklif etti. Buna gerekçe olarak da Rus konsolosluğuna karşı yapılacak korsan saldırıları gösterildi ve Osmanlı hükümetinin bu saldırılardan dolayı sorumluluk kabul etmeyeceğinin altı çizildi. Rus elçisi ise “*Biz bu adada konsolos bulundurmaya antlaşma gereği isteriz ve Osmanlı Devleti mevcut antlaşma gereği konsolos ve tüccarlarımızı korumakla mükelleftir.*” diyerek²⁸¹ bu konudaki kararlarını bir kez daha hükümete iletti.

Sadrazam Halil Hamit Paşa, bir durum değerlendirmesi yapmak için, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Şeyhülislam Karahisari İbrahim Efendi, Rumeli Kazaskeri Mehmet Arif Efendi, Anadolu Kazaskeri Arapzade Ataullah Efendi ile Reisülküttap Mehmet Hayri Efendi’nin katıldığı bir toplantı yaptı. Sonuç olarak, Rusya’nın gerçek amacının mevcut barış ortamını bozmak olduğu, bu yüzden mevcut koşullar altında Rusya’nın isteklerini yerine getirmenin daha doğru olacağı kanaatine vardılar. Sadrazam bu kararı toplantı sonrasında Sultan I. Abdülhamit’e ileterek, ondan alınan hatt-ı hümayun ile Rus elçisine istediği konsolosluk beratı verildi ve bu mesele de bu şekilde kapatılmış oldu²⁸².

1.4.2. Ticari Konularda Yaşanan Sorunlar ve Ticaret Antlaşması

Küçük Kaynarca Antlaşması’yla birlikte Rusya Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti ve idaresindeki bütün denizlerde serbest dolaşım hakkı elde etmişti. Bununla birlikte, Rus ticaret gemileri Karadeniz’den Akdeniz’e ve Akdeniz’den Karadeniz’e boğazları kullanarak geçebilecekleri gibi, ilgili yerlerde diğer devletlere verilen ticari haklardan da faydalanabileceklerdi²⁸³.

Bu antlaşmanın akabinde Rus ticaret gemileri yeni sistem içerisinde Karadeniz ve Akdeniz’e gelerek ticari faaliyetlere başladılar. Osmanlı Devleti zamanla Rus ticaret gemilerinin Karadeniz ve Akdeniz arasında yaptıkları ticarete antlaşmayı ihlal edici hareketlerde bulunduklarını belirledi. Özellikle Rus tüccarları, Osmanlı ülkesinden kesinlikle ihracı yasak olan malları (ihrâc-ı memnû) ve eşyaları satın alıp, Kefe ve diğer Kırım iskelelerine götürüyorlardı. Ihracı yasak olan buğday ve arpa gibi gıda

²⁸¹ İsmet Parmaksızoglu, “Rusya’nın Mikenos Adasında Konsolosluk Kurma Teşebbüsü ve Bununla İlgili Vesikalar”, *Belleten*, XLI/161, Ankara, 1977, s. 126.

²⁸² İ. Parmaksızoglu, “Rusya’nın Mikenos Adasında Konsolosluk Kurma Teşebbüsü ve Bununla İlgili Vesikalar”, s. 126–127.

²⁸³ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 146–147.

ürünlerinin Rus tüccarlar tarafından toplanması fiyat artışlarına sebep olacağı gibi, ileride ülkede yaşanacak bir kıtlıkta halk isyanlarına dahi sebebiyet verebilirdi. Buna bir son vermek için harekete geçen Osmanlı Hükümeti, Rusya'ya gerekli diplomatik uyarıları yaptığı gibi kendi karasularında ve limanlarında ticaret yapan Rus gemilerini kontrol ederek, antlaşma hükümlerini hiçe sayan tüccarların mallarına ve gemilerine el koymaya başladı. Rusya ise bu meseleye kesin bir çözüm getirmekten kaçınarak sürekli olarak Rus ticaret gemilerine yapılan korsan saldırılarından²⁸⁴ ve mevcut antlaşmaya aykırı olarak bazı Osmanlı limanlarından alınan çeşitli vergileri gündeme getirip, şikâyetçi olmaktaydı²⁸⁵.

Aynı dönemde Osmanlı Devleti ve Rusya Kırım meselesi yüzünden bir savaşın eşiğine gelmişlerdi. Fakat Fransa'nın arabuluculuğu ile iki devlet temsilcileri Aynalıkavak Sarayı'nda buluşarak bu sorunu kısa sürede aralarında anlaşarak halletmişlerdi²⁸⁶. Bu antlaşmada ticaret konusunda yaşanan sorunlar da gündeme getirilip, ilgili antlaşmanın altıncı maddesine bu konuyla alakalı bir ibare konularak, ileride yeniden düzenlenmek kaidesiyle bu meseleyi bir nebze de olsa gidermeye çalışmışlardı²⁸⁷.

Aynalıkavak'ta varılan mutabakatla Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan ticari ihtilaflar tam olarak ortadan kaldırılamadı. Antlaşmanın ilgili maddesinde sadece Rusya'nın ticari serbestliğine tekrardan vurgu yapılarak, tüccar gemilerinin ebatları ve yük taşıma kapasiteleri hakkındaki belirsizlikler ortadan kaldırıldı. Asıl sorun Rus tüccar gemilerinin ticaretini yaptığı mal ve eşyaların türü ile ilgiliydi. Nitekim bu antlaşmadan kısa bir süre sonra zahire yüklü bir Rus ticaret gemisi İstanbul Boğazı'nda durdurularak gitmesine izin verilmedi. Rus elçisi devreye girerek Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşması'na aykırı hareket ettiğini, bu yüzden bahsi geçen geminin geçişine izin verilmesini istedi. Elçinin ısrarcı tavırları karşısında daha fazla

²⁸⁴ Osmanlı Devleti, Rus ticaret gemilerine yapılan korsan saldırıları önlemek için sürekli olarak Cezayir, Tunus ve Trablusgarp beylerine ve bunların Akdeniz'de bulunan gemi kaptanlarına emirler göndererek buna mani olmaya çalışıyordu. Bu husustaki emirler için bkz. *BOA, Cevdet Hariciye*, DN: 156/7790 (H. 29 Zilhicce 1190); *BOA, Cevdet Hariciye*, DN: 86/4285 (H. 29 Muharrem 1197).

²⁸⁵ Rusya, mevcut antlaşma hükümlerine göre, kendi tüccarlarının Osmanlı ülkesine gittikleri zaman Fransa ve İngiltere tüccarları gibi mal ve eşyalarından gümrük vergisinden başka bir şey alınmaması gerektiğini vurgulayıp, Rus tüccarlarının getirdikleri havyar, tuzlu balık, peynir ve emsali eşyadan Galata mastariyecisi tarafından beher kıyye için yarımşar akçe hesabı ile belirlenen verginin alındığını, yine buna benzer olarak Bursa ve İstanbul'da ticaret yapan Rus tüccarlarından türlü adlarla vergiler alındığını belirtilerek bu durumdan şikâyetçi olmaktaydı. Bkz. *BOA, Cevdet Hariciye*, DN: 28/1388 (H. 20 Zilkade 1193); *BOA, Cevdet Hariciye*, DN: 181/9013 (H. 08 Şevval 1199).

²⁸⁶ *BOA, A.DVN. DVE. D.83/1*, s. 153–155.

²⁸⁷ *BOA, A.DVN. DVE. D.83/1*, s. 155.

direnemeyen Osmanlı yönetimi sonunda bu gemiye gerekli ruhsatı verdi. Ancak bir süre sonra yine yasak eşya ve zahire yüklü başka bir Rus gemisi boğazın Karadeniz tarafında durduruldu. Rus elçisi Osmanlı yönetimine bu sefer daha sert bir üslupla sunduğu takirde; “*Şâyet zahiremizi alı koyarsanız bundan doğacak zararımızı Devlet-i Âliye öder.*” diyerek²⁸⁸ bu alı koymaların durdurulmasını istedi. Osmanlı yönetimi ise gönderdiği cevabi yazıda; “*Her devletin nizâm-ı mülkiyesini hâlelden muhâfaza etmesi vâcibtir.*” diyerek²⁸⁹ bu meselenin bir düzene konulmadan buna müsaade etmeyeceğini kati surette ilettiler. Bunun üzerine araya giren Fransız elçisi, bu meselede Rus elçisini ikna ederek geri adım atmasını sağladı. Rusya, 6 Ocak 1780 yılında Osmanlı Devleti’ne gönderdiği yazıda; bundan böyle Akdeniz’e veya yabancı bir devletin iskelesine gitmek için gelecek Rus ticaret gemileri, taşıdıkları malların yazılı olduğu defterleri Osmanlı tarafına göstereceklerdi. Eğer mevcut yükte İstanbul için gerekli zahire varsa, mal sahipleri zarara uğratılmadan malın bedeli ödenerek alınacak ve gemi geri kalan yükleriyle birlikte izin-i sefinesini ve gümrük tezkerelerini aldıktan sonra yola çıkabilecekti²⁹⁰.

Osmanlı Devleti, her şeye rağmen Rus ticaret gemilerinin mevcut antlaşma hükümlerini ihlal edebileceklerini göz önünde bulundurarak, kendi bünyesinde gerekli tedbirleri almayı da ihmal etmiyordu. Bu bağlamda, özellikle Marmara sahilinde ticaret yapan Osmanlı reayası uyarılarak onlardan hiçbir suretle yabancı ticaret gemilerine zahire satmamaları isteniyordu²⁹¹.

Öte yandan II. Katerina bu gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Rusya’nın menfaatleri doğrultusunda Küçük Kaynarca ve Aynalıkavak antlaşmalarının ilgili maddeleriyle elde ettiği ticari imtiyazları tek bir antlaşma altında toplamak istiyordu. Bunun için harekete geçerek, Aynalıkavak Antlaşması sonrası iki devlet arasında ticari ilişkilerde ortaya çıkan sorunları da bahane ederek, seksen bir maddeden oluşan ve Rusya’ya büyük imtiyazlar sağlayacak yeni bir antlaşma metni hazırlayarak elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti’ne ilettiler. Çaresiz bir şekilde hazırlanan metni inceleyen Osmanlı yönetimi bu metnin hepsini reddetmekten çekinerek, en azından bazı maddeler hakkında gerekli müzakerelerin yapılmasını istedi. Bu talebe olumlu yaklaşan II. Katerina bu görüşmelere Rusya adına katılması için elçisi Yakoda Polikof’u

²⁸⁸ Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1999, s. 78–79.

²⁸⁹ C. Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 79.

²⁹⁰ C. Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 79–80.

²⁹¹ BOA, *Cevdet İktisat*, DN: 27/1329 (H. 14 Şaban 1195); BOA, *Cevdet İktisat*, DN: 1/34 (H. 10 Muharrem 1196).

görevlendirdi. Osmanlı yönetimi ise tek bir kişinin katılmasını sakıncalı görmüş olmalı ki Reisülküttap Hayri Efendi, İstanbul Kadısı Müftüzade Ahmet Resmi Efendi ile Kethüda Mustafa Efendi'yi bu iş için görevlendirdi²⁹². İki taraf arasında 1782 yılında başlayan görüşmeler yaklaşık bir yıl kadar sürdü. Yapılan uzun müzakereler sonunda iki taraf anlaşarak, 1783 yılının Haziran ayında ticaret antlaşmasını imzaladılar. İlgili antlaşmanın tasdikname sureti de I.Abdülhamit tarafından imzalandıktan sonra 23 Temmuz 1783 tarihinde Rusya'ya gönderildi²⁹³.

Bu antlaşma Rusya'nın istediği gibi seksen bir maddeden oluşmaktaydı²⁹⁴. Antlaşmanın ilk kırk yedi maddesi, 1740 yılında Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya tanınan kapitülasyonlarla aynı içerikteydi. Bu antlaşmanın maddelerine genel olarak bakılacak olursa;

Rus tüccarları, Osmanlı Devleti'ne ait tüm memleketlerde gerek kara gerekse deniz ve diğer sularında serbestçe ticaret yapma hakkı elde ettiği gibi, Rus tebaasına serbest dolaşım hakkı da verildi²⁹⁵. Rus tüccarları, Osmanlı Devleti'ne getirecekleri veya Rusya'ya götürecekleri mallar için sadece %3 gümrük resmi ödeyecekler ve bunun dışında herhangi bir vergi talebinde bulunulmayacaktı²⁹⁶. Rusya tüccarlarına yönelik bazı garantiler de elde ederek, kazaya uğrayan bir Rus ticaret gemisine Osmanlı gemilerinin yardım etmesi ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için limanlardan yararlanması ve buralarda verilen hizmetlerden faydalanması kolaylaştırıldı²⁹⁷. Ayrıca Osmanlı Devleti, Rus ticaret gemilerine, yapılacak herhangi bir korsan saldırısında, onları korumakla da yükümlü oldu²⁹⁸. Rus ticaret gemilerinin ebatlarıyla ilgili olarak Aynalıkavak Antlaşması'nın altıncı maddesine atıfta bulunularak, bu gemilerin en büyüğünün 16 bin kile, en küçüğünün ise bin kile yük taşıyabilecek kapasitede olacağı aynen kabul edildi²⁹⁹.

²⁹² A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, s. 257–260.

²⁹³ BOA, A.DVN. DVE. DN: 22/82 (H. 1198).

²⁹⁴ İlgili antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 143–149; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 176–190; *Muâhedât Mecmûası*, III, s. 285–319; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, 1981, s. 166–187; Murat Fidan, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2002, s. 265–281.

²⁹⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 221/12341 (H. 29 Zilhicce 1197); BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 143–144; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 176–177.

²⁹⁶ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 145–146; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 180–182.

²⁹⁷ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 144; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 177.

²⁹⁸ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 148; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 186–187.

²⁹⁹ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 146; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 183.

Antlaşma öncesi ciddi çekişmelere sebebiyet veren Rus tüccarlarının, ticaretini yapacakları malların çeşidi ve Rus ticaret gemilerinin Osmanlı Devleti tarafından denetlenmesi konusu ise antlaşmanın 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 44 ve 45. maddelerinde açıklığa kavuşturuldu. Bu maddelere göre; Rus ticaret gemilerinin yüklerine ilişkin defterleri kontrol edildikten sonra onlara izn-i vesikaları verilecek ve bir daha durdurulmayacaklardı. Rus tüccarlarının zahire ticaretine uygulanan kısıtlama devam ederken, Rus ticaret gemilerinin Rus memleketlerinden Osmanlı Devleti'ne tabi olmayan diğer memleketlere ve buralardan Rus memleketlerine götürecekleri zahirenin boğazlardan geçmesine herhangi bir engel çıkartılmayacaktı³⁰⁰.

Bu antlaşma her ne kadar “ticaret antlaşması” adıyla anılsa da ilgili antlaşmanın; 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 ve 59. maddelerinde Rus konsolosluklarıyla alakalı hükümlere de yer verildi. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on birinci maddesine atıf yapılarak, aynı şekilde Rusya'nın Osmanlı topraklarında istediği yerde konsolos atamasına izin veriliyordu. Ayrıca bu konsolosların can ve mal güvenlikleri Osmanlı Devleti tarafından teminat altına alınıyordu³⁰¹.

II. Katerina, bu antlaşma sayesinde Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir diplomatik zafer kazanarak, ticari açıdan çok ciddi imtiyazlar elde etmişti. Osmanlı Devleti ise bu zamana kadar kendi kontrolünde tuttuğu Karadeniz ticaretini büyük ölçüde kaybetmiş oluyordu.

1.4.3. Kılburun Mevkinde Çıkarılan Tuzun Paylaşımı ve Kazakların Rus Sınırlarına Yaptıkları Akınlar Meselesi

Çariçe II. Katerina'nın, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik Avusturya İmparatoru II. Josef'le ittifak yaptığı dönemlerde, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan başka bir ihtilaf konusu ise 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on sekizinci maddesiyle³⁰², Rusya'ya bırakılan Kılburun bölgesinin sınırları içinde yer alan ve sayısı yüzü bulan irili ufaklı birçok gölden çıkarılan tuzun paylaşımı konusuydu.

Özi ve civarında yaşayan Osmanlı tebaasının büyük çoğunluğu adı geçen göllerden tuz çıkararak geçimlerini sağlamaktaydı. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması esnasında Kılburun mevkiinin Rusya'ya teslimi için yapılan

³⁰⁰ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 146–147; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 183–185.

³⁰¹ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 148; BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 186.

³⁰² İlgili madde: Özi suyu boğazında vaki Kılburun hisarı nehr-i mezbûrun sol tarafı sahilinde kifayet edecek arazi ile ve Aksu ile Özi suyu beyninde vaki sahra-yı haliyenin muârazadan ari müstakilen ale'd-devam Rusya Devleti'nin taht-ı tasarrufunda kala. Bkz. BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 149.

müzakerelerde Osmanlı Devleti bu durumu göz önünde bulundurarak; Rusların, Özi ahalisine tuz göllerinden faydalanmaları için gerekli müsaadeyi göstereceği garantisini almıştı. Buna göre, Özi ahalisi Rus zabitlerinden gerekli izinleri aldıktan sonra, bu tuz göllerinden geçimlerini sağlamak için gerekli tuzu çıkarabileceklerdi. Ancak Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Kılburun'da bulunan Rus kumandanı Özi halkına bu bölgeden tuz çıkarmalarına izin vermemeye başladı. Özi ahalisi karşılaştıkları bu engel üzerine yazdıkları mektuplarla, içinde bulundukları zor durumu belirterek, Osmanlılar'dan bu mağduriyetlerinin giderilmesini istediler. Osmanlı yönetimi ise İstanbul'daki Rus elçisi kanalıyla bu durumu Rusya'ya ileterek, bu engellemelerin bir an önce son bulmasını ve Özi ahalisine antlaşma gereğince izin verilmesini istedi. Rus elçisi Osmanlı yönetiminin bu şikâyetlerini müteakip, Kılburun kumandanına gerekli uyarıyı yaptıysa da, Özi ahalisinin durumunda bir değişiklik olmadı. Bu hadisenin Osmanlı Devleti tarafından takip edilmesi üzerine Kılburun'da bulunan Rus kumandanı bölgede veba salgını olduğu, bu yüzden bu bölgeye giriş çıkışın yasaklandığını ilan etti. Bölgede böyle bir hastalık olmamasına rağmen, alınan bu karar geçimini tuz çıkararak sağlayan Özi halkını iyice perişan etti. Osmanlı Devleti bu meselenin halledilmesi mevzuunda ısrarcı bir politika izledi ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın on beşinci maddesine atıfta bulunarak, Özi'ye bir nazır tayin edeceğini açıkladı. Alınan bu karar Rusya'ya iletilince, Rus elçisi Bulgakov buna gerek olmadığını, ellerinde gerekli izin belgesi olanların göllerden tuz çıkarıp, ormanlardan ağaç kesebileceklerini belirtti. Ancak bu defa Ruslar, tuz göllerinin bazılarını işletip, Özi halkına vermeleri gereken haklarını ödemiyor, üstüne üstlük bir de Özi halkını zamansız tuz çıkarmakla suçlayarak onları Osmanlı Devleti'ne şikâyet ediyorlardı. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Özi Muhafızı Seyyit Mehmet Paşa'ya gerekli talimatları vererek, bu konuyu Kerson'daki Kırım generali ile müzakere ederek halletmesini istedi. Fakat yapılan görüşmelerden kesin bir sonuç çıkmadı. Osmanlı yönetimi eldeki mevcut hudut protokolüne göre bu meseleyi halletmek isterken, Ruslar ise inatla Özi halkına yeterli tuzu vermeye yanaşmadı³⁰³.

Rusya, tüm bunları yaparken bir yandan da sınır boylarında ikamet eden Kazakların³⁰⁴ sınırlarına ve tüccarlarına karşı yaptıkları akınlarından Osmanlı Devleti'ni

³⁰³ O. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 148–150.

³⁰⁴ Bunlar, Altınordu Devleti'nin yıkılmasını müteakip Özi ile Tuna nehirleri arasındaki bölgeyi yurt edinmişledi. Bu bölgede Osmanlı Devleti'ne bu zamanda olduğu gibi, XVI. ve XVII. yüzyıllarda da ciddi

sorumlu tutmakta ve bu saldırıların önlenmesi yönünde şikâyetlerde bulunmaktaydı. Bu dönemde Rus topraklarına geçen Kazaklar soygun, gasp ve cinayet gibi suçlar işleyerek, gruplar halinde Osmanlı topraklarına, özellikle de Özi gibi sınır bölgelerine giderek bir daha geri dönmek istemiyorlardı. Bu saldırılar sonucu Ruslardan gasp ettikleri kıymetli eşyaları hatta esirleri İstanbul ve Özi gibi şehirlerde satarak belirli bir gelir elde ediyorlardı³⁰⁵. Rusya ise bu tür suçlara bulaşmış olan Kazakların iade edilmesi ve gereken cezaların verilmesi yönünde Osmanlı Devleti'ne baskılar yaparak, sınıra yakın bölgelerde bulunan Kazakların Tuna Nehri'nin diğer tarafına geçirilmesini istiyordu. Osmanlı Devleti bu konuda her ne kadar hassas davranak, bu tür suçlara bulaşmış Kazaklara gerekli cezaları veriyorsa da, onların itaasız davranışları, kontrol altına alınmaları noktasında sıkıntılar yaşanmasına neden oluyordu³⁰⁶. Bu açıdan Osmanlı yönetiminin Rusların bu konudaki isteklerini yapabilmesi mümkün gözüküyordu.

Aslında yapılan antlaşmalarda Osmanlı Devleti'nin böyle bir yükümlülüğü de bulunmamaktaydı. Sadece Aynalıkavak Antlaşması'nın beşinci maddesinde; İki devlet arasında bir antlaşmazlığa sebebiyet vermemesi için, Osmanlı tarafına geçen Zaporov Kazaklarının eski hükümdarlarının Çariçe tarafından affedildiği belirtilerek, geri dönmek isteyenlere Osmanlı Devleti'nin engel çıkarmaması, geri dönmeyi reddedenlerin ise Tuna Nehri'nin beri tarafı ile Karadeniz'e uzak yerlere iskân edilmeleri hükme bağlanmıştı³⁰⁷.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası iki devlet arasında yaşanan sorunlarda Osmanlı tarafı çözüm noktasında anlayışlı ve yumuşak bir siyaset izlerken, Rusya ise bunun tam tersi bir siyaset izlemekte ve her fırsatta yeni ihtilaf konularının oluşmasına zemin hazırlamaktadı. Küçük Kaynarca Antlaşması'nda iki devletin mutabakata vardığı hemen hemen bütün meselelerde yeni bir sorunun çıktığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim, Kırım hâkimiyeti, Kafkasya bölgesindeki nüfuz mücadelesi, ticari imtiyazlar meselesi, Rus konsolosluklarının durumu vb. tüm konularda ihtilaflar yaşanmıştır. Rusya, Osmanlı yönetiminin her seferde sergilediği ihtiyatlı ve barışçı siyasetin karşılığını, yeni haklar ve ayrıcalıklar isteyerek vermekteydi.

sorunlar çıkarmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, İstanbul, 2004.

³⁰⁵ BOA, *İbnülemin Hariciye*, DN: 20/1844 (H. 29 Zilhicce 1200).

³⁰⁶ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 120/5974 (H. 29 Rebiülahir 1197).

³⁰⁷ İlgili madde için bkz. BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 155; BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 55.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ İLANI VE YAPILAN HAZIRLIKLAR

2.1. RUSYA-AVUSTURYA İTTİFAKI VE GREK PROJESİ

2.1.1. Tarihi Zemin

Bir Orta Avrupa devleti olan Avusturya, politik koşulların bir araya getirdiği farklı milletlerden ve mezheplerden müteşekkil bir devlet yapısına sahipti. Bünyesinde Alman, Macar, Slav ve Latin kökenlileri barındıran Avusturya'daki yaygın mezhepler ise Katolik ve Protestanlık idi. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurulan Avusturya çok eski bir tarihe sahip olmasına karşın, Avrupa sahnesine çıkışı ve güçlü devletler arasına girişi ancak XVIII. yüzyılın sonlarında mümkün olabilmiştir. Bu yüzyıl boyunca birçok savaşa katılan Avusturya, özellikle Fransa ile bu dönemde üç savaş yapmıştır. Bunlardan birincisi 1702–1714 tarihleri arasındaki İspanya Veraset Savaşı, ikincisi 1733–1738 tarihlerindeki Lehistan Veraset Savaşları, üçüncüsü ise 1740–1748 tarihlerindeki Avusturya Veraset Savaşları'dır. Birincisinin sonunda imzalanan Utrecht ve Reichstadt antlaşmalarıyla Avusturya Belçika'nın yanı sıra Milano, Napoli ve Sicilya adalarını alırken, mağlup olarak çıktığı ikinci savaşın sonunda 1738 yılında imzalanan Viyana Antlaşması'yla Savoie ve Sicilya krallıklarına bir takım topraklar vermek zorunda kalmıştır. Üçüncü savaşının ardından imzalanan Aachen Antlaşması ile de Silezya bölgesini Prusya'ya kaptırmıştır. 1756–1763 yılları arasında Prusya'ya kaptırdığı Silezya'yı geri almak için yedi yıl savaşlarına katılmışsa da bundan da bir sonuç alamamıştır³⁰⁸.

Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu olan Avusturya ile ilişkileri çok eskilere dayanmakta olup, en çok mücadele ettiği devletlerden biridir. İki devlet arasındaki mücadeleler XVII. yüzyılın sonuna kadar ekseriyetle Osmanlıların lehine sonuçlanmış, bu tarihten itibaren ise Avusturya'nın üstünlüğü söz konusu olmuştur. Özellikle II. Viyana bozgunu sonrasında imzalanan Karlofça Antlaşması (1699) ile Osmanlı Devleti'nden birçok toprak ele geçirdiği gibi, yeni ticari ve siyasi imtiyazlar da elde etmiştir³⁰⁹.

³⁰⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara, 2003, s. 2-3.

³⁰⁹ Sergey, Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, (haz. Ali Ahmetbeyoğlu-İshak Keskin), İstanbul, 2006, s. 11–12.

Bir kara devleti olan Avusturya'nın asıl amacı denizlere ulaşmaktı. Bu maksatla Tuna Nehri'nin akış yönünü kendisine politik yayılma alanı olarak kabul etmişti. Bir başka ifadeyle, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki hâkimiyet sahasını kendine politik genişleme alanı olarak belirlemişti³¹⁰.

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarına göz diken ve güneye inmeyi kendisine hedef olarak belirleyen başka bir devlet ise Rusya'ydı. Bu dönemde II. Katerina önderliğinde Osmanlı Devleti'ne karşı yıkıcı bir siyaset benimseyen ve bu emeline ulaşmak için her yolu deneyen Rusya, Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yönelik ilk ciddi girişimini, 1768–1774 yıllarında sahneye koymuştu. Bu savaşta Osmanlı ordularını ağır bir yenilgiye uğratan Rusların İstanbul'u alarak Osmanlı Devleti'ni yıkma girişimi ancak Batılı devletlerin araya girmesi ile engellenebilmişti³¹¹.

II. Katerina 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sonuçlarından memnun olsa da, asıl gayesinden, yani Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve Avrupa Kıtası'ndan atmak (Grek-Yunan) projesinden bir türlü vazgeçmemişti. Çariçe, 1783 yılında Kırım'ı ilhak ettikten sonra Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik hırsını da iyice arttırmıştı. Saltanatının ilk yıllarında Batılı büyük devletlerin tepkisinden korktuğu için, gerçekleştirmeye cesaret edemediği bu planı yürürlüğe koymanın zamanının geldiğini düşünerek, gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Öncelikli amacı, kendisiyle ortak paydada buluşabileceği bir müttefik bulmaktı.

II. Katerina diplomatik ilişkilerine yön vermeden önce, Rusya'nın bugüne kadarki müttefikleri ile olan ilişkilerini gözden geçirmiş ve Rusya'nın diğer devletlerin amaçları doğrultusunda kullanıldığı sonucuna varmıştı. Çariçe bundan sonra çıkarıcı bir siyaset benimseyerek, bu güne kadar politik çıkarları için Rusya'yı kullanan devletleri, bu kez kendi planları için bir araç olarak görmeye başlamıştı. Bu doğrultuda, o zamana kadar yapılan ittifaklardan Rusya'ya faydası olmayan devletleri bir kenara iterek, kendi siyasal amaçları için çıkar sağlayacağı yeni ittifaklar oluşturmaya başladı³¹².

Çariçe, bu dönemde Rusya'yla ittifak yapabilecek en uygun devletin II. Josef ve annesi Maria Theresa'nın kontrolündeki Avusturya olduğunu düşünmekteydi. Avusturya'nın politik yayılma sahasının da Osman Devleti olduğunu çok iyi biliyordu.

³¹⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789–2001)*, İstanbul, 2006, s. 61–62.

³¹¹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (çev. Aladdin Şenel), Ankara, 2004, s. 610.

³¹² Stephen. J. Lee, *Aspects of European History*, London, 1984, s. 178.

Böylelikle hem Avusturya'yla Osmanlı toprakları için karşı karşıya gelmemiş olacak hem de Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir müttefike sahip olacaktı.

XVIII. yüzyıl boyunca Fransa ile yaptığı uzun savaşlardan yorgun çıkan Avusturya'nın ise, sıkışıp kaldığı Orta Avrupa coğrafyasından çıkış aradığı bu dönemde, Rusya'nın bu yaklaşımını reddetmesi beklenemezdi. Mevcut koşullarda, Osmanlı Devleti'nin paylaşımı için Rusya'yla bir mücadele içerisine girmesi de çok zordu. En azından Rusya'nın yanında yer alarak ganimet paylaşımından faydalanabilecekti.

2.1.2. II. Josef ile II. Katerina'nın Mohilev ve Kerson Görüşmeleri

II. Katerina, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik projesini (Grek Projesi) uygulamaya koymak için, bu dönemde Rus çıkarlarına en iyi hizmet edecek devlet olarak gördüğü Avusturya ile bir ittifak oluşturmak istemesine karşın, Avusturya yönetimini elinde bulunduran Maria Theresa'nın Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik plan ve projelere katılmak gibi bir niyeti yoktu. Maria Theresa, bu tür planlara karşı olduğunu ve olası bir taksim içerisinde yer almayacağını Mercy-Argenteau kontuna Viyana'dan yazdığı 31 Temmuz 1777 tarihli mektubunda açıkça belirtmiş ve bunun nedenlerini şu şekilde ifade etmiştir. “*Osmanlı Devleti'nin taksimi sonuçları bakımından girilen en tehlikeli maceralardandır. İstanbul önlerine kadar gidince ne kazanacağız? Sağlıksız, kaba, medeniyetsiz, vefasız ve fesat Yunanlıların bulunduğu bu yerlerin alınması ülkemizin gücünü artırmayacak, aksine azaltacaktır. Bu mesele, devletimizin değil ancak korkulacak komşularımızın yararına sonuç veren ve Polonya'nın paylaşımından daha özel bir meseledir. O olayın içine çekildiğim için pişmanım ve çok ciddi derecede koşullar bir araya gelmedikçe, Osmanlı Devleti'nin parçalanması konusuna katılmam mümkün değildir*”³¹³.

Her ne kadar Maria Theresa Osmanlı Devleti'nin parçalanması fikrine karşı çıksa da Avusturya veliahtı olan oğlu II. Josef onunla aynı fikirde değildi. Bu durumu çok iyi bilen II. Katerina, Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ile bir ittifak zemini oluşturmak için II. Josef nezdinde girişimlere başladı. Bu çerçevede 30 Mayıs 1780 yılında II. Katerina ile II. Josef Lehistan sınırları içinde yer alan Mohilev (Mohilov-

³¹³ T.G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie*, Paris, 1914, s. 295–296.

Mohilof)’de bir araya geldiler³¹⁴ve burada Osmanlı topraklarının taksimi konusunda görüşmelerde bulundular. Bu toplantının başlarında II. Katerina kurnaz bir siyaset izleyerek, II. Josef’i İtalya bölgesine yöneltmeye çalıştı. Böylece doğu egemenliğinin sadece kendisinde kalmasını istedi. Fakat II. Josef, Çariçe’nin bu teklifinin altında yatan sebebi anlamış olacak ki onun bu teklifini, İtalya’nın siyasi durumuyla pek çok ülkenin zaten yakından ilgilendiğini ve ayrıca Roma İmparatoru Augustus’tan intikal eden hukuku çiğneyemeyeceğini belirterek reddetti. Bunun üzerine II. Katerina bu teklifinden vazgeçerek, II. Josef’in isteklerini de göz önünde bulundurarak, Osmanlı Devleti’ne birlikte saldırmayı ve topraklarını aralarında paylaşmayı teklif etti. Bu teklifi II. Josef’in kabul etmesi üzerine aralarında bir mutabakat yapıldı³¹⁵. Bu mutabakata göre³¹⁶;

- 1) Eflak, Boğdan, Besarabya(Basarabya)’yı içine alan Dinyester yani Turla ve Tuna Nehirleri arasındaki bölgede temeli Hristiyanlığa dayalı Rusya’ya bağlı bir devlet kurulacak ve bu devletin adı “Daçya” olacaktı. Bu devletin başına ise Rus Generali Potemkin geçecekti.
- 2) İstanbul’da Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacak ve bu imparatorluğun başına II. Katerina’nın torunu Konstantin geçecekti. Ayrıca buranın güvenliğinin sağlanması için Boğdan ve Dinyester arasındaki bölge ile Ege adaları Rusya’nın kontrolü altında olacaktı.
- 3) Avusturya, Eflak’ın Aluta Nehri’ne kadar olan batı bölgesi ile Sırbistan, Bosna- Hersek, İstirya ve Dalmaçya’yı içine alan Vidin ve Drina Körfezi arasındaki tüm bölgeyi ilhak edecekti.
- 4) Aralarında vardıkları bu mutabakat çerçevesinde oluşturdukları bu projeye muhalefet etmemeleri için Fransa’ya Mısır ve Suriye, Prusya’ya ise Torn ve Danzig verilecekti.

³¹⁴ Gregory Alexandronitz Potemkin, *Memoris of Prince Potemkin: Field Marshall and Commander-In-Chief of the Russian Army*, London, 1813, s. 52; Castera, *Katerina Tarihi*, (çev. Yakovaki), (haz. Mehmet Mercan) Ankara, 2010. s. 151.

³¹⁵ Gregory Alexandronitz Potemkin, *Memoris of Prince Potemkin: Field Marshall and Commander-In-Chief of the Russian Army*, London, 1813, s. 53; T. G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie*, s. 297.

³¹⁶ Alfred Rambaud, *History of Russia* Vol. II, New York, 1900, s. 113–114; Ariel Cohen, *Russian Imperialism*, USA, 1996, s. 49; Hugh Ragsdale, “Russian Foreign Policy (1725-1815)”, *Imperial Russia*, Vol. II, New York, 2006, 512–513; Haluk F. Gürsel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1968, s. 60; Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969, s. 139–141; Stanford, J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, (çev. Mehmet Harmanlı) , İstanbul, 2004, s. 314; İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul, 1955, s. 65; F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 17–18; A. B. Şirokevad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, (Kırım-Balkanlar 93 Harbi ve Sarıkamış), (çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2009, s. 204–205.

Böylelikle ileride Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürecekleri ortak savaşın ilk temelleri atılmış oluyordu.

II. Josef, Rus Çariçesi II. Katerina ile Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik bir mutabakata varmış olmasına rağmen, bu dönemde Avusturya dış politikasına yön vermede annesi Maria Theresa kadar söz sahibi değildi. Ancak imparatoriçenin 1780 yılında ölmesi³¹⁷ ile birlikte, Avusturya'nın idaresini tamamen eline alan II. Josef annesinin belirlediği politik sınırlamalardan kurtulmuş oldu ve daha rahat hareket etme imkânına kavuştu³¹⁸.

II. Josef ile Çariçe II. Katerina her ne kadar Mohilev görüşmelerinde Osmanlı topraklarının taksimi konusunda bir taslak üzerinde anlaşmışlarsa da hemen bu projelerini uygulamaya geçirememişlerdi. İki lider bir süre daha bu konu hakkında görüşmelerine gizli yazışmalarla devam ettiler³¹⁹.

II. Josef'in bu proje hakkında halen bazı çekinceleri olduğu da gayet açıktı. Fakat şunu iyi biliyordu ki, II. Katerina Osmanlı Devleti'nin topraklarını parçalayarak, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma fikrinden asla vazgeçmeyecekti. Şayet onunla bir ittifak kurmazsa, Çariçe'nin Prusya kralına başvurmasından çekinmekteydi. Biraz da bu yüzden II. Josef, Çariçe'nin Grek projesini destekleyerek onunla bir ittifak içerisinde yer almıştı³²⁰.

II. Katerina, bir taraftan Avusturya ile Osmanlı topraklarının taksimi konusunda diplomatik girişimlerini sürdürürken diğer taraftan da Kırım Hanlığı ve Kafkasya bölgesindeki askeri ve siyasi nüfuzunu artırmaya çalışıyordu. İzlediği etkin ve kurnaz siyasetinin bir sonucu olarak da 1783 yılında Kırım'ı ilhak etmiş ve Sivastopol'da bir deniz üssü inşasına başlamıştı³²¹.

Kırım'ın Rusya tarafından işgali sonrası Rus İmparatoriçesi buraya bir ziyarette bulunarak “*Kırım Krallığı Tacını*” giymek istiyordu. Bu ziyaretini ise gecikmeli de olsa 1787 yılında yapma kararı aldı. Bunun için gerekli tüm hazırlıkları yapan General Potemkin, Kırım'a elli binin üzerinde asker yerleştirdiği gibi Katerina'nın ziyaret

³¹⁷ R. J. W. Evans, *Austria Hungary and The Habsburgs (Central Europe 1683–1867)*, New York, 2006, s. 17.

³¹⁸ Gladys Scott Thomson, *Catherine The Great and The Expansion of Russia*, London, 1947, s. 179.

³¹⁹ II. Josef ile Katerina arasında gerek Osmanlı Devleti'nin taksimiyle ilgili gerekse diğer politik meselelerle ilgili olarak yüz seksen bir mektup yazılmıştır. Bu mektupların tamamı için bkz. Alfred Bitter Von Arneth, *Joseph II und Katharina von Russland ihr Briefwechsel*, Wien, 1869.

³²⁰ T. G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie* s. 298–300.

³²¹ A. Cohen, *Russian Imperialism*, s. 49–50.

edeceği Kerson şehrine yerleştirdiği tak-ı zafer³²² üzerine Rumca ve Rusça olarak “*Bizans’a giden yol*” ibaresini de yazdırdı³²³.

Bu ziyaretin önemli bir yönü ise Avusturya İmparatoru II. Josef’in de Kerson’a gelecek olmasıydı³²⁴. İki lider burada bir araya gelerek, Osmanlı Devleti’ni parçalamaya yönelik hazırladıkları projenin son şeklini belirleyeceklerdi. Yapılan tüm bu hazırlıklar sonrası II. Katerina kalabalık bir heyetle 18 Ocak 1787 tarihinde Zarskoye-Solo’dan Kırım’a hareket etti. Ancak Mayıs ayının içinde Özi Nehri üzerinden Kerson’a geçebildi. Buraya II. Josef’in yanı sıra, İstanbul’da bulunan Rus elçisi Bulgakov ve Avusturya elçisi Herbert de geldi. Yapılan görüşme sonunda iki devlet arasındaki ittifak daha sağlam temeller üzerine oturtulurken, müttefik hükümdarlar daha sonra Olviopolis, Sivastopol, Ahmedçik, Leukopolis, Mariopolis, Kefe ve Koslov gibi şehirleri gezerek, Bahçesaray’a geçtiler³²⁵.

2.1.3. Osmanlı Devleti’nin Rusya-Avusturya İttifakına Karşı Tutumu

II. Katerina 1768–1774 Savaşı’nda Osmanlı Devleti’ni mağlup ederek, ileride gerçekleştireceği Kırım’ı işgalinin önünü açtığı gibi önemli imtiyazlar da elde etti. Fakat o dönemde Avrupa’nın politik yapısının bir sonucu olarak Osmanlı Devleti üzerindeki yıkıcı politikasını uygulamada daha fazla ileriye gidemedi. Zira Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü Avrupa güçler dengesi açısından büyük öneme sahipti.

Çarice Osmanlı toprakları üzerindeki siyasi emellerinden asla vazgeçmeyerek, uygun koşulların oluşmasını beklemeye koyuldu. Bu süre zarfında ise boş durmayarak Kırım’ı işgal sürecini başlatırken, diğer taraftan ise Avusturya İmparatoru II. Josef ile bir ittifak zemini oluşturmak için görüşmelere başladı. Osmanlı Devleti ise II. Josef ile II. Katerina arasında gerçekleşen görüşmeleri casusları aracılığıyla yakından ve endişe ile takip ediyordu. İki lider 1780 yılında Mohilev görüşmesinden sonra bir süre gizli yazışmalarla şekillendirdikleri ittifak girişimlerini 1787 yılından itibaren artık açıktan yapmaya başladılar. Hatta iki liderin âdeta gövde gösterisi yaparcasına 1787 yılındaki

³²² Tarihi bir hadiseyi anmak veya gelecek olan önemli bir kişiyi karşılamak için kurulan kemerli yapı. Bkz. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1024.

³²³ Alphonse de Lamartine, *Histoire de la Russie*, Paris, 1855, s. 311; Choiseul-Gouffier, *La France en Orient Sous Louis XVI*, Paris, 1887, s. 185; Arthur Hassall, *The Balance of Power (1715–1789)*, London, 1907, s. 380; Rose J. Holland, *William Pitt and National Revival*, London, 1911, s. 481; G. S. Thomson, *Catherine The Great and The Expansion of Russia*, s. 191.

³²⁴ BOA, *İbnülemin Hariciye*, GN: 1700 (H. 1201).

³²⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), V, İstanbul, 2005, s. 58–59; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, İstanbul, 1994, 52–53.

Kerson buluşmalarını Avusturya elçisi Herbert'in baş tercümanı tarafından Osmanlı yönetimine iletmesi yaklaşmakta olan bir savaşın da ayak sesleri gibiydi³²⁶.

II. Katerina'nın Kırım'a gideceği ve Kerson'da II. Josef'le bir araya geleceği haberinin İstanbul'da ilk duyulduğu dönemde İngiltere ve Prusya bunu fırsat bilip, oradaki elçileri kanalıyla Osmanlı yönetimini Rusya'ya karşı kışkırtmaya başladılar³²⁷. Hatta bu dönemde İngiltere elçisi Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı kışkırtmak için Sadrazam Yusuf Paşa ile Aynalıkavak Sarayı'nda bir araya geldi. Bu görüşmede İngiliz elçisi³²⁸;

“Rus Çariçesi II. Katerina Kırım Hanlığı'nı Osmanlı Devleti'nden aldığı için son derece gururludur. Birçok milleti kılıcı ile titreten Osmanlı'ya karşı bu başarısının önemini birçok Avrupa devletine anlatmaktadır. Kırım Hanlığı'nı ellerinden aldıktan sonra Osmanlı Devleti'nden ne istersek alırız düşüncesindedir. Ayrıca Çariçe'nin Kırım ve Kerson'a geliş amacı da bu nedenledir. Eğer Osmanlı Devleti ilkbaharda güçlü donanmasını Karadeniz'e çıkarır; Özi, Bender ve Hotin gibi sınır boylarındaki kalelere askeri yığınak yapar ve bir serasker eşliğinde kırk elli bin askeri sınır boylarına göndererek; karadan ve denizden savaşa hazır olduğunu gösterir ise, bu sefer II. Katerina mevcut antlaşmanın bozulmaması için çaba harcayacaktır. Zira Rusya'nın bir savaş için yeterli parası yoktur. Bu hazırlıkları dahi borçlanarak yaptı. Her ne kadar savaşa istekli görünse de aslında gayeleri savaş değil iş bitirmektir. Rusların asıl amacı İran üzerine bir sefer düzenleyip, bu toprakları işgal etmektir. Ancak Dağıstan halkı ve Lezki askerleri buna engel olacağından korkmaktadır. Bunun için Osmanlı sınırlarına askeri yığınak yaparak sizi korkutacak ve istedikleri imtiyazları elde ettikten sonra tüm kuvvetleri ile Lezkilerin üzerlerine yükleneceklerdir. Daha sonra onlara sizi himaye eden Osmanlı Devleti'nin hali ortada bizden korkusundan nefes dahi alamıyor deyip, canınıza kast etmeden bize tabi olun da canınızı kurtarın diyecektir. Lezkiler ise Osmanlı Devleti'nin aciz durumda olduğunu düşünerek, kalplerine korku ve endişe düşüp Ruslara karşı mücadele etmekten çekinecek, böylece Ruslar daha rahat bir şekilde İran üzerine yürüyecektir. Bu amaçlarına ulaştıktan sonra ise çok geçmeden Osmanlı Devleti üzerine sefer düzenleyerek, yaptıkları fesat planlarını uygulamaya başlayacaklardır. Ayrıca siz, Rusya'yla beraber Avusturya'nın da üzerinize sefer

³²⁶ BOA, Hatt-ı Hümayun DN:1442/59262 (H. 29 Zilhicce 1201).

³²⁷ M. Cavid Baysun, “I. Abdülhamid” *İA*, I, s. 75.

³²⁸ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (haz. Mücteba İlgürel) Ankara, 1994, s. 385–387.

düzenleneceğini düşünüyorsanız bu fikri aklınızdan çıkarınız. Çünkü Avusturya çarı Macar bölgesinde çıkan isyanlarla uğraşmakta aynı zamanda Herseklerin de kendisinden nefret ettiğini bildiği için Osmanlı Devleti üzerine bir sefer düzenleyecek durumu yoktur. Civarda bulunan Venediklilerden endişe ediyorsanız onların size karşı bir harekette bulunmaları söz konusu değildir. Zira Venedikliler hiçbir zaman Avusturya'ya güvenmez Avusturya'ya güvenip Osmanlı Devleti'ne savaş açsa bile yeteri kadar askeri olmayıp, onun Leh memleketi gibi olmasından çekinir.” demektedir.

İngiliz elçisinin bu şekilde yaptığı izahatlarla Osmanlı Devleti'ni cesaretlendirerek Rusya'ya karşı bir savaşa sürüklemek istediği gayet açıktı. Fakat şu da bir gerçektir ki, İngiliz elçisinin çabaları bir tarafa II. Katerina ile II. Josef'in 1787 yılında Kerson'da yaptıkları son görüşme, bu güne kadar barışı korumak için büyük çabalar sarfeden Osmanlı Devleti'nin artık sabır ve tahammül sınırlarını zorlamaktaydı. Bu tarihten itibaren Sadrazam Koca Yusuf Paşa olmak üzere, yöneticilerin fikirleri artık Rusya ile bir savaş yönündeydi.

2.1.4. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Ültimatol Vermesi

II. Katerina ile II. Josef arasındaki Kerson görüşmesi sonrası bu görüşmeye katılan Rusya'nın İstanbul Elçisi Bulgakov İstanbul'a döner dönmez Osmanlı Devleti'nden Varna'ya bir Rus konsolosunun atanması gibi yeni talepler gündeme getirdi. Bu güne kadarki yumuşak ve anlayışlı davranışının karşılığı olarak her defasında kabul edilemez yeni istekler ileri süren Rusya'ya karşı Osmanlı yönetiminin tepkisi bu sefer çok sert oldu. Osmanlı Devleti Reisülküttap Feyzi Efendi aracılığıyla Rus Elçisi Bulgakov'a 27 Temmuz 1787 tarihinde İstanbul Bebek'te yapılan görüşmede altı maddeden oluşan bir ulti-matom vererek bunların derhal yerine getirilmesini istedi. Bu istekler şunlardı³²⁹:

- 1) Osmanlı Devleti'ne ihanet ettiği için görevden alınan ve Rusya'ya kaçan Boğdan voyvodası Ligor' un teslim edilmesi
- 2) Eflak ve Boğdan'da görev yapan ve halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtan Rus Konsolos vekilinin görevden alınması

³²⁹ G. A. Potemkin, *Memoris of Prince Potemkin*, s. 136–137; Ahmed Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi- Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı*, (haz. Adnan Baycar), İstanbul, 2004, s. 580–582; Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, İstanbul, 1325, s. 226; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 65; Yaşar Yücel- Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, IV, Ankara, 1992, s. 84–85.

- 3) Kılburun mevkiinde bulunan göllerden çıkarılan tuzun Özi halkına ait kısmının verilmesi
- 4) Osmanlı tüccarlarına Rusya'nın bazı bölgelerinde baskı ve kötü muamele yapıldığı, bu bağlamda bu yerlere onları korumak ve ticari işlerine bakmak için Rusya'nın Osmanlı topraklarında atadığı konsoloslarla aynı koşullarda birer memur tayin edilmesi ve bu memurun öncelikle hemen Kırım'a atanması
- 5) Osmanlı karasularında ticaret yapan Rus tüccar gemilerinin ihracı yasak malları taşımaya devam ettikleri, bu gemilerin hiçbirine ayrıcalık gösterilmeden aranacağı ve boğazlardan geçişlerine izin verilmeyeceği
- 6) Rus askerlerinin Tiflis ve Gürcistan bölgesinden hemen çekilmesi ve Ereğli hanının Rusya tarafından himaye edilmemesi

Bu istekler karşısında şaşkına dönen Bulgakov, Rusya'nın amacının iki devlet arasındaki dostluğun devam etmesinden yana olduğunu, ancak ileri sürülen şartların kabul edilemeyeceğini belirterek bu taleplere tepki gösterdi. Daha sonra ise, ilgili şartlar hakkında tek tek izahatlarda bulundu. Ona göre; Boğdan Voyvodası Ligor'un görünürde hiçbir suçu yok iken katline karar verilmesi mevcut antlaşma şartlarına aykırıydı. Bu yüzden Rusya'ya kaçıp sığınmıştı ve Rusya'nın da kendisine sığınan bu voyvodayı Osmanlı Devleti'ne iade etmesi şanına yakışmazdı. Eflak ve Boğdan'da görev yapan ve halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırttığı iddia edilen Rus konsolos vekilinin bunları yaptığına dair hiçbir kanıt olmadığı halde görevden alınması beklenemezdi³³⁰. Kılburun mevkiinde bulunan göllerden çıkarılan tuzun Özi halkına ait kısmının verilmesinde ise hiçbir sorun yoktu. Zira Özi halkına verilen tuz yüz bin nüfusa yetecek kadardı. Ayrıca Kırım'a bir memur atanması mevcut antlaşma metninde olmadığı gibi, bu güne kadar da Kırım'a böyle bir görevli tayin edilmemişti. Bilakis antlaşma şartlarında Rusya'nın istediği yerlerde konsolos tayin etme hakkı var iken Rusya'ya olmadık güçlük çıkartılıyordu. Son olarak ise Ereğli hanının Rusya'ya tabi olduğu herkes tarafından bilinmekte olup, Rusya'nın ondan vazgeçmesi gibi bir istek kabul edilemezdi³³¹.

Bebek'te Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi ile Rus elçisi Bulgakov arasında geçen bir dizi görüşme sonrası iki taraf ortak bir noktada buluşamayarak bu toplantıyı sonlandırdılar. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi

³³⁰ A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 582-583.

³³¹ A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 583-584.

ile Rus elçisi, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın Levend çiftliğinde 31 Temmuz 1787 tarihinde tekrar bir araya geldiler. Bu toplantıda ise Rus elçisi yapılan ilk görüşmedeki Osmanlı taleplerini bir kenara bırakarak, Osmanlı Devleti'nin halen mevcut antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmekte zorluk çıkardığını iddia etmeye başladı. Süleyman Efendi ise aldığı talimat gereği Rus elçisine Osmanlı Devleti'nin ilk görüşmede sunduğu taleplerini bir kez daha ve daha sert bir üslupla sununca, Rus elçisi Bulgakov Osmanlı heyetinin bu konudaki ciddiyetini anlamış ve mevzunun kendi yetkilerini aştığı düşüncesiyle olsa gerek kesin bir cevap vermekten kaçınmıştı. İki taraf arasındaki görüşmeler artık düzelmeyecek bir hal alınca Bulgakov, Osmanlı Devleti'nin bu isteklerini Çariçe'ye bildireceğini belirterek toplantıdan ayrıldı³³².

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN RUSYA'YA SAVAŞ İLANI VE DIŞ YANKILARI

2.2.1. Rusya'ya Savaş İlanı

II. Katerina'nın Kırım ziyareti ve Kerson'da Avusturya Çarı II. Josef'le Osmanlı Devleti'nin taksimi üzerine vardıkları mutabakat, Osmanlı-Rus ilişkilerini bir kırılma noktasına getirdi. Akabinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya verdiği altı maddelik ultimatom ise iki devlet arasındaki ilişkileri tamamen kopardı.

Rus Elçisi Bulgakov ile Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi'nin yaptıkları bir dizi görüşme iki devlet arasında gerilen ilişkileri düzeltmeye yetmedi. Zira Rus elçisinin Osmanlı Devleti'nin isteklerine kesin bir cevap vermeden toplantıdan ayrılması bu girişimi de sonuçsuz bıraktı.

Rus elçisi ile yapılan görüşmeler sonrası toplanan Meclis-i Şura, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan gerginliği ele almak üzere müzakerelere başladı. Sadrazam Yusuf Paşa söz alarak Rus hükümetinden cevap beklenmesinin boşuna olduğunu, derhal savaş kararı alınarak gerekli hazırlıkların yapılmasına başlanmasının önemini vurguladı. Diğer devlet adamları Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın bu konudaki kararlılığını görerek ondan çekindiklerinden, herhangi bir itirazda bulunmadılar. Bunun üzerine Koca Yusuf Paşa, dönemin Şeyhülislamı Ahmet Efendi'den vakit kaybetmeden fetva hazırlaması için telkinde bulundu. Ahmet Efendi, 1787 yılının Ağustos ayında

³³² İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, Ankara, 1995, s. 504.

Ruslara harp ilanını içeren bir fetva hazırladı ve Rusya'ya savaş açılmasına karar verildi³³³.

Mecliste alınan bu karar gizlenerek Bulgakov Bâb-ı Âli'ye çağırıldı. Burada bir süre bekletilen elçiye bizzat Sadrazam ve Şeyhülislam Ahmet Efendi tarafından iki devlet arasındaki anlaşmazlığı gidermenin tek yolunun Rusya'nın Kırım'dan tamamen feragat etmesi olduğu söylendi³³⁴. Rus elçisi gidişatın ne şekil alacağını anlayıp hükümete sorayım deyince, elçi ve beraberindeki heyet Yedikule'de nezaret altına alındı³³⁵.

Rus elçisinin Yedikule'de gözaltına alınmasından sonra, bu durumu haber alan Fransa ve Avusturya elçileri devreye girerek Osmanlı yönetiminden elçinin serbest bırakılması istediler. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Fransa ve Avusturya elçilerinin bu teklifini reddettiği gibi, alınan savaş kararını da Şeyhülislam Ahmet Efendi ile beraber Sultan I. Abdülhamit'e arz ettiler. Sultan, alınan bu savaş kararına her ne kadar sıcak bakmasa da³³⁶ iki güçlü devlet adamının baskısına daha fazla direnemeyerek, 19 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya savaş ilanını onayladı³³⁷. Bu çerçevede hazırlanan fermanlar da vilayetlere ve devletin ilgili makamlarına gönderilmeye başlandı³³⁸.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan ve 1787 yılının Ağustos ayına kadar yaklaşık on üç buçuk yıl süren barış ortamı bu şekilde son bulmuş oldu. Bu devre boyunca iki devlet arasındaki siyasi ilişkiler sürekli bir gerginlik ve şiddetli mücadele içerisinde geçti. II. Katerina mevcut antlaşmayla Osmanlı Devleti'ne çok ağır hükümler kabul ettirmiş olmasına rağmen, onun bitmek tükenmek bilmeyen Türk düşmanlığı ve bu yöndeki hırsı yaşanan tüm bu gerginliğin ana sebebi oldu.

Osmanlı Devleti, çok ağır şartlarla kabul etmek zorunda kaldığı Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında iki devlet arasında yaşanan tüm ihtilaf konularında mevcut sulh antlaşmasını korumak adına sürekli barışçıl bir siyaset izledi. Aslında Osmanlı yönetimi

³³³ Mustafa Nuri Paşa, *Netâ'ic 'ül- Vukuât*, IV, Ahvet Matbaası, İstanbul, 1327, s. 17–18.

³³⁴ Zaimzade Mehmet Sadık, *Vak-i Hamidiye*, Basiret Matbaası, İstanbul, 1289, s. 30–32; C. Gouffier, *La France en Orient Sous Louis XVI*, s. 191.

³³⁵ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN:14/687 (H. 08 Zilkade 1201).

³³⁶ Sultan I. Abdülhamit, Rusya ile yapılan bir önceki savaş (1768-1774) sırasında halkın çektiği acıları ve perişanlıkları göz önünde bulundurarak “*Zamanında halk perişan olacaksa Cenab-ı Hak ruhumu kabzetsin*” diyerek ilk başta bu savaşa karşı çıkmış; fakat daha sonra devlet erkânının baskılarına boyun eğerek bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bkz. Sâmîha Ayverdi, *Türk- Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul, 2004, s. 240.

³³⁷ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 136/6759 (H. 10 Zilkade 1201).

³³⁸ BOA, *Mühimme-i Asâkir*, No: 3, s. 5; BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 185/9234 (H. 29 Zilkade 1201).

devletin içinde bulunduğu askeri ve ekonomik eksiklikleri göz önünde bulundurarak, bu yönde büyük ıslahat hareketleri başlatmak istiyor ve yeni kayıplara yol açabilecek bir savaşa girmeden önce askeri ve ekonomik alanlardaki gücünü artırmak istiyordu.

II. Katerina idaresindeki Rusya ise Osmanlı yönetiminin aksine bu dönemde istilacı bir siyaset izliyordu. Bunun sonucunda, Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsız hale getirdiği Kırım Hanlığı'nı, 1779 Aynalıkavak Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden tam anlamıyla koparmış ve 1783 yılında da Kırım'ı işgal etmiştir. Ayrıca 9 Ocak 1784 tarihinde bu işgalini Osmanlı Devleti'nden aldığı üç maddelik bir senetle de resmi hale getirmiştir.

II. Katerina sadece Kırım Hanlığı'yla meşgul olmamış, Rusya'nın emperyalist yayılma sahasını Kafkasya'ya doğru genişleterek, Gürcistan, Çerkezya ve Tiflis gibi bölgelerdeki siyasi nüfuzunu da arttırmıştır. Çariçe, tüm bu askeri faaliyetlerinin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine de karışarak, başta Eflak ve Boğdan olmak üzere, Osmanlı topraklarında açtığı konsoloslukları vasıtasıyla Hristiyan halkı Osmanlı yönetimine karşı kışkırtmıştır.

Bu çerçevede gelişen ve gün geçtikte Rusya'nın tahammül edilemez istekleriyle gerilen Osmanlı-Rus ilişkileri, 1787 yılına gelindiğinde artık tamamen içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu tarihte II. Katerina'nın Kırım'ı ziyareti ve bu ziyarete Avusturya Çarı II. Josef'in de katılması, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan bir gövde gösterisiydi ve bu durum Bâb-ı Âli'nin sabrının da son noktası olmuştu. Bunun akabinde gelişen bir dizi görüşme sonrası tamamen kopan ilişkiler nihayet iki devleti yeni bir savaşın içine sokmuştur.

2.2.2. Rusya'nın Savaş Kararına Tepkisi

Osmanlı Devleti'nin savaş ilanı karşısında II. Katerina hiçbir endişeye kapılmadığı gibi uzun zamandır bir savaşın zeminini oluşturduğu için, bilakis bu kararı bir fırsat olarak gördü. Zira Avrupa'nın mevcut politik yapısı Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalist emellerini tatbik geçirmesi için oldukça uygundu. Bu dönemde Avrupa siyasetinde söz sahibi olan belli başlı devletler arasında Avusturya, Rusya, İngiltere ve Fransa bulunmaktaydı. Bunlardan İngiltere Yedi Yıl Savaşları ve daha sonra da Amerikan'daki kolonilerin bağımsızlık hareketleri ile uğraşmış, bu mücadeleler sonunda oldukça yıpranmış ve büyük ekonomik sıkıntılar içerisine girmişti. Bu süreç sonrası 1784 yılında İngiltere başkanı olan genç William Pitt, ülkenin mevcut

koşullarını göz önünde bulundurarak, dış politikada ihtiyatlı davranmayı kendisine prensip edinmiş ve yakın doğudaki olayları bekle-gör politikası ile izlemeye başlamıştı. Dolayısıyla İngiltere'nin Rusya'ya karşı doğrudan bir müdahalesi söz konusu değildi. Fransa'nın da İngiltere'den farklı bir durumu yoktu. İngiltere'ye karşı Amerikan kolonilerine yapılan yardımlar Fransa ekonomisini bir hayli sarsmış hatta bu ekonomik sıkıntıların yarattığı iç istikrarsızlıklar ülke içerisinde halk hareketlerine neden olmaya başlamıştı. Rusya'nın yayılmacı politikalarından en çok çekinen Prusya ise eskisi kadar güçlü olmadığı gibi, 1786 yılında Büyük Frederik'in ölmesi ile büsbütün zayıf kalmıştı³³⁹.

Avrupa'nın mevcut politik yapısı her ne kadar II. Katerina'yı tedirgin etmese de Osmanlı Devleti'nin savaş kararı Petersburg'a 29 Ağustos tarihinde ulaşır ulaşmaz 7 Eylül 1787 tarihinde bir bildiri yayınlayarak Rusya'yı Avrupa kamuoyunda mağdur taraf gibi göstermeye çalıştı. Bu bildiride; *“Bütün dünyanın gözü önünde Rusya'yla ebedi barış antlaşması imzaladığını teyit eden Bâb-ı Âli, yine tüm kutsal şeyleri haince yıktı. Biz, Tanrı'nın doğru yargısına ve yardımına, komutanlarımızın dirayetine ve ordumuzun cesaretine sarsılmaz bir ümitle güveniyoruz. Onlar, dünyanın hafızasında sakladığı, düşmanınca taze yarasını taşıdığı önceki zaferlerinin izinden yürüyeceklerdir.”* diyerek³⁴⁰ iki devlet arasında başlayan savaşın tek sorumlusunun Osmanlı Devleti olduğunu vurguladı.

Osmanlı Devleti'nin 19 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya savaş ilanına en çok sevinen kişi ise hiç kuşkusuz General Potemkin'di. Zira Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu savaş kararı zemininin oluşmasında onun yürütmüş olduğu siyasi çalışmaların büyük katkısı vardı. Rusya'nın XVIII. yüzyıldaki yayılmacı siyasetinin mimarlarından biri olan General Potemkin hem asker hem de bir devlet adamıydı³⁴¹. II. Katerina devrinin en nüfuzlu generallerinden olan Potemkin, henüz 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik hazırlanan meşhur “Grek Projesi”nin de tasarısını yapmıştı³⁴².

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rusya'nın gerek Kırım gerekse Kafkasya bölgesindeki siyasi faaliyetlerinin tamamına yakınının uygulayıcılığını General

³³⁹ Ali İhsan Bağış, “Rusların Karadeniz’de Yayılması Karşısında İngiltere’nin Ticari Endişeleri” *I. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Ankara, 1980, s. 2;

F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 18.

³⁴⁰ A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 207.

³⁴¹ David R. Stone, *A Military History of Russia: Terrible to the War in Chechnya*, London, 2006, s. 84.

³⁴² Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s. 32.

Potemkin yapmıştı. Kırım'ın işgal edilmesi fikrini Çariçe'ye kabul ettiren ve 1783 yılında Kırım'ı işgal ederek otuz bine yakın Kırım Türkü'nü katleden kişi yine oydu. Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin kopmasına sebep olan Çariçe'nin Kırım seyahatini organize edip, Osmanlı yönetiminin büyük tepkisini çeken ve Kerson şehrinin girişine “Bizans'a giden yol” yazısını yazdıran kişi de yine General Potemkin'di.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin tıkanıdığı noktalarda iki taraf arasında yapılan görüşmelere Rusya adına katılan İstanbul Elçisi Bulgakov da yine General Potemkin'in isteğine uygun şekilde sürekli el altından harbi doğuracak vesileler ortaya çıkarmaya gayret etmişti. Her ne kadar Ahmet Cevdet Paşa eserinde Bulgakov'un bunu General Potemkin'e iyi görünmek için yaptığını³⁴³ belirtmişse de Bulgakov ile Potemkin üniversite yıllarından arkadaşlıkları da göz ardı edilmemelidir³⁴⁴.

2.2.3. Osmanlı Devleti'nin Savaş Kararının Gerekçelerini Avrupa Devletlerine İzahı

Osmanlı Devleti, 1768–1774 savaşında aldığı ağır yenilginin yaralarını henüz sarmadan kendini yeni bir savaşın içinde buldu. Savaş kararının nedenlerini açıklayan bir beyanname hazırlanarak İstanbul'da bulunan elçiler vasıtasıyla ilgili devletlere gönderildi.

25 Ağustos 1787 tarihli bu beyannamede; Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan antlaşmazlıklar ayrıntılı bir şekilde izah edilerek, yaşanan tüm bu sorunların nedeni olarak Rusya'nın mevcut sulh antlaşmalarının ihlaline yönelik yaptığı siyasi faaliyetler gösterildi. Yine bu beyannamede Avusturya ile Rusya arasında Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ittifaktan ve Avusturya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki siyasi emellerinden de bahsedildi³⁴⁵. Böylece savaşın sorumlusu olarak Osmanlı Devleti aleyhine Avrupa kamuoyunda oluşabilecek herhangi bir ön yargının önüne geçilmek istendi. Zira II. Katerina Osmanlı Devleti'nin savaş ilanını haber alır almaz bir beyanname yayınlayarak, savaş kararı alan ve barışı bozan tarafın Osmanlı Devleti olduğuna vurgu yapıp, Avrupa kamuoyunda mağdur tarafın Rusya olduğu izlenini vermeye çalışmıştı.

³⁴³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 10.

³⁴⁴ S. Sebag Montefiore, *Prince of Princes: The Life of Potemkin*, London, 2000, s. 258.

³⁴⁵ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 6–8; Sadullah Enveri, *Tarih-i Enveri*, III, Milli Kütüphane, Arşiv No: 06Hk4321, s. 87–89.

Osmanlı yönetimi her ne kadar yayınladığı beyannamede iki devlet arasındaki yaşanan siyasi gelişmeleri Avrupa devletlerine izahta bulunsa da, İngiltere, Fransa, Prusya gibi güçlü devletler zaten bu süreci yakinen takip etmekteydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin coğrafi, politik ve stratejik önemi onları bunu yapmaya mecbur kılıyordu. İki devlet arasında çıkan savaş zaten beklenen bir durumdu. Önemli olan bundan sonra ne olacaktıydı. Rusya ve Avusturya gibi iki güçlü devlet karşısında Osmanlı Devleti'nin tek başına başarılı olamayacağını bilen Prusya, İngiltere, Fransa ve İsviçre'nin bu konuda ciddi endişeleri vardı.

2.2.4. Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlanı

II. Katerina, Osmanlı toprakları üzerinde tasarladığı işgalci politikasını daha rahat uygulamak adına kendisine bir müttefik aramış, bu çerçevede Rusya'nın politikasına daha çok hizmet edeceğini düşündüğü Avusturya Çarı II. Josef'le bir dizi görüşme yapmıştı. İki lider arasında Mohilev ve Kerson'da yapılan görüşmeler sonunda, Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir noktada buluşarak bir ittifak oluşturmuşlardı. Bu ittifakın temelini ise Osmanlı topraklarının parçalanması teşkil etmekteydi.

İki liderin ittifaklarına son şeklini verdikleri 1787 yılındaki Kerson görüşmesinde, Osmanlı Devleti'ne karşı adeta gövde gösterisi yapmaları, Osmanlı yönetimi içerisinde özellikle Kırım'ın Ruslar tarafından işgali sonrası ortaya çıkan savaş taraftarlarının etkisini daha da arttırmıştı. 1787 yılının Ağustos ayında toplanan Meclis-i Şura'da yapılan bir dizi toplantı sonrasında, savaş taraftarı olan Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın ısrarları sonucu Rusya'ya savaş açma kararı alınmıştı. Bu kararın Sultan I. Abdülhamit tarafından 19 Ağustos 1787 tarihinde onaylamasıyla birlikte Rusya'ya resmen savaş ilan edilmişti.

Savaş ilanı ile birlikte, Osmanlı ordusunun başına Serdar-ı Ekrem olarak Sadrazam Koca Yusuf Paşa getirildi³⁴⁶. Koca Yusuf Paşa, sefer ilanından yaklaşık altı ay sonra ordunun gerekli tüm hazırlıklarını yaptırdı. Gelenekler çerçevesinde Bâb-ı Âli'de tuğ merasimi³⁴⁷ yapılacağı sırada, Avusturya elçisi Herbert Ratkal, tercümanı ile

³⁴⁶ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 136/6759 (H. 10 Zilkade 1201).

³⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde herhangi bir devlete sefer kararı alındıktan sonra uygun görülen bir günde padişah ya da onun adına ordunun başında serdar-ı ekrem olarak sefere gidecek olan sadrazama ait olan tuğun saraya dikilmesi için bir tören düzenlenirdi. Bu tuğ genelde uzun bir direğin üzerinde bakırdan altın yaldızlı bir top veya onun üstünde hilal ve saçaklı bir başlığın kenarlarından sarkan at kılı demetlerinden meydana gelirdi. Bu bir tür padişahlık, vezirlik simgesiydi ve egemenliği temsil ederdi. Sefere bizzat

Bâb-ı Âli'ye gönderdiği mektupta ülkesinin Rusya'nın müttefiki olarak Osmanlı Devleti'ne harp ilan edeceğini açıkladı ve bu açıklamasının akabinde de İstanbul'u terk etti³⁴⁸.

Avusturya'nın bu kararı Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı çok şaşırttı. Zira Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Fransız elçisinin devreye girerek II. Josef'i Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmaması konusunda ikna ettiğini düşünüyordu. Ayrıca, Avrupa'da yaşanan Veraset Savaşları esnasında, Osmanlı Devleti bütün telkinlere rağmen, Avusturya'nın içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmayarak ona savaş açmamıştı. Buna karşılık II. Josef, bu durumu fırsat bilip kendilerine karşı bir savaş açmasını Osmanlı yönetimi hiç beklemiyordu³⁴⁹.

Avusturya Çarı II. Josef'in Osmanlı Devleti'ne savaş kararı alması aslında beklenen bir durumdu. Zira II. Katerina ile II. Josef'in Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları ittifak herkes tarafından gayet iyi biliniyordu. Hatta 1783 yılında Prusya Kralı Büyük Frederik, elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne gönderdiği bir yazıda Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesinin zor olduğunu bildirmiş ve Osmanlı yönetimini Rusya ve Avusturya arasındaki ittifak hakkında da uyarmıştı³⁵⁰. Bütün bunlara rağmen, Osmanlı erkânının bu duruma şaşırması anlamsızdı.

Avusturya'nın almış olduğu savaş kararı ile birlikte Osmanlı Devleti gerek ekonomik gerekse askeri açıdan hiç de hazır olmadığı bir savaşta bu sefer Rusya ile birlikte Avusturya gibi güçlü bir devlete karşı da mücadele etmek zorunda kalacaktı. Bu durum üzerine toplanan Meclis-i Şura şeyhülislamdan gerekli fetvayı alarak, Rusya'ya olduğu gibi, Avusturya üzerine de savaş kararı aldı. Bu kararla birlikte Sultan I. Abdülhamit, ordunun iki ayrı cephede çarpışacağını göz önünde bulundurarak, Serdar-ı

padişah gidecekse, merasimin yapılacağı gün devlet erkânı tören kıyafetlerini giyerek Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusuna girişi sağlayan orta kapıda yani Babü's-selam'da toplanırlardı. Padişah tuğlarının hazırlandığı haberi gelince ise sadrazam önderliğindeki bu heyet, sarayın üçüncü kapısı olan Bâb-üs-Saade'ye gelirdi. Bu sırada saray müezzinleri tarafından Kuran-ı Kerim'den Fetih suresi okunurdu. Sure bittikten sonra orda hazır bulunan şeyhlerden bir tanesi dua okur akabinde hep birlikte Fatiha suresi okunurdu. Duanın ardından saray görevlileri padişaha ait altı ya da yedi tuğdan ikisini çıkarır, sadrazam ve şeyhülislam hemen ilerleyerek tuğları alır ve Babü's-saade önünde özel olarak hazırlanmış olan delikli taşa yerleştirirlerdi. Bu sırada şeyhülislam ve Hz. Muhammed'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin başı olan nakibü'l-eşraf dua okur ve tuğlar yerine iyice yerleştirilince tören sona erdi. Şayet sefere padişah adına serdar-ı ekrem olarak sadrazam gidecekse, sarayın ve ordunun ileri gelenleri bu kez sadrazamın resmi işlerini gördüğü Bâb-ı Âli'de toplanırlardı. Müezzinlerin Fetih surelerini okumalarının ardından sadrazama ait üç tuğdan bir tanesi, kethüda ve kapıkulu ocaklarının ağaları tarafından Bâb-ı Âli önündeki binek taşı üzerine dikilir, kurbanlar kesilip, Fatiha suresi okunduktan sonra tören sona erdi. Hakan Yıldız, *Hadi Osmanlı Sefere (Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik)*, İstanbul, 2006, s. 23-24.

³⁴⁸ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 83/4133 (H. 29 Cemaziyelevvel 1202); BOA, MD, No: 185, s. 10, 11.

³⁴⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 524.

³⁵⁰ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 22/1069 (H. 29 Zilhicce 1197).

Ekrem olarak Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Avusturya cephesine gitmesine karar verdi. Ayrıca, Rusya cephesi kara komutanlığına Vezir Ali Paşa'yı tayin ederken³⁵¹, Ruslarla denizlerde yapılacak mücadeleleri de göz önünde bulundurarak Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'yı da deniz tarafına serasker olarak tayin etti³⁵².

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NİN MALİ YAPISI VE MEVCUT DURUM

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem mali teşkilatı, merkez hazinesi, iç hazine ve tımar alanları olarak üç temel üzerine kurulmuş olup, bu sistemin iyi bir şekilde çalışabilmesi için bu üç unsur arasında hassas bir denge meydana getirilmişti. Bunlardan biri olan merkezi hazine, hazine-i âmire olarak anılırdı. Devletin arazi ve nüfus büyüklüğüne ve devlet içerisinde gerçekleşen her türlü vergiye ilişkin yükümlülük ve bunların toplamının oluşturduğu vergi hâsılatına göre hazine-i âmire büyük bir hazine sayılmazdı. Çünkü bu hazineye devlet içerisinde toplanan tüm vergiler girmezdi. Yalnız Havass-ı Hümayun adı verilen yerlerden tahsil olunan gelirler intikal ederdi. Bu hazine gelirlerinin büyük kısmı Kapıkulu Ocakları'nın yani merkezi ordunun maaşlarının ödenmesi, barınması, iâşesi ve donanımları için kullanılırdı. Geri kalan kısım ise sarayın masrafları için harcanırdı³⁵³.

Bu mali sistem içinde iç hazine diğer adıyla hazine-i hassa adıyla anılan hazine ise padişahın özel hazinesiydi. Padişah ve ailesinin şahsi harcamalarının yanı sıra Mekke ve Medine'ye her yıl "Surre" adıyla³⁵⁴ gönderilen para ve hediyeler, fitreler, harem aylıkları, yabancı devlet hükümdarları başta olmak üzere verilen hediyeler ve benzeri ödemeler bu hazineden yapılırdı. Bu hazinenin başlıca gelirleri arasında bazı haslar ve sultana ait bazı vakıfların gelirleri, darphane hakkı, çeşitli vesilelerle gelen hediyeler ile Eflak ve Boğdan voyvodalarının vergileri yer almaktaydı³⁵⁵.

Bu mali yapının en önemli parçası ise tımar sistemiydi³⁵⁶. Ülkenin eyalet toprakları üzerinde uygulanan bu sistem esas itibarıyla devletin asker ihtiyacını

³⁵¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1450/50 (H. 20 Cemazıyelevvel 1202).

³⁵² BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1130/50183 (H. 04 Ramazan 1202).

³⁵³ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul, 1986, s. 28.

³⁵⁴ Osmanlı padişahlarının her sene hac mevsiminden önce Recep ayında İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye oranın en ileri geleninden en fakirine kadar dağıtılmak üzere gönderdikleri para ve değerli eşyalara surre, bunları götüren topluluğa ise Surre Alayı denirdi. Bkz. Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara, 1999, s. 2.

³⁵⁵ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul, 1994, s. 525; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, 1985, s. 36.

³⁵⁶ Tımar sistemi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Tımar", *İA*, XII/I, s. 286-333.

karşılama üzere inşa edilmişti³⁵⁷. Has, timar ve zeamet adı altında çeşitli büyüklüklerde parçalara ayrılmış toprakların vergi hâsılatı merkez hazineye intikal etmeden, devletin askerlerine ve memurlarına belirli bir hizmet karşılığı olarak mahallinde tahsis olunuyordu. Bu sistemde arazi esas itibarıyla devletindi yani mîrîydi. Bu uygulamayla nasıl ki hazine-i âmire kapıkulu askerlerinin masraflarını finanse ediyor ise taşrada da timar sahipleri kendilerine tahsis olan bu toprakların gelirlerinin bir kısmıyla “timarlı sipahi” denilen askerleri beslemek ve yetiştirmekle yükümlüydüler³⁵⁸.

Bu sistemin iyi işlediği dönemlerde Osmanlı maliyesi hiçbir sıkıntı yaşamadığı gibi, bunun bir sonucu olarak askeri açıdan da devlet güçlü bir yapıya sahipti. Fakat 1683 yılında II. Viyana bozgunu ile başlayan savaşlardaki başarısızlıklar ve sürekli artan harcamalar hazinenin darlık içerisine düşmesine sebep oldu. Osmanlı Devleti artık gerek bu yüzyılda gerekse XVIII. yüzyılda sık sık mali bunalımlarla karşı karşıya kaldı. Bu durumun oluşmasında merkezi otoritenin güçsüzlüğü de etkiliydi. Çünkü artık devlet vergi toplayamaz hâle gelmiş, vergi gelirlerinin çoğuna taşradaki ayan ve diğer yerel güçlü kesimler tarafından el konulmaya başlanmıştı³⁵⁹.

Savaş dönemlerinde daha da ağırlaşan mali bunalım karşısında Osmanlı Devleti ek gelir kaynakları arayışına girerek öncelikle padişahın kendisine ait olan iç hazineden merkezi hazineye nakit para ile altın ve gümüş gibi değerli madenleri aktarma yoluna başvurdu. Bu hazine Osmanlı Devleti’nin coğrafi sınırlarının hızlı genişlediği dönemlerde zenginleştiği gibi, ayrıca aktarılan haslar ve diğer kaynaklarla da sürekli olarak beslenmekteydi. Savaşların yoğunlaştığı 1670’ler ve 1680’li yıllarda iç hazineden merkezi hazineye yılda ortalama 100 milyon akçenin üzerinde kaynak aktarılmasına karşın, giderek büyüyen askeri harcamalar karşısında iç hazine zamanla yetersiz hale geldi. Bu mali bunalım karşısında çıkış yolları arayan Osmanlı yönetimi, çeşitli tasarruf tedbirleri uygulamışsa da bu hazinenin yükünü hafifletemedi³⁶⁰.

XVIII. yüzyılın son çeyreğine girerken 1768–1774 yılları arasında Rusya ile yapılan savaş sonrası alınan ağır mağlubiyet ve akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı Devleti aleyhinde siyasi ve askeri açıdan birçok ağır şartlar ihtiva ettiği gibi, aynı zamanda Rusya’ya ağır bir savaş tazminatı ödemeye de mahkûm

³⁵⁷ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul, 2003, s. 10.

³⁵⁸ Y. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 28–29.

³⁵⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi, 1500–1914*, İstanbul, 2007, s. 228.

³⁶⁰ Ş. Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi, 1500–1914*, s. 168.

etmişti³⁶¹. Bu tazminat bedeli ise on beş bin kese yani yedi buçuk milyon kuruş, Rus parası ile dört bin ruble olup, o dönemki Osmanlı bütçesinin yıllık nakdi gelirlerinin yaklaşık yarısına denk gelen oldukça yüksek bir rakamdı³⁶² ve bu tazminatın üç yıl içerisinde eşit taksitler hâlinde ödenmesi gerekiyordu. Bu durum mali açıdan zaten zor durumda olan Osmanlı Devleti'ni iyice sıkıntı içerisine soktu. Mevcut gelirlerin giderleri karşılayamayacağı görülünce I. Abdülhamit 1775 yılından itibaren hazineye ek gelir sağlayacak “Esham” adı altında bir borçlanma sistemi başlattı. Bu sistemde; devlet mukataa adıyla bilinen vergi kalemlerinden bazılarına ait nakdi gelirleri, faiz adı verilen belirli bölümlerini hisseler hâlinde parçalara böldü ve bunları özel şahıslara “muaccele” adı verilen bir peşin meblağ karşılığında kaydı hayat şartıyla satmaya başladı. Satışa sunulan, bir mukataaya ait yıllık nakdi gelirin hiçbir zaman tamamı değil, sadece faiz denilen belirli bir kısmıydı. Buradaki faiz kavramının günümüz faiz kavramı ile doğrudan herhangi bir ilgisi yoktu. Sadece ilgili mukataanın gelirlerini ifade etmekteydi. Bu gelirin geriye kalan ve mal adı verilen kısmı eshama bağlanarak satılmamaktaydı. Zira bu kısım askerlerle diğer devlet görevlilerine ve emeklilere verilen maaşlarla bir kısım devlet kuruluşlarına ait zorunlu giderlere karşılık kullanılmak üzere tahsis edilmişti³⁶³.

Bu sistem ilk olarak 1775 yılında İstanbul tütün Gümrüğü mukataasında uygulandı³⁶⁴. Daha sonra yavaş yavaş diğer mukataalar üzerinde hayata geçirildi. Ocak 1775'te yıllık 400.000 kuruş faiz ödeme kapasitesiyle başlayan bu sistem, on yıl içerisinde devletin en büyük on bir mukataasında da uygulandı. Bunların yıllık faiz miktarı 2.000.000 kuruşu aşmış bulunuyordu. Ortalama muaccele değerleri 5.75 yıl üzerinden şahıslara tahsis edildiği düşünülürse, bu şekilde devletin asgarî 11.500.000 kuruşluk bir muaccele geliri sağlamış olduğu görülüyordu³⁶⁵.

Osmanlı Devleti bu iç borçlanma sistemi ile her ne kadar ciddi bir gelir elde etmiş olsa da 1785 yılına ait bütçede Hazine-i Âmire'nin o yılki gelirinin 14.742.715

³⁶¹ Gabriel Noradounghian, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1300–1789)*, I, Paris, 1897, s. 334.

³⁶² Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2003, s. 189.

³⁶³ Mehmet Genç, “Esham”, *DİA*, XI, s. 376.

³⁶⁴ Bu mukataanın yıllık mal olarak tespit edilmiş kısmı 159.000 kuruştı. Bu kısımdan sonraki faiz olarak nitelendirilen gelirin toplamı 400.000 kuruştı ve bu kısmına esham uygulandı. Bu gelir, her biri 2500 kuruştan oluşan 160 hisse haline bölündü. Her hisse muaccele süresi 5 yıllık olarak yani 12.500 kuruştan satıldı. Bu satış sonunda 12.500 kuruşluk muaccele bedelini ödeyerek bir hisse satın alan kişi, %5 ile %10'u kadar tutan dellâliyye ve kalem harçlarını hazineye yatırıldıktan sonra adına düzenlenen beratı alarak ölüncüye kadar her yıl 2.500 kuruşluk bir gelir almaya hak kazandı. Bkz. M. Genç, “Esham”, *DİA*, XI, s. 376–377.

³⁶⁵ M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 190.

kuruş olduğu, giderinin ise 17.298.068,5 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Mevcut durumda o yıl bütçe 2.555.348,5 kuruş açık vermiştir³⁶⁶. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin mali açıdan henüz Rusya ile yapılan son savaşın (1768–1774) yaralarını sarmadan 1787 yılında Rusya ile yeni bir savaşın içine girdiği gayet açık olarak anlaşılmaktadır.

2.3.1. Savaşın Finansmanı ve Kaynak Temini

Osmanlı Devleti'nde savaş dönemlerinde askeri alanda yaşanan hareketlilik doğal olarak mali organizasyona da yansdı. Büyük bir orduyu toparlamak, barındırmak ve beslemek mali açıdan devlete ek bir yük getirmekteydi. Osmanlı Devleti'nin mali organizasyonu genel anlamda devlet, özel anlamda ise ordu ve savaş finansmanlarının gereklerine göre şekillendiği için, devlet bu süreci klasik yapısının bozulmadığı yıllarda sarsılmadan atlatıyordu. Fakat, 1787-1792 savaşının Osmanlı Devleti'ni mali açıdan zora sokacağı gayet açıktı. Nitekim devletin bu dönemdeki mali durumu zaten iyi bir durumda değildi.

Sefer döneminde ordu için yapılan harcamalar büyük bir çeşitlilik göstermekteydi. Bu giderler arasında, gıda maddelerinin toplanması, silah ve cephane temini, nakliye ve sefer güzergâhlarındaki alt yapı faaliyetleri gibi birçok kalem bulunmaktaydı. Fakat sefer harcamalarının en büyük ve en önemli grubunu kapıkulu askerlerinin üç ayda bir aldıkları maaşları teşkil etmekteydi³⁶⁷. Yapılan bu harcamalar muhtelif kalemler altında çeşitli defterlere yazıldığı için bir savaşın Osmanlı maliyesine ne kadar yük getirdiğini tespit etmek oldukça zordur³⁶⁸.

Osmanlı Devleti 1787 yılında mali açıdan hiç de hazır olmadığı bir savaşın eşiğindeydi. Zira Hazine-i Âmire 1785 yılına ait bütçe kayıtlarında 2.555.348,5 kuruş açık vermişti. Bu savaş öncesi, iç borçlanma (esham sistemi) yoluyla sağlanan gelir ise ancak 1768-1774 Savaşı sonrası oluşan mali sıkıntıların bir nebze giderilmesini sağlamıştı. Bu çerçevede, devletin bir an önce ordunun giderlerini karşılamak için mevcut kaynaklarına ek olarak yeni kaynaklar bulması gerekiyordu. Bu çerçevede

³⁶⁶ Y. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 92.

³⁶⁷ Bu maaşlara ülüfe veya ülüfe denildiği gibi devletin resmi kayıtlarında mevâcib olarak da geçmektedir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara, 1988, s. 411.

³⁶⁸ Bu alanda yapılan çalışmalarda, bu durumun güçlüğüne vurgu yapıp, genellikle sefer giderleri hakkında kesin rakamlar verilmekten kaçınılmıştır. Bkz. Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004, s. 292–293; Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği)*, İstanbul, 2007, s. 272–273.

devlet erkânı bir araya gelerek bu konuyu görüştüler. Bu görüşmede mevcut tedbirlerin bir sonuç vermediği, devletin para ihtiyacını ancak borçlanma yoluyla karşılanabileceği görüşü ağırlık kazandı. Bu doğrultuda Süleyman Feyzi Efendi, şayet borç alınacaksa bunun Hristiyan bir devletten değil, eskiden olduğu gibi, kendi hazinesi zengin olan eyaletlerden veya Fas gibi Müslüman bir ülkeden alınması gerektiğini vurguladı. Defterdar Emîni Hasan Efendi de dış borçlanmanın gerekliliğinin altını çizip, Fransa, Hollanda ve İspanya'dan beş on bin kese borç alınabileceğini ve bunun taksitlerle geri ödenebileceğini belirtti. Bunlara karşın Hacı Selim Ağa da bu toplantıda gündeme gelen borçlanma fikrine karşı çıkarak, devletin ileri gelenlerinin imkânları doğrultusunda bir miktar borç vermesiyle devletin yükünün hafifletilebileceğini savunmaktaydı³⁶⁹.

Savaşın başlamasını müteakip mali sıkıntılar iyice gün yüzüne çıkmaya başladı³⁷⁰. Sefer esnasında özellikle maaşlı askerler olan kapıkulu askerlerinin ücretlerinin ödenmesinde yaşanan sorunlar, ordu içerisinde ciddi manada itaatsizliğe ve isyanlara sebep olmaya başladı³⁷¹. Cepheden sürekli merkeze yazılar gönderilerek orduya bir an önce gerekli parasal yardımın yapılması istenmekteydi³⁷². Fakat merkez hazinenin durumu bu talepleri karşılamaya kifayet etmiyordu³⁷³. Zira mevcut gelirlerine ek olarak savaş esnasında bir gelir kalemi olarak toplanan imdad-ı seferiye gibi vergilerin toplanmasında dahi sıkıntıların çıkması hazinenin git gide boşalmasına neden olmuştu³⁷⁴. Bu durum, devlet erkânının yaptığı bir dizi istişare ve müzakere toplantıları sonunda, olağan dışı bazı tedbirlerin alınmasını gündeme getirdi³⁷⁵. Bu tedbirlerin başında ise gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışından borçlanma yoluyla para temin edilmesi gelmekteydi³⁷⁶.

³⁶⁹ A. Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, s. 190–193.

³⁷⁰ III. Selim, I. Abdülhamit'in vefat etmesini müteakip, 7 Nisan 1789 tarihinde tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, hazine defterdarına bir emir yazısı göndererek 1768–1774 yıllarında yapılan savaş ile şu anda hem Rusya hem de Avusturya'ya karşı devam etmekte olan savaşın bir yıllık masraflarını çıkarmasını istemişti. Defterdar Efendi birkaç ay gibi uzun ve titiz bir çalışma sonrası hazırladığı raporunda, bu savaşın sadece on bir aylık masrafının 4.344.440,5 kuruş olduğunu belirtip, aynı dönem zarfında ilk savaşta yapılan masrafın iki katı kadar olduğuna açıkladı. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1393/55662 (H. 03 Şaban 1203).

³⁷¹ Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara, 1989, s. 68.

³⁷² BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1384/54787 (H. 14 Şevval 1202).

³⁷³ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 179/7990 (H. 29 Zilhicce 1204).

³⁷⁴ Mesela; Antep Sancağı'ndan 1788 yılında imdad-ı seferiye bedeli olarak 25 bin kuruş toplanması emredilmesine rağmen, bunun yalnızca altın bin kuruşu tahsil edilebilmişti. *Gazintep Şer'iyye Sicili*, No: 134, s. 389–390.

³⁷⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1384/54767 (H. 22 Recep 1202).

³⁷⁶ Aslında Osmanlı Devleti daha savaşın başında dönemin varlıklı kişileri arasında yer alan Cezayirli Hasan Paşa'dan 12.000 kese akçe istemiş, Hasan Paşa ise bu parayı hiç tereddüt etmeden devlete teslim etmişti. Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul, 1965, s. 44.

I. Abdülhamit özellikle Fas hâkiminin, Cezayir ve Tunus ocaklarının Osmanlı Devleti'ne borç para verebileceklerini ummaktaydı³⁷⁷. Hatta Fas Hâkimi Molay Muhammed savaş başlamadan önce Osmanlı Elçisi Seyyit İsmail Efendi ile yaptığı görüşmede ne kadar akçe gerekirse o kadar yardım yapmaya hazırım demişti³⁷⁸. Ayrıca Cezayir hâkimi Muhammed Paşa'ya da bu doğrultuda gerekli mektup gönderilerek Rusya ve Avusturya üzerine yapılacak savaşlarda kullanılmak üzere iki bin kese akçe borç istendi³⁷⁹. Ne yazık ki bu istekler Osmanlı Devleti'nin umduğu gibi bir sonuç vermedi³⁸⁰. Her taraftan para yerine özürlerini belirten cevabi yazılar geldi.

Boşa çıkan bu girişimler üzerine, Osmanlı yönetimi bir ümit olarak, Hollanda ve İspanya gibi Avrupa devletlerinden borç almak için harekete geçti. Fakat Hollanda elçisi ile bu konu hakkında yaklaşık altı ay boyunca bir dizi görüşme yapıldıysa da bir sonuç çıkmadı. İspanya ile yapılan görüşmeler ise İspanya Devleti'nin bu savaşa taraf olmak istememesi üzerine sonuçsuz kaldı³⁸¹.

Osmanlı Devleti bu süreçte sadece dışarıdan borç para temini için uğraşmıyordu. Aynı zamanda ülke içerisinde yaşayan varlıklı ailelerden yine bu şekilde para teminine çalışıyordu. Mesela Bursa'da yapılan ön çalışma sonrası, burada yaşayan dokuz zengin kişi belirlenerek bunlardan yaklaşık 900 kese borç para alınması için harekete geçildi³⁸². Bu doğrultuda Şeyhülislam Mehmet Kâmil Efendi'den gerekli fetva da alınarak³⁸³, ilgili karar mübaşir Kapucubaşı İznikli Ali Paşa aracılığıyla Bursa ahalisine gönderildi³⁸⁴. Talebin sonucu olarak bu paranın ne kadarının temin edildiği hakkında kesin bir kayıt olmasa da, borç para istenenler arasında yer alan Hacı Hüseyin adlı kişiden başka kimse bu parayı verebileceğini taahhüt etmemişti³⁸⁵.

³⁷⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 20/ 983 (H. 29 Zilhicce 1203).

³⁷⁸ Osmanlı Devleti savaş henüz başlamadan önce Fas hâkimi Molay Muhammed ile elçisi Seyyit İsmail Efendi aracılığıyla bir görüşme yapmış ve bu görüşmede Rus donanmasının 1768 yılında olduğu gibi Cebeli Tarık (Sebte) Boğazı'ndan geçerek Osmanlı topraklarına saldırmasını göz önünde bulundurarak, buna mani olması için Fas hâkimi Molay Muhammed'den yardım istemişti. Bu görüşmede parasal konular da gündeme gelmiş ve Fas hâkimi Molay Muhammed yardım sözü vermişti. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1442/59230 (H. 29 Zilhicce 1201).

³⁷⁹ BOA, *Cevdet Maliye*, DN: 48/2217 (H. 29 Rebiülahir 1203).

³⁸⁰ Bu süreçte, özellikle Fas hâkimi Molay Muhammed Paşa gemi ve barut yapımında kullanılan güherçile yardımında bulunduğu gibi, Mekke ve Medine'ye gönderilmek üzere de bin sekiz yüz altın göndermişti. BOA, *MD*, No: 187, s. 11.

³⁸¹ Abdurrahman Şeref, "Ecânibden İlk İstikrâz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika", TOEM, V/30, İstanbul, 1330, s. 321-337.

³⁸² Osmanlı Devleti bu kişilerden alacağı borç parayı geri ödemeyi taahhüt ettiği gibi, teminat olarak da Bursa'dan sağlanan cizye gelirlerini gösterdi. BOA, *Cevdet Maliye*, DN:775/31614 (H. 29 Cemaziyevvel 1203).

³⁸³ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 18/825 (H. 29 Zilhicce 1202).

³⁸⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 22/1024 (H. 29 Zilhicce 1203).

³⁸⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 22/1098 (H. 29 Zilhicce 1203).

Osmanlı Devleti mali açıdan içinden çıkılması zor bir kriz yaşamaktaydı. Hazineye ek gelir getirebilecek iç ve dış borçlanma teşebbüslerinin yanında, darphanede para basımı için kullanılacak olan altın ve gümüş, halkın elindeki altın ve gümüş eşyaların belli bir bedel karşılığında satın alınması yoluyla temin edilmeye çalışılıyordu³⁸⁶. Bunun için ferman çıkartıldı ve söz konusu eşyaları darphaneye vermeyenler hakkında hapis cezası uygulanacağı belirtildi. Böylece halkın bu çeşit eşyalarını belirlenen bedel üzerinden devlete teslim etmeleri yasal bir zorunluluk haline getirildi³⁸⁷. Bu karar, sadece Osmanlı tebaasına ait eşyaların teslimini değil aynı zamanda devlet saraylarında kullanılan eşyaların teslimini de kapsamaktaydı³⁸⁸.

Bu uygulama III. Selim'in tahta çıkması ile daha sert bir şekilde sürdürülerek, kadınların kullandığı ziynet eşyası ile kılıç kabzası ve kuşak yaftası gibi eşyaların dışında, gümüş ve altından yapılmış tabak, çanak ve kaşık gibi eşyaların savaş döneminde kullanılmasının haram olduğu yönünde şeyhülislamdan fetva alındı³⁸⁹ ve bu doğrultuda hazırlanan fermanlar vilayet ve sancaklara gönderildi³⁹⁰.

I. Abdülhamit, bu uygulamanın ilk etabında halktan tedarik edilen bu madenlerden tedavül değeri iki kuruş olarak belirlenen ve cedidi ikilik olarak anılan gümüş sikkeler bastırttı. Dokuz dirhem olarak basılan bu sikkelerin ihtiva ettikleri gümüş bakımından gerçek değerleri ise altmış dört paraydı. Bu yeni sikkeler bu şekilde gerçek değerlerinin yüzde yirmi fazlası bir değer üzerinden piyasaya sürüldü. III. Selim bu cedidi ikilik gümüş sikkelerden başka yüzlük yani yüz paralık gümüş sikkeler de piyasa sürdü. Bu şekilde yasa kuvvetiyle parayı ucuza alıp pahalıya satmaya dayanan bir sistemle gelir elde edilmeye çalışıldı. Fakat bu operasyonların enflasyonist bir etki yaparak genel fiyat düzeyinde yükselmelere neden olacağı gayet açıktı³⁹¹.

³⁸⁶ Bu şekilde bir dirhem gümüş on paradan, bir miskal atın ise altı kuruş on paradan satın alınmaktaydı. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 599; Y. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 139.

³⁸⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 20/955-D (H. 29 Zilhicce 1203).

³⁸⁸ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, DN: 183 /9123 (H. 12 Safer 1204).

³⁸⁹ Mustafa Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, X, s. 811.

³⁹⁰ BOA, *Cevdet Dârbhane*, DN: 12/572 (H. 17 Cemaziyelahir 1204); BOA, *Cevdet Dârbhane*, DN: 18/859 (H. 04 Zilhicce 1204).

³⁹¹ Y. Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 139–140.

2.4. OSMANLI DEVLETİ'NİN ASKERİ HAZIRLIKLARI

2.4.1. Ordunun Mevcut Durumu

Osmanlı ordusu gerçek gücüne Fatih Sultan Mehmet döneminde kavuşmuş, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise dünyanın en kuvvetli ordusu hâline gelmiştir³⁹². Bu ordunun asli unsurunu muharip kuvvetler yani kapıkulu askerleri ve eyalet askerleri oluşturmakla birlikte, deniz kuvvetlerinin yani donanmanın da Osmanlı ordusu içerisinde önemli bir yeri ve işlevi vardı.

2.4.1.1. Kara Kuvvetleri

Klasik dönem Osmanlı kara kuvvetlerinin temelini merkez ve taşra kuvvetleri oluşturmaktaydı. Kapıkulu ordusu da denilen merkez kuvvetleri kendi içinde yaya ve süvari olarak iki kısma ayrılmakta, yaya kısmı; acemiler, yeniçeriler, cebeciler, lağımcılar, humbaracılar, topçular ve top arabacılarından oluşurken, süvari kısmı ise altı bölük halkı denilen atlı askeri birliklerden meydana gelmekteydi³⁹³.

Kapıkulu ordusunun en büyük ve en önemli askeri sınıfını ise yeniçeriler oluşturmaktaydı. Bunlar, savaş sırasında genellikle ordunun merkezinde bulunur, tabiatıyla hükümdar veya sadrazamı korurlardı³⁹⁴. Kuruluşlarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar disiplinli ve itaatkâr olan yeniçeriler devrin en önemli askeri sınıfı haline geldiler. Fakat zamanla bozularak ordu içerisindeki yararlılıkları azalmış³⁹⁵, hatta zaman zaman isyanlar çıkararak devlete ciddi zararlar verir hale gelişmişlerdir³⁹⁶.

Osmanlı ordusunun atlı kısmını oluşturan kapıkulu süvarileri ise sipahi, silahtar, sağ ve sol ulufeciler ile sağ ve sol gariplerden oluşmaktaydı. Bunlar da yeniçeriler gibi padişahın veya padişah adına sefere çıkan sadrazamın yanında bulunurlardı. Sayıları XV. ve XVI. yüzyıllarda 10-15 bin arasında olup, gerek meydan savaşlarında gerekse kale kuşatmalarında bunlar belirleyici bir güç konumundaydılar³⁹⁷.

Cebeciler, kapıkulu askerlerine ait ok, yay, kılıç, tüfek, barut, fitil ve zırh gibi harp malzemelerinin temini ve onarımı ile görevli destek kıtalarıydı. Bunlar savaş

³⁹² Halil İnalcık, "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", *Türk Kültür Dergisi*, X/118, (Ağustos 1972), s. 1057.

³⁹³ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, I, s. 4.

³⁹⁴ Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri*, Ankara, 1981, s. 100; H. Yıldız, *Hadi Osmanlı Sefere*, s. 37.

³⁹⁵ Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İA*, XIII, s. 389.

³⁹⁶ Yeniçerilerin bu itaatsiz ve disiplinsiz hareketleri Rusya'ya karşı yapılan bu savaşta da kendini göstermiş ve sefer esnasında Bender Kalesi yakınlarında Serasker Hasan Paşa'nın komutasında bulunan ordudaki yeniçeriler isyan ederek geri dönmüşlerdi. *BOA, Hatt-ı Hümayun*, DN: 1381/54463 (H. 29 Zilhicce 1203).

³⁹⁷ Abdülkadir Özcan, "Ordu (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, XXXIII, s. 361-362.

zamanı bu askeri malzemeleri cepheye taşır, savaş sonrası ise tekrar geri alarak bir sonraki savaşta kullanılmak üzere muhafaza ederlerdi³⁹⁸. Top ve benzeri ağır silahların imali ve savaşta kullanılması gibi tüm işlerden ise Topçular sorumluydu. Bunlar savaşlarda cebecilerin önünde savaşa katılırlardı. Özellikle Padişah III. Mustafa döneminde topçu ocağında önemli değişiklikler yapılmıştır. Fransa'dan Baron de Tott gibi uzman topçular getirilerek “sürat topçuları” adıyla topçu sınıfı geliştirilmişti. Padişah III. Mustafa'nın ölümü ile bu ocak lağvedilmişse de 1768-1774 Rus Savaşı'nda alınan ağır mağlubiyet sonrası Sadrazam Halil Hamit Paşa'nın, gayretleriyle 1782 yılında yeniden kurulmuş, daha önce iki yüz elli olan topçu sayısı da iki bine çıkarılmıştır³⁹⁹.

Top arabacıları sınıfı ise topçuların kullandığı çeşitli cins ve ebattaki topları cepheye nakletmekle görevliydi. Ayrıca top arabalarının imalatı ve onarımı da onların sorumluluklarındaydı. Humbaracı ocağı bir nevi el bombası olan humbara silahını kullanan askeri sınıftı. Mensuplarının bir kısmı merkez teşkilatında maaşlı olarak yer aldıkları gibi, taşra teşkilatı içerisinde dirlikli olanları da mevcuttu. Lağımçı ocağı ise kale muhasaralarında, toprak altında lağım denilen tünelleri kazarak buralara patlayıcı yerleştirip, kale duvarlarında gedik açmakla görevli askeri sınıftı. Devletin gerileme dönemine girmesine paralel olarak, azalan fetihlerle birlikte bunların önemi de azalmış, XVII. yüzyılda beş bin olan sayıları, XVIII. yüzyılda iki yüze kadar düşmüştür⁴⁰⁰.

Öte taraftan, Osmanlı Devleti'nin asıl savaş gücünü tımarlı sipahi, yaya, müselleme, yörük, akıncı ve azeb gibi askeri sınıflardan oluşan eyalet askeri oluşturmaktaydı. Eyalet askerlerinin en kalabalık sınıfını ise tımarlı sipahiler yani topraklı süvariler meydana getirmekteydi. Bunlar, toprak sistemine bağlı olarak oluşturulan ve Osmanlı ordusunda en önemli görevi üstlenen atlı birliklerdi⁴⁰¹. Bu sisteme göre, topraklar tımarlı sipahiye görev karşılığı topraklar dirlik olarak verilirdi. Tımarlı sipahi aldığı dirlikle, hem kendi geçimini sağlar hem de tımar kanunnamesinde belirlenen miktarda atlı asker beslerdi. Savaş zamanlarında her bir sipahi beraberindeki askerlerle birlikte bağlı olduğu alay beyinin emrinde sefere iştirak ederdi⁴⁰².

³⁹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kupukulu Ocakları*, II, Ankara, 1988, s. 3; Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci”, *DİA*, VII, s. 182.

³⁹⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kupukulu Ocakları*, II, s. 67–68.

⁴⁰⁰ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1994, s. 348–349.

⁴⁰¹ A. Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, s. 351.

⁴⁰² Tımar sistemi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Tımar”, *İA*, XII/I, s. 286–333.

Klasik dönemin bu askeri yapısı, XVIII. yüzyılda muhafaza edilmekle birlikte, eski işleyiş ve düzenini kaybetmişti. Zaman zaman askeri alanda çeşitli ıslah çalışmaları yapılmış ise de bunlardan ciddi manada bir sonuç alınamamıştır.

Sultan I. Abdülhamit, savaş kararını müteakip merkez ve taşra askerinin gerekli hazırlıklarını yaparak, 1788 yılının baharından evvel Davutpaşa’da toplanmasını emretti⁴⁰³. Osmanlı ordusu daha sonra buradan Edirne sahrasına geçecek, baharda ise sefere çıkacaktı⁴⁰⁴. Fakat özellikle eyalet askerlerinin sefer için belirlenen tarihe kadar hazırlanması pek kolay olmayacaktı. Önce fermanlar gönderilerek eyaletlerde bulunan askerlerin Edirne ordugâhına hareket etmeleri istendi⁴⁰⁵. Daha sonra, Rumeli ve Anadolu’daki sağ, sol ve orta kol güzergâhlarına sürücü tabir edilen görevliler atanarak, bu askerlerin ilgili güzergâhları takip edip, Edirne sahrasına hızlı ve güvenli bir şekilde intikali sağlanmaya çalışıldı. Bu esnada olası firarların önünü kesmek için de elinde sadrazam kethüdası tarafından düzenlenen izin tezkeresi olmayan askerlerin yol ve köprülerden geçmelerine izin verilmemesi yönünde fermanlar hazırlanarak ilgili kadınlara gönderildi⁴⁰⁶.

Osmanlı Devleti’nin Rusya ve Avusturya’ya karşı yapacağı savaşlarda hangi sınıftan ne kadar askerin tedarik edildiği kaynaklarda tam olarak tespit edilemese de, tedarik edilen toplam asker sayısı yüz elli bini bulmuştu⁴⁰⁷.

2.4.1.2. Deniz Kuvvetleri

Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde kara kuvvetlerine oranla ciddi bir donanma teşkilatına sahip değildi. Fakat Marmara, Ege, Akdeniz ve Karadeniz sahil şeridindeki fetihlere paralel olarak, devletin bu teşkilatı da zamanla güç kazanmaya başladı. Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren etkili olmaya başlayan Osmanlı donanması, XVI. yüzyılın ortalarında Barbaros Hayrettin Paşa’nın kaptan-ı deryalığı zamanında da en ihtişamlı gücüne ulaştı⁴⁰⁸.

XVII. yüzyıla gelindiğinde, devlet müesseselerinin bozulmasına paralel olarak Osmanlı deniz gücü de bozulmaya yüz tutmuştu⁴⁰⁹. Bu tarihten sonra Osmanlı deniz teşkilatında hızlı bir çöküş yaşanmıştır ki, bunun başlıca sebepleri arasında denizcilik

⁴⁰³ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 929/40186 (H. 05 Safer 1202).

⁴⁰⁴ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 502/20962 (H. 29 Recep 1202).

⁴⁰⁵ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 183/7954 (H. 29 Zilkade 1201);

⁴⁰⁶ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 998/ 43639 (H. 29 Şaban 1202).

⁴⁰⁷ BOA, *İbnül Emin Hariciye*, DN: 15/1449 (H. 29 Zilhicce 1205).

⁴⁰⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, 1998, s. 391–392.

⁴⁰⁹ Ali İhsan Gencer, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 1986, s. 71.

konusunda bilgisi olmayan devlet görevlilerinin kaptan-ı deryalığa atanmış olması gösterilebilir⁴¹⁰.

Karlofça Antlaşması sonrası, Amcazade Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı, Mezomorta Hüseyin Paşa'nın da kaptan-ı deryalığı zamanında Osmanlı bahriyesinde bir takım ıslahatlar ve iyileştirmeler yapıldı ve bu çerçevede bir kanunname dahi hazırlandı⁴¹¹.

Osmanlı donanmasının 1770 yılında Çeşme'de bir baskın sonucu Ruslar tarafından yakılması ise bahriye teşkilatında ciddi reformlar yapılmasına sebep oldu. Özellikle bu süreçte 1776 yılında Mühendishane-i Bahri Hümayun kuruldu⁴¹² ve Fransa'dan getirtilen hocalar gözetiminde nitelikli denizciler yetiştirilmeye başlandı. Bu dönemde kaptan-ı deryalık görevine atanan Gazi Hasan Paşa da bu sürece olumlu katkılarda bulundu.

Donanmada yapılan tüm bu ıslahat ve reform çalışmalarına rağmen 1787–1792 savaşı öncesi Osmanlı deniz kuvvetlerinin durumu Rus donanmasına kıyasla hiç de iyi bir durumda değildi. Nitekim, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı donanmasının durumuyla ilgili olarak Fransız Kaptan Bonneval anılarında özetle şunları söylemekteydi⁴¹³: “*Osmanlı gemilerinde hiçbir düzen ve hiçbir disiplin yoktur. Onlarda her şey karma karışıktır. Gıda dağıtımında eşitlik yoktur. Her fert ayrı olarak ve işine geldiği şekilde yer. Gemilerin güvertesi boydan boya tahtadan yapılmış küçük barakalarla doludur. Bunlar etrafta dükkân, kahve ve mutfak vazifesi görür. Işık geminin her tarafında gece-gündüz her saat yakılır. Deniz harbi hakkında talim ve top egzersizleri bilinmeyen bir şeydir. Bundan dolayı da bir Osmanlı gemisini savaş durumuna getirmek ve harp yapacak konuma koymak kadar güç bir şey yoktur. Bataryalarda her çaptan top bulunur. Dolayısıyla mermileri kullanmak gerektiğinde, gerekli olanları seçmek ve onlara uygun hartuçları bulmak için meydana gelecek karışıklığı hayal etmek zor değildir.*”

Fransız Kaptan Bonneval'in bu raporunda açıkça görülmekteydi ki Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, her alanda olduğu gibi donanma teşkilatında da ciddi düzensizlik ve zaafiyet mevcuttu.

⁴¹⁰ A. Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, s. 368.

⁴¹¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara, 1992, s. 255.

⁴¹² Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776–1826)*, İstanbul, 1995, s. 23.

⁴¹³ Enver Ziya Karal, “Osmanlı Tarihi'ne Dair Vesikalar”, *Belleten*, IV/14–15, (Nisan-Temmuz), Ankara, 1994, s. 179–181.

Savaşın ilan edildiği dönemde, Osmanlı donanmasının savaş gücü 23 fırkateyn, 19 kalyon, 5 bombardıman gemisi, 3 şehtiye, 2 kırlangıç, 2 pergendi ve birkaç ufak gemiden oluşuyordu (bkz. Tabo-1). 1791 tarihinde ise Osmanlı savaş gücü, 27 fırkateyn, 18 kalyon, 7 şehtiye, 9 bombardıman gemisi, 10 kırlangıç, 6 pergende, 8 salopa ve 1 ateş gemisine ulaşmıştır⁴¹⁴.

Buna karşın Rusya, Karadeniz’de 8 adet Kapakkaldırır, 12 fırkateyn ve yaklaşık 200 adet Şalopa gemisi konuşlandırmış, Baltık Denizi’ne de bir donanma göndermiştir⁴¹⁵.

Tablo 1. Osmanlı Donanmasının Mevcudu (1789–1790) ⁴¹⁶

GEMİ İSMİ	ADET	BOYU(zira olarak)
Melikü’l-bahr Kalyonu	1	55
Mukaddeme-i Nusret Kalyonu	1	55
Ankâ-yı Bahrî Kalyonu	1	55
Fethü’l- Fettâh Kalyonu	1	53
Peleng-i Bahrî Kalyonu	1	51
Nüvid-i Fütûh Kalyonu	1	51
Mesudiye Kalyonu	1	51
Mahsuriye Kalyonu	1	51
Feyz-i Hüdâ Kalyonu	1	51
Kerem-bâdî Kalyonu	1	51
Înâyet-i Hakk Kalyonu	1	47
Ukâb-ı Bahrî Kalyonu	1	45
Bed’-i Nusret Kalyonu	1	45
Burc-ı Zafer Kalyonu	1	43
Şehbâz-ı Bahrî Kalyonu	1	43
Hıfz-ı Hüdâ Kalyonu	1	43
Tevfiu’l-lah Kalyonu	1	43
Bahr-i Zafer Adlı Yeni Kalyon	1	55
Yeni Kalyonu	1	53
Pûlâd-ı Bahrî Fırkateyni	1	51
Nâsır-ı Bahrî Fırkateyni	1	45

⁴¹⁴ Ali Rıza İşıpek, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İstanbul, 2009, s. 441.

⁴¹⁵ Castera, *Katerina Tarihi*, s. 173.

⁴¹⁶ A. R. İşıpek, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, s. 430–431.

Ceyrân-ı Bahrî Fırkateyni	1	45
Dâd-ı Hakk Fırkateyni	1	41
Mazhar-ı Saadet Fırkateyni	1	37
Mazhar-ı Saadet Fırkateyni	1	35
Bis-i Nusret Fırkateyni	1	41
Ser-heng-i Nusret Fırkateyni	1	25
İsveç'te satın alınan Fırkateyn	1	27
Fırkateyn	2	33
Fırkateyn	3	31
Fırkateyn	1	41
Rehber-i Nusret Fırkateyni	1	31
Bidâyetü'l-Fütuh Fırkateyni	1	33
Necm-i Zafer Fırkateyni	1	37
Sayyâd-ı Bahrî Fırkateyni	1	37
Berîd-i Fütûh Fırkateyni	1	37
Kâid-i Zafer Fırkateyni	1	37
Kaplan Başlı Fırkateyni	1	31
Peyk-i Nusret Fırkateyni	1	35
Peyk-i Zafer Şehtiyesi	1	35
Hısn-ı Guzât Şehtiyesi	1	35
Merih-i Bahrî Şehtiyesi	1	35
Ra'd-ı Bahrî Bomba Gemisi	1	33
Berk-i Hâfız Bomba Gemisi	1	33
Şihâb-ı Sâkıb Bomba Gemisi	1	33
Yeni Tılsım Bahrî Bomba Gemisi	1	33
Küçük Bomba Gemisi	1	27
Yeni İcat Sal Gemisi	1	37
Yeni İcat Büyük Kırlangıç	1	27
Yeni İcat Büyük Kırlangıç	1	27
Pergendi	2	27

2.4.2. Sefer Güzergâhı ve Yolların Tamiri

Osmanlılar düzenledikleri seferlerde, imparatorluğun iki ana parçası olan doğu (Asya ve Ortadoğu) ile batı (Avrupa / Rumeli) toprakları üzerinde bulunan ve belirli güzergâh gruplarına ayrılmış bir yol sistemini kullanmaktaydı. Bu yol sistemi İstanbul'dan itibaren Anadolu ve Rumeli yönünde ikiye ayrılmakta ve her bir yönde kendi içerisinde sağ, orta ve sol kol adı altında üç ana güzergâha ayrılmaktaydı. Bu güzergâhlar üzerinde yolun coğrafi şartlarına göre değişen, ama genel olarak suyun bol ve arazinin fazla engebeli olmadığı yerlerde, belirli aralıklarla konaklama mevkileri oluşturulmuştu. Menzil adı verilen bu mevkiler, çok geniş topraklara sahip Osmanlı Devleti'nde ordunun sevk ve iâşesinin temini ve her türlü ihtiyaçlarının sağlanması noktasında önemli bir unsurdur. Gerçekten de mevcudu zaman zaman 150-200 bini bulan Osmanlı ordularının büyük zaferler kazanmasında diğer faktörler kadar, bu menzillerin de orduya sağladığı lojistik destek oldukça önemliydi⁴¹⁷. Bu menziller ve bulundukları güzergâhlar ise şunlardı⁴¹⁸:

Rumeli'nin Sağ kolu; İstanbul, Vize, Kırklareli, Aydos, Prevadi, Karasu, Babadağı, İshakçı ve Akkırman, istikametinden Karadeniz'in kıyılarını takip ederek Özi ve Kırım Hanlığı'na ulaşmaktaydı.

Rumeli'nin Orta kolu; İstanbul, Silivri, Çorlu, Edirne, Filibe, Sofya, Niş ve Yagodina güzergâhlarından Belgrat'a varmaktaydı.

Rumeli'nin Sol kolu; İstanbul, Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Malkara, Keşan, Ferecik, Dimetoka, Gümölcine, Pravişte, Lanzaka, Selanik, Larissa, Çatalca, İzdin, Livadya ve İstefe'ye kadar gitmekteydi.

Anadolu'nun Sağ kolu; İstanbul, Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana, Antakya ve Halep güzergâhlarından oluşmakta, Antakya'dan ayrılan bir kol ise Şam üzerinden Mısır'a varmaktaydı.

Anadolu'nun Orta kolu; İstanbul, Gebze, İzmit, Sapanca, Geyve, Hendek, Ayaş, Düzce, Bolu, Hacı Hamza, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Hasan Çelebi, Malatya, Harput ve Diyarbakır güzergâhını izleyip daha sonra Musul, Kerkük üzerinden Bağdat ve Basra'ya kadar uzanmaktaydı.

Anadolu'nun Sol kolu; Merzifon'a kadar orta kolla aynı güzergâhı izlemekte, daha sonra ise Ladik, Akhisar, Giresun, Kelkit, Aşkale, Erzurum ve Hasankale'ye

⁴¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara, 2002, s. 17.

⁴¹⁸ H. Yıldız, *Hadi Osmanlı Sefere*, s. 28–29.

varmaktaydı. Buradan iki kola ayrılarak, biri Kars, Tiflis ve Aydos'a, diğeri ise Tebriz'e ulaşmaktaydı.

Ordunun sefer esnasında izlediği güzergâhlarda herhangi bir sorunla karşılaşılması için gerekli hazırlıklar ordu sefere çıkmadan önce tamamlanmaktaydı. Özellikle bu hazırlıklar içerisinde sefer güzergâhının ulaşım altyapısının iyileştirilmesi önemli bir yere sahipti. Zira ordunun etkin bir hareket kabiliyetine sahip olması, ulaşım yollarının iyi olmasıyla doğru orantılıydı.

Rusya ve Avusturya gibi iki güçlü devlete karşı savaş kararı alındıktan hemen sonra öncelikle ordunun sefer güzergâhlarındaki yol ve menzillerde gerekli bakım ve onarım işlemlerine başlandı⁴¹⁹. Bu maksatla hassa mimarlardan Ahmet Efendi, Edirne, Sofya ve Belgrat yolundaki köprü, yol ve kaldırımlar ile Edirne'den İsmail Geçidi karşısındaki İsakçı menziline kadar olan yollardaki köprü ve kaldırımların kontrolü için görevlendirildi⁴²⁰ ve mimar halifesi olarak Mehmet Efendi'ye de Edirne ve İstanbul arasındaki yol, köprü ve kaldırımların kontrolü vazifesi verildi⁴²¹. Bunlar yaptıkları ön çalışmalar sonrası, tespit edilen eksiklikler ve yapılması gereken işleri içeren bir rapor hazırlanıp hükümete sundular⁴²². Bu raporlar doğrultusunda, yollarında bozukluk veya eksiklik tespit edilen yerlerdeki yöneticilere fermanlar gönderilerek bir an önce bu eksikliklerin giderilmesi istendi⁴²³. Gönderilen fermanlarda yapılması istenen işler arasında, yolların taşlık yerlerinin temizlenmesi, yol üzerindeki ağaçların ve çalıların kesilmesi, çukur ve bataklıkların doldurulması, yolların dar kısımlarının genişletilmesi ve bozuk kaldırımların onarılması gibi hususlar yer almaktaydı.

Gerek Ahmet Efendi'nin inceleme yaptığı yerlerden ve gerekse gerekli hazırlıkların yapılması için gönderilen fermanlarda Osmanlı ordusunun Rusya ile yapacağı mücadelede Rumeli'nin orta kol güzergâhını takip ederek Edirne'ye geleceği⁴²⁴ ve buradan da sağ kol üzerindeki menzilleri kullanarak Kırım'a doğru

⁴¹⁹ BOA, *Cevdet Belediye*, DN: 17/ 819 (H. 11 Cemaziyelevvel 1202).

⁴²⁰ BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 8/398 (H. 24 Şaban 1202).

⁴²¹ BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 9/414 (H. 02 Safer 1202); BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 49/2406 (H. 05 Recep 1202).

⁴²² Hazırlanan bu raporlara "keşif defteri" adı verilir. Bunlar defterdarlıkça incelendikten sonra inşaat için gerekli paranın nereden, bütçenin ise hangi gelirinden verileceği tespit edilir ve ilgili durum bir telhisle sadrazama arz edilerek buyrulduzu alınır. Bkz. Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1, Ankara, 1963, s. 166.

⁴²³ BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 33/1618 (H. 24 Şaban 1202); BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 53/2638 (H. 04 Cemaziyelevvel 1202).

⁴²⁴ Osmanlı ordusu, Rumeli üzerinden çıkacağı seferlerde, sefer ne tarafa olursa olsun, önce orta kol üzerindeki menzilleri takip ederek Edirne'ye gelir ve daha sonra da buradan ana istikametine yönelirdi. Bkz. M. Y. Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği)*, s. 31.

hareket edeceği anlaşılmaktaydı⁴²⁵. Avusturya'ya karşı yapılacak mücadelede ise Rumeli'nin orta kol güzergâhı kullanılacaktı⁴²⁶.

Hiç kuşkusuz ordunun sefer güzergâhında karşılaşılabileceği en önemli sorunlardan biri doğal engeller olan nehir, bataklık ve uçurumların aşılması meselesiydi. Bu engellerden kurtulmanın en kolay yolu da inşa edilecek köprülerdi. Bu köprülerin nerelere inşa edileceği ise yine seferden önce görevlendirilen hassa mimarlar ocağında görevli mimarlar tarafından tespit edilmekteydi. Rusya ve Avusturya ile yapılacak savaşlarda ordunun takip edeceği güzergâhlarda aşılması gereken irili ufaklı birçok nehir ve bataklık bulunmaktaydı. Fakat asıl sorun akış hızı ve debisi yüksek olan Tuna Nehri'nin aşılması meselesi idi. Bunun için, Tuna Nehri üzerindeki mevcut köprülere ek olarak, ordunun önemli ikmal yerleri olan Vidin, İshakçı, Silistre ve Fetihülislam'da yeni köprülerin kurulması kararı alındı. Bu köprülerin inşası için de gerekli kereste malzemeleri Eflak ve Boğdan'dan tedarik edildi⁴²⁷. Marangoz, demirci, amele ve diğer yapı malzemeleri tedariki ise yine başta Eflak ve Boğdan olmak üzere, Fethülislam ve İbrail gibi civar kazalardan sağlandı⁴²⁸. Fakat tüm hazırlıklara rağmen Vidin ve İshakçı'da yapılmak istenen büyük köprüler, suyun çokluğundan dolayı yapılamadı. Bunun zaman alacağı düşünülerek ordunun bir an önce nehrin karşı tarafına geçirilmesi için yüz adet "üstü açık" tabir olunan nakliye gemilerinin yapılması kararlaştırıldı⁴²⁹. Bu gemilerin yapım işi ise Vidin Muhafızı Şerif Hasan Paşa'ya verildi⁴³⁰ ve bunların hızlı bir şekilde tamamlanabilmesi için, mevcut elemanlara ek olarak, İvraça, Plevne ve civar kazalardan da yeni marangoz ve demirciler tedarik edildi⁴³¹.

Esasen sefer lojistiği ve alt yapı çalışmaları başlı başına bir işti. Fakat, Osmanlı yönetimi bu savaşa bir anda karar vererek girdiği için, hızla yapılmaya çalışılan bu alt yapı ve lojistik faaliyetlerinin de ordu sefere çıkmadan önce yetiştirilmesi oldukça zordu.

⁴²⁵ BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 53/2628 (H. 25 Rebiülevvel 1202).

⁴²⁶ BOA, *Cevdet Belediye*, DN: 17/819 (H. 11 Cemaziyelevvel 1202).

⁴²⁷ BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 10/484 (H. 03 Cemaziyelahir 1202); BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 47/2316 (H. 13 Rebiülahir 1201).

⁴²⁸ BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 12/567 (H. 16 Zilhicce 1202); BOA, *Cevdet Nafia*, DN: 36/1759 (H. 12 Rebiülahir 1202).

⁴²⁹ BOA, *Cevdet Bahriye*, DN: 236/10966 (H. 29 Cemaziyelevvel 1203).

⁴³⁰ BOA, *Cevdet Bahriye*, DN: 252/11677 (H. 20 Ramazan 1203).

⁴³¹ BOA, *Cevdet Bahriye*, DN: 267/12324 (H. 29 Cemaziyelevvel 1203).

2.4.3. Silah ve Mühimmat Tedariki

İki cephede birden savaşıacak olan ordunun ihtiyaç duyduğu tüfek, barut, top ve kılıç gibi mühimmatın bir an önce tedarik edilmesi gerekmektedir. Ülke içerisinde ordunun silah ihtiyacını karşılayacak sanayi kolları yani üretim merkezleri mevcuttu⁴³² ve ekseriyetle ordunun mühimmat ihtiyacı bu üretim merkezlerinden sağlanmaktaydı.

Savaş zamanında başta İstanbul olmak üzere devletin silah ve cephane üretimini yapan merkezlerine fermanlar gönderilerek ordu için savaş malzemesi hazırlanması emredilirdi. Esasen barış dönemlerinde de üretim yapan bu tesisler, savaş zamanında doğal olarak üretimlerini arttıırırlardı. Ülke içerisinde silahların bazı parçaları belli bölgelerden temin edilir ya da Cebeci Ocağı'nın en büyük amiri olan Cebecibaşı tarafından bu alanda uzmanlaşmış bazı gruplara sipariş edilerek temin edilirdi. Kapıkulu ordusundaki askerlerin tüfek, ok, kılıç ve mızrak gibi standart silahları devlet tarafından verilirdi. Fakat yeniçeriler savaşlarda istedikleri etkiyi gösteremeyen devlet tarafından verilen tüfeklerin yerine, genellikle ünlü silah ustalarından satın aldıkları özel tüfeklerini kullanırlardı. Devletin verdiği tüfeklere oranla oldukça kaliteli olan bu silahların fiyatları ise bir hayli pahalıydı. Bundan dolayı yeniçerilere ciddi bir masraf kapısı yaratmaktaydı. Belki bu sebepten olsa gerek devlet her sene cebeci ve yeniçeri askerlerine “kemân bahâ” adı altında otuz akçe kadar bir silah parası yardımı yapmaktaydı⁴³³.

Osmanlı ordusunun Rusya ve Avusturya'ya karşı yapacağı mücadelede en önemli silahı hiç şüphesiz toplarıydı. Osmanlı ordusunda havan, obüs, şahi ve sürat topu gibi çok çeşitli toplar kullanılmaktaydı. Otuz bir ila yetmiş dört kilo arasında gülle atan balyemez ve şayka gibi büyük topların yanı sıra, daha küçük gülleler atan anti-personel topu olarak da bilinen şakalozlar da yer almaktaydı⁴³⁴. Bu topların yapımında ülkenin çeşitli bölgelerinden tedarik edilen bakır, kalay ve demir gibi madenler kullanılmaktaydı. Bu madenler bazen de dışarıdan ithal edilmekteydi. Sefer kararını müteakip gerek ordu için gerekse sınır boylarında bulunan kalelere konuşlandırılacak topların yapımına hız verildi. Bunların dökümü için ihtiyaç duyulan bakır büyük ölçüde Gümüşhane⁴³⁵ ve Ergani madenlerinden⁴³⁶, demir ise Samako gibi büyük maden

⁴³² Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s. 10.

⁴³³ H. Yıldız, *Hadi Osmanlı Seferi*, s. 74.

⁴³⁴ Gabor Agoston, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi (Barut, Top ve Tüfek)*, (çev. Tanju Akad), İstanbul, 2006, s. 29.

⁴³⁵ Gümüşhane maden ocağı ülkenin en önemli bakır üretim merkezlerinden biriydi. Özellikle bu savaşta tophanenin ihtiyaç duyduğu bakırın büyük kısmının buradan sağlandığı tespit edilebilmektedir. BOA,

ocaklarından⁴³⁷ temin edilerek tophaneye nakledilmeye başlandı. Özellikle tophanede dökülecek toplar için külliyetli miktarda bakıra ihtiyaç olduğundan bu maddenin başka yerlere gönderilmesi yasaklandı⁴³⁸.

Yine top ve diğer ateşli silahların kullanımı için ihtiyaç duyulan barutun tedariki de sefer organizasyonunda önemli bir yere sahipti. Bu dönemde Osmanlı sınırları içerisinde barut üretimi yapılan başlıca baruthaneler İstanbul, Selanik ve Gelibolu'da yer almaktaydı⁴³⁹. Bunların yıllık üretim kapasiteleri sınırlı olup, Rusya ve Avusturya'ya karşı yapılacak savaşlarda ordunun ihtiyacı olan barutu karşılamayacağı açıkta⁴⁴⁰. Zira bunlardan Selanik Baruthanesi'nin yıllık üretim kapasitesi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar bin kantar ile üç bin kantar arasında değişirken, Gelibolu Baruthanesi'nin üretim kapasitesi de keza aynı seviyelerdeydi⁴⁴¹. Bu yüzden Osmanlı yönetimi bu sorunun çözümü için İngiltere'den on bin kantar, İsviçre'nin aracılığı ile Hollanda'dan da beş bin kantar barut ithal etmek için harekete geçti⁴⁴². Ayrıca mevcut baruthanelerin ham madde ihtiyaçlarında bir sorun yaşanmaması için de, başta güherçile olmak üzere, barut üretiminde kullanılan maddelerin ülke içerisinde başka amaçla kullanılmak üzere alınıp satılması yasaklandı⁴⁴³.

Bunların yanı sıra, top ve silah gibi ateşli silahların barutunu ateşleyerek kullanımını sağlayan fitiller de önemli bir mühimmat malzemesiydi. Fitiller pamuktan üretildiği için, ihtiyaç duyulan miktarda pamuk dönemin en kaliteli pamuk üretim merkezi olan Mısır'dan getirtilmeye çalışıldı⁴⁴⁴.

2.4.4. Kale İnşası, Mevcut Kalelerin Tamiri ve Güçlendirilmesi

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz hâkimiyeti Rusların eline geçmiş ve Ruslar Azak Denizi'nde güçlü bir donanma inşasına başlamışlardı. Bu durum Osmanlı

Cevdet Askeriye, DN: 804/34113 (H. 07 Şevval 1202); *BOA, Cevdet Askeriye*, DN: 474/19763 (H. 29 Zilkade 1203).

⁴³⁶ *BOA, Cevdet Askeriye*, DN: 276/11446 (H. 07 Rebiülevvel 1204).

⁴³⁷ *BOA, Cevdet Askeriye*, DN: 370/15318 (H. 29 Safer 1202).

⁴³⁸ Ahmet Aksın-Özcan Tatar, "1941 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin H. 1205-1206 (M. 1790-1792) Tanıtımı ve Fihristi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:178, (Ocak-Şubat), İstanbul, 2009, s. 168-169.

⁴³⁹ Osmanlı baruthaneleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi*, Ankara, 2001.

⁴⁴⁰ Sadece 1788 yılının ilkbaharında sefere çıkacak donanma ile birkaç kale için gerekli barutun miktarı iki bin kantardı. *BOA, Cevdet Askeriye*, DN: 1130/50179 (H. 13 Şevval 1201).

⁴⁴¹ G. Agoston, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, s. 186-190.

⁴⁴² *BOA, Hatt-Hümayun*, DN: 1396/ 55973 (H. 29 Zilhicce 1204).

⁴⁴³ *BOA, Cevdet Askeriye*, DN: 469/19586 (H. 29 Safer 1202).

⁴⁴⁴ *BOA, Cevdet Bahriye*, DN: 205/9572 (H. 14 Ramazan 1201); *BOA, Cevdet Bahriye*, DN: 149/7138 (H. 18 Zilkade 1203).

Devleti’ni iyiden iyiye tedirgin etmeye başlamış ve İstanbul Boğazı’nın sıkı bir şekilde tahkim edilmesini mecbur kılmıştı. Zira Karadeniz’in Türk gölü olduğu sıralarda boğazın ağzında bazı tabyalar yapılmış ve içerisine Rumeli ve Anadolu Kavağı kaleleri yapıp, müdafa tertibatı alınarak güvenliği sağlanmıştı⁴⁴⁵.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası İstanbul Boğazı’nın muhafazası için daha ciddi tedbirler alınmasını göz önünde bulunduran I. Abdülhamit, ilk olarak boğazın ağzına “Kılâ-ı Hamse” adı verilen beş kale yaptırmıştır. Bunlardan biri boğazın dışında Badadcık ismi verilen Kilyos Kalesi ile yine boğazın dışında, fakat ağzına yakın olarak İrvan mevkiinde yer alan Revancık Kalesi olup, iki dış kale bir sayılmıştır. Yaptırılan diğer dört kale ise Rumeli Feneri, Anadolu Feneri, Rumeli sahilindeki Garibce ve Anadolu sahilindeki Poyraz Kalesi’dir⁴⁴⁶.

Savaşın başlamasını müteakip cephelerde yaşanan başarısızlıklar Osmanlı Devleti’ni iyice tedirgin etmiş ve bu kalelere ek olarak 1788–1790 yılları arasında dört kale daha yaptırılmıştır. Karadeniz Boğazı’nın Anadolu ve Rumeli yakalarında bulunan ve sayısı dokuza çıkan kalelerin asker ve mühimmat ihtiyacının tespitinde bu bölgenin muhafazasından sorumlu olan Seyyit Ahmet Paşa ile bu kalelerde ön çalışma yapmış olan Gamlı Mustafa Efendi’nin sunduğu raporlar etkili olmuştur. Bu raporlarda, öncelikle bu kalelerde bulunan toplam 206 adet topa ek olarak 28 adet büyük topa ihtiyaç olduğu belirtilmekte, ayrıca bu topları kullanacak 50 adet topçu ile birlikte, kalelerde mevcut 550 askere ek olarak, 900 askere daha ihtiyaç olduğu vurgulanmaktaydı⁴⁴⁷. Bu çerçevede, hemen bu ihtiyaçların karşılanması için harekete geçilerek öncelikle ihtiyaç duyulan 28 adet topun 8 tanesi Tophane-i Amire’den, 5 tanesi Tersane-i Amire’den, 11 tanesi de bu bölgede bulunan kalyonlardan sökülerek tedarik edildi⁴⁴⁸.

İstanbul Boğazı’nın müdafaası için yeni kale inşasının yanı sıra, özellikle Karadeniz kıyısı ile Avusturya ve Rusya sınır boylarına yakın bölgelerde bulunan Özi, Hotin, Faş, Belgrat, Anapa, Soğucak, Trabzon ve Erzurum gibi kalelerde güçlendirme ve tadilat çalışmalarının yanı sıra mühimmat takviyesi de yapılmaya başlandı. Bu çerçevede, Karadeniz kıyısında önemli bir konuma sahip olan Trabzon Kalesi’nin

⁴⁴⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Kaynarca Muahedesi’nden Sonra Boğazın Tahkimi”, *Belleten*, XLIV/175, (Temmuz 1980), s. 513–515.

⁴⁴⁶ İ. H. Uzunçarşılı, “Kaynarca Muahedesi’nden Sonra Boğazın Tahkimi”, s. 514–515.

⁴⁴⁷ BOA, *Hatt-Hümayun*, DN: 207/10957 (H. 29 Zilhicce 1205); BOA, *Hatt-Hümayun*, DN: 209/11192 (H. 29 Zilhicce 1205).

⁴⁴⁸ BOA, *Hatt-Hümayun*, DN: 209/11192 (H. 29 Zilhicce 1205).

tadilatı için Erzurum ve Trabzon Valisi Battal Hüseyin Paşa'ya 28.254 kuruş gönderildi. Kale için acilen gerekli olan 150 kantar barut ve 50 kantar kurşun ile 10.000 yuvarlak ve diğer top mühimmatı da İstanbul cephanesinden gönderilerek kale dizdarına teslim edildi. Erzurum Kalesi'ne ise 500 kantar siyah barut ile 150 kantar kurşun ve sair cephane takviyesi yapıldı. Yine Karadeniz kıyısında bulunan Faş Kalesi'ne yüklü miktarda cephane ve mühimmat takvisyesi yapıldığı gibi (bkz. Tablo-3), Anapa Kalesi'ne 200 kantar barut ile yeterli miktarda diğer mühimmat malzemesi de temin edilerek Trabzon iskelesi üzerinden sevk edildi⁴⁴⁹. Ayrıca Rus sınırına oldukça yakın bir konumda bulunan Hotin Kalesi'ne, bol miktarda top takviyesi yapılarak irili ufaklı toplam 194 adet top konuşlandırıldı (bkz. Tablo-2). Tüm bu kalelerin muhafazası için ise toplam 38.500 nefer miri askeri görevlendirildi⁴⁵⁰.

Tablo 2. Hotin Kalesi'ndeki Topların Listesi (1786–1787)⁴⁵¹

TOPUN ADI	ADEDİ	KIYYELİK/OKKALIK
Büyük Balyemez	3	16
Büyük Balyemez	1	14
Büyük Balyemez	4	11
Büyük Balyemez	4	9
Büyük Balyemez	5	7
Büyük Balyemez	18	5
Büyük Balyemez	28	3
Simit	19	1,25
Simit	80	1
Simit	10	0,25
Havan-ı Humara	2	17
Misket	1	1,25
Misket	1	3
Misket	1	0,25
Misket	1	7
Misket	1	0,25
Havan	2	32
Havan	5	18
Havan	5	14
Şayka	1	22
Ahen	2	1
Toplam:	194	

⁴⁴⁹ Özcan Tatar, “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, (3-5 Mayıs), Trabzon, 2001, s. 213-215.

⁴⁵⁰ BOA, *Hatt-Hümayun*, DN: 1384/54787 (H. 14 Şevval 1202).

⁴⁵¹ BOA, *BŞM. TPH. D. No: 18731* (H. 1 Muharrem 1201).

Tablo 3. Faş Kalesi'nin Mühimmat Listesi(1783-1794)⁴⁵²

MÜHİMMAT ENVANTERİ				
Siyah Barut 55 Kantar	Kurşun 28 Kantar	Tunç Havan Cahrab 18 Kıyye	Saçma Demir Top 14 Adet	Balyemez Demir Top 13 Adet
Şahi Tunç Top 9 Adet	Şahi Demir Top 7 Adet	Saçma Top 7 Adet	Diğer Tunç Top 3 Kıyye 6 Adet	Şikest Tunç Top 2 Adet
Şikest Demir Top 3 Adet	Araba-i Mevcude 3 Adet	Humbara 300 Adet	Sade tekerlek Çift 2	Yuvarlak 5 Kıyye 2200 Adet
Def'a Yuvarlak 1,5 Kıyye 1400 Adet	Def'a Yuvarlak 1 Kıyye 1300 Adet	Def'a Yuvarlak 0,5 Kıyye 900 Adet	Mesamir-i Mütenev'a 777 Kıyye	Taşçı Tarağı 14 Adet
Külünk 6 Adet	Male-i Ahen 8 Adet	Burgu 13 Adet	Varyoz 1 Adet	Kurşun 101Kıyye
Ağaç Kürek 15 Adet	Hızar-ı Kebir maa Takım 1 Adet	Kabza-i Çekiç 29 Adet	Sığır Gön 21 Adet	Kabza-i Kazma 16 Adet
Ağaç- Koğa 1 Adet	Top Yatağı Ahen 39 Adet	İğne-i Top 83 Adet	Köhne meşale 2 Adet	Demir -i Ham 27 Kıyye
Çember Top 1 Adet	Çarpore 1 Adet	Ahen Maymun 108 Kıyye	Sır asiya 1 Adet	Fitil-i Siyah 6 Adet
Barut-ı Siyah 150 Kantar	Kılıç 100 Adet	Gayban ? Kılıç 100 Adet	Tüfenk 100 Adet	Kalıp Kurşun 20 Adet
Tabe-i Kurşun 101 Adet	Kurşun 25 Kantar	Yuvarlak 5 Kıyye 100 Adet	Yuvarlak 3 Kıyye 630 Adet	Yuvarlak 1,25 Kıyye 100 Adet
Yuvarlak 1 Kıyye 100 Adet	Yuvarlak 0,25 Kıyye 8 Adet	Sandık 14 Adet	Sargı keçe 52 Adet	İhlamur 32 Adet
Zembil 1 Adet	Misket Salkum 3 Adet	Salkum 25 Adet	Def'a Salkum 50 Adet	Sandık 3 Adet
Vezne -i Top 5 Adet	Sandık 1 Adet	İnce gülle 2 Adet	Kağıt Haznuh? 95 Adet	İğne-i Top 25 Adet
Fitil-i Mısri 4 Kantar	Torba 500 Adet	Seklem 100 Adet	Kazma 200 Adet	Kabza-i Kazma ve Balta 225 Adet
Balta 25 Adet	Taşçı Çekici ile Kabza 15 Adet	Seng -i Çakmak 3000 Adet	Asiyab-ı Dest 10 Adet	Kilim-i Şayan 25 Adet
Kurba-i Ab 25 Adet	Musluk 10 Adet	Humbara-i Dest 2000 Adet	Çalpare Gırarı 5 Adet	İhlamur 14 Adet

⁴⁵² BOA, BŞM. CBH. D. No: 18492 (H. 1200).

Kavi sebt 34 Adet	Sandık 1 Adet	Sabun Çuvalı 15 Adet	Barut-ı Siyah 70 Kantar	Kurşun 10,5 Kantar
Ahen-i Ham 20 Kantar	Mesamir 300 Kıyye	Ahen Kazma ma'a Kabza 150 Adet	Ağaç Kürek 500 Adet	Torba 250 Adet
Mızrak-ı Mükemmel 100 Adet	Tüfenk 100 Adet	Ma'den Humbara-i Dest 300 Adet	Tıpa-i Humbara-i Dest 350 Adet	Kalıp Kurşun 40 Adet
Tabe-i Kurşun 20 Adet	Vezne 50 Adet	Kilim-i Şayan 15 Adet	Sargı-i Keçe 100 Adet	Gırar-ı Seklem 100 Adet
Tencere ma'a kapak 10 Adet	Lengeri 20 Adet	Kesü-i Dest 10 Adet	Destere 15 Adet	Burgu-i Metnua 20 Adet
Meş'al-i Rah ma'a Kabza 20 Adet	Küsgi 5 Adet	Seng-i Çakmak 500 Adet	Taşcı Çekicü 10 Adet	Balta-i Hatab 25 Adet
Revgan-ı Neft 32 Kıyye	Katran 25 Kıyye	Asiyab-ı Dest 10 Adet	Sebt-i kavi 75 Adet	Kebir Top 3 Kıyye 2 Kıt'a 16 fars
Şahi Top 1,25 Kıyye 3 kıt'a 10 fars	Şahi Top 1 Kıyye 3 Kıt'a 9 Fars	Şahi Top 0,25 Kıyye 3 kıt'a 8 Fars	Kundak-ı Mükemmel 3 Kıyye 2 Adet, 1.25 Kıyye 3 Adet, 1 Kıyye 3 Adet, 0.25 Kıyye 3 Adet Toplam 11 Adet	Tekerlek-i Mükemmel 4 Kebir, 18 Şahi Toplam 22 Adet
Dingil-i Top 2 Kebir, 9 Şahi Toplam 9 Adet	Kefçe top 3.25 Kıyye 1 Adet, 1.25 Kıyye 3 Adet, 1 Kıyye 3 Adet, 0.25 Kıyye 3 Adet Toplam 10 Adet	Manule-i Kebir 5 Adet	Manule-i Dest 10 Adet	Sekil-i Top 10 Adet
Tomar Top 10 Adet	Mismar- ı Keçe 1000 Adet	Kalıp Haznuh 5 Adet	Marş 10 Kıyye	Alet-i Köhne 10 Kantar
Sandık-ı Mühimmat 7 Adet	Küfe 11 Adet	Mükemmel Peşrev 100 Kebir 200 Şahi Toplam 300 Adet	Alet-i Cedid 4 Kantar	Yuvarlak 3 Kıyye 500 Adet
Yuvarlak 1,25 Kıyye 750 Adet	Demir Top 6 Adet 2 fars	Kundak-ı Mükemmel 6 çift	Tekerlek-i Mükemmel 12 Adet	Alât-ı Röde 2 Adet
Tüfenk 25 Adet	Kılıç Maa Gayban? 25 Adet	Kiçe 14 Adet	Kurba 5 Adet	Musluk 5 Adet
Kilit-i Kal'a 5 Adet	Kilit-i Mahzen 1 Adet	Kilit-i Asma 3 Adet	Misk 3 Adet	Örtü 3 Adet
Destere 6 Adet	Kise-i Meşin 13 Adet	Koğa 3 Adet	Keser-i Dest 9 Adet	Cerrah Sandığı 1 Adet

Kurşun 7 Kantar	Revgan-ı Neft 10 Adet	Çuval 19 Adet	Kalıp Kurşun 19 Adet	Şad 4 Kıyye
Fenar-ı Nuhas 10 Adet	Demir Sac 10 Adet	Vezne 5 Adet	Ahen Kazma 4 Adet	Çam Sakızı 10 Kıyye
Kibrit 1 Kıyye	Şilte? 0,25 Kıyye	Rac-ı Kıbrıs 3 Kıyye	Şem'-i Asel 3 Kıyye	Mürr-i Safi 1 Kıyye
Kafuri Kıyye 0,25	Günlük 2 Kıyye	Kardaş Kını 0,25 Kıyye	Anzarun 1 Kıyye	İsfidac 2 Kıyye
Mastaki 1 Kıyye	Mumya 2 Kıyye	Kila Menni 3 Kıyye	Tire Menni 10 Kıyye	Gümgüm 2 Adet
Fitil-i Mısri 1 Kantar	Mesamir 84 Kıyye	Top Kıt'a 6 Adet	Eğer-i Mükemmel 14 Adet	Araba Koşumu 7 Adet
Yular Kını 11 Adet	Ahen Maymun 6 Adet	Peşreu-i Şahi 16 Adet	Mıkraz-ı Ahen 47 Adet	Kefce Araba 11 Adet
Dingilbaş Çivisi 25 Adet	Cıvata 5 Adet	Başlık 14 Adet	Vezne 16 Adet	Ahen Bilezik 14 Adet
Kefce Top 12 Adet	Yaprak-ı Maymuncuk 30 Adet	Burgu Seama 3 16 Adet	Mismar-ı Kefce 2000 Adet	Sırık-ı Ham 3 Adet
Kağıt Haznuh? 6 Adet	Gırar-ı Halbare 1 Adet	İğne-i Top 11 Adet	Fitil-i Ağaç? 6 Adet	Keser-i Dest ve Sürme? 2 Adet
Sandık 3 Adet	Alat-ı Cedid 4 Kantar	Alat-ı Köhne 7 Adet	Manule 5 Adet	Tobar Top 10 Adet
Küfe 5 Adet	Yuvarlak 1200 Adet	Sırlı Sandık 2 Adet	Araba-i Mükemmel 6 Adet	Domuz Ayağı Ahen 16 Adet
Barut-ı Siyah 150 Kantar	Kurşun 40 Kantar	Araba-i Mükemmel 10 Adet	Tüfenk 25 Adet	Kılıç Maa Gabyan? 25 Adet
Mesamir Metnua 250 Kıyye	Ahen-i Ham 250 Kıyye	Barut-ı Siyah 100 Kantar	Kurşun 30 Kantar	Fitil-i Mısri 3 Kantar
Tüfenk 100 Adet	Kılıç maa Gabyan? 100 Adet	Ahen Kazma 100 Adet	Ağaç Kürek 150 Adet	Tobra 100 Adet
Meşin Sefde 50 Adet	Kalıp Kurşun 15 Adet	Tabe-i Kurşun 10 Adet	Hatab Balta maa Kazma 20 Adet	Macari Balta 15 Adet
Kilit-i Kale 4 Adet	Kilit-i Mahzen 5 Çift	Kilit-i Asma 10 Adet	Asiyab-ı Dest 5 Adet	Gırar-ı Seklem? 50 Adet
Sandık-ı Tüfenk 16 Adet	Sandık-ı Mühimmat 2 Adet	Resen-i İhlamur 42 Adet	Sargı-ı Kece 60 Adet	Sabun Çuvalı 1 Adet

2.5. RUSYA’NIN ASKERİ GÜCÜ VE YAPTIĞI HAZIRLIKLAR

Rusya İmparatoriçesi II. Katerina, 1783 yılında Kırım Hanlığı topraklarını işgal ettikten sonra, Osmanlı Devleti’nin bu işgalden dolayı göstereceği sert tepkisine karşı altmış binin üzerinde Rus askerini General Potemkin’in komutasında Kırım ve Özi yakınlarına konuşlandırarak, olası bir savaşın hazırlıklarına başlamıştı⁴⁵³. Nitekim Osmanlı Devleti’nin savaş kararı Petesburg’a ulaştığı zaman Rus askeri birlikleri Kuban’dan Kırım’a, Hotin Kalesi’nin karşısındaki Kamanıçe’den Balta şehrine kadar parça parça konuşlandırılmıştı.

Aşağıdaki Tablo-4’ ten anlaşılaçağı üzere, bu dönemde Rusya, 376.557 askerden müteşekkil güçlü ve kalabalık bir orduya sahipti. Bu ordu kendi içerisinde süvariler, piyadeler, cebeci ve topçular ile sair askerlerden oluşmaktaydı. Cebeci ve topçular, kendi içerisinde lağımıcılar, topçular, havan topçuları, top arabacıları ve mühendisler olmak üzere yine beş kısma ayrılmakta ve toplam olarak 29.057 neferden oluşmaktaydı. Rus askeri gücünün 133.027 askerle en kalabalık bölümünü teşkil eden piyadeler ise grenadier ve piyade soldatları olmak üzere, iki kısma ayrılmaktaydı.

Süvariler; Karabiner adıyla bilinen zırhlılar ve tüfenkçiler, dragon ile hussar askerleri olmak üzere dört bölüme ayrılarak, toplam 57.146 neferden oluşmaktaydı. Süvariler içerisinde yer alan Hussar süvarilerinin genelinde tüfek olmayıp, çoğunlukla kılıç ve diğer savaş aletlerini kullanırlardı. Zırhlı, tüfenkçi ve dragon süvarilerinin genelinde tüfek, kılıç ve benzeri silah bulunmakta, sadece tüfeklerinde süngü bulunmamaktaydı⁴⁵⁴.

Rus ordusu içerisindeki diğer askerler ise kendi içinde hudut muhafızları, iç memleket muhafızları ve sebkebar ile gümrük, kolluk vesair mahallerde görevli soldatlardan oluşuyordu ve bunların toplam sayısı da 89.638 neferden ibaretti (bkz. Tablo-4).

Rusya’nın mevcut bu ordusuna ek olarak, Kalmuk, Ten Kazak ve Karakalpak gibi kavimlerin teşkil ettiği 53.689 neferden ibaret düzensiz bir birliği de mevcuttu. Ruslar bu kavimlerden ihtiyaç duyduğu takdirde iki yüz elli bine kadar asker temin edebiliyorlardı. Aslında bu kavimlerden toplanan askerlerin birçoğu Müslümandı.

⁴⁵³ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN:1173/52265 (H. 29 Cemaziyelevvel 1201).

⁴⁵⁴ BOA, A.DVN. DVE. No: 23/109 (H. 1199).

Bunlar, ailelerinin akrabalarının hatta köylerinin güvenliğine karşılık Rus ordusu içerisinde görev almaktaydılar⁴⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin savaş kararı Rusya'ya ulaştığı dönemde II. Katerina'nın henüz ciddi bir savaş planı bulunmamaktaydı. Savaş başlamadan kısa bir süre önce Amiral S.K. Greyr, Çariçe'ye sunduğu planda; Baltık Denizi'nde bulunan donanmanın 10 bin kişilik bir çıkarma kuvvetiyle beraber Ege adalarına ve Akdeniz'e gönderilmesi gerektiğini, bu donanmanın çok rahat bir şekilde Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a kadar gidebileceğini ve çıkarma yapabileceğini öngörmüştü. Fakat General Potemkin, Amiral Greyr'in bu planına çok şiddetli bir şekilde karşı çıktı. Ona göre, gönderilecek donanma karaya çıkarma yapmak için değil ancak Osmanlı deniz kuvvetlerini bölmek için gönderilmeliydi. Neticede, Amiral Greyr'in planı tam anlamıyla reddedilmedi ve Ege adaları ile Akdeniz'e bir donanma gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu çerçevede, Baltık Denizi'nde bulunan 17 savaş gemisi, 8 firkateyn ve pek çok irili ufaklı nakliye gemisine 10-12 bin kadar asker tedariki yapıldı. Kara ordusunun ise iki koldan hareket etmesi öngörüldü. General Potemkin komutasında 80 bin civarında asker ile 200 yüz sahra topu ve 108 alay topundan müteşekkil asıl ordunun Balkanlar üzerine, Rumantsov'un komutasında 35-40 bin askerden ve 96 alay topundan oluşan ikinci ordunun ise Avusturya birlikleriyle ortak hareket etmesi kararlaştırıldı. Bu ordulara ek olarak Kırım'ı savunmak üzere Kuban bölgesinde ise yirmi beş otuz bin kişilik bir birlik de hazır bekletilecekti⁴⁵⁶.

⁴⁵⁵ BOA, A.DVN. DVE. No: 23/109 (H. 1199).

⁴⁵⁶ A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 210–212.

Tablo 4. Savaş Öncesi Rus Askeri Gücü (1784–1785)⁴⁵⁷

ASKERİ SINIFLARI VE SAYILARI				
Cebeci ve Topçu Takımı				
Havan Topçuları Nefer 2510	Mühendisler Nefer 1059	Top Arabacıları Nefer 3823	Lağımçılar Nefer 541	Topçular Nefer 21124
Toplam Nefer 29057				
Süvariler				
Karabiner tabir olunur Zırhlular Nefer 5652	Karabiner tabir olunur Tüfenkçiler Nefer 18840	Hussar tabir olunur Mertebe-i Katane Nefer 8282	Dragon tabir olunur Nefer 18382	
Toplam Nefer 51146				
Piyadeler				
Grenadier tabir olunur Al Hücrecileri Nefer 9276		Piyade Soldatları Nefer 123751		
Toplam Nefer 133027				
Asker-i Saire				
Muhafaza-i Hududa Me'mur Nefer 29924	İç Memleketlerin Muhafazasında Nefer 14925	Sebkebar Askeri Nefer 16004	Gümrük ve Kolluk ve ? vesair bu müsüllü mahallerde mûkın Soldatlar Nefer 28785	
Toplam Nefer 89638				
Zabitanlarla Beraber Düzenli Birlikler Toplam Nefer 322868				
Düzensiz Birlikler				
Kalmuk, Ten Kazak, ve Karakalpak vesair bu müsüllü muhtelif Nefer 53689				
Genel Toplam Nefer 376557				

⁴⁵⁷ BOA, A.DVN. DVE. No: 23/109 (H. 1199).

2.6. OSMANLI-İSVEÇ İTTİFAKI

Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'ya karşı savaş kararı almasını müteakip, bu iki devlete karşı tek başına mücadele edemeyeceğini düşünerek, yabancı bir devletin yardımına ihtiyaç duydu. Bu çerçevede, ilk olarak Prusya ile ittifak görüşmeleri başlatıldı. Fakat Prusya'nın savaşın başında doğrudan Osmanlı Devleti ile bir ittifakın içerisinde yer almaktan çekinmesinden dolayı somut bir adım atılamadı. İşte bu sıralarda Osmanlı Devleti ile hemen hemen aynı kaderi paylaşan bir başka Avrupa devleti olan İsveç'in Temmuz 1788 yılında Rusya'ya harp açtığı haberi İstanbul'a ulaştı⁴⁵⁸.

Büyük Petro döneminden bu yana birçok toprağı Ruslar tarafından işgale uğramış olan İsveç, bu savaş sonrası sıranın kendisine geleceği düşüncesiyle böyle bir kararı almıştı. Zira Ruslar, Karadeniz'i bir Rus gölü hâline getirmek istedikleri kadar Baltık Denizi'ni de kontrolleri altına almak istiyorlardı. Fakat bu dönemde gerek askeri gerekse mali açıdan oldukça zor durumda bulunan İsveç'in bu savaşı ne kadar sürdürebileceği de meçhuldü. İsveç Kralı III. Güstov düştüğü zor durumdan kurtulmak için kendisi gibi Rusya ile savaş hâlinde olan Osmanlı Devleti'ne, İstanbul'daki elçisi kanalıyla müracaat ederek, gerekli parasal yardım karşılığında İsveç'in Rusya ile hem karadan hem de denizden (Baltık Denizi) mücadeleye devam edebileceğini belirtti⁴⁵⁹. İsveç Kralı III. Güstov'un bu teklifi Osmanlı devlet erkânı tarafından olumlu karşılandı ve oluşturulacak ittifakın detayları için Beykoz'da iki taraf yetkilileri arasında görüşmelere başlandı.⁴⁶⁰

Yapılan bir dizi görüşme sonrası iki taraf 11 Temmuz 1789 yılında dört maddeden oluşan bir ittifak antlaşmasında mutabık kaldılar. İlgili antlaşmayı Osmanlı Devleti adına Gazi Hüseyin Paşa, Şeyhülislam Mustafa Efendi, Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi ile Reisülküttap Raşit Efendi onaylarken, İsveç adına da İsveç Sefiri Jedarde onayladı⁴⁶¹.

Osmanlı Devleti ile İsveç arasında imzalanan antlaşma şu maddelerden oluşuyordu⁴⁶²:

⁴⁵⁸ H. Ragsdale, "Russian foreign policy (1725–1815)", s. 513.

⁴⁵⁹ Kâmil Paşa, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, II, s. 236.

⁴⁶⁰ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1430/58571 (H. 05 Cemaziyelahir 1203).

⁴⁶¹ Sultan III. Selim bu antlaşmayı 23 Mart 1789 tarihinde tasdik etmiştir. BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 257–259; BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1431/58575 (H. 25 Cemaziyelahir 1203).

⁴⁶² BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 254; BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 223/12454 (H. 18 Şevval 1203); *Muâhedât Mecmûası*, I, Ankara, 2008, s. 160–162.

- 1) Osmanlı Devleti, İsveç'e savaşa devam etmesi şartıyla yirmi bin kese akçe verecek. Bu para her yıl iki bin kese olmak üzere on yılda ödenecek. İlk taksidin beş yüz akçesi antlaşmanın imzalandığı gün peşin olarak ödenecek, geriye kalan bin beş yüz akçesi ise dörder aylık üç taksit halinde ödenecektir.
- 2) Hem Osmanlı Devleti hem de İsveç hiçbir suretle tek başına Rusya'yla bir antlaşma imzalamayacaktır.
- 3) Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra iki devlet düşman eline geçen yerlerin iadesi için direnmeyi taahhüt etmektedir.
- 4) Her iki taraf antlaşma maddelerine sadık kalmayı taahhüt ederler.

Osmanlı Devleti, İsveç'le yaptığı bu ittifak antlaşması sayesinde Rusya'ya yeni bir cephe açmış ve 1768–1774 savaşında olduğu gibi, Rusların Baltık Denizi'ndeki donanmasının Akdeniz'e gelip Osmanlı donanmasını arkadan vurması da engellenmişti.

2.7. OSMANLI-PRUSYA İTTİFAKI

Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki ilk münasebetler XVIII. yüzyılın başlarından itibaren başlamış, özellikle II. Fredrich'in 31 Mayıs 1740 yılında Prusya tahtına çıkması ile birlikte giderek büyük bir gelişme göstermişti. Aslında II. Fredrich ilk başlarda Osmanlı Devleti'ne karşı mesafeli bir duruş sergilediyse de, 1749 yılından sonra Avrupa'da meydana gelen büyük siyasi değişiklikler onu ciddi manada Osmanlılarla anlaşma fikrine sevk etmişti. Zira Prusya, Rusya, Avusturya ve Fransa gibi düşmanlarına karşı İngiltere ile yalnız kalmıştı. Bu çerçevede II. Fredrich İstanbul'da uzun süre bulunmuş, Türk âdet, gelenek ve göreneklerine vâkıf olmuş Hauden isimli bir tüccarı Rexin adıyla İstanbul'a göndermişti. Rexin'in başlıca iki görevi vardı. Bunlardan birincisi III. Osman'ın tahta çıkışını tebrik, diğeri ise Osmanlılarla biri ticari diğeri de dostluk olmak üzere, iki antlaşmanın yapılmasını sağlamaktı. Rexin, 1755 yılında İstanbul'a ulaşınca hemen gerekli girişimleri başlattı. Fakat Sultan III. Osman, cülusunu tebrik maksadıyla yazılan mektuba olumlu cevap vermiş ise de antlaşmalar hususuna sıcak bakmayarak reddetmişti⁴⁶³.

Bu durum II. Friedrich'i anlaşma fikrinden vazgeçirmedi. İlk fırsatta yeniden harekete geçmek için hazırlıklara devam etti. Çok geçmeden Osmanlı tahtında yaşanan değişiklik bu fırsatı II. Friedrich'e sağladı. Rexin 1757 yılında gerekli girişimleri

⁴⁶³ Selâhaddin Tansel, "Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", *Belleten*, X/37, (Ocak 1946), s. 134–136.

yapması için ikinci defa İstanbul'a gönderildi. Daha sonra Sultan III. Mustafa'yı tahta çıkışından dolayı tebrikini ve Rusya ile Avusturya'ya karşı bir ittifak oluşturma fikrinden vazgeçmediğini gösteren bir mektubunu İstanbul'a yolladı. Sultan III. Mustafa, Sultan III. Osman'ın aksine bu sefer II. Friedrich'in bu isteğini hemen reddetmedi. Bu çerçevede Sadrazam Ragıp Paşa'yı gerekli görüşmeleri yapmakla görevlendirdi. Sadrazam Ragıp Paşa, 2 Nisan 1759 tarihinde Prusya adına tam yetki ile görevlendirilen Rexin'le buluştu. Bu görüşmede Ragıp Paşa'nın iki devlet arasında bir ittifak olacaksa bu ittifaka İngiltere'nin de üçüncü ortak olarak veya garantör olarak katılmasını şart koşması, Prusya'nın olası ittifak umutlarını yok etti. Zira bu dönemde Rusya ile yakın ticari ilişkiler içerisinde bulunan İngiltere'nin böyle bir ittifaka katılması oldukça zordu⁴⁶⁴.

Prusya ve Osmanlı Devleti arasında başlayan bu görüşme ve yakın ilişkiler neticede bir ittifak antlaşması ile son bulmasa da iki devlet 1761 yılında sekiz maddeden oluşan bir Ticaret ve Dostluk antlaşması imzaladılar⁴⁶⁵. Bu tarihten kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus (1768–1744) harbi Prusya ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin seyrini de yavaş yavaş değiştirdi. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmayı ısrarla isteyen II. Friedrich bu isteğinden vazgeçti. Bu defa Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'ya karşı Prusya'yla bir ittifak kurma yollarını aramaya başladı⁴⁶⁶. Zira Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki yıkıcı emellerinden vazgeçmemiş, aksine iştahını iyice kabartmıştı. Hatta Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinden silmek için kendisine ortak olarak Avusturya'yı seçip, bu çerçevede II. Josef'le gerekli görüşmeleri (Mohilev Buluşması) dahi başlamıştı.

Dış politikada yaşanan bu tehlikeli gelişmeler Osmanlı Devleti'ni ciddi manada tedirgin etmekte, bu durum Prusya'nın dostluk ve yardımını da vazgeçilmez kılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu çerçevede yaptığı girişimler ise II. Friedrich'in tarafsız ve gözlemci kalma tutumunun en iyi yol olduğu düşüncesinden dolayı, sonuçsuz kalmıştı.

II. Friedrich'in 17 Ağustos 1786 yılında ölmesinde sonra yerine II. Friedrich Wilhelm Prusya tahtına çıktı. Yeni kralla birlikte Prusya'nın dış politikasında da önemli değişiklikler görülmeye başlandı. Özellikle İstanbul'daki Prusya temsilciliğinin

⁴⁶⁴ Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar (XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri)*, İstanbul, 1985, s. 37–42.

⁴⁶⁵ Bu antlaşmanın maddeleri için bkz. Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, 1981s. 153–156.

⁴⁶⁶ K. Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, s. 97.

maslahatgüzarlıktan Orta Elçiliğe yükseltilmesi, bundan sonra Prusya'nın doğuda daha faal bir politika izleyeceğinin bir kanıtı oldu. Bu dönemde, Prusya'nın İstanbul elçisi Diez de eski Prusya elçisinin aksine Osmanlı Devleti'nin yanında yer alınarak Avusturya'nın kuvvetlenmesinin önüne geçilmesini savunmaktaydı. Prusya'nın bu çerçevede oluşan yeni dış siyasetinin ilk emareleri Osmanlı-Rus harbinin başlamasından bir müddet sonra kendini göstermeye başladı. Prusya elçisi Diez, Osmanlı erkânı ile 29 Kasım 1788 tarihinde bir görüşme yaptı. Bu görüşmede Avusturya hudutlarına askeri yığılmak yaptıklarını ve bu sayede Avusturya'nın bütün gücü ile Osmanlı cephelerinde faaliyet göstermesini engellendiklerini, İngiltere ve Hollanda ile yapılan ittifak antlaşmalarıyla da Rus donanmasının Akdeniz'e çıkmasına mani olunduklarını söyledi. Ayrıca Rusların Lehistan'la Osmanlı Devleti aleyhine yapmak istedikleri ittifaka 12 Ekim'de verilen bir nota ile engel olduklarını belirtti. Diez, bu açıklamalardan sonra Osmanlı Devleti'nden de kendilerinin ve İngiltere'nin haberi olmadan Rusya ile bir antlaşma yapılmamasını ve bunun verilecek bir senetle de garanti edilmesini istedi⁴⁶⁷.

Öyle anlaşıyordu ki, Prusya Osmanlı Devleti'yle bir ittifak antlaşması yapmak istiyor, fakat Rusya ile doğrudan silahlı bir çatışma içerisine girmek istemiyordu⁴⁶⁸. Prusya, bu şekilde Lehistan üzerindeki siyasi emellerini daha rahat bir şekilde uygulayabileceğini düşünüyordu. Ayrıca bu görüşmede Diez, savaş süresince Götz isminde bir Prusya temsilcisinin Osmanlı ordusu içerisinde harbin seyrini takip etmekle görevlendirilmesini de talep etti. I. Abdülhamit, Prusya'nın bu taleplerine hemen cevap vermekten kaçındı ve bu konuda gerek devlet erkânının gerekse İsveç gibi müttefik bir devletin görüşünü almak istedi. Yapılan görüşmeler sonrası oluşan genel kanı ise senedin ancak Prusya ile bir ittifak antlaşması imzalanması ile mümkün olacağı hususundaydı. Ayrıca Prusya'nın temsilcisinin ordu içerisinde bulunmasının asker arasında rahatsızlık doğuracağı göz önünde bulundurularak buna sıcak bakılmadı. Bu çerçevede 22 Mart 1789 yılında meşveret meclisinde alınan bu karar, 29 Mart'ta Diez'e bildirildi. Kral II. Friedrich Wilhelm bu gelişmeleri yakından takip etmekte, bu teklifin kabul edilmemesinin nedenini ise Diez'e bağlamaktaydı⁴⁶⁹.

Bu şekilde iki devlet arasında tıkanan ittifak görüşmeleri 7 Nisan 1789 tarihinde III. Selim'in tahta çıkmasıyla yeni bir şekil kazandı. Prusya ilk başlarda, yine Osmanlı

⁴⁶⁷ Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, İstanbul, 1981, s. 33–38.

⁴⁶⁸ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 294/17492 (H. 22 Cemaziyelevvel 1203).

⁴⁶⁹ K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 38–43.

Devleti'nin çekincelerini göz ardı ederek kendi istediği koşullarda bir ittifak zemini oluşturmaya çalıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin, Rusya ve Avusturya cephelerinde aldığı başarısız sonuçların akabinde Rusya ve Avusturya ile mütareke yapmak istemesi Prusya cephesinde endişe ile karşılandı. Bu çerçevede Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm, İstanbul'da bulunan elçisi Diez'e gerekli talimatı vererek Osmanlı Devleti'nin çekincelerinin dikkate alınmasını ve bir an önce bir ittifak zemininin oluşturulmasını istedi⁴⁷⁰. Bu talimat üzerine, Prusya elçisi ile Reisülküttap Raşid Efendi arasında bir dizi görüşme yapıldı. Bu görüşmeler sonunda iki devlet beş maddeden müteşekkil bir antlaşma metninde mutabık kaldılar. İlgili antlaşma Prusya elçisi Diez'in yoğun çabaları sonucu 1 Şubat 1790 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından da imzalandı⁴⁷¹.

Osmanlı Devleti ile Prusya arasında imzalanan antlaşma şu maddelerden oluşuyordu⁴⁷²:

- 1) Osmanlı Devleti'nin düşmanları olan Rusya ve Avusturya'nın Tuna Nehri'ni aşmaları halinde, Prusya 1790 yılının baharından önce savaşa katılacak. Prusya, Osmanlı Devleti sağlam ve şanlı bir barış antlaşması imzalayana, Karadeniz ve İstanbul'un güvenliğini tam anlamıyla sağlayana kadar muharebeyi terk etmeyecek. Prusya'nın bu yükümlülüğüne karşılık, Osmanlı Devleti Lehistan'a ait olup Avusturya'nın eline geçen Galiçya'nın da dâhil olduğu yerlerin iadesi için Avusturya'yı sıkıştırarak.
- 2) Osmanlı Devleti ile Prusya arasında 1761 yılında imzalanan ticaret antlaşması aynen yürürlükte kalacak. Prusya tüccar gemileri diğer dost devletlerinki gibi Akdeniz'de kendi bayrakları ile serbest dolaşabilecek.
- 3) Osmanlı Devleti, düşman eline geçen kale ve memleketler ile Kırım'ı eline geçirmedikçe Prusya bu devletlerle barışa yanaşmayacak. Buna karşılık, Prusya, İsveç ve Lehistan barışa dâhil olmadıkça Osmanlı Devleti de barış imzalamayacak. Barış antlaşması imzalandıktan sonra ise Avusturya veya Rusya; Lehistan, Prusya, İsveç ile Osmanlı Devleti'ne savaş açarsa Osmanlı

⁴⁷⁰ K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 48.

⁴⁷¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1417 (H. 29 Zilhicce 1204).

⁴⁷² BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 259–261; BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1417 (H. 29 Zilhicce 1204); *Muâhedât Mecmûası*, I, Ankara, 2008, s. 90–94; Gabriel Noradounghian, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1789–1856)*, II, Paris, 1900, s. 3–6; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, 1953, s. 163–166; Mustafa Kesbî, *İbretnüma-yı Devlet*, (haz. Ahmet Öğreten), Ankara, 2002, s. 138–142; K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 67–70; A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 647–650.

Devleti ile Prusya bu saldırı hangi devlete yapılırsa yapılsın kendine yapılmış sayacak ve savaşa katılacak.

- 4) Osmanlı Devleti'nin barış sonrası elinde kalacak topraklarının korunmasına Prusya kefil olacak. Yine bu maksatla İngiltere, İsveç, Hollanda ve Lehistan'ın da bu kefilliğe katılmasına çalışacak. Barış sonrası her iki devlete veya herhangi birine Rusya veya Avusturya saldırırsa iki devlet de birbirlerine yardım edecek.
- 5) Bu antlaşmanın tasdiknameleri beş ay, mümkünse daha erken mübadele olunacak.

Bu ittifak antlaşması ile birlikte, Osmanlı Devleti iki güçlü devlete karşı sürdürdüğü bu savaşta güçlü başka bir Avrupa devletinin desteğini kazanmış oldu. Prusya ise bu şekilde savaşa müdâhil olarak, Orta Avrupa coğrafyasında kendisine rakip olarak gördüğü Avusturya ve Rusya'nın daha fazla güçlenmelerinin önüne geçmiş olacaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ VE MUHAREBELER

3.1. OSMANLI ORDUSUNUN SEFERE ÇIKIŞI

Osmanlı Devleti'nde ordunun sefere çıkışı belli kural ve kaideler çerçevesinde olmaktaydı. Sefer hazırlıklarının tamamlanmasını müteakip, sefere en uygun mevsim olan bahar aylarında ordugâhtan askerler cepheye sevk edilirdi. Özellikle kapıkulu ordusunun ordugâhtan ilk hareketine büyük önem verilir ve onlar için “Alaya Çıkma” denilen geleneksel bir geçit töreni yapılırdı. Halkın yoğun ilgi gösterdiği bu tören bir nevi uğurlama havasında geçerdi. Buradaki amaç sefere çıkan askerleri cesaretlendirmek ve onlara moral vermekle birlikte, halkın da ülkeyi tehdit eden düşmanlara karşı yapılan bu seferi desteklediğini göstermekti⁴⁷³.

3.1.1. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın İstanbul'dan Hareketi

Osmanlı ordusu, Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa komutasında Davutpaşa sahrasından Edirne'ye hareket etmeden önce, devlet erkânının tamamı Padişah I. Abdülhamit huzurunda bir Şura toplantısı ile bir araya geldiler. Bu toplantıda ağırlıklı olarak, Avusturya'nın mevcut antlaşmayı bozarak Rusya'nın yanında savaşa katılmak istemesi üzerine ordunun ilk olarak hangi tarafa hareket edeceği konusu tartışıldı. Neticede, ordunun Edirne sahrasına vardıktan sonra, mevcut duruma göre hareket edilmesi uygun görülerek toplantı sonlandırıldı⁴⁷⁴.

Şura toplantısından hemen sonra 9 Mart 1788 Pazar günü Tophane'den gülleli toplar atılıp, iki gün sonra 11 Mart'ta bütün asker ocaklarında sefere gidiş törenleri başlatıldı. Sefere gidiş için yapılacak alaya katılmaları için devlet erkânına emir yazıları gönderildi. Yeniçeri Ağası, cephane ve tophane arabacısı gibi asker ocaklarının tuğları sadrazam kapısına getirtildi. Buradan büyük bir alay ile birlikte tuğlar, dualar eşliğinde Davutpaşa sahrasına gönderildi. Çadırların buraya naklinin ardından top arabaları sevk edildi. Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın sefere gidişini Sultan I. Abdülhamit de Alay Köşkü'nden seyretti. 17 Mart Pazartesi günü güneş doğar doğmaz bütün devlet erkânı yapılacak sancak töreni için Saray-ı Sultani'de toplandı. Önce sancak hırka-i saadet

⁴⁷³ Hakan Yıldız, *Hadi Osmanlı Sefere (Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik)*, İstanbul, 2006, s. 46–47.

⁴⁷⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 39–40.

odasından alınıp yedi defa Fetih Suresi okunduktan sonra beş imam ile birlikte saray hocalarından kütüphane hocası ve Haremeyn müfettişi dualar ettiler⁴⁷⁵. Sancağı alan Sultan I. Abdülhamit, Sedar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'ya tenbih ve tavsiyelerde bulunarak sancağı ona teslim etti⁴⁷⁶.

Sancak-ı Şerif'in tesliminden sonra ordu Davutpaşa sahrasında yedi gün kaldı ve gerekli hazırlıklar tamamlanınca da harekete geçildi. Geleneğe göre yeniçeriler iki gün öncesinden 23 Mart Pazar günü hareket ettiler. O gün yoğun yağmur altında kalan yeniçeri askerleri büyük güçlük çektikleri için, Koca Yusuf Paşa aynı gün arkalarından yetişerek bahşişler verip askerlerin morallerini düzeltmeye çalıştı ve sonra da Davutpaşa sahrasına geri döndü. Ertesi gün yani 24 Mart Salı günü, Sultan I. Abdülhamit orduyu sefere uğurlamak için Davutpaşa sahrasına geldi. Âdet olduğu üzere bu merasimde de devlet erkânı ve din görevlileri hazır bulundular. Ordu aynı gün İncirli adlı yere kadar uğurlandı. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa da Sultan I. Abdülhamit tarafından kendisine hediye edilen atıyla birlikte Edirne sahrasına hareket eden orduya katıldı⁴⁷⁷.

3.1.2. Edirne Sahrasındaki Ordunun Cephelere Sevki

Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu oldukça meşakkatli bir yolculuk sonrası Edirne'ye ulaştı ve hemen akabinde ordunun Rusya'ya mı yoksa Avusturya'ya mı yürüyeceği tartışma konusu oldu⁴⁷⁸. Zira bu mesele daha önce Sultan I. Abdülhamit huzurunda kurulan Şura Meclisi'nde de gündeme gelmiş, fakat bu hususun ordunun Edirne sahrasındayken belirlenmesine karar verilmişti. Bu bağlamda Edirne'de birkaç kez meşveret meclisi toplandı. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ilk toplantıda, iki devletin de güçlü olduğuna vurgu yaparak, ordunun İshakçı tarafından Rusya üzerine hareket ettiği takdirde, Avusturya'nın Semendere ve Niş bölgesinde bulunan Sırp'ları kışkırtarak Belgrat ve civar kaleleri kuşatabileceğini belirtti. Bundan dolayı, şayet Avusturya üzerine hareket edilirse, Rusya'nın Hotin, Bender, İsmail, İbrail ve İsakçı gibi kaleleri ele geçirebileceğini söyleyerek, bu doğrultuda mecliste hazır bulunanlardan fikirlerini beyan etmelerini istedi. Söz alan Yeniçeri Ağası Osman Ağa, İsmail ve Belgrat'ın ortasında yer alan Sofya üzerinden Fethülislam bölgesine

⁴⁷⁵ Feridun M. Emecen, *İstanbul'un En Uzun Dört Yılı (1785–1789) –Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 45.

⁴⁷⁶ *Rûznâme*, No: 4819–6, vr. 1.

⁴⁷⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 41.

⁴⁷⁸ Said b. Halil İbrahim, *Târih-i Sefer-i Rusya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı, No: 2143, s. 21.

gidilmesini önerdi. Silahtar Ağası Karahisari Ahmet Bey ise hangi tarafa gidilirse gidilsin diğer tarafın ihmal edilmeyerek yeteri kadar askerle takviye edilmesini önerdi⁴⁷⁹.

Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa Edirne sahrasında kumandanlarıyla yaptığı istişarelere devam ederken, Avusturya tarafı gönderdiği casusları aracılığıyla Belgrat ve Niş arasında yaşayan ve Osmanlı tebaası olan Sırları isyana teşvik etti ve bundan da başarılı oldu⁴⁸⁰. Bu isyan hareketini bastırmakla görevlendirilen Belgrat Muhafızı Abdullah Paşa oldukça sert tedbirlerle, onlarca Osmanlı tebaası isyancı Sırp'ı öldürdü⁴⁸¹. Osmanlı Devleti isyanı bastırmaya çalışırken Avusturya da isyanı Bosna ve civarına taşımaya çalışıyordu. Fakat Bosna Valisi Ebubekir Paşa'nın aldığı tedbirler ve Avusturya casuslarını yakalayıp katletmesi buna engel oldu⁴⁸².

Yaşanan tüm bu gelişmeler, ordunun Sofya tarafından Avusturya üzerine hareket etmesi kararının alınmasına neden oldu. Böylece Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa asıl ordu ile birlikte Sofya, Niş ve oradan da Fethülislam'a giderek Avusturya üzerine yürüyecek, Vezir Ali Paşa serdarlığındaki ikinci bir ordu ise İsmail taraflarının güvenliğini sağlayarak Ruslarla mücadele edecekti. Böyle bir kararın alınmasına karşın sefer öncesi yapılan hazırlıkların birçoğu İshakçı tarafında tertip olunmuştu. Hiç vakit kaybedilmeden gerekli mühimmat ve zahire tedarikinin yapılması için harekete geçildi. Edirne'den Sofya'ya gerekli top ve mühimmat gönderilerek, bunlardan 45 adet büyük şahi, sürat ve havan topu Rumeli Valisi ve Sofya Seraskeri Vezir Feyzi Süleyman Paşa maiyetine verilirken⁴⁸³, 21 adet top ve mühimmat ise Vidin'e gönderildi⁴⁸⁴. Bu sırada Edirne ve Sofya arasındaki menziller için ihtiyaç duyulan zahire tedariki de yapıldı⁴⁸⁵.

Osmanlı ordusu Edirne sahrasında on sekiz gün kaldıktan sonra, 20 Nisan Pazar günü Sofya bölgesine gitmek için harekete geçti. On dokuz gün sonra yani 9 Mayıs Cuma günü Sofya'ya ulaşıldı. Bu hareket esnasında Edirne ve Sofya arasında Filibe'de beş gün, Tatar Pazarı menzilinde de iki gün konaklandı⁴⁸⁶.

⁴⁷⁹ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 52-53.

⁴⁸⁰ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 23/1107 (H. 30 Cemaziyelevvel 1202).

⁴⁸¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 23/1156 (H. 23 Cemaziyelahir 1202).

⁴⁸² BOA, *Cevdet Dâhiliye*, DN: 23/1102 (H. 10 Recep 1202).

⁴⁸³ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 769/32511 (H. 27 Rebiülahir 1202).

⁴⁸⁴ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1138/50557 (H. 29 Cemaziyelahir 1202).

⁴⁸⁵ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 889/38239 (H. 27 Rebiülahir 1202).

⁴⁸⁶ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 55.

3.2. SAVAŞIN CEPHELERİ

3.2.1. Avusturya Cephesi Muharebeleri

Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa, emrindeki birliklerle beraber, Edirne'den Sofya bölgesine hareket halinde iken, Avusturya birliklerinin Boğdan üzerine yürüyerek Voyvoda Aleksandr'ı esir edip, Yaş kasabasını işgal ettikleri haberi geldi. Bu durum karşısında hemen harekete geçilerek, Bucak bölgesinde bulunan Şahbaz Giray Han ile Eflak voyvodasına emirler gönderilip, bu bölgeye yardım etmeleri istendi. Esaret altında bulunan Boğdan Voyvodası Aleksandr'ın uzun zamandan beri Avusturya ile olan yakın ilişkilerinden dolayı bu işgal sırasında istenilen yararlığı göstermemiş olduğu tespit edilerek, yerine İstanbul'dan yeni bir voyvoda atanması istendi. Fakat olayın aciliyetinden dolayı yeni voyvoda gelene kadar o bölgenin idari işleri Eflak Voyvodası Mavriyani'ye verildi. Bu süreçte Avusturya birlikleri Bosna'da Üçhudut denilen mevkiye kadar geldiler. Buradan Una Irmağı üzerine iki köprü kurup, Dubiçe Kalesi tarafına geçerek burayı muhasara altına aldılar. Bosna Valisi Bekir Paşa, kethüdası Hasan Ağa'yı on bin kadar asker ile önce Üçhudut mevkiine göndermişse de, kuşatma haberi gelince Kethüda Hasan Ağa ile birlikte Mirimiran Hacı Mehmet Paşa'yı da komutasındaki birliklerle Dubiçe Kalesi'ne yardıma gönderdi. 23 Nisan Çarşamba günü kalenin yardımına gelen Osmanlı birlikleri ile Avusturya askerleri arasında aynı gün mücadele başladı. Bu mücadele yaklaşık sekiz saat sürdü. Savaş sonunda Avusturya birlikleri bozguna uğratılarak birçoğu öldürüldü ve bir kısmı da kaçarak canını zor kurtardı. Yaş kasabasında bulunan Avusturya birlikleri ise gerek Boğdan voyvodalığına yeni atanan Manulaki Bey'in gayretleri gerekse Şahbaz Giray'ın gelebilecek yardımları önleme ihtimali üzerine geri çekilmek zorunda kaldılar⁴⁸⁷.

Böylece Osmanlı Devleti ile Avusturya birlikleri arasında ilk sıcak temas meydana gelmiş oldu ve Osmanlı birliklerinin zaferi ile sonuçlandı. Küçük bir Avusturya birliğine karşı da olsa kazanılan bu başarı sefer halindeki Osmanlı ordusu için büyük bir moral kaynağı oldu.

Avusturya'ya karşı elde edilen bu başarıdan sonra Osmanlı ordusu, 49 gün boyunca konakladığı Sofya'dan 26 Haziran 1788 tarihinde ayrılarak Niş'e geldi⁴⁸⁸. Burada 3 gün kalındıktan sonra Fethülislam bölgesine hareket edildi. Fakat bu bölgede daha önceden Tuna Nehri üzerine yapılması planlanan köprünün bitirilememesi ve

⁴⁸⁷ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 55–57.

⁴⁸⁸ *Rûznâme*, No: 4819–6, vr. 5.

Fethülislam yollarının da dağlık olmasından dolayı ordunun yönü Vidin'e çevrildi⁴⁸⁹. Ordunun 12 Temmuz'da Vidin'e ulaşması üzerine Tuna sahilinde bulunan kazalardan gerekli zahirenin tedarikinin yapılması için bölge kadılarına talimatlar verildi⁴⁹⁰. Ayrıca Vidin Kalesi'ne gerekli top ve mühimmat takviyesi de yapıldı⁴⁹¹.

İmparator II. Josef idaresindeki Avusturya ordusunun Belgrat taraflarında bulunduğu haberi alınınca, ordunun nasıl hareket edeceğine dair Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa başkanlığında ordu ricali ile ocak ağalarının katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantı sonunda, sadrazamın Vidin'de kalmasına ve Vidin Muhafızı Şerif Hasan Paşa'nın da serasker tayin edilerek, düşman üzerine gönderilmesine karar verildi⁴⁹².

3.2.1.1. Muhadiye ve İnlik Muharebeleri

Serasker Şerif Hasan Paşa, emrindeki askerlerle 30 Temmuz 1788 tarihinde Tuna Nehri'ni geçerek Kalafat mevkiine geldi⁴⁹³. Öncelikli amacı kendisi ile beraber görevlendirilen Fethülislam Muhafızı Memiş Paşa'yla Avusturya birliklerinin kontrolü altındaki İrşova ve Lazarta (Lazarerthane)'yı fethetmekti⁴⁹⁴. Bu çerçevede 6 Ağustos tarihinde Memiş Paşa, İrşova yakınlarındaki Avusturya birliklerini kalelerden getirttiği ağır toplarla bombalamaya başladı. Yoğun ateş altında kalan Avusturya birlikleri Lazarta mevkiine çekilmek zorunda kaldılar. Serasker Şerif Hasan Paşa da bu saldırı sonrası harekete geçerek Lazarta üzerine yürüdü ve buradaki Avusturya birliklerini bozguna uğratarak Lazarta'yı ele geçirdi. Bu zafer sonrası Avusturya birlikleri önemli zayıat verdikleri gibi, Muhadiye mevkiine çekilmek zorunda da kaldılar. Bu zafer Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'yı çok memnun etti. Hatta bu memnuniyetini savaşa katılan gazilere çeşitli hediyeler göndererek gösterdi⁴⁹⁵.

Serasker Şerif Hasan Paşa Lazarta'nın fethine girişmeden önce Avusturya İmparatoru II. Josef Belgrat'ı kuşatma hazırlıkları yapmaktaydı. Lazarta'nın, Osmanlı birlikleri tarafından işgali imparatorun hemen Sebeş taraflarına çekilmesine sebep oldu. Sedar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ise ordu merkezini Vidin'den Fethülislam'a taşıdı ve Serasker Şerif Hasan Paşa'ya takviye kuvvetler vererek onun Muhadiye'yi zapt

⁴⁸⁹ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 893/38416 (H.15 Şevval 1202).

⁴⁹⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1120/49616 (H. 29 Zilkade 1202).

⁴⁹¹ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 270/11191 (H. 21 Recep 1202).

⁴⁹² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, Ankara, 1995, s. 529-530.

⁴⁹³ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1384/54776 (H. 26 Şevval 1202).

⁴⁹⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1384/54791 (H. 29 Zilkade 1202).

⁴⁹⁵ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 429/17803 (H. 06 Zilhicce 1202).

etmesini istedi. Kendisi ise Fethülislam Muhafızı Memiş Paşa ile Belgrat taraflarında önemli bir konuma sahip olan İnlik Kalesi'nin zabtı için harekete geçti⁴⁹⁶.

Muhadiye kalesi oldukça sarp ve iyi tahkim edilmiş bir konuma sahip olmasının yanı sıra, bu dönemde Avusturya birlikleri tarafından iyice korunaklı hale getirilmişti. Serasker Şerif Hasan Paşa buraya sağ, sol ve orta kol olmak üzere üç taraftan saldırmayı planlamaktaydı. Öncelikli amacı sağ tarafta bulunan Akpalanga diye meşhur büyük tabyayı ele geçirmektir. Bu kısma birliklerin önemli bir bölümü sevk edilerek, 23 Ağustos günü kuşatmaya başlandı. Üç gün kadar süren kuşatma sonrası Akpalanga ele geçirildi ve üç koldan saldırıya uğrayan Avusturya birlikleri önemli kayıplar vererek, Muhadiye'yi terk etmek zorunda kaldılar⁴⁹⁷.

Bu sırada Sedar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ise İnlik Kalesi'nin fethiyle meşgul oluyordu. Özellikle bu kuşatmada Memiş Paşa büyük gayret gösterdi. Nehirden ve karadan kurduğu baskı sonucu Muhadiye'den sonra İnlik Kalesi'nin de Osmanlı birliklerinin eline geçmesini sağladı. Ayrıca Memiş Paşa bu kuşatma esnasında Avusturya adına bu bölgede propaganda yapan Sırp Koçu'yu da yetmiş adamıyla birlikte yakalamayı başardı⁴⁹⁸.

3.2.1.2. Şebeş Muharebesi

Avusturya'ya karşı üst üste başarılar kazanan Osmanlı ordusunun bir kısmı Vidin'de bir bölümü Fethülislam'da bir bölümü de İnlik Kalesi'nin fethi için gittiği Teke bölgesinde bulunmaktaydı. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa bu durumun olası bir Avusturya saldırısında zaafiyet doğuracağından endişe ederek Fethülislam ve Teke'de bulunan birliklerle beraber Lazarta taraflarına geçerek Lazarta ile İrşova arasındaki bölgede ordugâhını kurdu. Daha sonra buradan yeni fethedilen Muhadiye'ye geçerek, Serasker Şerif Hasan Paşa'nın çadırında meşveret erbabını topladı. Bu toplantıda bundan sonra ordunun nasıl bir strateji izleyeceği tartışıldı. Toplantı sonunda Avusturya ordusu hakkında bilgi toplamak için bir keşif birliğinin gönderilmesi ve elde edilen bilgiler ışığında hareket edilmesi kararlaştırıldı. Bu görev için Çerkez Hasan Paşa komutasında bir süvari birliği hazırlanarak Muhadiye'den İmparator II. Josef'in idaresindeki Avusturya birliklerinin bulunduğu Şebeş Boğazı civarına hareket ettirildi. Ancak bir süre sonra Şebeş Boğazı yakınlarındaki Dağlıca mevkiinde Çerkez Hasan

⁴⁹⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 530-531.

⁴⁹⁷ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 69.

⁴⁹⁸ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1384/54792 (H. 10 Zilhicce 1202).

Paşa komutasındaki birliklerle Avusturya birlikleri arasında bir çatışma çıktı. Paşa, bu durumu Serasker Şerif Hasan Paşa'ya bildirerek, hemen gerekli asker ve cephane yardımının yapılmasını istedi. Serasker Şerif Hasan Paşa, haberi alır almaz bu bölgeye hareket ettiği gibi, merkez ordugâha da bu durumu ilettil. Gelen bu çatışma haberi üzerine Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa da bir miktar askerle Şebeş taraflarına hareket etti⁴⁹⁹.

Şebeş Boğazı civarında, Avusturya askerlerinin sayısı yüz bin civarında idi ve yüzden fazla da topları bulunmaktaydı. Bizzat İmparator II. Josef'in idaresinde bulunan Avusturya askerlerinin sayısı buraya gönderilen Osmanlı birliklerine oranla oldukça fazlaydı. Hatta bu durumdan endişe eden Çerkez Hasan Paşa bir ara taarruz etmekten dahi çekindi. Fakat Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın oldukça sert tepkisi üzerine taarruz için gerekli hazırlıklara başladı. Koca Yusuf Paşa'nın amacı Avusturya birliklerini olabildiğince farklı yönden kuşatma altına alarak bozguna uğratmaktır. Bu çerçevede Avusturya birliklerinin arka tarafına giden bir yol bularak buraya Darendeli Vezir İbrahim Paşa komutasında bir süvari birliği konuşlandırmak üzere harekete geçirdi. Osmanlı birliklerinde yaşanan hareketlilikten çekinen Avusturya askerinin bir kısmı 21 Eylül 1788 akşamı meterislerini terk ederek Şebeş taraflarına doğru çekildiği haberi alındı. Bunun üzerine Çerkez Hasan Paşa emrindeki birliklerle hemen düşman askerlerini takibe başladı. Bu takip sonunda Şebeş kasabasına iki saatlik mesafede düşman askerlerine yetişilerek birçoğu kılıçtan geçirildi. Bu saldırıdan kaçabilen Avusturya askerlerinin bir kısmı Şebeş kasabasına sığındı. Serasker Şerif Hasan Paşa'nın gelmesi ile takviye edilen Osmanlı ordusu burayı kuşatma altına aldı. Bu kuşatma sonunda düşman askerlerinin birçoğu öldürüldüğü gibi bir kısmı da esir edilerek önemli bir başarı sağlandı. Bu zaferle birlikte birçok esirin yanı sıra, top ve tüfek gibi mühimmat da ele geçirildi. İmparator II. Josef ve yeğeni Arşidük Fransuva ise esir olmaktan son anda kurtuldu⁵⁰⁰.

Bu zaferden sonra toplanan meşveret meclisi kış ayının yaklaşmakta olduğunu göz önünde bulundurarak, Osmanlı birliklerinin daha fazla ileri gitmemesi kararını aldı. Bu çerçevede Muhadiye ve Lazarta'ya muhafız kuvvetler konularak, kış karargâhı olarak belirlenen Şumnu bölgesine gidilmek üzere harekete geçildi. Fakat Osmanlı ordusunun geri çekilmesi, perişan bir halde olan Avusturya birliklerinin tekrar

⁴⁹⁹ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 75–77.

⁵⁰⁰ Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, İstanbul, 1325, s. 231–232; İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul, 1955, s. 66–67.

toparlanması için önemli bir fırsat doğurdu. Nitekim, Osmanlı ordusunun hareketinden kısa bir süre sonra toparlanan Avusturya birlikleri Muhadiye, Lazarta ve Pançova'yı geri aldıkları gibi, Bosna üzerine yürüyerek Novi ve Dubiçe'yi de zapt ettiler. Muhadiye muhafızlığına atanarak bu bölgeye gönderilen Memiş Paşa emrindeki az sayıdaki askerle Avusturya birliklerine karşı koymaya çalıştı. Fakat Memiş Paşa son adamı kalana kadar mücadele etti ise de Avusturya birliklerine esir olmaktan kurtulamadı. Bu sırada Rusya cephesinde Osmanlı birliklerinin tutunamamasından dolayı Özi ve Bender taraflarına acilen yardım edilmesi gerektiğinden bu bölgeye yeteri kadar kuvvet gönderilemedi⁵⁰¹. Hatta daha önce ordunun kışlak alanı olarak belirlenen Şumnu bölgesi yerine ordunun Rusya cephesine daha yakın olan Rusçuk'ta kışlaması kararlaştırıldı⁵⁰².

3.2.1.3. Belgrat'ın Avusturya Tarafından İşgali

Savaşın ilk yıllarından itibaren Avusturya'nın asıl amacı önemli bir konuma sahip olan Belgrat'ı ele geçirmektir. Bu çerçevede Avusturya İmparatoru II. Josef ilk olarak birliklerini bu bölgeye sevk etmişti. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin hem Muhadiye ve İnlik hem de Şebeş savaşlarında gösterdikleri başarılar buna engel olmuştu. Fakat Rusya cephesinde görevli Osmanlı birliklerinin art arda aldıkları başarısız sonuçlar üzerine, Serdar-ı Ekrem'in emrindeki birliklerle Rusçuk taraflarına intikal etmek zorunda kalması Avusturya'ya önemli bir fırsat doğurdu. Osmanlı ordusunun bu bölgeden intikalinden sonra daha rahat hareket etme imkânı bulan Avusturya kuvvetleri savaşın ilk yıllarında kaybettikleri Sebeş, Muhadiye, Lazarta ve Pançova gibi önemli mevkiileri geri almayı başladılar ve Belgrat üzerine yöneldiler.

1789 yılı Eylül ayı başında sayısı 80 bine ulaşan Avusturya birlikleri Belgrat Kalesi önlerine geldiler⁵⁰³. Osmanlı birliklerinin bir kısmının Rusya cephesinde savaş halinde olması Avusturya'nın işini kolaylaştırdığı gibi, Belgrat Kalesi'nin muhafazası için yeteri kadar asker ve zahire de bulunmamaktaydı. Belgrat muhafızı Osman Paşa merkezden gerekli asker ve zahire yardımının yapılmasını istedi. Belgrat muhafzasına

⁵⁰¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 535.

⁵⁰² Cephedeki ordunun kışlağa çekilmesini müteakip, hemen bu orduya takviye birliklerin gönderilmesi için harekete geçildi. Bu çerçevede Bigadiç, Akhisar, Göynük, Karahisar, Domaniç ve Bilecik sancaklarından toplam 10300 nefer asker tedarik edilerek gönderildi. Daha sonra bu askerlere ek olarak acilen yine Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden 7000 süvari, 13500 piyade ve 4500 serdengeçti askeri tedarik edilerek hızlı bir şekilde cepheye gönderildi. *BOA, MD*, No: 188, s. 7, 8, 9.

⁵⁰³ *BOA, Cevdet Askeriye*, DN: 234/9902 (H. 29 Muharrem 1204).

yardım için Rumeli Seraskeri Abdi Paşa görevlendirilerek derhal Rumeli ve civarında asker tedariki yaparak bu bölgeye hareket etmesi istendi⁵⁰⁴.

Belgrat Kalesi'nin mevcut imkânlarıyla bu kuşatmaya dayanması oldukça zordu. Nitekim Abdi Paşa'dan gerekli yardımın gelmemesi üzerine, yaklaşık yirmi gün kadar sonra, Avusturya birlikleri Belgrat Kalesi'ne girmeyi başardılar⁵⁰⁵.

Belgrat gibi büyük ve önemli bir kalenin Avusturya'nın eline geçmesi, Osmanlı Devleti'nde büyük bir üzüntü ve endişe yarattı. Zira elde ettikleri bu zafer sonrası Avusturya birlikleri yine asker ve zahire yokluğundan Fethülislam palangasını ele geçirdikleri gibi, Ada-ı Kebir Kalesi'ni de kuşatma altına almışlardı⁵⁰⁶.

3.2.1.4. Yerköy Zaferi

Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya cephelerinde art arda aldığı ağır yenilgiler sonrası Fransa'nın aracılığıyla iki devlet Osmanlı Devleti'yle antlaşmaya razı olmuştu. Amaçları Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zor durumdan istifade ederek, antlaşma zemininde yeni kazanımlar elde etmektir. Osmanlı yönetimi bu koşullar altında başlatılacak barış görüşmelerinde ciddi zararla ayrılacağını bildiği için bu girişime sıcak bakmayarak Fransa'nın bu girişimini reddetti. Tam bu dönemde daha önceden başlatılan Osmanlı-Prusya ittifak görüşmelerinin nihayet Şubat 1790 yılında olumlu sonuçlanması, Osmanlı Devleti'nin elinin bir nebze de olsa güçlenmesini sağladı. Zira Prusya bu antlaşmanın birinci maddesinde, Osmanlı Devleti'ne düşman olan devletlerin Tuna Nehri'ni aşmaları halinde, Osmanlı lehinde savaşa katılacağını taahhüt etmekteydi⁵⁰⁷.

Osmanlı Devleti'nin Prusya ile ittifak yaptığı esnada Avusturya İmparatoru II. Josef öldü⁵⁰⁸. Yerine II. Leopold imparator olarak Avusturya tahtına çıktı. Yeni İmparator Avusturya dış politikasında değişikliğe giderek, Osmanlı Devleti ile devam etmekte olan savaşa son vermek için harekete geçti. Fakat barış girişimine Prusya'nın müdahil olmasından İmparator II. Leopold rahatsızlık duydu. Zira Osmanlı Devleti ile Prusya arasında yapılan ittifak gereğince Osmanlı Devleti yalnız başına bir antlaşma yapamayacaktı. Bu durum üzerine II. Leopold, Osmanlı Devleti'ni Prusya'dan ayırıp yalnız başına bir antlaşma zeminine sokmak için Bükreş'te bulunan Avusturya

⁵⁰⁴ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 725/30414 (H. 18 Muharrem 1204).

⁵⁰⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 23/1112 (H. 21 Muharrem 1204).

⁵⁰⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 147/6216 (H. 29 Safer 1204).

⁵⁰⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1417 (H. 29 Zilhicce 1204).

⁵⁰⁸ Derek Beales, *Enlightenment and Reform in Eighteenth-century Europe*, London, 2005, s. 53.

komutanı Prens Koburg'a emir vererek, Yerköy'deki Osmanlı birliklerine saldırıp, kaleyi kuşatmasını emretti⁵⁰⁹.

Avusturya komutanı Prens Koburg aldığı emir üzerine, Bükreş'ten hareket ederek Yerköy Kalesi önüne geldi. 30 Mayıs 1790 tarihinde kale muhafızı Mirimiran Çavuşzade Abdullah Paşa ile Cengiz Mehmet Giray'a haber göndererek kalenin teslim edilmesini istedi. Kale muhafızı Mirimiran Çavuşzade Abdullah Paşa'nın bu talebi reddetmesi üzerine Avusturya kuşatması başladı. Yerköy Kalesi'ne Rusçuk ve Zıştovi'de bulunan Osmanlı birliğinden top ve asker yardımı gönderildi⁵¹⁰.

Koburg'un komutasında başlatılan Yerköy kuşatması yaklaşık yedi gün boyunca karşılıklı top ve humbara atış ile geçti. Avusturya askerlerinin taarruza geçmek için gerekli hazırlıkları yaptıkları esnada, 8 Haziran tarihinde kale dışına çıkan bir grup Osmanlı askeri ile Avusturya askerleri arasında küçük bir çatışma meydana geldi. Bu çatışma, kale içinden yardım için çıkan Osmanlı birliklerinin de katılmasıyla iyice büyüdü. Bu mücadele sonunda Osmanlı kuvvetleri üstün gelerek yaklaşık 2 bin kadar düşman askerini kılıçtan geçirdiler. Ayrıca 5-6 yüz kadar Osmanlı askeri bir yolunu bularak, Tuna sahilinden Avusturya meterislerinin arkasına sarkıp ani bir baskın gerçekleştirdi. Beklenmeyen bu durum karşısında bozguna uğrayan Avusturya askerleri ağırlıklarını bırakarak Tabe Dağları'na doğru kaçmak zorunda kaldılar. Bu mücadele yaklaşık 4-5 saat sürdü. 5 bin kadar Avusturya askeri öldürüldüğü gibi, 40 top ve birçok mühimmat Osmanlı birliklerinin eline geçti⁵¹¹.

Avusturya birliklerine karşı elde edilen bu başarı ülke genelinde büyük bir sevinç yarattı. Daha önemlisi bu savaşa bir son verme fikrinde olan yeni Avusturya İmparatoru II. Leopold'a karşı Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir barış antlaşmasında elini kuvvetlendirdi.

3.2.2. Rusya Cephesi Muharebeleri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesindeki en önemli neden işgal altındaki Kırım Hanlığı topraklarını kurtarmaktı. Yapılan tüm hazırlıkların hep bu çerçevede olmasına karşın Avusturya'nın Rusya'nın müttefiki olarak savaşa katılması Osmanlı Devleti'nin bütün planlarının bozulmasına neden oldu. Zira Osmanlı Devleti

⁵⁰⁹ İ. Hakki Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 568.

⁵¹⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1122/49719 (H. 23 Ramazan 1204).

⁵¹¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 54-55.

tüm kuvvetleriyle Kırım'a bir çıkarma yaparak, isyan eden Tatarlarla birlikte Rusları Kırım'dan atmayı planlamaktaydı.

Avusturya'nın savaşa girmesi Sultan I. Abdülhamit'i orduyu iki kısma ayırmak zorunda bıraktırmıştı. Sultan birinci orduyu Serdar-ı Sadrazam Koca Yusuf Paşa komutasında Avusturya cephesinde görevlendirirken, ikinci orduyu da Şahin Ali Paşa komutasında Rusya cephesine göndermişti. Ayrıca Rusya cephesinde görevlendirilen Osmanlı ordusuna emrindeki birliklerle destek vermesi için Kuban Hanı Şahbaz Giray Han'a da talimat verilmişti. Ruslarla denizlerde yapılacak mücadelelerde Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa serasker olarak görevlendirilmişti.

Bu sırada Rusya ise savaş ilanından hemen sonra General Potemkin'in kontrolünde hazırlıklara başladı. Baltık ve Karadeniz'de iki güçlü donanma hazırlandı. Mareşal Rumantsov (Romanzof) komutasında bir birlik Lehistan taraflarına gönderilerek Avusturya birlikleriyle ortak hareket etmesi emredildi. Kırım ve Kılburun mevkiilerinin savunulması görevi de General Suvarov'a verildi.

3.2.2.1. Kılburnu ve Liman Muharebesi

Karadeniz'in kuzeyinde Bug (Aksu) ve Dinyeper nehrinin birleşme noktasında bulunan Özi ve buranın tam karşı tarafında yer alan Kılburnu Kalesi bu savaşın en önemli kilit noktalarıydı. Bu dönemde Özi Kalesi Osmanlı Devleti'nin kontrolünde iken⁵¹² Kılburnu Kalesi ise Rusya'nın kontrolü altındaydı. Osmanlı Devleti için Kırım'ın geri alınması harbin ana nedeniydi. Bunun için öncelikle Özi Kalesi ve çevresinde tam bir kontrol sağlanıp daha sonra bu bölgede bulunan Kılburnu ve Kerson gibi mevkiilerin ele geçirilmesi gerekmekteydi. Aynı şekilde Rusya'nın Karadeniz'deki varlığı açısından Özi, Kılburnu ve Kerson gibi mevkiilerin kontrol altında tutulması büyük önem arz etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş ilan etmesiyle birlikte, Ağustos 1787 tarihinde Osmanlı donanmasına ait bazı savaş gemilerinin Özi açıklarında bulunan birkaç adet Rus savaş gemisine ateş açmasıyla savaş fiilen başladı⁵¹³. Bu saldırının akabinde Osmanlı birlikleri Kılburnu Kalesi'ni ele geçirmeye yönelik bir çıkarma

⁵¹² Özi, XVIII. yüzyılın başlarında sekiz sancağın bağlı olduğu bir eyalet statüsündeydi. Bkz. O. Kılıç, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı, Elazığ, 1997, s. 49.

⁵¹³ Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, London, 2007, s. 161.

harekâtı gerçekleştirdilerse de, bu taarruz Rus Kumandanı Suvarov komutasındaki birlikler tarafından geri püskürtüldü⁵¹⁴.

Osmanlı ve Rus deniz kuvvetleri arasında yaşanan bu mücadele sonrası, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 3 Mayıs 1788 tarihinde İstanbul'dan hareket ederek, 31 Mayıs 1788 tarihinde Özi Kalesi önlerine geldi. Kaptan Paşa'nın asli görevi Özi Kalesi'ni korumak ve Özi karşısında Rusların kontrolünde bulunan Kılburnu Kalesi'ni fethetmekti⁵¹⁵.

Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Özi'ye gelir gelmez bir keşif donanmasını Kılburnu mevkiine gönderdi. Bu gemiler Kılburnu civarında Alman asıllı Yarbay Saken komutasındaki bir Rus gemisi ile karşılaştı. Meydana gelen çatışma sonunda Rus gemisi ağır yara alarak battı. Bu esnada Paul Jones ve Prens Nassau(Nasav) komutasında bulunan Rus donanması Bug Nehri ağzında bulunmaktaydı⁵¹⁶. Bu mücadele sonrası 7 Haziran 1788 tarihinde, Paul Jones ve Prens Nassau komutasındaki Rus donanması Özi açıklarında bulunan Osmanlı donanmasına saldırıya geçti. İlk çarpışmada üç Osmanlı gemisinin batması ve daha sonra bu sayının artması üzerine Osmanlı donanması geri çekilmek zorunda kaldı. Ters esen rüzgâr da Rus donanmasının geri çekilmesine neden oldu. 16 Haziran tarihinde bu defa Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa Rus donanmasına karşı taarruza geçmek istedi. Fakat sığ sulara giren Osmanlı gemilerinin birçoğu karaya oturdu. Rus donanması, karaya oturan Osmanlı donanmasının çevresini sardı. Fakat muharebe gün boyu karşılıklı top ateşi şeklinde geçti ve iki taraf birbirine üstünlük sağlayamadı. Bir sonraki gün başlayan muharebede ise, Kılburnu'daki Rus bataryalarının yoğun ateşi altında kalan Osmanlı donanması sığ sulardaki hareket kabiliyetinden yoksun bir şekilde önemli kayıplar verdi⁵¹⁷.

Bundan sonra iki taraf deniz kuvvetleri bir kaç kez daha karşı karşıya geldiler. Bu muharebelerde, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa donanmasının önemli bir kısmını kaybetti. Bu koşullarda artık destek almadan Rus kontrolü altındaki Kılburnu mevkiinin ele geçirilmesinin imkânsız olduğunu anlayan Kaptan Paşa, donanmasını Özi açıklarına çekmek zorunda kaldı.

⁵¹⁴ M. Cavid Baysun, "Abdülhamid I", *İA*, I, s. 75.

⁵¹⁵ Ali Rıza İşipek, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İstanbul, 2009, s. 400–401.

⁵¹⁶ Mozgafsky, *Rus Karadeniz Filosu Tarihi*, (çev. Fevzi Kurtoglu), İstanbul, 1935, s. 15.

⁵¹⁷ A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, (*Kırım-Balkanlar 93 Harbi ve Sarıkamış*), (çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2009, s. 220–222.

3.2.2.2. Yaş Kasabası ve Hotin Kalesi'nin İşgali

Rus orduları başkumandanı General Potemkin, Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ile kurulan ittifaka binaen Boğdan'ın işgali için harekete geçen Avusturya birliklerine yardım için General Soltukif'u derhal Yaş kasabası taraflarına sevk etti. O tarafa sevk edilen Rus kuvvetleri ile Avusturya kuvvetlerinin birleşmesi Osmanlı birliklerini çok zor durumda bıraktı. Bu bölgenin muhafazası ile görevli olan Şahbaz Giray Han, Boğdan Başbuğu Mikdad Paşa ile beraber yaklaşık iki ay kadar düşman birliklerine karşı mücadele etti. Fakat ne İsmail seraskerinden ne de merkezden istenen yardımların gelmemesi sebebiyle Şahbaz Giray ve Boğdan Başbuğu Mikdad Paşa daha fazla dayanamadı ve Yaş kasabasını terk ederek Bender taraflarına çekilmek zorunda kaldılar⁵¹⁸.

Yaş kasabasının Rus ve Avusturya birlikleri tarafından işgali sonrası birleşik düşman kuvvetleri Hotin Kalesi'nin muhasarası için hazırlıklara başladılar⁵¹⁹. Zira Yaş'ın işgali Hotin yolunun kapanıp, savunma hattının kırılmasına neden olmuştu. Böylece diğer tarafta kalan Hotin'e yardım yapılamayınca, 30 binin üzerinde Rus ve Avusturya müttefik kuvvetleri her yönden kaleyi muhasara altına aldılar⁵²⁰. Hotin halkı İsmail taraflarında bulunan ordudan yardım istedilerse de dağınık halde bulunan Osmanlı birliklerinden yardım gelmedi. Bu kuşatmaya daha fazla direnemeyen Hotin ahalisi kaleyi Kasım 1788 tarihinde Ruslara teslim etmek zorunda kaldı. İşgal sonrası kale halkının birçoğu Bender ve İsmail taraflarına göç ettirildi⁵²¹.

3.2.2.3. Özi Kalesi'nin Ruslar Tarafından Kuşatılması

Rusya Çariçesi II. Katerina, Rus orduları başkomutanı General Potemkin'i Özi Kalesi'nin fethi ile görevlendirdi⁵²². Bu yüzden Potemkin savaşın başlaması ile birlikte tüm dikkatini Osmanlı Devleti'nin Kırım sınırında bulunan Özi Kalesi'ne çevirmişti. Zira stratejik açıdan önemli bir konuma sahip Özi Kalesi'nin ele geçirilmesi demek, Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı topraklarını kurtarma umutlarının da sona ermesi demekti⁵²³. Bu düşünceyle General Potemkin, Gazi Hasan Paşa'yla Özi Kalesi önünde denizde yaptığı mücadele sonrası, 1788 yılının baharında burayı karadan ve denizden

⁵¹⁸ Halim Giray, *Gülbün-i-Hânân*, İstanbul, 1332, s. 125–126.

⁵¹⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 18/835 (H. 10 Cemaziyelahir 1202).

⁵²⁰ *Rûznâme*, No:4819–6, vr. 5.

⁵²¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 185/8645 (H. 29 Recep 1203).

⁵²² Said b. Halil İbrahim, *Târih-i Seferi Rusya*, s. 24.

⁵²³ V. H. Aksan, *Ottoman Wars 1700–1870*, s. 173.

kuşatmak için harekete geçti. Bu çerçevede General Potemkin, emrindeki yaklaşık 50 bin kişilik kara ordusunu 1788 Mayıs ayında Olviopol civarında topladı. 25 Mayıs tarihinde Bug (Aksu) Nehri'ni geçen Rus ordusu otuz üç günde iki yüz kilometre yol alarak Özi Kalesi'ne doğru ilerledi. Bu hareket esnasında General Suvarov Özi Kalesi'nin Rus liman filosunun yoğun ateşi altında yapılacak ani bir taarruzla işgal edilmesi fikrini General Potemkin'e teklif etti. Fakat General Potemkin Özi kuşatmasında klasik kuşatma taktiğini uygulamaktan yanaydı. Yani Osmanlı siperleri karşısına bazı bataryalar kurulacak, bunlar kuşatma ordusuna zemin hazırlayarak ve bu şekilde şehrin çevresi ele geçirilecekti. Daha sonra bataryalar ileri sürülüp, top atışı ile birlikte kale teslimi zorlanacaktı⁵²⁴.

Osmanlı yönetimi, bu savaşta Özi Kalesi'nin stratejik konumun farkındaydı. Bu yüzden deniz tarafı seraskerliğine getirilen Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'yı bizzat bu bölgeye göndermişti. Ayrıca kaledeki mevcut askere ek olarak civar kazalardan da toplam 3017 asker tedarik edilerek yollanmıştı. Ancak bunlardan yalnız 1908'i kaleye ulaşmıştı⁵²⁵. Bu şekilde her ne kadar deniz tarafında ve kale içinde gerekli önlemler alınmış olsa da Osmanlı kara ordusunun büyük kısmı Avusturya cephesine gönderildiği için, aslında Özi Kalesi savunmasız durumdaydı⁵²⁶.

3.2.2.3.1. Özi Kalesi'nin İşgali

Osmanlı-Rus savaşının başlaması ile birlikte, bir nevi savaşın kaderinin şekilleneceği Özi kuşatması da 1788 yılının yaz ayında başladı. Bu kuşatmaya karadan ve denizden toplam 80 bin Rus askeri katılmaktaydı⁵²⁷. Kuşatmanın başlaması ile birlikte yardım için deniz tarafından harekete geçen Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa komutasındaki donanma sahilin sığ olması nedeniyle daha fazla ilerleyemeyerek hareket kabiliyetini yitirdi. Osmanlı hafif yani ince donanmasının mühim bir kısmı da Ruslarla yapılan ilk çatışmada yitirildiği için Gazi Hasan Paşa oldukça zor duruma düşmüştü. Bu gelişme üzerine, Gazi Hasan Paşa, donanmasını sığ sulardan uzaklaştırmak için Özi yakınındaki Pirezen Adası önüne çekti⁵²⁸ ve İstanbul'dan mümkün olan en kısa sürede ince donanma ve asker gönderilmesini istedi. Fakat

⁵²⁴ A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 224.

⁵²⁵ BOA, *Mühimme-i Asâkir*, No: 2, s. 239.

⁵²⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1385/54749 (H. 03 Rebiülahir 1202).

⁵²⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 13/453 (H. 29 Zilhicce 1203).

⁵²⁸ Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, MÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999, s. 59.

kuşatma başlayalı üç ay olmasına karşın istenen yardım bir türlü gelmedi. Özi Muhafızı Hamit Hüseyin Paşa bu kez merkeze yazı yazarak acilen Özi'ye külliyyetli miktarda asker ve mühimmat gönderilmesini istedi. Fakat, İsmail taraflarında yeteri kadar asker olmadığı için Kuban Hanı Şahbaz Giray'dan Özi Kalesi için mümkün olan yardımı yapması emredildi⁵²⁹. Aslında, Şahbaz Giray'ın emrindeki Tatar askerleri de düzenli bir ordu mahiyetinde değildi. Bunların birçoğu yapılan mücadelelerde etrafa dağıldığından, Şahbaz Giray'ın emrinde yeteri kadar asker de bulunmamaktaydı.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa 1788 yılı Kasım ayında Özi Kalesi'ne bin beş yüz civarında asker bırakarak İstanbul'a döndü. Donanma ile Büyükdere önüne gelen Gazi Hasan Paşa, ayağının tozu ile I. Abdülhamit'in huzuruna çıkarıldı. Sultan I. Abdülhamit, Gazi Hasan Paşa'nın bu şekilde Özi Kalesi savunmasını bırakarak geri dönmesine hiddetlenerek onu kaptan-ı deryalık görevinden alıp kara seraskerliğine atadı. Aynı şekilde kara ordusunun Özi'ye gereken yardımı yapmamasından dolayı da İsmail Seraskeri Şahin Ali Paşa görevinden azledilerek yerine Zıhnalı Hasan Paşa getirildi⁵³⁰.

Özi Kalesi'nin durumu her geçen gün biraz daha kötüye gitmekteydi. Artık kaledeki mevcut cephane ve gıda maddesi tükenme noktasına gelmişti. Bu durumu bir kez daha merkeze ileten Özi Muhafızı Hamit Hüseyin Paşa şayet gereken asker, cephane ve para yardımı yapılmazsa otuz kırk gün içinde kalenin Rusların eline geçebileceğini bildirdi⁵³¹.

Her geçen gün artan Rus baskısına karşın Özi Kalesi, elindeki kısıtlı imkânlarla iyi bir savunma vermekteydi. Osmanlı askerinin inatçı müdafaası ve kalabalık gruplar halinde gerçekleştirdikleri çıkış hareketleri Ruslara büyük kayıplar verdirmekteydi. Osmanlı askerlerinin sergilediği bu özverili mücadele Özi Kalesi'nin kolay kolay Ruslara teslim edilmeyeceğini göstermişti. Kış ayına girilmesi ile iyice zorlanan General Potemkin mevcut kuşatma şeklinden vazgeçerek, tüm askeri gücü ile genel taarruza geçme kararı aldı. Aralık ayının ilk haftasında gerekli tüm hazırlıklarını yapan Rus ordusu eksi yirmi üç derece soğuk altında tüm kuvvetiyle Özi Kalesi'ne saldırıya

⁵²⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1384/54790 (H. 27 Şevval 1202).

⁵³⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 539–540.

⁵³¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1380/54404 (H. 22 Rebiülevvel 1203).

geçti⁵³². Şiddetli kış yüzünden Dinyeper Nehri'nin buz tutmuş olması, Rusların ağırlıklı olarak kalenin daha zayıf olan nehir tarafından saldırılarına neden oldu⁵³³.

Yapılan bu son saldırıya Özi Kalesi'nin daha fazla direnmesi çok zordu. 17 Aralık 1788 tarihinde surlarını aşmayı başaran Rus kuvvetleri, Özi Kalesi'ni tamamen işgal ettiler⁵³⁴. İşgal sonrası General Potemkin'in askerlerine üç gün boyunca kaleyi yağma ve talan etme izni vermesi, tarihte kara bir leke olarak yer alacak büyük bir katliama sebep oldu. Bu talan sırasında kale halkından asker, sivil toplam 25 bin insan katledildi⁵³⁵. Rusların bu kuşatmadaki toplam kaybı ise 4 bin kişiden ibaretti⁵³⁶.

General Potemkin bu kuşatma sırasında o kadar sıkıntı çekmişti ki, işgal sonrası hırsından kaleyi temellerine kadar yıktırdı. Özi Kalesi'nin işgal edildiği haberi hiç kuşkusuz General Potemkin kadar Rus İmparatoriçesi II. Katerina'yı da çok mutlu etti. Bu memnuniyetini, başta General Potemkin olmak üzere, sefere katılan askerlere hediyeler vererek gösterdi. General Potemkin'e ise 100 ruble paranın yanı sıra, bir mücevher asa ve Sen Jorj (Corci) nişanı ile Kazan Hatmalığı rütbesini verdi⁵³⁷.

3.2.2.3.2. Özi İşgali Sonrası I. Abdülhamit'in Vefatı ve III. Selim'in Tahta Çıkışı

Sultan I. Abdülhamit stratejik açıdan oldukça önemli bir konuma sahip olan Özi Kalesi'nin Ruslar tarafından işgal edildiği haberine çok üzüldü. Fakat onu asıl üzen bu işgal sonrası Rus askerlerinin kale halkından on binlerce insanı katletmesiydi. Sultan I. Abdülhamit bu olaydan kısa bir süre sonra 7 Nisan 1789 tarihinde öldü⁵³⁸. Birçok tarihçi onun bu ani ölüm sebebini Özi Kalesi'nin Ruslar tarafından işgaline olan üzüntüsüne bağlamaktadır⁵³⁹.

⁵³² A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 227–228.

⁵³³ BOA, *İbnülemin Hariciye*, GN: 1701 (H. 1205).

⁵³⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 1451/15 (H. 15 Cemaziyelevvel 1203).

⁵³⁵ İşgal sonrası Özi Kalesi'nde Rus askerlerinin ne kadar insanı öldürdüğü konusunda kaynaklarda ortak bir rakam verilmemektedir. Genel olarak bu rakam 25 bin olarak verilmişse de bazı kaynaklarda bunun 40 bin civarında olduğu belirtilmektedir. Bkz. V. H. Aksan, *Ottoman Wars 1700–1870*, s. 165.

⁵³⁶ BOA, *İbnülemin Hariciye*, GN: 1701 (H. 1205).

⁵³⁷ Castera, *Katerina Tarihi*, (çev. Yakovaki), (haz. Mehmet Mercan) Ankara, 2010, s. 181.

⁵³⁸ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, DN: 319/15949 (H. 29 Recep 1203); *Ruznâme*, No: 1001, s. 61.

⁵³⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic 'ül- Vukuât*, IV, Ahvet Matbaası, İstanbul, 1327, s. 21–22; A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 234; Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, (haz. M. Ali Beyhan), Ankara, 2003, s. 3.

I.Abdülhamit'in ölümünden sonra aynı gün yani 7 Nisan Salı günü yapılan merasimle Sultan III. Selim Osmanlı tahtına çıktı⁵⁴⁰. Bu durum hiç vakit kaybedilmeden vilayet ve sancaklara gönderilen fermanlarla tüm ülkeye buyuruldu⁵⁴¹.

Sultan III. Selim'in tahta çıktığı sırada Osmanlı Devleti iki yıldan beri Rusya ve Avusturya ile savaş halindeydi. Bu konuda yeni sultanın nasıl bir yol izleyeceği ise merak konusuydu. Zira bu savaşta Osmanlı Devleti, başta Özi ve Hotin olmak üzere, birçok önemli kalesini kaybetmişti. Yeni padişah bu konudaki fikrini daha cülusunun ertesi günü, yani 8 Nisan Çarşamba günü "*Düşmandan intikam alınmadıkça gaza kılıcının kınına girmeyeceği*" yönündeki ifadesiyle beyan ediyordu. Bu çerçevede bir hatt-ı hümayun hazırlatarak bu yöndeki kararını arz odasında her kesin yüzüne karşı okuttu⁵⁴². Cephede bulunan Sadrazam Yusuf Paşa'ya gönderdiği bir yazıda ise; "*Senden orduyu hümayunumdan ve serhaddanı mansuremde olan vüzera ve rical ve ocaklu kullarımdan hizmet ve gayret ve sadakat isterim ve inşaallahütaâlâ ben dahi dini mübini yolunda envai zahmet ve meşakkat irtikâp ve sây ü ihtimam ederim ve sen sair kullarım rızayı hümayunuma muhalif ve şer'i şeriften hariç hareket eylemeyüp bilittifak düşman üzerine hücumu tam eylesiz.*" diyerek⁵⁴³ bu konudaki kararlılığını bir kez daha gösterdi.

Sultan III. Selim, harbe devam kararı almakla birlikte, ordunun ve devletin içinde bulunduğu düzensizliğin de farkındaydı. Bu yüzden mevcut durumu gözden geçirmek ve alınacak tedbirleri belirlemek için kendi huzurunda bir meşveret meclisinin toplanmasını istedi. Meclis, devlet erkânın katılımıyla 17 Mayıs 1789 tarihinde toplandı. Bu toplantıda, ordunun durumu, mali yapısı ve Osmanlı tebaasının yaşadığı sıkıntılara kadar birçok konu görüşüldü. Sultan III. Selim bu konularda devletin ileri gelenlerinin görüşünü aldıktan sonra, "*Her kim din ve devlete hıyanet ederse, başını keserim ve yerine adam bulurum, evladım olsa himaye etmem*" diyerek⁵⁴⁴ üzerine düşen görevi hakkıyla yapmaları hususunda herkesi kesin bir dille uyardı.

Bir süre devletin mevcut durumu ile ilgili gerekli görüşmeler ve gözlemlerini yapan Sultan III. Selim, tahta çıkışının ellinci gününden itibaren devlet kademesinde önemli değişiklikler yapmaya başladı. Evvela 1789 yılının Haziran ayında Sadrazam Koca

⁵⁴⁰ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (H. 1203–1209), Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısım, Nr. 608, s. 4.

⁵⁴¹ BOA, *Cevdet Saray*, DN: 167/8396 (H. 29 Recep 1203).

⁵⁴² A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 280; Ahmet Cevat Eren, *Selim III. 'ün Biyografisi*, İstanbul, 1964, s. 14.

⁵⁴³ Enver Ziya Karal, *Selim III. 'ün Hatt-ı Hümayunları*, Ankara, 1942, s. 22.

⁵⁴⁴ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 289–291.

Yusuf Paşa'yı görevden alarak Vidin komutanlığına atadı. Kethüda Meyyit Hasan Paşa'yı ise sadrazam ve serdar-ı ekrem olarak onun yerine getirdi⁵⁴⁵. Kaptan-ı deryalık görevine Giritli Hüseyin Paşa'yı tayin ederken⁵⁴⁶, İsmail tarafı seraskerliğine getirdiği Gazi Hasan Paşa'ya da Özi Kalesi'ni Rus işgalinden kurtarması görevini verdi⁵⁴⁷.

Öte taraftan Sultan III. Selim, özellikle askeri alanda köklü değişiklikler yapılması gerektiğinin farkındaydı. Fakat devam etmekte olan bir savaşın ortasında bunu yapmanın devlete zarar verebileceğini düşünerek bir süre bu planını erteledi ve mevcut savaşın kötü gidişatına engel olmaya çalıştı.

3.2.2.4. Fokşan Savaşı

Sadrazam olarak atanan Hasan Paşa, göreve başladıktan sonra ilk iş olarak Kemankeş Mustafa Paşa'yı Rumeli beylerbeyliği payesi ile Yaş kasabası yakınında toplanan Rus kuvvetleri üzerine gönderdi. Kemankeş Mustafa Paşa komutasındaki ordu 26 Haziran 1789 tarihinde Yerköy bölgesine geldi⁵⁴⁸. Burada bir süre kalan Kemankeş Mustafa Paşa buradan Eflak ve Boğdan arasında bulunan Fokşan kasabasına hareket etti. Fokşan kasabasına ulaştığı zaman, Eflak ve çevresinde görev yapan Kürt Osman Paşa ve Süleyman Paşa komutasındaki askerlerin de katılmasıyla ordusundaki asker sayısı 25 bine ulaştı. Bu şekilde maiyetindeki askeri kuvvetle gururlanarak düşmanı hiçe saymaya başladı. Oysa bu sırada Rus Generali Suvarov, Avusturya birliklerinin Kumandanı Koburg'la anlaşarak ortak hareket etme kararı almış ve emrindeki 10 bine yakın süvari ve piyade askeri ile beraber gizlice Seret Nehri'nin öbür tarafına geçerek Fokşan'a yaklaşmıştı. Ayrıca Avusturya birliklerinin komutanı Prens Koburg da komutasındaki 18 bin kişilik bir ordu ile Osmanlı birliklerini arkadan sıkıştırmak üzere o bölgeye çoktan yola çıkmıştı. Bu plandan habersiz hareket eden Kemankeş Mustafa Paşa, düşmanı yalnızca karşılarındaki Rus askerlerinden ibaret zannederek, 2 Temmuz 1789 tarihinde şafak vakti taarruza geçti. Fakat sol taraftan Avusturya kuvvetlerinin ani saldırısına uğradı. Bu ani baskınla bozguna uğrayan Osmanlı askerlerinin yaklaşık bir tümeni İbrail taraflarına firar ederken, bir kısmı da Bükreş taraflarına doğru çekildi.

⁵⁴⁵ A. O. Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, s. 143; M. Nuri Paşa, *Netâ'ic'ül-Vukuât*, IV, s. 23.

⁵⁴⁶ BOA, *Cevdet Bahriye*, DN: 13/631 (H. 29 Şaban 1203).

⁵⁴⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 182/ 8305 (H. 29 Zilhicce 1203).

⁵⁴⁸ A.Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 19.

Geride kalan küçük bir grup ise bir müddet daha savaşa devam ettiyse de neticede bir kısmı şehit bir kısmı da esir olmaktan kurtulamadı⁵⁴⁹.

Sadrazam Meyyit Hasan Paşa, maiyetindeki ordu ile Rusçuk'tan hareket ederek, Silistre ovasına vardığı esnada bu mağlubiyet haberini aldı. Bu durum üzerine Yaş kasabasında toplanan düşmandan intikam almak için harekete geçti. 8 Ağustos 1789 tarihinde Silistre'den Maçın sahrasına geldi. Burada yapılacak sefer için Babadağı, Şumnu, Silistre, Hacıoğlu ve Cumapazarı kazalarında bulunan asker ve mühimmatın hemen Maçın sahrasına nakledilmesini istedi⁵⁵⁰.

3.2.2.5. Boze Savaşı

Sadrazam Meyyit Hasan Paşa, Fokşan mağlubiyetinden sonra Ruslara karşı yapılacak taarruz için gerekli hazırlıkları yaparak Maçın sahrasına geçti. Burada meşveret meclisini toplayarak, düşmana karşı hangi taraftan saldırıya geçilmesi konusunda komutanların görüşlerini aldı. Bu mecliste oluşan ortak görüş ise, ordunun Tuna Nehri'nin karşı tarafına geçirilmesi ve İbrail sahrasında konuşlanması yönündeydi. Bu karar üzerine Osmanlı askerleri üstü açık tabir olunan gemilerle 27 Ağustos 1789 tarihinde Tuna Nehri üzerinden İbrail tarafına geçirilmeye başlandı. Sadrazam Meyyit Hasan Paşa da İbrail tarafına geçtikten sonra Kral Tepesi mevkiinde otağının kurdu.⁵⁵¹

Ordunun hareketinden evvel 12 Eylül günü Kemankeş Mustafa Paşa, dört- beş yüz süvari askeri ile Fokşan taraflarına keşif yapmak için görevlendirildi. Yaptığı incelemede Fokşan'da Avusturyalıların, Parlak kasabası yakınında ise Rusların bulunduğunu rapor etti⁵⁵². Elde edilen bu bilgiler ışığında Osmanlı ordusu 17 Eylül tarihinde Boze Nehri'nin yanındaki Dobice sahrasına, oradan da Romn Sarat Nehri kıyısına geldi. 18 Eylül günü Kemankeş Mustafa Paşa komutasındaki birliğe Fokşan yolunda yapılan Rus saldırısı ile birlikte savaş başladı. Bu saldırı haberi gelince Çarhacı Abdi Paşa komutasındaki birlikler hemen yardıma koşarak Avusturya kuvvetleriyle takviye edilmiş Rus birlikleriyle mücadeleye başladı. Rus Generali Suvarov önce Kemankeş Mustafa Paşa komutasındaki birliği bozguna uğrattı. Daha sonra yardıma gelen Çarhacı Abdi Paşa komutasındaki birliğe yüklenmeye başladı. Bu esnada

⁵⁴⁹ Kâmil Paşa, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, II, s. 251.

⁵⁵⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 282/11710, (29 Zilhicce 1203).

⁵⁵¹ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 314–315.

⁵⁵² A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 23.

Sadrazam Meyyit Hasan Paşa da bir miktar süvari askeri ile savaş meydanına geldi. Fakat Rus kuvvetlerinin yoğun top ateşi ve baskısına daha fazla dayanamayan bir kısım süvari birlikleri geri çekilmeye başladı. Bunlara siperlere düşen top güllerinden korkarak yerlerini terk eden yeniçeriler de katılınca Osmanlı ordusu büsbütün dağılmaya başladı. Serdar-ı Ekrem Meyyit Hasan Paşa her ne kadar bu kaçanları durdurup, orduyu toparlamak için yoğun çaba harcadıysa da bunda başarılı olamadı⁵⁵³.

Bozguna uğrayan Osmanlı askerleri Boze Nehri önüne kadar çekildiler. Ertesi günü bu nehrin üç noktasından geri çekilmesini sürdürdü. Bu sırada Rus birliklerinin takibinde korkarak telaşa kapılan bir kısım Osmanlı askeri de nehirde boğularak öldü. Daha sonra Serdar-ı Ekrem Meyyit Hasan Paşa dağılan ordunun bir kısmını toparlamayı başardı. İbrail'e gelerek bu durumu başkente bildirdi. İstanbul'a ulaşan bu haber sonrası bazı devlet adamları artık barış yapılması konusunda fikirlerini beyan etmeye başladılar. Fakat Sultan III. Selim bu fikre karşı çıkarak harbe devam edilmesinden yana tavrını koydu⁵⁵⁴.

3.2.2.6. Bender Kalesi Kuşatması ve Kalenin Rusya'ya Teslimi

Rus kuvvetleri Boze galibiyetinden hemen sonra İsmail Kalesi önüne yöneldiler. Fakat burada bulunan Gazi Hasan Paşa ve Koban Hanı Baht Giray Han komutasındaki birlikler tarafından mağlup edilerek geri püskürtüldüler. Bu mağlubiyet sonrası General Potemkin, emrindeki birlikleri Dinyester Nehri kenarında bulunan Bender Kalesi önüne sevk etme kararı aldı. Bu dönemde Bender Kalesi asker ve mühimmat eksikliğinden dolayı büyük bir sıkıntı içerisindeydi. Bu durumu çok iyi bilen General Potemkin 150 bin askerle kaleyi kuşatma altına aldı. Kuşatmanın başlamasını müteakip Bender Kalesi Muhafızı İsmail Paşa'ya ve kale ahalisine hitaben bir mektup yazarak; "*Şayet kaleyi teslim ederlerse kimsenin canına ve malına dokunmayacağını bunu kabul etmeyerek direnirlerse gayet sert müdahale edeceğini*" bildirdi⁵⁵⁵.

Bender muhafızı İsmail Paşa, General Potemkin'le anlaşıp kaleyi Ruslara teslim etmekten yana değildi. Fakat kale halkı 1768 yılındaki savaşta istilaya uğramış olduklarından aynı acıyı bir kez daha yaşamamak için Ruslarla anlaşarak kaleyi teslim etmek istiyorlardı. General Potemkin'in bir süre sonra aynı mahiyette bir mektup daha

⁵⁵³ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, s. 317–319.

⁵⁵⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Fermanı 1789–1856)*, V, Ankara, 1999, s. 16.

⁵⁵⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 29/1395 (H. 29 Zilhicce 1204).

göndermesi İsmail Paşa'yı iyice zor durumda bıraktı. Zira kale halkının yanı sıra Yeniçeri Ağası Ahmet Paşa ve Vezir Abdullah Paşa gibi isimler de artık kalenin anlaşılaraq Ruslara tesliminden yana tavır koydular⁵⁵⁶.

Kale Muhafızı İsmail Paşa, gerek kale halkının tavrı gerekse askerin isteksizliğinden dolayı kalenin anlaşarak Ruslara teslim edilmesini kabul etmek zorunda kaldı. Bu çerçevede General Potemkin'le kalenin teslimine karşılık 21 maddeden müteşekkil bir şartname üzerinde anlaşıldıktan sonra kale 1789 yılının Aralık ayında Ruslara teslim edildi⁵⁵⁷.

Bu şartname ile General Potemkin özetle⁵⁵⁸;

Kalede bulunan hiç kimsenin cananına dokunulmayacağını, hiç kimsenin silah ve hayvanının alınmayacağını, kaleden Osmanlı askeri çıkıncaya kadar birkaç nefer Rus zabitan askerinden başka hiçbir Rus askerinin kaleye girmeyeceğini, kale halkının Tuna sahiline kadar olan nakli esnasındaki tüm yiyecek ve içeceklerinin Rusya tarafından karşılanacağı gibi birçok konuda taahhütte bulunmaktaydı. Buna karşılık ise kale halkı şartname verildiği tarihten itibaren yirmi gün içerisinde kaleyi tamamen terk edecekti.

Bu şekilde Bender Kalesi'nin Ruslara teslim edildiği haberi İstanbul'a ulaştığı dönemde, sadaret makamında önemli bir değişiklik oldu. Sultan III. Selim'in tahta çıkışından sonra sadrazamlık makamına getirilen Meyyit Hasan Paşa, Fokşan ve Boze savaşlarında alınan mağlubiyetler sonrası görevden alınarak yerine Gazi Hasan Paşa getirildi⁵⁵⁹. Yeni Sadrazam Bender Kalesi'nin bu şekilde Ruslara teslim edildiği haberini alır almaz bu işten sorumlu tuttuğu, Yeniçeri Ağası Ahmet Paşa ve Vezir Abdullah Paşa ile birlikte Bender'in ileri gelenlerinden bazı kimseleri de idam ettirdi. Bender Muhafızı İsmail Paşa ise o dönemde kalenin teslimine karşı çıktığı için idam edilmeyerek, malı müsadere edilip, Tekirdağ'a sürgün edildi⁵⁶⁰.

⁵⁵⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1404 (H. 29 Zilhicce 1205).

⁵⁵⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 144/6070 (H. 15 Rebiülevvel 1204).

⁵⁵⁸ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1411 (H. 25 Şaban 1204).

⁵⁵⁹ Cezayirli Hasan Paşa, 3 Aralık 1789 tarihinde sadrazam oldu. Fakat bu görevi yalnızca dört ay sürdürebildi. Şumnu mevkiinde geçirdiği bir hastalık sonrası 30 Mart 1790 tarihinde vefat ederek aynı yere defnedildi. Yerine ise Çelebizade Şerif Hasan Paşa atandı. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 207/10980 (H. 29 Zilhicce 1204).

⁵⁶⁰ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 8–9.

3.2.2.7. Kili ve İsmail Kalelerinin Rusya Tarafından İşgali

Rus orduları Baş Kumandanı General Potemkin, sınırda bulunan Osmanlı kalelerini tek tek ele geçirmekteydi. Hotin, Özi ve Bender gibi kaleleri ele geçirdikten sonra tüm dikkatini Osmanlı sınırlarının en önemli dayanak noktalarından biri olan İsmail Kalesi'ne çevirdi⁵⁶¹. Zira bu kale, 1768 savaşında bu bölgenin önemini iyi kavrayan Osmanlılar tarafından inşa edilmişti.

General Potemkin, İsmail Kalesi kuşatması esnasında daha rahat hareket edebilmek için öncelikle Kili Kalesi'ni ele geçirmek istiyordu. Bu şekilde Tuna Nehri ağzı da kontrol altında tutulmuş olacaktı. Bu amaçla General Müller komutasındaki bir Rus birliğini, Kili Kalesi'ne yönlendirdiği gibi, kendisi de emrindeki birliklerle İsmail Kalesi'ne hareket etti. General Müller komutasındaki birlikler 17 Ekim 1790 tarihinde Kili Kalesi önüne geldiler ve aynı gece Rus birlikleri kaleye taarruza geçtiler. Kili kuşatmasının başladığı sırada General Potemkin de bizzat ordusunun başında olarak İsmail Kalesi'ni muhasara altına aldı⁵⁶².

Öte taraftan bu kuşatma haberleri alınınca hemen Sadrazam Şerif Hasan Paşa Silistere'den harekete geçti. Fakat emrindeki askerlerin azlığından endişe ederek meşveret meclisini toplayıp ne yapılması konusunda herkesin görüşünü açıkça belirtmesini istedi. Bu toplantıda özellikle ordu kadısı olan Keçecizade Salih Efendi'nin önerisi doğrultusunda ordunun iase ve asker sayısının yetersiz olması göz önünde bulundurularak harekete geçmenin sakıncalı olacağı kararı alındı⁵⁶³. İlgili karar herkesin imzasıyla hazırlanan bir mahzarla da İstanbul'a iletildi.

Sultan III. Selim bu vaziyet üzerine merkezden ve İznik civarından acilen asker tedarik edilerek gemilerle İsmail ve Kili tarafına yardım için hareket edilmesini emretti⁵⁶⁴. Gerekli hazırlıklar yapılırken Hüdavendigâr Mütesellimi Mahmut Paşa'ya mirimiranlık rütbesi verilerek emrindeki yüz elli askerle bu bölgeye acil yardım için gönderildi⁵⁶⁵. Fakat Kili Kalesi'ni kalabalık düşman askerine karşı savunan ve sayıları sadece beş bin kişiden ibaret olan Osmanlı kuvvetleri daha fazla direnemedi ve yirmi

⁵⁶¹ Aslında General Potemkin Boze galibiyetinden hemen sonra (Ekim 1789) İsmail Kalesi'ni kuşatmaya yönelik bir girişimde bulunmuştu. Fakat bu bölgede bulunan Gazi Hasan Paşa ve Kuban Hanı Baht Giray Han komutasındaki birlikler tarafından mağlup edilerek geri püskürtülmüştü.

⁵⁶² İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 574–575.

⁵⁶³ Kış ayının gelmesinden dolayı orduda bulunan askerlerin birçoğu memleketlerine dönmüşlerdi. Kili ve İsmail kalelerinin kuşatıldığı haberi üzerine geri çağrılan askerlerin bir kısmı da yolda firar etmişti. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 195/9691.

⁵⁶⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 203/8717 (H. 29 Safer 1205).

⁵⁶⁵ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 214/11687 (H. 29 Zilhicce 1205).

dört günlük kuşatma sonunda surları yıkılan Kili Kalesi 10 Kasım 1790 tarihinde Rus işgaline uğradı⁵⁶⁶. Bu şekilde Kili Kalesi'ni ele geçiren Ruslar iki gün sonra Tuna Nehri'nin bir nevi kilidi olan Sünne Boğazı'nı, aynı yılın 16 Kasım tarihinde Tolçı ve 25 Kasım'da İshakçı mevkindi ele geçirdiler⁵⁶⁷.

Bu son gelişmelerden sonra General Potemkin hem karadan hem de nehirde iyice sıkıştırılan İsmail Kalesi'nin bir an önce ele geçirilmesini istemekteydi. Bu amaçla aynı yılın Aralık ayında Rus komutanı Suvarov'a bu görevi verdi. Hiç vakit kaybetmeden İsmail Kalesi önüne gelen Suvarov'un emrinde yaklaşık 30 bin asker ve 40 sahra topu mevcuttu. Oramiral De Ribas da Çatal Adası'nda bulunan 70 top ve gemilerindeki 500 toplu Suvarov'a destek olacaktı⁵⁶⁸.

General Suvarov ve emrindeki birlikler 10 Aralık gecesi kaleye yapılan top ateşleri ile taarruza geçtiler. Fakat asıl saldırı 11 Aralık günü başladı. Başta kale komutanı Aydoslu Mehmet Paşa olmak üzere kale halkı Ruslar karşı başarılı bir direnç gösterdi. Fakat kendilerinden daha donanımlı ve kalabalık olan Rus birliklerine karşı daha fazla direnmeler oldukça güçtü. Ruslar ilk önce surları aşarak kaleye girmeyi başardılar. Sur içerisinde devam eden kısa bir mücadeleden sonra Ruslar kaleyi tamamen işgal ettiler. Bu işgal esnasında başta kale komutanı Aydoslu Mehmet Paşa olmak üzere, kale halkından 25 binin üzerinde Osmanlı tebaası Ruslar tarafından katledildi⁵⁶⁹.

Ruslar bu başarılarından sonra Tuna Nehri'ni rahatlıkla geçebilir hatta İstanbul'u dahi tehdit edebilirlerdi. Hem bu durum hem de İsmail Kalesi'nin işgali esnasında binlerce Osmanlı tebaasının katledilmesi Sultan III. Selim'i derinden sarstı. Bu işgal sonrası Osmanlı Sultanı ilk iş olarak bu işten sorumlu tuttuğu Sadrazam Çelebizade Şerif Hasan Paşa'yı idam ettirdi ve yerine Vidin komutanı olan eski sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı yeniden atadı⁵⁷⁰.

3.2.2.8. Maçın Savaşı

Tuna Nehri'nin sol yakasındaki Kili ve İsmail gibi iki önemli kaleyi işgal eden Ruslar, bu başarılarından sonra İbrail taraflarına harekete geçmek için hazırlık yapmaya

⁵⁶⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 211/11367 (03 Rebiülevvel 1205).

⁵⁶⁷ Kâmil Paşa, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, II, s. 258; A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 84.

⁵⁶⁸ A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 255.

⁵⁶⁹ V. H. Aksan, *Ottoman Wars 1700–1870*, s. 166–167; A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 256–257.

⁵⁷⁰ A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 58; A. O. Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, s. 180–181; M. Nuri Paşa, *Netâyic'ül- Vukuât*, IV, s. 27.

başladılar. Sadrazamlık görevine yeniden getirilen Koca Yusuf Paşa da hiç vakit kaybetmeden harekete geçerek hazırlıklara başladı. Evvela İbrail Kalesi'ndeki asker sayısını arttırdı ve buraya mühimmat ve top takviyesi yaptı⁵⁷¹. Daha sonra Karvan Boğazı ve Maçin gibi mevkiilerde tabyaları tahkime başladı⁵⁷². Bir süredir ordunun Tuna Nehri üzerinde gidiş gelişlerinde sorun yaşandığından Silistre, Niğbolu ve Vidin iskelelerinde kırk elli kadar gemi yapılmasına ve Silistre yakınında da bir köprü inşasına başlandı. Fakat tam bu esnada Rusların Tuna Nehri'ni geçtiği haberi alındı⁵⁷³.

Tuna'yı aşan Rus birlikleri önce Maçin'e saldırdılar. Burada Ruslara karşı Halil Paşa ve Vezir Arslan Paşa emrindeki birlikler karşı koymaya çalıştı. Ancak Rus birlikleri İbrail Kalesi önüne kadar ilerlediler. Bu saldırı sonrası hemen Hirsova Kalesi takviye edildi ve İbrail Kalesi'ne de yardım için asker sevk edildi⁵⁷⁴.

Rusların Maçin'e saldırdığı sırada Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Şumnu sahrasında 31 Mart 1791 tarihinde hareket ederek iki gün sonra Varna Kalesi'ne ulaştı ve burada çalışmalarına başladı. Bu kalede bir dizi düzenleme ve takviye yaptığı esnada Rusların saldırı haberini alınca da Şumnu'ya geri dönerek savaş hazırlıklarına başladı⁵⁷⁵.

Maçin taarruzu sonrası İbrail Kalesi önüne gelen Rus birlikleri kaleyi kuşatma altına aldılar; bir süre top atışlarıyla kale surlarını dövdükten sonra da Kalas taraflarına çekildiler⁵⁷⁶. Koca Yusuf Paşa ise Mayıs ayının sonuna kadar emrindeki tüm birlikleri Şumnu sahrasında topladıktan sonra Kozluca taraflarına harekete geçti. Ruslar, Tuna Nehri önüne gelmeden Osmanlı askeri içinde bölünme ve parçalanma yaratmak için Tolçı taraflarına bir tümen asker sevk ettiler. Bu birlikler Babadağı'na saldırınca Osmanlı askerleri ile iki saat savaştılar. Düşman galip gelince Osmanlı askerleri mevzilerini bırakarak, Karasu taraflarına doğru kaçmaya başladılar⁵⁷⁷.

Koca Yusuf Paşa bu haberi alır almaz meşveret meclisini toplayarak görüş aldı ve burada hemen Pazarcık tarafına gidilmesi kararı alındı. Fakat General Repnin komutasındaki Rus birliklerinin Babadağ'ından çekilerek tekrar Maçin'e geçip taarruza

⁵⁷¹ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 538/22550 (H. 18 Ramazan 1205).

⁵⁷² BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 63/2957 (H. 29 Cemaziyelahir 1205).

⁵⁷³ Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, s. 260–261.

⁵⁷⁴ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 72/3392 (H. 29 Şaban 1205).

⁵⁷⁵ A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 64.

⁵⁷⁶ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 145/7215 (H. 21 Şevval 1205).

⁵⁷⁷ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 121.

geçtikleri haberi üzerine hemen Rumeli Valisi Mustafa Paşa, emrindeki birliklerle hemen o bölgeye gönderildi⁵⁷⁸.

Mustafa Paşa'nın ardından 7 Temmuz 1791 tarihinde Hirsova'dan diğer birlikler de Maçin'e sevk edildiler. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Daye köyüne vardığı esnada Mustafa Paşa'dan acil yardım talebi geldi. Derhal Tepedenli Ali Paşa, Süleyman Bey ve Karaosmanoğlu Hacı Mehmet Ağa kuvvetleriyle birlikte ona yardıma gönderildi. 8 Temmuz sabahı bir biri ardına yardıma gelen paşalar emirlerindeki kuvvetlerle Maçin'e ulaştılar. Rus birlikleriyle aynı gün ufak çapta bir çatışma oldu. Düşman askerlerinin bir kısmı bu mücadele sonra taktik icabı Tuna Nehri sazlıklarına çekildi. Ertesi gün Osmanlı birlikleri düşman askerinin yine oradan geleceğini düşünerek tüm hazırlıklarını o tarafa doğru tertipleli. Fakat Rus birlikleri, beklenenin aksine Osmanlı birliklerini gören bir sırt üzerinde mevzilenerek, beklenmedik bir anda top ve humbara atışına başladılar. Bu yoğun top atışı karşısında Osmanlı süvari birliklerinin çoğu perişan oldu. Sırt üzerine harekete geçen Tepedenli Ali Paşa ve Süleyman Bey de Rus birliklerini dağıtmayı başaramadı. Daha sonra iki defa daha Süleyman Bey ve Karaosmanoğlu Hacı Mehmet Ağa düşman saflarına taarruz ettilerse de bu saldırılardan da bir sonuç alamadılar. Bu esnada Daye köyünden hareket ederek Maçin sahrasına giden Sadrazam Koca Yusuf Paşa da top seslerini duyunca muharebenin başladığını anlamış, fakat Maçin sahrasına ulaştığında artık iş işten geçmişti. Bozguna uğrayan Osmanlı askerinin binlercesi etrafı yağmalayarak geri çekiliyordu. Sadrazam buna engel olmaya çalıştıysa da artık tamamen disiplini bozulduğu için orduyu toparlayamadı⁵⁷⁹.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa Maçin bozgunundan sonra ordunun geri kalanını toparlayıp, olası Rus saldırısına karşı hazırlık yapmak için Hirsova'ya hareket etti. Fakat Rus birlikleri Maçin muharebesinden sonra Osmanlı ordusunu takip etmeyerek Kalas taraflarına çekildiler⁵⁸⁰. Koca Yusuf Paşa ise Hirsova'ya ulaşır ulaşmaz yaşanan

⁵⁷⁸ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 581.

⁵⁷⁹ Tahsin Öz, "III. Selim'in Sirkâtibi Tarafından Tutulan Ruzname", *Tarih Vesikaları Dergisi*, III/14, İstanbul, 1944, s. 106–107; Sema Arıkan, *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Ankara, 1993, s. 28–29. A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 126–129.

⁵⁸⁰ Çariçe II. Katerina'nın bu dönemde meydana gelen Fransız İhtilali (1789) sonrası Osmanlı Devleti'ne karşı daha temkinli davrandığı gözden kaçmamaktadır. Birçok cephede Osmanlı Devleti'ne karşı üstün gelmesine karşın birliklerini Tuna Nehri'nin öbür yakasına sevk etmemiştir. Zira askeri disiplinden uzak ve mühimmat açısından yoksun Osmanlı ordusuna karşı daha ciddi başarılar elde ederek çok daha geniş alanları işgal ve istila etmesi pek zor gözüküyordu. Anlaşılan oydu ki Çariçe daha fazla ileri giderek Avrupa devletlerini telaşa düşürüp, tepkilerini üstüne çekmek istemiyordu. Dolayısıyla muhtemel bir barış antlaşmasında Osmanlı Devleti'ne karşı elini güçlendirecek başarılarla yetinmeyi yeğliyordu.

bu gelişmeleri İstanbul'a ileterek, bu başarısızlığın ana nedeni olarak askerlerin isteksiz ve disiplinsiz davranmalarına ve yerlerini terk etmelerini gösterdi⁵⁸¹.

3.2.3. Kafkas Cephesi ve Anapa Kalesi'nin Ruslar Tarafından İşgali

Osmanlı Devleti'nin 1787 yılında Rusya'ya savaş ilan etmesinin asıl nedeni öncelikle işgal altındaki Kırım topraklarını kurtarmaktı. Bu çerçevede, Rumeli cephesi kadar Kırım'ın güney doğusunda yer alan Kafkas cephesinde alınacak sonuçlar da savaşın seyri açısından büyük önem arz etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin bu cephede başarılı olabilmesi için, Ruslara karşı bu bölgede yaşayan Çerkez, Abaza, Nogay ve sair kabilelerin yardımlarının alınması şarttı⁵⁸². Fakat bu kabilelerin her biri kendi içlerinden seçtikleri reis adı verilen kabile beylerinin idaresi altında olduklarından hepsini bir çatı altında toplamak oldukça zordu.

Ferah Ali Paşa'nın Soğucak ve Anapa muhafızlığı döneminde (1781–1785) Osmanlı Devleti dağınık halde bulunan bu kabileleri ortak bir çatı altında toplamayı başarmıştı. Fakat Ferah Ali Paşa'nın şahsi gayretleriyle oluşturulan bu yapı, onun ölümünden sonra yeniden eski halini almıştı. Bu çerçevede öncelikle bu kabilelerin yine eskisi gibi Osmanlı Devleti'nin yönetiminde ortak bir çatı altında toplanması gerekmektedir. Bunun için bu dönemde Soğucak muhafızlığına atanan Mustafa Paşa'ya, Kuban Nehri'nin beri tarafında bulunan kabileleri yeniden toparlaması ve savaşa iştiraklerinin sağlaması için para ve çeşitli hediyeler göndermek suretiyle çalışmalara başlandı⁵⁸³. Diğer taraftan Ruslar da bölge kabilelerine elçiler yollayıp, “*Osmanlı birliklerinin Kuban Nehri'ni geçip Kabartay'a dahi ayak basması imkânsız*” diyerek⁵⁸⁴ bölge kabilelerini yıldırıp tehdit ederek Osmanlı Devleti ile ittifaklarına engel olmaya çalışmaktaydı. Fakat kabile beyleri kendilerine gönderilen Rus elçilerinden birine “*el-hamdulillâh biz ehl-i İslâm'dan olup padişahımız emriyle hareket ederiz eğer meramınız ceng ise biz hazırız*” diyerek⁵⁸⁵ niyetlerini net bir şekilde ortaya koymuşlardı.

⁵⁸¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 209/11121 (H. 29 Zilhicce 1205).

⁵⁸² Bu bölge Karadeniz hâkimiyeti için önemli bir konuma sahip olduğu gibi Kafkasya bölgesinde güney ve doğuya yapılacak harekâtların da merkeziydi. İşte bu yüzden Rus saldırılarının ve işgallerinin merkezi hep Kuban bölgesi oldu ve XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Kafkas-Rus muharebeleri hep bu bölgede cereyan etti. İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul, 1958, s. 387.

⁵⁸³ Başta Abaza, Çerkez ve Nogay kabilelerine dağıtılmak üzere elli bin kuruş ile elbiselerden oluşan hediyeler Kapıcıbaşı Mehmet Bey aracılığıyla Soğucak'a gönderilmiştir. BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 772/32679 (H. 29 Zilkade 1201).

⁵⁸⁴ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 134.

⁵⁸⁵ Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, (haz. Adnan Baycar), Ankara, 1998, s. 107.

Yaşanan bu gelişmeler sonrası Ruslar savaşın başlamasını (1787) müteakip geneli Kazaklardan oluşan 15 bin kişilik bir birlikle Kuban'ı geçtiler. Amaçları Anapa-Tsemez'i ele geçirip Kafkasya'daki Osmanlı varlığını sonlandırmak ve böylece bölge kabileleriyle oluşacak olası bir ittifaka da engel olmaktı. Fakat Rus birlikleri Kuban'ı geçer geçmez Çerkezlerin yoğun direnişiyle karşılaştılar. Yaklaşık kırk gün kadar süren mücadele sonunda Ruslar net bir sonuç elde edemediler. Bu gelişme sonrası General Potemkin'in General Tekeli'yi Anapa Kalesi'ni ele geçirmesi için görevlendirdiği haberi alındı. Bu bilgi üzerine, Kafkas kabileleri Anapa'da ciddi bir hazırlık yapılmadığını bildiklerinden hemen Mehmet Bey isminde bir temsilciyi İstanbul'a yolladılar. Mehmet Bey İstanbul'a vardıktan sonra Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın Sofya'da olduğunu öğrenip oraya gitti. Yapılan görüşme sonrası Koca Yusuf Paşa, Anapa seraskerliğine getirilen Battal Hüseyin Paşa'ya bir yazı göndererek 10 bin asker tedarik edip hemen Anapa Kalesi'ne yardıma gitmesini emretti⁵⁸⁶. Fakat bu esnada Samsun'da bulunan Battal Hüseyin Paşa çeşitli bahaneler ileri sürerek Anapa'ya gitmediği için Mehmet Bey çaresiz bir şekilde Anapa'ya yalnız dönmek zorunda kaldı.

Anapa Muhafızı Mustafa Paşa her şeye rağmen yardım isteyen kabile beylerine Mehmet Bey'i göndererek, Battal Hüseyin Paşa'nın en kısa sürede yardıma geleceğini ilettiler. Bu şekilde motive olan kabileler 15 bin kadar asker çıkarıp, Anapa Kalesi üzerine gelen General Tekeli komutasındaki Rus birliklerine saldırdılar. Bu saldırı sonrası General Tekeli kuşatmadan vazgeçerek, birliklerini Kuban tarafına çekmek zorunda kaldı. Bu mücadele esnasında ciddi kayıplar veren kabile beyleri Rusların yeni bir saldırısından çekinerek Battal Hüseyin Paşa'nın bir an önce gelmesi yönünde isteklerini içeren mektuplar ile Mehmet Bey'i tekrar İstanbul'a yolladılar⁵⁸⁷.

Mehmet Bey İstanbul'a ulaştığında Osmanlı Devleti'nde saltanat değişikliği olmuş ve III. Selim (1789) tahta çıkmalı iki ay olmuştu. Mehmet Bey'in Kafkasya'da yaşananları ve Battal Hüseyin Paşa'nın tutumunu arz etmesi üzerine III. Selim oldukça sert bir ferman ile Battal Hüseyin Paşa'nın derhal Anapa'ya gitmesini emrettiği gibi⁵⁸⁸, Anapa ve Soğucak taraflarına gönderilmek üzere Canik, Karahisar-i Şarki ve Amasya

⁵⁸⁶ Özcan Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, (3-5 Mayıs), Trabzon, 2001, s. 224; Ahmed Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi- Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı*, (haz. Adnan Baycar), İstanbul, 2004, s. 698-699.

⁵⁸⁷ A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 699.

⁵⁸⁸ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul, 1979, s. 150.

sancaklarından toplam 17 bin nefer askerin de hazırlanması talimatını verdi⁵⁸⁹. Ayrıca Battal Hüseyin Paşa'ya Hazine-i Amire'den 25 bin kuruş nakit para verildi⁵⁹⁰. Daha sonra yine bu bölgeye gönderilmek üzere Giresun'dan 1000, Trabzon ve Rize taraflarından da 13.050 nefer asker daha tedarik edildi⁵⁹¹. Bu askerlerin Anapa ve Soğucak tarafına nakli Samsun, Trabzon ve Giresun iskelelerinden yapılacaktı. Bunun için ihtiyac duyulan gemiler Karadeniz sahilinde bulunan sancaklardan temin edilecekti. Bu çerçevede Kastamonu'dan 55, Canik'ten 13, Bolu'dan 57 ve Trabzon'dan da 37 adet olmak üzere toplam 162 adet gemi hazırlandı⁵⁹².

Battal Hüseyin Paşa, bu sefer Anapa'ya gitmek zorunda kaldı. Sohum mevkinden Anapa Kalesi'ne ulaştığı esnada General Bulgakof ve Belikof komutasındaki Rus birliklerinin Anapa Kalesi'ni kuşatmak için Mahuş köyüne taarruz ederek, Kuban Nehri kenarında oturan kabilelere saldırdıkları haberi ulaştı. Battal Hüseyin Paşa hemen kale muhafızı Mustafa Paşa'yı başbuğ olarak atayarak yeteri kadar asker ve mühimmatla Rus birliklerinin üzerine gönderdi. Kendisi ise kalede kalarak tahkim işleriyle uğraşmaya başladı⁵⁹³.

Mustafa Paşa, aldığı emir doğrultusunda Hatuka ve Cana bölgesine gelen Rusların üzerine yürüdü. Yapılan mücadelede hayli kayıp vermelerine rağmen Ruslar, taarruz etmeyi sürdürüyorlardı. Osmanlı askerleri bu şekilde güç koşullarda Şayka köyüne kadar girmeyi başardılar. Ertesi gün Anapa ile Şayka köyü arasındaki Beğanboğan Boğazı'nı tutmak için hareket eden Mustafa Paşa burayı geçmek isteyen Rus birliklerine mağlup olunca Anapa Kalesi'ne geri dönmek zorunda kaldı. Bu başarılarından sonra Rus birlikleri 7 Mart 1790 tarihinde Anapa üzerine saldırdılar. Fakat kaleden yapılan yoğun top ateşi üzerine Şayka köyüne çekilmek zorunda kaldılar. Bu saldırı sonrası Mustafa Paşa aniden harekete geçerek Şayka köyünde bulunan Rus birliklerinin üzerine yürüdü. Oraya varınca başlayan mücadele üç dört saat sürdü. Osmanlı askerleri yine mağlup olarak kaleye çekildilerse de, yeniden Rusları takip ederek bu kez Cana Boğazı'nda onlara yetişip mağlup etmeyi başardılar. Bu mağlubiyet sonrası Ruslar Kuban tarafına çekilmek zorunda kaldılar⁵⁹⁴.

⁵⁸⁹ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 693/29081 (H. 28 Cemaziyelevvel 1204).

⁵⁹⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 1115/49416 (H. 19 Zilkade 1204).

⁵⁹¹ BOA, *MD*, No: 188, s. 11, 12.

⁵⁹² Ö. Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi", s. 223.

⁵⁹³ C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 154.

⁵⁹⁴ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 142-143.

Bu muharebenin ikinci günü Anapa Kalesi'ne gelen Mehmet Bey, elindeki emir yazısını Battal Hüseyin Paşa'ya gösterip ordunun hazırlanıp Kabartay bölgesine girmesini, çünkü burada bulunan binlerce Müslümanın bunu beklemekte olduğunu belirtti. Fakat Battal Hüseyin Paşa, araba ve beygir yokluğundan bahisle ve türlü bahanelerle bunu yapmak istemedi⁵⁹⁵.

Sultan III. Selim kesin olarak Osmanlı birliklerinin Kabartaylar içine girmesini istemekteydi⁵⁹⁶. Onun bu isteği mübaşir olarak atanan Mahmut Bey tarafından Anapa'daki Battal Hüseyin Paşa'ya iletildi⁵⁹⁷.

Battal Hüseyin Paşa, 8 Ağustos 1790 tarihinde gerekli hazırlıkları yaparak 32 adet top ve yaklaşık 30 bin askerle Kabartay tarafına harekete geçti. Bu birliğe ek olarak bölge kabilelerinin de orduya katılmalarıyla bu sayı her gün biraz daha arttı. Lakin isteksiz bir şekilde çıktığı bu seferde Battal Hüseyin Paşa sürekli problem çıkarıp, molalar vermektedir. Bu şekilde ordu, Kuban Nehri'ne kadar olan 12 günlük mesafeyi ancak bir aydan fazla bir sürede kat edebildi. 14 Eylül 1790 tarihinde de Kuban Nehri'nin öbür tarafına geçildi. Her şeye rağmen Osmanlı ordusunun Kuban Nehri'nin öbür tarafına geçmesi, bölgedeki kabileler arasında sevinçle karşılandı. Bu esnada dört-beş bin Rus askerinin civarda bulunduğu haberi alınınca Battal Hüseyin Paşa o tarafa küçük bir birlik sevk etti⁵⁹⁸. Fakat bunların Ruslara karşı bir şey yapamayacağı gayet açıktı. Nitekim bozguna uğrayan bu birlikler geri çekildiler. Rus askerlerinin takip etmesi üzerine Kuban tarafında bulunan askerler de telaşa kapılıp dağılmaya başladılar. Fakat asıl dağılma Battal Hüseyin Paşa'nın emrindeki birkaç adamla Ruslara teslim olmasıyla başladı. Bu durum gerek Osmanlı askerlerinde gerekse kabileler arasında şok etkisi yarattı. Her şeye rağmen ordu Ruslarla mücadele ederek, büyük bir bozguna uğramadan 7 Kasım 1790 tarihinde Anapa Kalesi'ne çekilmeyi başardı⁵⁹⁹.

⁵⁹⁵ A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 699.

⁵⁹⁶ Anapa Muhafızı Mustafa Paşa'ya gönderilen bir fermanda da aynı doğrultuda Kabartay taraflarına gidilmesi emredilmekteydi. BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 924/39954 (H. 29 Zilhicce 1204).

⁵⁹⁷ M. Nuri Paşa, *Netâyic'ül- Vukuât*, IV, s. 30.

⁵⁹⁸ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 143-144.

⁵⁹⁹ Battal Hüseyin Paşa'nın beklenmedik bir şekilde Ruslara teslim olmasının nedeni olarak; Sultan III. Selim'in kendisini görevden alarak idam ettireceği yönünde edildiği izlenimler gösterilmektedir. Bu çerçevede Battal Hüseyin Paşa, evvela kendi üzerinde bulunan Trabzon bölgesinin Erzurum Valisi Abdullah Paşa'ya verilmesinden kuşku duymuştur. Daha sonra Anapa'ya gelerek kendisine Kabartay taraflarına sefere çıkması yönündeki emir yazısını getiren Haseki Mahmut Paşa'nın soğuk davranışlarından da endişe etmiş ve onun yanında kendisinin idamı için bir hatt-ı hümayunun olduğu inancına kapılmıştır. Bkz. M. Nuri Paşa, *Netâyic'ül- Vukuât*, IV, s. 30-31; A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 145.

Battal Hüseyin Paşa'nın Ruslara teslim olduğu haberi İstanbul'a ulaşınca Erzurum ve Trabzon valisi olan Hacı Abdullah Paşa Anapa seraskerliğine atandı ve hiç vakit kaybetmeden Anapa'ya hareket etmesi emredildi⁶⁰⁰. Ayrıca kabile beylerine bir mektup gönderilerek Hacı Abdullah Paşa'nın Anapa seraskerliğine atandığı, Paşa'nın Ruslar'dan intikam almak için yola çıkmak üzere olduğu bu sebeple bütün Çerkezlerin de Paşa ile birlikte bu harbe iştirak etmeleri istendi⁶⁰¹. Fakat Abdullah Paşa'nın bir türlü yola çıkmaması üzerine, bir ferman daha gönderilerek hemen yola çıkması istendi⁶⁰².

Rusya ise Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu otorite boşluğunu çok iyi değerlendirdi. Tuna Ordusu Komutanı General Gudoviç komutasında büyük bir ordu oluşturularak hemen Anapa Kalesi üzerine sevk edildi. 1791 yılının Haziran ayında yola çıkan bu birlik bir ay sonra Anapa Kalesi'ni kuşatma altına aldı. Kafkas kabileleri kuşatma öncesinde ve kuşatma sırasında Kalgay Mehmet Giray önderliğinde Ruslara karşı mücadele ettilerse de bir sonuç elde edemediler. Abdullah Paşa'nın da emrindeki birliklerle bir türlü bölgeye intikal etmemesi üzerine, kalede bulunan on bin kadar Osmanlı askerinin tüm çabalarına rağmen, kuşatmanın on dördüncü günü Anapa Kalesi Rus işgaline uğradı⁶⁰³.

Rusya bu işgalle, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki en önemli kalesini ele geçirmekle kalmayıp, bölge kabilelerini Ruslara karşı bir çatı altında toplamaya çalışan Osmanlı Devleti'nin planına da büyük bir darbe indirmiş oldu. Ayrıca bu işgal esnasında Ruslar kalede bulunan ve yıllarca onlara büyük kayıplar verdirerek Kafkas halkları arasında büyük bir halk kahramanı olan İmam Mansur'u da ele geçirdiler⁶⁰⁴.

⁶⁰⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, DN: 29/1326 (H. 20 Rebiülahir 1205).

⁶⁰¹ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 33/1621 (H. 29 Ramazan 1205).

⁶⁰² BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 111/5535 (H. 29 Şevval 1205).

⁶⁰³ A. Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, s. 699; İ. Berkok, *Tarihte Kafkasya*, s. 396–397; C. Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s. 166.

⁶⁰⁴ II. Katerina, İmam Mansur'u bir süre hapis tuttukten sonra 1794 tarihinde idam ettirmiştir. Bkz. Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul, 1961, s. 117; Cafer Barlas, *Kafkasya'nın Kurtuluş Mücadelesi*, İstanbul, 1992, s. 27.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞIN SONA ERMESİ VE YAPILAN ANTLAŞMALAR

4.1. AVUSTURYA İLE YAPILAN SULH GÖRÜŞMELERİ VE ZİŞTOVİ ANTLAŞMASI

4.1.1. Prusya'nın Avusturya'yı Barışa Zorlaması ve Reichenbach Mutabakatı

1789 yılında patlak veren Fransız İhtilâli'nin Avusturya egemenliği altındaki Belçika'ya da sıçramasından sonra artık ikinci bir devrimin patlaması an meselesiydi. Belçika'da sarsılan egemenliğini bir an önce yeniden kurmak isteyen Avusturya İmparatoru II. Leopold bütün dikkatini oraya çevirdi. İhtilalin genişlemesinden endişe duyan İngiltere ve Hollanda da Avusturya'ya bu konuda destek olacaklarını bildirdiler. Zira ikinci bir devrimin başarıya ulaşması, özellikle Belçika'nın stratejik konumu göz önünde bulundurulduğunda, başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere, tüm Avrupa'nın bundan etkilenmesine neden olabilirdi. Avusturya'nın bütün dikkatini bu olaya çevirebilmesi için de Osmanlı Devleti ile devam etmekte olan savaşa bir son vermesi gerekiyordu. Prusya ise Avusturya'nın bu zor durumdan yararlanmak için hazır beklemekteydi. Hatta bu yüzden Osmanlı Devleti ile bir ittifak içerisine dahi girmişti⁶⁰⁵.

Osmanlı Devleti ile Prusya arasında imzalanan bu ittifak antlaşması (Şubat 1790) Avrupa'da geniş yankı uyandırdı. İttifak sonrası II. Friedrich Wilhelm Tuna kıyılarına askeri yığınak yaparak, Avusturya'ya saldıracağını Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Bu sebeple, diğer Avrupa devletleri de bu savaşın bütün Avrupa'ya sıçramasından endişe duymaya başladılar. Başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere, Avrupa'daki devletler devam etmekte olan bu savaşa bir son vermek için hemen aracılık girişimlerine başladılar⁶⁰⁶.

Öte yandan Rusya'nın bu savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı sağladığı bariz üstünlük İngiltere Kralı William Pitt'i tedirgin etmeye başlamıştı. Zira Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkması neticesinde veya bir antlaşma ile sağlayacağı geniş menfaatler sayesinde bütün Avrupa'daki güç dengelerini Rusya'nın lehine bozabilirdi. Böyle bir ihtimal de Akdeniz'deki İngiliz ticareti ile Hindistan yolu emniyetini

⁶⁰⁵ Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi, I*, (çev. Attila Tokatlı), İstanbul, 2009, s. 325–326.

⁶⁰⁶ Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. Hür Güldü), İstanbul, 2008, s. 71–72.

tehlikeye sokabilirdi. Bu durum hiçbir şekilde İngiltere'nin işine gelmezdi. Bu yüzden, William Pitt bu savaşın başında yakın doğudaki bu olaylara doğrudan müdahil olmayarak bekle-gör politikası izlerken bu politikasını değiştirerek artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan yana bir politika izlemeye başladı.

İngiltere Kralı William Pitt, Rusya'nın bu savaşta daha fazla Osmanlı toprağını işgal etmesini önlemek için hemen harekete geçti. Öncelikli Avusturya İmparatoru II. Leopold'u elçileri kanalıyla barışa zorlamaya, böylece Avusturya'yı Rusya ile olan ittifakından koparmaya çalıştı. Bu esnada II. Friedrich Wilhelm asıl askeri birliklerini Şilezya'ya geçirdi. Daha sonra General Kont Henkel idaresinde bulunan bir askeri birliği Litvanya ve Rusya sınırlarına kaydırırken, bir birliği de General Usedom idaresinde Thorn ve Vistula (Weicse) Nehri istikametine gönderdi. Kendisi ise 18 Haziranda ordugâhını Bohemya sınırlarında Reichenbach kasabasına yakın Schönwalde adlı bir köyde kurdu. II. Friedrich Wilhelm burada ilk olarak Osmanlı Devleti ile imzalanan, fakat uzun zamandır tasdiki geciktirilen ittifak antlaşmasını onayladı. Bu, aslında bir diplomatik hamleydi. Zira Prusya bu hususta ne kadar ciddi olduğunu tüm dünyaya göstermiş olacaktı⁶⁰⁷.

Gerek bu hareketlilik gerekse antlaşmasının onaylanması Avusturya İmparatoru II. Leopold'da endişeye ve telaşa neden oldu. Osmanlı Devleti'ne karşı kuzey ve güneyde iki cephede birden savaşmakta olan Rusya'nın, Prusya'ya karşı Avusturya'ya yardım etmesi de oldukça zordu. Prusya'nın her an saldıracağı korkusuna kapılan II. Leopold 27 Haziran 1790 tarihinde Berlin elçisi Fürst Von Reuss ve devlet sekreteri Baron Anton Spielman'ı Reichenbach'a yollayarak, barış görüşmelerini başlatmaya hazır olduğunu bildirmek zorunda kaldı⁶⁰⁸.

Reichenbach'ta başlayan bu barış görüşmelerine Osmanlı Devleti adına kimse davet edilmedi. Fakat Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Prusya'nın temsilcisi Hertzberg, Osmanlı çıkarlarını temsil etmeyi kendisine görev bildi Rusya, İngiltere ve Hollanda temsilcilerinin de hazır bulunduğu bu görüşmelere Osmanlı Devleti ile ayrı bir barış antlaşması imzalama niyetinde olduğu için temsilci göndermedi⁶⁰⁹. Fakat, bu şekilde başlayan görüşmelerin ilk turundan bir sonuç çıkmadı. Prusya ön şart olarak; Avusturya'nın Belgrat'tan vazgeçmesini ve Tuna ile Olt (Aluta) nehirlerinin Osmanlı

⁶⁰⁷ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, C. VI, Gotha, 1859, s. 781.

⁶⁰⁸ Kemal, Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, İstanbul, 1981, s. 76-77.

⁶⁰⁹ S. J. Shaw, *Sultan III. Selim*, s. 72.

Devleti ile sınır olarak belirlenmesini istedi. Ayrıca Baltık kıyısındaki Danzig ve Thorn limanlarının Prusya'ya bırakılmasını ve Galiçya'nın da Lehistan'a iade edilmesini talep etti. Rusya'nın bu şartlara karşı çıkarak Prusya'ya savaş ilan etmesi durumunda da Avusturya'nın tarafsız kalacağını taahhüt etmesini istedi⁶¹⁰.

Avusturya, Prusya'nın bu şartlarına, Galiçya ve sınır mevzularında (Lehistan-Prusya ve Osmanlı-Avusturya) bazı değişiklikler yapıldığı takdirde sıcak bakacaktı. Fakat Prusya temsilcisi Hertzberg'in ileri sürdüğü şartların dışına çıkmak istememesi sebebiyle görüşmeler tıkandı. Bu esnada İngiltere ve Hollanda temsilcileri devreye girerek, II. Friedrich Wilhelm'i ikna ettiler ve geri adım atmasını sağladılar⁶¹¹.

Bu çerçevede 15 Temmuz günü Prusya temsilcisi Hertzberg aldığı talimat gereği, herkes tarafından kabul edilebilir bir plan hazırladı ve taraflar bu plan çerçevesinde uzlaşmaya vararak ilgili metni 27 Temmuz 1790 tarihinde imzaladılar. Ağustos başında karşılıklı olarak tasdik edilen⁶¹² bu mutabakata göre⁶¹³;

- 1) Prusya, Lehistan lehinde toprak terki talebinden vazgeçecek.
- 2) Avusturya bu savaşta ele geçirdiği bütün Osmanlı topraklarını iade edecek.
- 3) Osmanlı Devleti ile Rusya barış antlaşması imzalayana kadar Rus birlikleriyle ortak işgal ettikleri Hotin Kalesi'ni emaneten elinde tutacak.
- 4) Osmanlı Devleti ile Rusya arasında devam etmekte olan savaşa artık Avusturya katılmayacak. Ayrıca Özi Kalesi'nin Osmanlı Devleti'ne iadesi için Avusturya destek olacaktı.

4.1.1.1. Reichenbach Mutabakatı Sonrası Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Reichenbach mutabakatıyla birlikte Avrupa büyük bir savaşın eşiğinden dönmüş oldu. Ancak bu mutabakatın Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendirmesine rağmen bu görüşmelere Osmanlı adına hiç kimse çağrılmamıştı. Hatta Osmanlı Devleti, Prusya ile yaptığı ittifak çerçevesinde Avusturya ve Rusya'ya karşı Prusya'nın savaş ilan edeceğini düşünerek gerekli savaş hazırlıklarını sürdürmekteydi.

Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm, Avusturya ile vardığı mutabakatı 1790 yılının Ağustos ayı içersinde elçisi Lukezini (Lucchesini)'yi, Vidin'de bulunan Osmanlı

⁶¹⁰ K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 78.

⁶¹¹ S. J. Shaw, *Sultan III. Selim*, s. 73.

⁶¹² J. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, VI, s. 791.

⁶¹³ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 152/6402-A, (H. 29 Zilhicce 1204); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 152/6402-C (H. 29 Zilhicce 1204); K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 81; S. J. Shaw, *Sultan III. Selim*, s. 74.

karargâhına göndererek, Osmanlı Devleti'ne resmen bildirdi⁶¹⁴. Sultan III. Selim, ilgili mutabakat çerçevesinde, Avusturya'nın ciddi toprak talebinde bulunmadan savaştan çekilmeye razı olmasından memnundu. Zira Osmanlı Devleti'nin bu savaşta asıl düşmanı, Kırım Hanlığı toprakları işgal altında tutan Rusya olup bu sayede ordusunu tamamen Rusya üzerine sevk etme imkânına sahip olacaktı. Alınan bu haber sonrası Sultan III. Selim divanı toplayarak Prusya'nın Avusturya nezdinde yaptığı barış girişimlerini sekteye uğratmamak için, ordunun bu sene Avusturya üzerine değil Rusya üzerine hareket etmesi kararını aldı⁶¹⁵.

Varılan mutabakat çerçevesinde Osmanlı ordusunun hemen Yerköy tarafından beri tarafa geçip geri dönmesi gerekiyordu. Fakat Sultan III. Selim ordunun Rusya'ya karşı Yerköy tarafından İbrail'e gitmesini istiyordu. Bunun için ise Avusturya'nın Eflak'ı veya Tuna kıyılarını boşaltması gerekiyordu. Şayet Avusturya bunu yapmazsa Osmanlı ordusunun geri dönerek Silistre üzerinden hareket etmesi ve Tuna Nehri'ni iki kez geçmesi gerekecekti ki, bu durum büyük bir zaman kaybına neden olacaktı. Bu rahatsızlık Serdar-ı Ekrem tarafından Prusya elçisi Lukezini'ye iletildi. Elçi bu talebin Avusturya ile varılan mutabakata aykırı olduğunu, ancak Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bir antlaşma imzalanması halinde bunun gerçekleşebileceğini belirtti⁶¹⁶. Çünkü Avusturya askeri çekilir ve Osmanlı ordusuna Eflak'tan yol verirse Rusya da aynı şekilde istediği taraftan geçmek için Avusturya'dan yol isteyebilirdi. Bu durum ise siyasi anlamda yeni bir krize neden olabilirdi. Prusya elçisinin tüm telkinlerine rağmen bu dönemde Vidin seraskeri olan eski sadrazam Koca Yusuf Paşa bir miktar askerini Kalafat tarafına geçirdi. Bu bölgede bulunan Avusturya birliklerinin engel olma girişimde bulunmamaları, olası bir çatışmayı engeldi. Fakat iki devlet arasında imzalanması planlanan mütareke öncesi yaşanan bu gelişme tarafları gerdi. Özellikle Prusya elçisi Lukezini bu durumun Prusya'nın şanına dokunacağını belirterek sert tepki gösterdi. Olayın Sultan III. Selim'e intikal ettirilmesinden sonra bir hatt-ı hümayun yollanarak bir an önce Avusturya ile mütareke yapılması için ne gerekiyorsa yapılması istendi ve böylece Eflak içinden yol istemek ısrarından da vazgeçildi. Daha sonra

⁶¹⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 147/6195 (H. 14 Zilhicce 1204).

⁶¹⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 147/6227 (H. 15 Zilhicce 1204).

⁶¹⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 152/6402-B (H. 08 Zilhicce 1204); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 148/6231-G (H. 29 Zilhicce 1204).

Reisülküttap Abdullah Efendi Avusturya ile yapılacak mütareke görüşmelerine memur edildi ve iki taraf yetkilileri Yerköy’de mütareke maddelerini görüşmeye başladılar⁶¹⁷.

4.1.2. Yerköy Mütarekesi⁶¹⁸

Reichenbach mutabakatı sonrası Osmanlı Devleti ile Avusturya temsilcileri arasında Yerköy’de başlayan mütareke görüşmeleri yaklaşık bir ay gibi kısa bir zaman sürdü. Bu görüşmelerde taraflar arasında ciddi bir sorun yaşanmadı. Esasen bu mütareke öncesinde Reichenbach’ta yapılan görüşmelerde Prusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti ile imzalanacak olası mütarekenin esaslarını büyük ölçüde tespit etmişlerdi. Prusya kralının gayretleri ve kefaletiyle taraflar arasında mutabakat sağlandı⁶¹⁹ ve 18 Eylül 1790 tarihinde tarafların imzasıyla da yürürlüğe girdi⁶²⁰. Buna göre taraflar dokuz aylık bir süre zarfında kalıcı bir barış antlaşmasını imzalayacaklardı.

Bu mütarekenin maddeleri ise şunlardı⁶²¹.

- 1) **a-** Mütarekenin imzalandığı tarihten itibaren iki taraf askerleri gerek karadan gerekse denizden herhangi bir düşmanca harekette bulunmayacak.
- b-** iki taraf barış antlaşması imzalayana kadar, savaş esnasında işgal ettikleri yerler kontrollerinde kalacak ve bu bölgelerde bulunan askerler herhangi bir düşmanca hareketten kaçınacak.
- 2) Bu mütarekenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren herhangi bir mahalde yaşanacak esir alma, gasp ve hırsızlık olaylarının zararları karşılanacak. Ve bu olaylara sebep olanlar cezalandırılacak.
- 3) Barış antlaşmasının imzalanmasını çabuklaştırmak için bu mütareke imza edildikten sonra dokuz ay geçerli olacak.
- 4) **a-** İki ülkenin savaş esnasında işgal ettikleri yerler kontrollerinde olmasına karşın bu bölgede bulunan fazla askerlerini geri çekecekler. Sadece bölgenin güvenliğinin sağlanması için gerekli miktarda asker kalacak. Bu doğrultuda Avusturya özellikle Eflak’ta bulunan askerlerinin bir kısmını geri çekecek ve Yerköy ve İbrail’e asker sokmayacak.

⁶¹⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 62.

⁶¹⁸ Bu mütareke metninin orijinali için bkz. Ek-1.

⁶¹⁹ K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 101.

⁶²⁰ Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, (haz. Adnan Baycar), Ankara, 1998, s.123; A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 62; K. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 101; (J. W. Zinkeisen, bu tarihi 19 Eylül 1790 olarak belirtmektedir. Bkz J. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, VI, s. 796).

⁶²¹ A. Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, s.121–123.

- b- Osmanlı Devleti, Rusya ile savaş halinde olduğu için gerektiği oranda askerini Yerköy ve İbrail taraflarında bulundurabilecek. Fakat Eflak ile Avusturya'nın kontrolü altında bulunan diğer bölgelerde asker bulundurmayacak.
- c- Tuna Nehri boyunca iki devlet kontrolleri altında bulunan kıyı ve sahillerde serbestce gemilerini dolaştırabilecek. Fakat iki tarafın gemileri fırtına ve sair gibi sebepler dışında mecbur kalmadıkça yalnız kendi kontrolü altındaki kıyılara yanaşabilecekler.
- 5) Bu mütareke sonrası yapılacak barış antlaşması görüşmeleri için tarafsız bir bölge tespit edilecek. Belirlenen yerin güvenliği için her türlü tedbir alınacak.
- 6) Bu mütarekenin imza gününden başlayarak iki taraf askerinin kontrolü altında bulunan yerler de dâhil olmak üzere, bölge halkı izin belgesi ve pasaportlarını ibraz etmek şartıyla, bir yerden bir yere gidip işlerini halledebilecekler. Şayet bu süreçte iki taraf halkı arasında her hangi bir anlaşmazlık yaşanırsa tayin edilecek memurlar aracılığıyla bu sorunlar dostane bir şekilde halledilecek.

4.1.3. Zıştovi Görüşmeleri ve Barış Antlaşmasının İmzalanması

Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Yerköy Mütarekesi gereğince iki tarafın dokuz ay içerisinde bir barış antlaşması imzalamaları gerekiyordu. Bu yüzden her iki tarafın temsilcileri ile aracı olan Prusya, İngiltere ve Hollanda temsilcileri bir an önce görüşmeleri başlatmak için harekete geçtiler. Barış görüşmelerinin yapılacağı yerin Avusturya'nın isteği ve Prusya'nın da onayıyla Bükreş olması kararlaştırıldı. Fakat Sultan III. Selim görüşmelerin Bükreş'te yapılmasına karşı çıkarak bunu kabul etmeyeceğini açıkladı. Buna gerekçe olarak da, Bükreş'in Avusturya'nın kontrolünde olduğunu ve oraya gitmenin Avusturya'nın ayağına gitmek anlamına geleceğini gösterdi. Daha sonra ise barış görüşmelerinin mutlaka Tuna Nehri'nin beri tarafında herhangi bir kasabada yapılmasını talep etti. Prusya elçisi Lukezini de ilk başlarda görüşmelerin Bükreş'te yapılması fikrini uygun görmüştü. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu tavrı üzerine geri adım atmak zorunda kaldı. Taraflar arasında yapılan bir dizi görüşme sonrası barış görüşmelerinin Sultan III. Selim'in isteği doğrultusunda Tuna Nehri'nin beri tarafında bulunan Zıştovi kasabasında yapılması karara bağlandı. Yer

sorunu halledildikten sonra taraflar hemen bu görüşmelere katılacak murahhas yani temsilcilerini belirlemeye başladılar. Avusturya, savaş öncesi İstanbul'da görev yapan eski elçisi Baron Von Herbert'e bu görevi verirken, Osmanlı Devleti de Reisülküttap Abdullah Beri Efendi (birinci murahhas) ile eski Halep Kadısı İbrahim İsmet Efendi ve Mehmet Durri Efendi'yi görevlendirdi⁶²².

1790 yılının Kasım ayının sonlarına doğru Osmanlı Devleti adına yapılacak barış görüşmelerine katılacak olan Reisülküttap Abdullah Beri Efendi, İsmet Bey ve Durri Efendi Zıştovi'ye geldiler. Daha sonra Prusya elçisi Lukezini 16 Aralıkta, Hollanda temsilcisi Baron dö Afta 18 Aralık'ta, İngiltere temsilcisi Kavalir Rid ve son olarak 20 Aralık tarihinde Avusturya temsilcisi Herbert Zıştovi kasabasına geldiler. Prusya elçisi Lukezini, Zıştovi'ye gelir gelmez ilk önce Osmanlı Devleti temsilcilerini konaklarında ziyaret ederek bir durum değerlendirmesi yaptı. Diğer temsilcilerle yapılan bir dizi görüşme ve merasim işlemleri sonrası 30 Aralık 1790 tarihinde (Perşembe günü) resmen barış toplantıları başlatıldı. İlk toplantıda İngiltere temsilcisi Kavalir'in yapılacak antlaşmaya İngiltere'nin kefil olmayacağını ve bu yönde elinde hükümetinin verdiği herhangi bir talimat olmadığını açıklaması sorun çıkardı. Aynı şekilde Hollanda temsilcisi Baron dö Afta da kefillik konusunda elinde hükümeti tarafından verilen herhangi bir talimatın olmadığını açıklaması üzerine bu mesele yapılan ilk toplantıda bir karara bağlanamadı⁶²³.

Bu şekilde sorunlu başlayan barış görüşmeleri ortaya çıkan yeni meselelerle sürekli takınmayla devam etti. Özellikle Avusturya temsilcisi Herbert'in izlediği siyasi tavır bunda etkili oldu. Zira Herbert, Osmanlı Devleti'nin bir an önce bir barış antlaşması imzalayıp tüm kuvvetleriyle Rusya üzerine yürümek istediğini çok iyi bildiğinden toplantıları elinden geldiği kadar tıkamaya çalışıyordu. Bu şekilde barış görüşmelerini ne kadar uzatırsa o oranda Avusturya lehine yeni tavizler koparabileceği düşüncesi içerisindeydi. Avusturya barış görüşmelerine başlanmadan önce, Reichenbach'ta varılan mutabakat gereğince, başta iki devlet arasındaki sınırlar olmak üzere savaş öncesi hukuki durumlarının aynen kalması yönündeki kararı kabul etmişti. Fakat barış görüşmeleri başlayınca Avusturya heyeti iki devlet arasında bulunan Bosna, İrşova ve bazı kalelerin kendilerine bırakılmasını istedi. Osmanlı heyeti ise buna karşılık daha önceki antlaşmalarda yer alan, Avusturya gemilerinin Karadeniz'de

⁶²² BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 34/1677 (H. 29 Muharrem 1205).

⁶²³ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 177-178.

serbest dolaşım hakkı ve Boğdan'da konsolosluk bulundurma hakkı ile Avusturya tüccar gemilerinin Garp Ocakları korsanlarının saldırılarına karşı korunması ve zararlarının Osmanlı Devleti tarafından karşılanmasıyla ilgili hükümlerin bu antlaşma ile kaldırılmasını istedi. Avusturya heyeti bu istekler üzerine, Reichenbach'ta varılan mutabakatta böyle bir şey olmadığına gönderme yaparak karşı çıktı. Bu şekilde heyetler arasında birçok sonuçsuz toplantı yapıldı. Hatta bir ara Avusturya heyeti görüşmeleri kesti ve Zıştovi'yi terk ederek Bükreş'e çekildi⁶²⁴.

Reichenbach mutabakatı sonrası başlayan Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki barış görüşmelerinin daha önceden varılan bu mutabakata göre şekilleneceği göz önünde bulundurularak, oldukça kısa süreceği bekleniyordu. Fakat tahmin edilenin aksine 30 Aralık 1790 tarihinde başlayan Zıştovi barış görüşmeleri ancak sekiz ay sonra son buldu⁶²⁵. Taraflar arasında 3 Ağustos 1791 tarihinde yapılan on sekizinci toplantı sonrası nihai bir antlaşma metni üzerinde mutabık kalındı⁶²⁶.

Bu son görüşmede söz alan Prusya temsilcisi Lukezini hazırlanan sulh antlaşmasının öneminden bahsederek her iki tarafı tebrik edip Allah'a şükretti. Aynı doğrultuda Avusturya ve Osmanlı temsilcileri de birer konuşma yaptılar. Türkçe, Frenkçe ve Fransızca olmak üzere antlaşma metni katılımcıların önünde tercümanlar aracılığıyla okundu. Daha sonra heyetler Türkçe ve Fransızca olarak hazırlanan asıl antlaşma metnini imzalayarak mühürlediler. O gün Zıştovi Kalesi'nden kırk elli pare top atışı yapılarak varılan mutabakat kutlandı. 22 Ağustos 1791 tarihinde ise taraflar görüşmelerin yapıldığı konakta toplanıp tasdiknameleri mübadele ettiler⁶²⁷.

4.1.4. Zıştovi Barış Antlaşması'nın Maddeleri⁶²⁸

3 Ağustos 1791 tarihinde Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Zıştovi Antlaşması on dört maddeden oluşmaktaydı. Bu maddeler şunlardır⁶²⁹:

⁶²⁴ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 39/1914 (H. 29 Zilkade 1205).

⁶²⁵ Avusturya murahhasları Bükreş'e gittikten sonra görüşmeleri iyice tıkama niyetindeydiler. Fakat Fransız ihtilâlinin doğurduğu siyasi sonuçlar sonrasında Prusya ve Avusturya arasında Pilntz Antlaşması imzalanması murahhasları tekrar Zıştovi'ye dönmek zorunda bıraktı. Zira bu antlaşma sonrası Avusturya İmparator II. Leopold verdiği talimatla murahhaslarından bir an önce Osmanlı Devleti ile bir sulh antlaşmasının imzalanmasını istiyordu. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 571.

⁶²⁶ Ahmet Vâsıf Efendi, *Mühâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203-1209), Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısım, Nr. 608, s. 83.

⁶²⁷ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 221-222.

⁶²⁸ Bu antlaşma metninin orijinali için bkz. Ek-3.

⁶²⁹ BOA, A.DVN. DVE. D.59/3, (Nemçe Ahitname Defteri), s. 31-34; BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 272-274; BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN:1432/58619 (H. 29 Zilhicce 1205); *Muâhedât Mecmûası*, III, s. 156-163; A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203-1209), s. 84; Said b. Halil

- 1) **a-** Bu antlaşma ile her iki devlet arasında her türlü düşmanlık sona erecek ve sağlam bir dostluk baki kalacak.
b- Savaş esnasında taraf olarak savaşa iştirak eden halkın suçu ne olursa olsun affedilecek.
c- Her iki devlete sığınmış başta Karadağ, Sırp, Bosna, Eflak ve Boğdan ahalisinin vatanlarına dönmelerine izin verilecek. Bunların memleketlerine sağ salim ulaşması için her türlü saldırıdan ve zarardan korunacaklar.
- 2) İki devlet 1788 yılından yani savaşın başlamadan önceki hukuki durumu kabul ederek, savaş öncesi iki devlet arasında yapılan tüm antlaşmalar geçerliliğini koruyacak.
- 3) **a-** Osmanlı Devleti, Avusturya tüccarını ve gemilerini Garp Ocakları korsanlarının saldırılarına karşı koruyacak. Eğer bunu yapamazsa tüccarların zararlarını kendisi karşılayacak.
b- Avusturya tüccarlarının Osmanlı Devleti topraklarında ticaret ve denizlerinde seyir serbestliği sağlayan Şubat 1784 tarihinde varılan mutabakat ile Eflak ve Boğdan memleketlerinde Erdel çobanlarının koyun ve sürülerinin geçişine ve ikametlerine dair Aralık 1786 tarihli ferman aynen geçerli olacak
- 4) Avusturya, Eflak ve Boğdan başta olmak üzere, bu savaş esnasında işgal ettiği tüm Osmanlı Devleti'ne ait şehir, kasaba ve kaleler ile buralarda bulunan top ve mühimmat gibi gereçleri iade edecek ve iki devlet arasında savaş öncesi sınır baki kalacak.
- 5) Hotin Kalesi ve çevresi Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir barış antlaşması imzalanıncaya kadar Avusturya'nın kontrolü altında kalacak. Bu süre zarfında Avusturya hiçbir şekilde Rusya'ya her hangi bir yardımda bulunmayacak. İlgili antlaşma imzalandıktan sonra ise kalenin kontrolü Osmanlı Devleti'ne bırakılacak.
- 6) **a-** Tasdiknamelerin mübadelesinden sonra taraflar antlaşma ile tespit edilen sınırlarına çekilecekler. Eflak ile Boğdan tahliyesi içinse tasdiknamelerin mübadelesinden sonra bir ay süre tanınacak.

b- Sırp ve Bosna memleketleri ile İrşova'nın eski sınırının tespiti için taraflar Belgrat Antlaşması'nın on üçüncü maddesine göre mübaşir tayin edecek. Bu bölgedeki mühimmat ve cephanenin tahliyesi için ise tasdiknamelerin mübadelesinden sonra iki ay süre tanınacak.

- 7) Kendi rızaları ile din değiştirerek iki tarafa sığınanlar hariç, iki devletin topraklarında her ne sebeple olursa olsun esir bulunan asker veya sivil bütün esirler karşılıklı olarak hiçbir bedel ödmeden iki ay içerisinde serbest bırakılacak.
- 8) Bu savaştan önce veya sırasında iki devletin topraklarına yerleşip, yerleştiği devletin hâkimiyetini tanımış olanlara diledikleri tarafa geçmelerine hak tanınacak.
- 9) Bu savaşla birlikte iki ülke arasında durma noktasına gelen ticaret bu antlaşmanın ikinci ve üçüncü maddesine göre bir an önce başlatılacak. Ayrıca gerek Avusturya sınırları içerisinde ticaret yapan Osmanlı tüccarlarının gerekse Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ticaret yapan Avusturyalı tüccarların savaş süresince bakaya kalan alacaklarının tahsili sağlanacak.
- 10) İki devletin sınırında görevli vali ve kumandanlar daimi olan bu sınırın korunmasında gerekli gayreti ve özveriye gösterecekler. Herhangi bir hasar ve zararda kendileri mesul tutulacaklar.
- 11) Bu antlaşmanın ikinci ve üçüncü maddesine binaen iki ülke arasında seyahat edip ticaret yapan hiç kimseye ilgili maddelerde mutabık kalınan koşullar dışında herhangi bir muamele yapılmayacak ve bunların güvenlikleri sınırda görevli kumandanlar tarafından sağlanacak.
- 12) **a-** Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Hristiyan halkın ibadetlerini rahatça yapmalarına izin verileceği gibi gerektiğinde kiliselerinde tadilat yapmalarına da müsaade edilecek.
b- Bu Hristiyan halkın Kudüs-i Şerif gibi kutsal sayılan yerleri ziyaret için yapacakları yolculuklarda her türlü güvenlik sağlanacak.
- 13) İki devlet arasında imzalanan bu antlaşmanın pekiştirilmesi için savaş döneminde tahta çıkan Sultan III. Selim ile Avusturya İmparatoru II. Leopold'un cüluslarının tebriki için karşılıklı olarak elçiler gönderilecek.

- 14) Bu antlaşmanın Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki sureti hazırlanarak en fazla kırk gün içinde iki devlet tarafından tasdik edilip mübadelesi yapılacak.

4.1.5. Avusturya ile Yapılan Mücadelenin Genel Değerlendirmesi ve Zıştovi Barış Antlaşması'nın Tahlili

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya İmparatorluğu Habsburg hanedanının yönetimi altındaydı. Avrupa'yı kasıp kavuran Yedi Yıl Savaşları sonrasında Avusturya'nın Alman toprakları üzerindeki hâkimiyetine karşı Prusya yeni ve etkin bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa bu savaşlar sonrası dış politikada aktif bir siyaset yerine imparatorluk bünyesinde geniş ıslahat hareketleri yapmayı tercih etmişti. Fakat Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın içe dönük bu politikasına karşın oğlu veliaht II. Josef onunla aynı fikirde değildi. II. Josef, Avusturya'ya karşı siyasi bir rakip olarak gördüğü Prusya'nın daha fazla güçlenmesinden endişe etmekte ve buna engel olmanın yolu olarak da dış politikada aktif bir siyaset izlenmesini savunmaktaydı.

II. Josef daha Avusturya tahtına çıkmadan, Avusturya adına dış politikada siyasi görüşmelere başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ni parçalayarak İstanbul'da Bizans Devleti'ni yeniden kurma hayalinden olan Rusya Çariçesi II. Katerina ile bir dizi ittifak görüşmesi dahi yapmıştı. Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik herhangi bir planda yer almayacağını net bir şekilde bildirmesi, bu görüşmeleri sonuçsuz bırakmışsa da, onun 1780 yılında ölümü II. Josef ile II. Katerina'nın siyasi emellerini gerçekleştirmesi için tüm engelleri ortadan kaldırmıştı. Bunun sonucu olarak II. Josef ile II. Katerina anlaşarak, iki devlet arasında bir ittifak kurmuş ve bu ittifakla II. Josef, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yapacağı bir savaşta Rusya'nın yanında yer alacağını kabul etmişti. Buna karşılık ise Eflak, Sırbistan, Bosna ve Hersek gibi Osmanlı topraklarının Avusturya'ya verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu ittifak sonrası Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki Kırım sorunu nedeniyle gerilen ilişkiler bir süre sonra tamamen kopmuş, 1787 yılında ise iki devlet arasında savaş patlak vermişti. Bundan sonra II. Josef kendine düşeni yapıp, 1788 yılında İstanbul'da bulunan elçisini geri çağırarak bu savaşa Rusya lehine katıldığını beyan etmişti.

Böylece, Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında 1788–1790 yılları arasında iki yıl süren sıcak bir mücadele yaşandı. Bu mücadelelere genel anlamda bakıldığında Avusturya birlikleri beklenilenin aksine Osmanlı birliklerine karşı bariz bir üstünlük sağlayamadı. Hatta Osmanlı birlikleri Muhadiye, İnlik ve Yerköy muharebelerinde Avusturya'ya karşı ciddi başarılar kazandılar. Fakat bu başarılarla rağmen Rusya'nın doğudan sıkıştırması, Osmanlı birliklerinin büyük bir kısmının Rusya cephesine kaydırılmasına neden oldu. Bu fırsatı iyi değerlendiren Avusturya da savunmasız kalan Belgrat Kalesi'ni işgal etmeyi başardı. Bu başarısızlık sonrası Osmanlı Devleti, Avusturya cephesinde iyice kan kaybetmeye başladı. Fakat bu dönemde Fransa'da 1789 yılında patlak veren ihtilâl ve onun doğurduğu milliyetçilik hareketleri âdetâ Osmanlı Devleti'nin imdadına yetişti. Zira çok uluslu bir yapıya sahip olan Avusturya, kısa sürede Avrupa'yı kasıp kavuran bu ihtilâlinin sonuçlarından ciddi şekilde duymaya başladı. Ayrıca Şubat 1790 tarihinde Avusturya İmparatoru II. Josef'in ölmesi, Osmanlı Devleti'ni bu cephede tamamen rahatlatı.

II. Josef'in yerine Avusturya tahtına çıkan II. Leopold ilk iş olarak Osmanlı Devleti'ne karşı devam etmekte olan bu savaşa bir son vermeye çalıştı. Zira Fransız ihtilâlinin yıkıcı etkisine karşı gerekli tedbirleri almak istiyordu. Nitekim aynı doğrultuda Fransız ihtilâline karşı bir birlik oluşturmak düşüncesinde olan İngiltere ve Hollanda gibi devletler gerekli diplomatik girişimlere başlamıştı. Hatta Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması imzalamış olan Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'i dahi buna ikna etmişlerdi.

Reichenbach'ta 1790 yılının Haziran ayında bir araya gelen bu egemen güçler, vardıkları mutabakat çerçevesinde, Avusturya'ya baskı kurarak, işgal ettiği yerleri geri vermek koşuluyla, Osmanlı Devleti ile bir barış antlaşması yapması hususunda ona baskı yapmaya başladılar. Avusturya İmparatoru II. Leopold, barış istemesine karşın, yapılacak antlaşma ile Osmanlı Devleti'nden bazı tavizler de koparmak istediğinden, bu koşullarda yapılacak bir barışa karşı çıkıyordu. Fakat Avusturya'nın bu dönemde Avrupa siyasetine yön veren bu güçlü üç devletin baskılarına daha fazla direnmesi beklenemezdi. Zira Fransız ihtilâli sonrası Avrupa'ya hızla yayılan ve mevcut toplumsal düzeni yeniden şekillendiren öğretilere karşı bu devletlerin desteğini almadan mücadele etmesi oldukça güçtü.

Avusturya, Reichenbach'ta yapılan bir dizi toplantı sonrası geri adım atmak zorunda kaldı. Ağustos ayında taraflar Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki savaşın

son bulmasını sağlayacak bir mutabakat metninde uzlaşma sağladılar. Fakat işin ilginç tarafı bu toplantıda doğrudan Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren kararların alınmasına rağmen Osmanlı Devleti adına hiç kimse toplantıya çağrılmamıştı.

Reichenbach mutabakatı her ne kadar Osmanlı Devleti ile Avusturya'yı ilgilendiriyor gibi görünse de aslında bu mutabakat Avrupa devletlerinin diplomatik ilişkileri açısından bir dönüm noktasıydı. Bu mutabakatla, Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Rusya arasında devam etmekte olan savaşa Prusya'nın da katılması engellendi ve bu sayede Avrupa'yı topyekûn etkileyecek bir çatışmanın da önüne geçilmiş oldu.

Sultan III. Selim, Reichenbach'ta varılan mutabakat metninden Prusya aracılığıyla haberdar oldu. İlk tepkisi bu metni tanımamak yönünde olduysa da, Avusturya İmparatoru II. Leopold gibi, onun da bunu kabullenmekten başka çaresi yoktu. Bu çerçevede taraflar varılan bu mutabakat çerçevesinde önce 18 Eylül 1790 tarihinde aralarındaki savaşa son veren Yerköy Mütarekesi'ni, 3 Ağustos 1791 tarihinde de oldukça çekişmeli geçen müzakereler sonunda, on dört maddeden oluşan Zıştovi Antlaşması'nı imzaladılar.

Zıştovi Antlaşması'nın hükümlerine genel anlamda bakıldığında, iki devlet arasındaki savaş öncesi yapının aynen korunduğu görülmektedir. Özellikle iki devlet arasında 1739'da imzalanan Belgrat Antlaşması hükümleri aynen korunmuştur⁶³⁰. Bu antlaşmanın on birinci maddesinde yer alan ve iki devlet arasında savaş öncesi ticari ilişkileri düzenleyen madde Zıştovi Antlaşması'nın üç ve on birinci maddelerinde aynen yer almıştır. İki devlet arasındaki sınırlar ise yine Belgrat Antlaşması'nın iki, üç dört, beş ve yedinci maddelerinde yer alan hükümlere göre şekillendirilerek Zıştovi Antlaşması'nın altıncı maddesinde karara bağlanmıştır. Ancak Avusturya heyetinin barış görüşmelerinde ısrarcı tavırları üzerine, Bosna yakınlarında bulunan Çetin Kalesi ile İrşova Kalesi, Belgrat Antlaşması'ndan farklı olarak, Avusturya'ya bırakılmıştır. Savaş esirlerinin durumu ve Osmanlı topraklarında bulunan gayri Müslimlerin ibadet özgürlüğü ile ilgi hükümler, yine Belgrat Antlaşması'nın sekiz ve dokuzuncu maddelerine göre, Zıştovi Antlaşması'nın yedi, sekiz ve dokuzuncu maddelerinde aynen karara bağlanmıştır.

⁶³⁰ Bu antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, III, Ankara, 2008, s. 120–131; Gabriel Noradounghian, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1300–1789)*, I, Paris, 1897, s. 243–253; N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 83–92.

Avusturya, Belgrat ve Hotin başta olmak üzere, işgal ettiği önemli Osmanlı toprağını bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti'ne tekrar iade etmiştir. Kısaca Avusturya, bu savaş öncesi Rusya ile yaptığı ittifak gereği Osmanlı Devleti'nden toprak kazanımı elde etmeyi hayal ederken, eline zayıttan başka bir şey geçmemiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nin kendi çabalarından ziyade, Fransız İhtilâli'nin etkileri ile özellikle Prusya'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma yönündeki çabalarının daha fazla etkili olduğu söylenebilir.

4.2. RUSYA İLE YAPILAN SULH GÖRÜŞMELERİ VE YAŞ ANTLAŞMASI

4.2.1. İlk Sulh Girişimi

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan savaşın üzerinden henüz iki yıl geçmiş olmasına rağmen, iki devlet, ekonomik, sosyal ve siyasi yönden oldukça yıpranmıştı. Özellikle Osmanlı Devleti Rusya'ya oranla, daha zor durumdaydı. Devlet artık savaş masraflarını karşılayamaz hale gelmiş, bu yönde alınan tedbirler ise halk arasında hoşnutsuzluk yaratmaya başlamıştı. II. Katerina idaresindeki Rusya ise Osmanlı Devleti'ne oranla ekonomik ve askeri açıdan daha iyi durumda olsa da değişen Avrupa siyasi dengeleri onları da tedirgin etmişti. Zira İngiltere ve Prusya'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik diplomatik tavırları daha net hissedilmeye başlanmıştı. Bu yüzden II. Katerina daha fazla tepkileri üzerine çekmemek adına Osmanlı Devleti ile devam etmekte olan savaşa bir son vermek için harekete geçti. 1789 yılının Ocak ayında Prusya ve İngiltere'ye başvurarak İsveç ve Osmanlı Devleti ile barış yapmak istediğini bildirdi. Bunun için Özi ile Dinyester Nehri'ne kadar olan tüm toprakları talep ettiği gibi, Eflak ve Boğdan'da müstakil bir Ortodoks devletin kurulmasını da şart koştu. Fakat bu teklif Osmanlı Devleti tarafından geri çevrildi⁶³¹.

Osmanlı Devleti'nin Ruslarla olan ilk sulh girişimi ise yine aynı yılın içerisinde Osmanlı-Prusya ittifakından evvel gerçekleşti. Sultan III. Selim, başta Özi olmak üzere, birçok önemli kalenin işgali sonrası Eflak Voyvodası aracılığıyla General Potemkin'in barış konusunda fikrini yoklattı. General Potemkin ise sulh görüşmelerinin başlaması için İstanbul'da Yedikule'de esir tutulan Rus elçisi Bulgakov'un serbest bırakılması şartını ileri sürdü. Bu girişim bu noktada tıkanı. Ancak Akkerman Kalesi işgalinden

⁶³¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, Ankara, 1995, s. 585.

hemen sonra burada muhafız olan Tayfur Paşa İsmail taraflarına geldi. Burada bulunan eski sadrazamlardan Gazi Hasan Paşa'yla görüşerek, General Potemkin'in sulh yapmak arzusunda olduğunu bildirdi. Gazi Hasan Paşa, bu haberi alır almaz General Potemkin'e 8 Kasım 1789 tarihinde bir mektup yazarak, Osmanlı Devleti'nin eski vezirlerinden olduğunu, iki devletin anlaşmasında etkili olabileceğini ilettili. General Potemkin bu mektuba on gün sonra gönderdiği cevapta, yine sulh görüşmelerinin ancak İstanbul'da bulunan Rus elçisinin serbest bırakılması ile başlanabileceğini belirtti.⁶³²

Bu esnada Sultan III. Selim Yedikule'de esir tutulmalarının kendilerine bir faydası olmadığı kanaatine vararak, Rus elçisi ile baş tercümanı Pizani ve diğer tercümanı Anderya ve Pizani'nin oğulları ile beraber on sekiz kişiyi 18 Kasım 1789 tarihinde serbest bıraktı ve bir Dubrovnik gemisi ile gitmelerini sağladı⁶³³. Bu gelişme sonrası Rusya'yla sulh meselesi hem Gazi Hasan Paşa hem de Çelebizade Şerif Hasan Paşa sadaretleri zamanında mektuplaşmalar şeklinde devam etti.

Bu görüşmeler esnasında General Potemkin'in mektubunu getiren Rus Elçisi Bot Bolkoniki Baroç olası bir sulh antlaşmasında Rusya'nın kabul edeceği şartları şifahan Reisülküttap, Defterdar ve Kethüda Bey'e bildirdi. Onun kayıtlara geçen bu ifadesine göre⁶³⁴;

- 1) Rusya bu savaş esnasında işgal ettiği Bender, Palanga, Hocabey ve Akkerman gibi yerleri iade edecek.
- 2) Eflak ve Boğdan yine Osmanlı Devleti'ne verilecek, Osmanlı Devleti kimi isterse onu bey(voyvoda) atayacak ve Rusya buna katiyen karışmayacak, herhangi bir zulüm ve hatası görülmedikçe bu beyler görevden alınmayacak.
- 3) Soruna neden olan Özi Kalesi yıkılarak, her iki devlet tarafından terk edilecek.
- 4) Tiflis Hanı ve Gürcistan konusundaki maddeye Rusya katiyen müdahale etmeyecek, Osmanlı Devleti nasıl isterse öyle olacak.
- 5) Barış şartları arasında harp tazminatı olmayacak.
- 6) Rusya, Osmanlı Devleti'nde diğer devletlerin konsolos bulundurduğu yerlerde konsolos bulundurabilecek ve bundan böyle bu konsoloslar Osmanlı tebaasından olmayıp Rus milletinden olacak.

⁶³² İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV / I, s. 585–586.

⁶³³ BOA, *Cevdet Hariciye*, DN: 144/7182 (H. 29 Safer 1204).

⁶³⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 24/1219 (H. 12 Şaban 1204).

- 7) Turla ve Aksu nehirleri arasında kalan arazinin eskiden Osmanlı Devleti'ne ait olmayan kısmı iki tarafça terk edilecek.

Bot Bolkoniki Baroç'un belirttiği bu şartlar o dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulduğunda oldukça uygun bir teklifti. Fakat Osmanlı Devleti, Prusya ile bir ittifak antlaşması imzalamış ve bu antlaşmayla Prusya ile görüşüp mutabık kalmadan, Rusya ve Avusturya ile bir antlaşma imzalamayacağını taahhüt etmişti⁶³⁵. Gerek bu yüzden gerekse yine ilgili antlaşmayla Prusya'nın Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan edeceği göz önünde bulundurularak bu teklif geri çevrildi. Ancak Rus elçisi Bot Bolkoniki Baroç bu görüşmede Osmanlı Devleti ile Prusya arasında imzalanan ittifak antlaşmasına gönderme yaparak, Prusya'nın güçlü bir devlet olduğunu, fakat Rusya ve Avusturya'ya karşı koyabilecek bir kudrete sahip olmadığını altını çizmişti. Hatta Prusya'nın Rusya ile savaşa girmeyi göze alamayacağını da açıkça ifade ederek Osmanlı Devleti'ni uyarmıştı⁶³⁶.

4.2.2. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Rus Generali Rebnin'e Mütareke İçin Müracaatı

Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa Ruslara karşı kaybedilen Maçın Savaşı'nda (Temmuz 1791) ordunun disiplinden uzak ve nizamsız halini yakından görmüştü. Fakat yine de Ruslar üzerine harekete geçmek için İrşova'da hazırlıklara başladı. Tekrar Maçın üzerine gitmesine karar vererek, 17 Temmuz 1791 tarihinde orduyu düşman üzerine harekete geçirdi. Kendisi de 18 Temmuz günü İrşova'dan hareket etti. Üç gün sonra ordu Maçın'e ulaştı. Hiç vakit kaybedilmeden meterisler kazılmaya başlandı. Ancak gerek asker azlığından gerekse yeniçerilerin disiplinsizlikleri yüzünden meterislerin hazırlanmasında zorluk çekildi. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ordu içerisinde her an bir isyanın çıkmasında endişe etmekteydi. Süvari ocaklarında karışıklık çıkacakmış gibi görünüyordu. Eğer Ruslar yeniden Tuna Nehri'nin beri tarafına geçecek olurlarsa, askerlerin savaşımadan muharebe alanını terk edecekleri endişesi artık kaçınılmaz hale gelmişti. Bu esnada yapılan ittifak çerçevesinde Prusya'nın kalabalık bir ordu ile Rusya'ya savaş ilan etmesi beklenirken, böyle bir

⁶³⁵ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1417 (H. 29 Zilhicce 1204).

⁶³⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 24/1219 (H. 12 Şaban 1204).

girişimde bulunmayacağını açıklaması⁶³⁷, ayrıca İsveç hükümetinin de yapılan ittifaka sadık kalmayarak Rusya ile sulh antlaşması imzalaması iyice moralleri bozdu⁶³⁸.

Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa, yaşanan bu gelişmeler sonrası meşveret meclisini toplayarak Ruslara karşı ağır bir yenilgi almadan sulh teklifinin yapılmasının gerekliliğini açıkladı. Bu çerçevede alınan karar doğrultusunda, Koca Yusuf Paşa, Rus Generali Rebnin’ne bir mektup yolladı. Bu mektupta; “*Yer Gök götürmez asker ile Maçın sahrasına geldik. Savaşın ne olacağı belli olmaz bu sefer galebenin ne tarafa görüneceği de belli olmaz. Osmanlı Devleti tam anlamıyla savaşa hazır olduğu gibi, fukara ve reayasının huzurunu kaçıracak olan kan akıtılmasını önlemek için barış yapmaya da hazırdır. Bu işe ne derece salâhiyetli olduğumuzu bildirerek tayin edeceğimiz adamımız ile sulh esaslarını göndeririz*” demektedir⁶³⁹.

Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa’nın gönderdiği bu mektuba cevaben General Rebnin, sulh görüşmelerine esas teşkil edecek üç madde belirleyerek bunların kabul edilmesi şartıyla barış görüşmelerinin başlayabileceğini belirtti. Bu maddeler şunlardı⁶⁴⁰:

- 1) Kaynarca sulhu ve daha sonra imzalanan antlaşmalar geçerli olacak.
- 2) Eflak ve Boğdan memleketleri menfaatli şartlarla Osmanlı Devleti’ne geri verilecek.
- 3) Dinyester Nehri iki devlet arasında hudut olacak.

General Rebnin’in ileri sürdüğü bu üç şart meşveret meclisinde değerlendirildi. Bu toplantıda özellikle Dinyester Nehri’nin iki devlet arasında sınır kabul edilmesiyle birlikte Özi Kalesi ve çevresinin Rusya’ya bırakılacak olması insaf dışı ve kabul edilemez bir durum olduğu görüşü benimsendi. Bu doğrultuda General Rebnin’e bir mektup daha yazılarak bu maddelerde bazı fedakârlıklar yapılması istendi. Fakat General Rebnin bu maddeler üzerinde hiç bir değişiklik yapamayacağını, kendisinin yetkisinin buna imkân vermediğini net bir şekilde illetti. Daha sonra şayet bu esaslar kabul olunursa yetkili birinin gönderilip görüşmelerin başlatılmasını kabul

⁶³⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 148/6231-B (H. 26 Zilhicce 1204).

⁶³⁸ İsveç ve Rusya arasında 3 Ağustos 1790 tarihinde sekiz maddeden oluşan bir sulh antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın maddeleri için bkz. BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 30/1402 (H. 29 Zilhicce 1205).

⁶³⁹ A.Vâsıf Efendi, *Mehâsinü’l- Âsâr ve Hakaikü’l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 82.

⁶⁴⁰ A.Vâsıf Efendi, *Mehâsinü’l- Âsâr ve Hakaikü’l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 82–83.

edilmeyecekse adam gönderilmemesini belirtti⁶⁴¹. Rebnin'in bu cevabıyla görüşmeler başlamadan tıkanı.

4.2.3. Kalas Görüşmeleri ve Mütarekenin İmzalanması

Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında Zıştovi'de barış görüşmelerinin devam ettiği dönemde II. Friedrich Wilhelm Rusya'ya karşı doksan bin kişilik bir ordu hazırlanmıştı. II. Katerina ise bu tehdide karşı Beyaz Rusya ve Livonya çevresinden asker toplamaktaydı. Bu sırada İngiltere Rusya'dan her hangi bir arabuluculuk teklifi beklemeden Osmanlı Devleti'nden aşırı tavizler koparılacak bir antlaşmayı kabul etmeyeceğini belirtip, iki devlet arasındaki eski hukuki koşullara yakın bir antlaşma imzalanması yönünde tavrını ortaya koydu. Ayrıca İspanya ile yapmış olduğu barış sonrası donanmasını Akdeniz ve Baltık denizlerinde savaşıma hazır bir şekilde bekletmeye başladı. 1791 yılının Şubat ayında Danimarka aracılığıyla II. Katerina'dan Osmanlı Devleti'nden elde ettiği yerleri geri iade etmesi istendi. II. Katerina bu teklifi kabul etmedi. Buna gerekçe olarak da bu durumun devletin onurunu zedeleyeceğini gösterdi. Fakat daha sonra II. Katerina Danimarka'nın bu arabuluculuk niyetine yeşil ışık yakarak, Özi haricindeki bölgeleri Osmanlı Devleti'ne geri vermeye hazır olduğunu belirtti. Ancak İngiltere ve Prusya'nın Özi bölgesinin Rusya'ya bırakılmasına karşı çıkması görüşmeleri tıkadı. Daha sonra 20 Mayıs 1791 tarihinde Danimarka aracılığıyla Rusya'ya yeni bir teklif yapıldı. Bu teklife göre Özi Kalesi yıkılacak, Aksu ve Dinyester çevresindeki alan da bağımsız olacaktı. II. Katerina 20 Temmuzda verdiği cevapta, bu durumun Rus sınırını savunmasız bırakacağını gerekçe göstererek yapılan teklif uygun bulmadığını açıkladı. Neticede, arabulucu devletler bu savaşa bir an önce son vermek istediklerinden, Aksu ve Dinyester arasında kalan bölgenin Rusya'ya bırakılması, buna karşılık olarak da Rusya'nın bu savaşta işgal ettiği diğer Osmanlı topraklarını iade etmesi koşuluyla, Rusya ile bir uzlaşmaya vardılar⁶⁴². Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu düzenlemeyi reddetmesi halinde bunun hiçbir hükmünün olmayacağı da karara bağlandı.

Sultan III. Selim yaşanan bu gelişmelerden habersiz bir şekilde Ruslarla barış görüşmelerine başlamadan önce hiç olmazsa bir kez Rusların mağlup edilmesini istemekteydi. Fakat cephedeki ordunun Ruslara karşı mağlubiyet serisi gittikçe

⁶⁴¹ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 159.

⁶⁴² S. J. Shaw, *Sultan III. Selim*, s. 88–89.

artıyordu. Son olarak Anapa ve Soğucak gibi önemli kalelerin de Rus işgaline uğraması üzerine Sultan III. Selim, Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'ya bir hatt-ı hümayun yollayarak sulh için izin ve ruhsat verdiğini belirtti. Tam General Rebnin ile görüşmelerin tıkanmasının hemen ardından gelen bu hatt-ı hümayun üzerine sadrazam, Kuban Hanı Baht Giray Han, vezirler ve ordu komutanlarının katılmasıyla yeniden meşveret meclisini topladı. Burada Rusya ile sulhun yapılması gerektiği konusunda hepsi mutabakata varıp, Rebnin ile mütareke görüşmeleri için birisinin görevlendirilmesine karar veridiler. Bu görev Ahmet Vasıf Efendi'ye verildi. Vasıf Efendi'ye elden geldiği kadar ileri sürülen üç şartı değiştirip en uygun hale getirmesi talimatı verilerek, emrindeki üç beş kişi ile birlikte Kalas'a gönderildi⁶⁴³.

Ahmet Vasıf Efendi Kalas'a varır varmaz General Rebnin'e sadrazamın mektubunu teslim etti. Ertesi gün Ahmet Vasıf Efendi mütareke görüşmeleri için generalin konağına gitti. Burada General Rebnin ilk önce iki devlet donanmasının birbirine çok yaklaşmış olduğunu belirtip, sulh görüşmelerine başlamışken bunların savaşmasının yapılacak görüşmeleri etkileyebileceğini belirterek bu durumun donanmalara karşılıklı olarak iletilmesini istedi. Onun bu teklifi Vasıf Efendi tarafından da uygun bulundu⁶⁴⁴.

Ahmet Vasıf Efendi aldığı talimat gereği, ileri sürülen üç maddede iyileştirme yapması için General Rebnin'e ısrarcı oldu. General ise bir kez daha kendisinin yetkilerinin sınırlı olduğuna vurgu yapıp bu konuda bir şey yapamayacağını belirtti. Fakat ikinci maddede belirtilen Eflak ve Boğdan memleketleri menfaatli şartlarla Osmanlı Devleti'ne geri verilecek tabiri ile Turla Nehri'nin sınır kabul edilmesiyle Ruslara bırakılacak yerlerin durumu konusundaki birçok mevzunun mütareke sonrası başlatılacak sulh görüşmelerinde netleştirilmesine karar verildi. Başka bölgelerde iki devlet arasındaki sınırlar meselesinde ise bu savaşa girinceye kadar nasılsa yine öyle olmasında anlaşıldı. Daha sonra bu şartlar çerçevesinde mutabık kalındı. Vasıf Efendi

⁶⁴³ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 159.

⁶⁴⁴ General Rebnin, Rus amiriline bir mektup yazarak sulh görüşmelerinin başladığını illetti. Ahmet Vâsıf Efendi de varılan mutabakatı sadrazama yazarak kaptan-ı deryaya gerekli talimatın gönderilmesini istedi. Ordu meclisinde bulunan birinin Ruslar bizim donanmamızın kuvvetinden korkuyor. Bu mektubun gönderilmesi ile donanmamız pasifize edilmek istenmektedir” demesi üzerine donanmaya herhangi bir bilgi verilmedi. Nitekim, bir süre sonra ise yaşanan gelişmelerden habersiz olan Osmanlı donanması, karşılaştığı Rus donanmasıyla mücadeleye girişmiş ve bu mücadele sonunda ağır bir yenilgi alarak Karadeniz Boğaz'ına çekilmek zorunda kalmıştır. Bkz. A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 83.

varılan mutabakatı bütün ayrıntılarıyla sadrazama yazdı. Savaş mı yoksa barışın mı tercih edildiğini kendisine bildirmesini istedi⁶⁴⁵.

Ordunun durumu ortaydı. Her gün askerler kısım kısım firar etmekteydi. Süvari askerleri cephede top atışı başlayınca geri çekiliyor, kaçmak için bahane arıyorlardı. Bu mütareke bir fırsattı. Ordu erkânı sulh tercihinin kabul edip, Sultan III. Selim'e durumu açıklayan bir mektup yazdıktan sonra, Rusya ile 31 Temmuz 1791 tarihinde dört maddeden⁶⁴⁶ oluşan ve mevcut savaşa bir son veren sekiz aylık bir mütareke imzalandı⁶⁴⁷. Bu mütarekeye göre⁶⁴⁸;

- 1) **a-** Antlaşma imzalanıncaya kadar iki devletin askerleri bulundukları yerlerde kalacaklar ve hiçbir şekilde başka yerlere saldırıda bulunmayacaklar.
b-Karadeniz'de bulunan iki tarafa ait donanmalar ise kendi limanlarına veya askerlerin bulunmadığı münasip sahillere çekilecekler.
- 2) **a-**Rusya askerleri asla hiçbir taraftan Tuna ve Seret'in karşı tarafına geçmeyecek.
b- Antlaşma imzalanıncaya kadar Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü boğazlarından Seret Nehri Boğazı'ndan yukarı ve İbrail ile Kalas arasında olan Rusların kontrolündeki adaya kadar Rusya'nın kürekli donanmasının gemileri Tuna Nehri'nden serbest olarak hareket edebilecek.
c- Herhangi bir çatışmaya mahal vermemek için her iki tarafın askerleri asla Seret ve Boze nehirlerinin karşı yakasına ve Karadeniz'e bağlandığı boğazlardan İbrail'e hareket etmeyecek.
d- İbrail'den Tuna Nehri'nin karşı yakasında, Osmanlı Devleti'ne ait donanmalar serbestçe gezebilecek.
- 3) İki devlet karada ve denizde bulunan askerlerine gerekli uyarıları yaparak savaşın sona erdiğini bildirecek ve herhangi bir çatışmaya mahal vermeyecek.
- 4) İki devlet bu mütareke sonrası kısa bir sürede barış imzalamaya niyet ettikleri için birbirlerine uzak yerlerde karargâhları olabilecek, fakat buralardaki asker sayısı sadece güveliği sağlayacak miktarda olacak.

⁶⁴⁵ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 160.

⁶⁴⁶ Bu mütareke metninin orijinali için bkz. Ek-2.

⁶⁴⁷ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 282.

⁶⁴⁸ BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 281–282.

4.2.4. Müzakerecilerin Belirlenmesi ve Yaş Kasabasında Barış Görüşmelerinin Başlaması

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan mütareke sonrası barış görüşmelerinin yapılacağı yerin tespiti ve temsilcilerin tayini meselesinin halli için General Potemkin'in Kalas'a gelişi beklendi. Generalin gelişinden sonra Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Teşrifatçı Mustafa Efendi ile General Potemkin'e zemini elmasla süsülenmiş bir kuşak, diğer generallerden Rebnin ve Rus donanması amiraliine çeşitli hediyeler yolladı. Burada sulh görüşmelerinin Yaş kasabasında yapılmasına karar verildi⁶⁴⁹.

İki taraf hemen Yaş kasabasında başlayacak barış görüşmeleri için temsilcilerini belirlemeye başladı. Rusya, General Samoylof'u baş müzakereci olarak belirlerken Donanma Komutanı General Dibas ikinci, Boğdan Ordusu Komutanı Serço ise üçüncü müzakereci olarak belirlendi. Osmanlı Devleti ise Avusturya ile Zıştovi'de yapılan görüşmelere katılan müzakerecilerden Reisülküttap Abdullah Beri Efendi'yi baş müzakereci olarak, Ordu kadısı olup İstanbul payesi ile taltif buyrulmuş olan İbrahim İsmet Efendi'yi ikinci ve Mehmet Durri Efendi'yi de üçüncü müzakereci olarak tayin etti⁶⁵⁰.

İki taraf görüşmeler başlamadan önce iyi niyetlerinin bir göstergesi olarak ellerinde bulunan bazı esirleri karşılıklı olarak serbest bıraktı⁶⁵¹. Her iki tarafın bir birine yaklaşmaya başladığı sırada General Potemkin'in 15 Ekim 1791 tarihinde öldüğü haberi geldi⁶⁵². Bu durum, barış görüşmelerini bir ay kadar geciktirse de onun yerine dönemin dış işleri bakanı Kont Bezborodko müzakerelere katılmak için Yaş kasabasına gönderildi.⁶⁵³

Bu sırada Osmanlı başkenti İstanbul'da savaştan kaçan bir grup yeniçeri askeri Serdar-ı Ekrem Koca Paşa'yı suçlayarak yapılan mütareke ile Ruslar kurtulduğunu, ordunun aslında Ruslara hadlerini çok rahat bildirebileceğini söyleyerek halkı galeyana getirmeye başladılar. Cephede yaşananlardan habersiz, Osmanlı halkı arasında yayılan bu dedikodu Sultan III. Selim'e kadar ulaştı. Osmanlı Sultanı içine sindiremediği Turla Nehri'nin iki ülke arasında sınır olarak belirlenmesi kararından vaz geçti. Ayrıca

⁶⁴⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 146/6137 (H. 19 Muharrem 1206).

⁶⁵⁰ BOA, *A.DVNS. NMH. D.9*, s. 282–283.

⁶⁵¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 200/10254 (H. 29 Zilhicce 1205).

⁶⁵² Gregory Alexandronitz Potemkin, *Memoris of Prince Potemkin: Field Marshall and Commander-In-Chief of the Russian Army*, London, 1813, s. 254.

⁶⁵³ J.W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, VI, s. 839.

Rusların bu konuda ısrar etmeleri durumunda gerekli hazırlıkların yapılarak ilkbaharda yeniden savaşa girilmesi için de Koca Yusuf Paşa'ya haber gönderdi⁶⁵⁴.

Sultan III. Selim 18 Ekim 1791 tarihinde Bâb-ı Âli arz odasında tüm devlet erkânının katılımıyla meşveret meclisini topladı. Bu toplantıya cepheden yeni gelmiş olan Çaparzade Süleyman Bey de hazır bulundu. Reisülküttap vekili Raşit Efendi herkesin huzurunda ordunun cephedeki durumu hakkında hazırlanan raporu okudu. Bu raporda askerlerin düşman karşısında durmayıp kaçtıkları, subayların emirlere itaat etmedikleri ve geri çekildikleri, Maçın bozgunu sonrası mecburiyetten Ruslarla mütareke yapıldığı ve Turla Nehri'nin sınır kabul edilmesinin Rusların isteği olduğu açıklandı. Fakat Sultan'ın Turla Nehri'ni sınır kabul edilmesine ruhsat vermediği ve Rusların bu konuda ısrar etmeleri durumunda yeniden savaşa girişileceği herkesin huzurunda vurgulandı. Hatta ilkbaharda Edirne sahrasında toplanmak üzere Anadolu'dan çok miktarda asker çıkarılması için Çaparzade Süleyman Bey'e ve Karaosmanoğullarından Hacı Ömer Ağa ve kardeşi Hacı Mehmet Ağa'ya görev dahi tevdi edildi⁶⁵⁵. Fakat Osmanlı Devleti ile birlikte Rusya'ya karşı savaşa gireceği umulan Prusya ve İngilter Ruslarla sulh yapılmasını istemekteydi. Ayrıca Osmanlı ordusunun hali de yeni bir savaşı kaldırmayacak kadar vahimdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin barışa razı olmaktan başka çaresi yoktu.

4.2.4.1. İki Heyet Arasında Geçen Görüşmeler ve Alınan Kararlar

Osmanlı ile Rus heyetleri arasında yaklaşık iki buçuk ay sürecekt görüşmeler Yaş kasabasında 1791 yılının Kasım ayında başladı. Görüşmelerin ilk iki turunda merasimlere fazla girilmeyerek, ruhsatnameler okundu. 21 Kasım tarihinde ise antlaşmanın maddeleri üzerinde müzakerelere başlandı. Rus heyetinin daha önceden hazırladığı ve iki devlet arasında karara bağlanması gereken meselelerin yer aldığı bir barış taslağı üzerinden görüşmeler yürütüldü. İlgili taslakta yer alan maddeler Reisülküttap Abdullah Beri Efendi, İbrahim İsmet Efendi ve Mehmet Durri Efendi tarafından dikkatli bir şekilde incelendikten sonra, sakıncalı görülen maddeler üzerinde Rus heyeti ile oldukça çetin müzakereler yapıldı⁶⁵⁶.

Bu görüşmelerde en çok savaş tazminatı, Kuban ve Garp Ocakları mevzularında ciddi sıkıntılar yaşandı. Rus heyeti II. Katerina'nın isteği doğrultusunda savaş

⁶⁵⁴ A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, s. 239.

⁶⁵⁵ *Rûznâme*, No: 4819–7, vr. 3.

⁶⁵⁶ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 147/6210-A (H. 09 Rebiülahir 1206).

masraflarının karşılanması için Osmanlı Devleti'nden on iki milyon kuruş savaş tazminatı talebinde bulundu. Ayrıca bundan sonra Garp Ocakları tarafından Rus gemilerine yapılacak saldırılarda oluşacak zarar ve ziyanın Osmanlı Devleti tarafından karşılanmasını talep etti⁶⁵⁷.

Barış görüşmeleri öncesi varılan mutabakatta hiç gündeme gelmemiş olan bu talepler mütareke esaslarına aykırıydı. Abdullah Beri Efendi bu talepleri görüşmeyi reddederek diğer konuların gündeme alınmasını istedi. Fakat Rus tarafı ısrarcı bir tutum sergileyince görüşmeler kopma noktasına geldi. Osmanlı heyetinin kendi yetkilerini aştığını ileri sürmesi üzerine, bu konunun Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ile Kont Bezborodko arasında görüşülerek halledilmesi kararı alındı. Bu doğrultuda Kont Bezborodko, ilgili meseleyi görüşmek üzere temsilcisi Baroç'u Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya gönderdi. Yapılan görüşmede Koca Yusuf Paşa, tazminat talebi meselesinde kesinlikle geri adım atmadı. Fakat Garp Ocakları meselesinde bazı tabirler düzeltilerek Rusya'nın isteğine yakın bir ifadeyle anlaşıldı⁶⁵⁸. Buna göre Rus ticaret gemilerine Cezayir, Tunus ve Trablusgarb ocaklarından yapılacak herhangi bir korsan saldırı sonrası esir alınan tüccar ve malları kurtarmak için Osmanlı Devleti ismi belirtilen ocaklara baskı yapacak. Şayet bu girişimi başarısız olursa en az iki ay içerisinde kendi hazinesinden bu zararları karşılayacaktı⁶⁵⁹.

İki heyet arasında çıkan diğer bir sorun ise taslağın altıncı maddesinde yer alan Kuban sınırı meselesiydi. Rusya ve Osmanlı Devleti ikinci maddede, daha önce imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım ve Taman'ın Rusya'ya terk edilmesine dair verilen senede atıf yaparak, bu bölgede iki devlet arasındaki sınırın Kuban Nehri olmasında anlaştılar. Fakat Rus heyeti altıncı maddenin görüşülmesinde evvela sınır kabul iden Kuban bölgesinde yaşayan halka bağımsızlık verilmesini istedi. Osmanlı heyeti bunu kabul etmedi. Ruslar bu sefer Kuban sınırında Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan kabilelerin iki devlet arasındaki barışa zarar verecek hareketlerde bulunmalarına engel olunması için bir düzenleme yapılmasını istedi. Buna göre, Kuban Nehri'nin sol tarafında Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan kabilelerin Rus tarafına geçerek Rus tebaasına zarar vermesi veya eşyalarını gasp edip götürmesi durumunda, Rus askerlerinin sınırı geçerek suçluları cezalandırıp dönmelerine dair bir düzenleme

⁶⁵⁷ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 146/6140 (H. 04 Cemaziyelevvel 1206).

⁶⁵⁸ Tahsin Öz, "III. Selim'in Sırkâtibi Tarafından Tutulan Ruzname", *Tarih Vesikaları Dergisi*, III/15, İstanbul, 1944, s. 183–184; Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Ankara, 1993, s. 55–57.

⁶⁵⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 147/6210-A (H. 09 Rebiülahir 1206).

yapılmasını istediler. Osmanlı heyeti bu teklife doğrudan karşı çıkmayarak sadece Rusların sınırı geçmesi tabirine karşı çıktı. İlgili maddede bunun yerine cezanın verilemesi ve hasarın tazminin Osmanlı Devleti'nin yapacağı ibaresi kondu⁶⁶⁰.

İki heyet arasında müzakere konusu olan Tiflis, Gürcistan, Eflak ve Boğdan'ın durumu ile savaş esirlerinin mübadelesi gibi meseleler ise iki taraf arasında bir sorun çıkmadan karara bağlandı. Bu şekilde Osmanlı Devleti ile Rus heyeti arasındaki görüşmeler son şeklini almış oldu. Nihayet, 10 Ocak 1792 tarihinde Rus ve Osmanlı heyetleri toplantı salonunda son kez bir araya gelerek on üç madde ve bir hatimeden oluşan antlaşma senedini imzalayarak mübadele ettiler⁶⁶¹.

Osmanlı Devleti, Yaş kasabasında başlayan görüşmelere, her ne kadar cephelerde Rusya'ya karşı bir üstünlük sağlamadan girmişse de, Fransız ihtilâli sonrası Avrupa coğrafyasında yaşanan endişeli bekleyiş ve bunun sonucu değişen siyasi dengelerin Osmanlı Devleti lehinde oluşturduğu hava sonucu, barış masasından beklenenden daha az bir zararla kalkmıştır.

II. Katerina idarisindeki Rusya ise gerek savaş esnasında gerekse barış görüşmelerinde Avrupa siyasi dengelerini göz ardı etmeyerek adımlarını daha ihtiyatlı atmıştır⁶⁶². Nitekim cephelerde Osmanlı ordusuna karşı bariz bir üstünlük sağlamasına karşın Grek Projesini gerçekleştiremeye cesaret edememiştir.

4.2.5. Yaş Antlaşması'nın İmzalanması ve Maddeleri⁶⁶³

Yaş kasabasında 10 Ocak 1792 tarihinde Osmanlı ve Rus heyetleri tarafından imzalanan barış antlaşmasının tasdiknameleri antlaşmanın on üçüncü maddesi gereğince beş hafta içerisinde III. Selim ve II. Katerina tarafından onaylanmak zorundaydı. Bu çerçevede hemen tasdikname suretlerinin birer sureti Osmanlı Sultanı III. Selim ile Rusya İmparatoriçesi II. Katerina'ya gönderildi⁶⁶⁴. İlgili tasdikname Osmanlı Sultanı tarafından belirtilen süre içerisinde 20 Ocak 1792 tarihinde onaylanmasına karşın II.

⁶⁶⁰ BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 148/6219 (H. 13 Rebiülahir 1206); BOA, *Hatt-ı Hümayun*, DN: 147/6210-A (H. 09 Rebiülahir 1206).

⁶⁶¹ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 190–193.

⁶⁶² Mesela, Maçın bozgunu sonrası Rus birliklerinin Tuna Nehri'ni geçerek İstanbul surlarına dayanması beklenmedik bir durum değil iken II. Katerina'nın Avrupa siyasetinde denge gözeterek bunu yapmadığını söylemek her halde yanlış olmaz.

⁶⁶³ Bu antlaşma metninin orijinali için bkz. Ek-4.

⁶⁶⁴ İlgili tasdikname suretleri için bkz. BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 286–287.

Katerina tarafından onaylanması, biraz gecikmeli olarak 14 Nisan 1792 tarihinde yapıldı⁶⁶⁵.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Yaş Antlaşması'nın maddeleri ise şunlardır⁶⁶⁶:

- 1) İki devlet ve halkı arasında her türlü düşmanlık sona erecek ve her iki taraf bu antlaşmayla birlikte sonsuza kadar kurulacak olan dostluğu bozacak hareketlerden kaçınacak. Ayrıca gerek Rus gerekse de Osmanlı esirlerinin işledikleri bütün suçları affedilerek serbestçe memleketlerine gitmelerine izin verilecek.
- 2) İki taraf arasında bu savaş öncesi imzalanan; 23 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması, 1779 tarihli Aynalıkavak Tenkihnâmesi, 1783 tarihli Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devleti tarafından 1784 yılında Kırım, Kuban ve Taman'ın Ruslar tarafından ilhakının tanındığı ve Kuban Nehri'nin iki devlet arasında sınır kabul edildiğine dair verilen senet eskisi gibi yürürlükte kalacak.
- 3) Turla Nehir iki devlet arasında sınır olacak. Nehrin sol tarafında kalan arazi (Özi Kalesi ve çevresi) Rusya'nın, nehrin sağ tarafında kalan arazi ise Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalacak.
- 4) a- Rusya bu savaş esnasında zapt ve istila ettiği Bucak memleketi ve Bender, Akkerman, İsmail ve Kili kaleleri ile buralara bağlı birçok kasaba ve köyden çekilecek.
b- Osmanlı Devleti'ne bırakılan Eflak ve Boğdan memleketlerinde Küçük Kaynarca Antlaşması ve Aynalıkavak Tenkihnâmesi gibi antlaşmalar ile tanınan haklar baki kalacak.
c- Bu antlaşmanın imza edildiği tarihten itibaren Eflak'tan bir sene Boğdan'dan ise iki sene müddetince herhangi bir vergi Osmanlı Devleti tarafından talep edilmeyecek.
d- Savaş esnasında Eflak ve Boğdan'ı terk etmek zorunda kalanlar on dört ay içinde serbestçe memleketlerine geri dönebilecek.

⁶⁶⁵ BOA, A.DVN. DVN. DN:32/26 (H. 21 Şaban 1206).

⁶⁶⁶ BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 190–193; BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 284–286; *Muâhedât Mecmûası*, IV, Ankara, 2008, s. 4–13; A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203–1209), s. 94–95; Ahmed Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Müntehabâtı)*, (haz. Adnan Baycar), İstanbul, 2004, s. 704–705; Said b. Halil İbrahim, *Târih-i Seferi Rusya*, s. 31–32; G. Noradounghian, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1789–1856)*, II, s. 16–21; N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 187–194.

- 5) İki devlet arasındaki barışın zarar görmemesi için Osmanlı Devleti, Ahıska yani Çıldır valisine ve orada görev yapan zabitanlara gerekli emir yazılarını göndererek, hiçbir bahane ile Tiflis Hanı'na ve idarisindeki memleketlere ve oralarda oturan halka müdahale edilmemesini sağlayacak.
- 6) Osmanlı Devleti tarafından 1783 tarihinde Rusya'ya verilen senetle Kırım ve Taman'ın Ruslar tarafından ilhakı kabul edilmiş ve iki devlet arasında Kafkasya bölgesindeki sınır Kuban Nehri olarak belirlenmişti. Bu minval üzere bu antlaşmanın ikinci maddesi uyarınca aynı sınır iki devlet arasında yine baki kaldı. Ancak Kuban Nehri'nin sol tarafında Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan kabilelerin Rus tarafına geçip Rus tebaasına zarar vermesi veya eşyalarını gasp edip götürmesine mani olmak için Osmanlı Devleti her türlü tedbiri alacak. Şayet bu bölge halkından birileri Rus tarafına geçer zarara ve ziyana neden olur ise Rus zabitanları bu zararın tazmini için gerekli girişimleri yapacak. Ancak altı ay zarfında tazmin edilemezse Osmanlı Devleti bu zararı altı ay içerisinde kendi hazinesinden Rusya'ya ödeyecek.
- 7) İki devlet arasında ticaretin sorunsuz bir şekilde yapılması için her iki taraf gerekli özveriyi gösterecek. Buna binaen Osmanlı Devleti, Rusların Akdeniz ticaretinde yaşadığı en önemli sorun olan Cezayir, Tunus ve Trablusgarb ocakları korsanlarının faaliyetlerine bu bölgedeki iktidarını kullanarak engel olacak. Eğer bir Rus tüccarı Akdeniz'de ismi geçen ocakların korsanları tarafından saldırıya uğrar, gemisi veya malları alınır ise Rusya Osmanlı Devleti'ne başvurarak gerekli girişimleri yapacak ve bu ocaklardan o tüccarın zararının tazmin edilmesini isteyecek. Şayet, Cezayir, Tunus ve Trablusgarb ocakları Osmanlı Devleti'nin yaptığı girişimlere rağmen bu zararı karşılamaya yanaşmazsa, Osmanlı Devleti yapılan başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde bu zararı kendi hazinesinden karşılayacak.
- 8) Kendi rızaları ile din değiştirerek iki tarafa sığınanlar hariç, iki devletin topraklarında her ne sebeple olursa olsun esir bulunan kadın veya erkek, asker veya sivil bütün esirler karşılıklı olarak ve hiçbir bedel ödenmeden serbest bırakılacak.

- 9) Bu antlaşma imzalandıktan hemen sonra iki taraf savaş tedbirlerine son verecek. Cephede bulunan askerlerine gerekli emirler gönderilerek savaşın sona erdiği bildirilecek.
- 10) İki tarafın uygun göreceği elçiler belirlenerek, Avrupa devletleri elçilerine tanınan haklarla göreve başlayacak ve iki devletin şanına yakışır hediyeler takdim edilecek.
- 11) Tasdiknameler mübadele olunduktan sonra Rus askerleri Osmanlı Devleti'ne bırakılan topraklardan çekilecek ve Rus ince donanması Tuna Boğazı'nı ve Turla Nehri'nin sol yakasını tamamen boşaltacak.
- 12) Bu antlaşmanın senetleri iki tarafın baş müzakerecileri tarafından imzalanarak, Yaş kasabasında iki hafta içinde mübadele edilecek.
- 13) Antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için Osmanlı Sultan III. Selim ile Rus İmparatoriçesi II. Katerina tarafından beş hafta içerisinde imzalanıp mübadelesi yapılacaktır.

4.2.6. Yaş Antlaşması'nın Tahlili ve Sonuçları

Rusya Çariçesi II. Katerina, bu savaş öncesi kesin olarak Osmanlı Devleti'ni yıkmayı kafasına koymuşken, İngiltere ve Prusya gibi güçlü Avrupa devletlerinin buna hiçbir surette izin vermeyeceklerini anlayıp cephelerdeki bariz üstünlüğüne rağmen, Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerine başlamıştır. İki taraf arasında yaklaşık iki buçuk ay süren müzakereler sonunda da 10 Ocak 1792 tarihinde on üç maddeden oluşan Yaş Antlaşması imzalanmıştır.

Bu antlaşmanın maddelerine bakıldığında; Rusya'ya karşı cephelerde alınan kötü sonuçlara rağmen, imzaladığı antlaşma Osmanlı Devleti için pek ağır olmadı. Osmanlı açısından bu antlaşmanın en ağır maddesi Turla yani Dinyester Nehri'nin iki devlet arasında sınır kabul edilerek, nehrin sol tarafında kalan arazi ile Özi Kalesi'nin Rusya'ya terk edilmesi idi. Buna karşın, Rusya yine bu antlaşmanın dördüncü maddesiyle savaş sırasında istila ettiği Bucak bölgesi, Bender, Akkerman, İsmail ve Kili kaleleri ile buralara bağlı olan birçok kasaba ve köyü Osmanlı Devleti'ne iade etti. Yine bu madde ile Eflak ve Boğdan'ın eski hukuki yapısı da korundu.

Osmanlı Devleti her ne kadar Kırım'ı Rus işgalinden kurtarmak için bu savaşa girmişse de bunu başaramadı. Aslında Kırım'ın Ruslar tarafından işgalini 9 Ocak 1784

tarihinde verdiği bir senetle zaten tanımıştı. Yaş Antlaşması'nın ikinci maddesinde⁶⁶⁷ doğrudan bu senede atıf yapılarak, “*Osmanlı Devleti tarafından 1784 yılında Kırım, Kuban ve Taman'ın Ruslar tarafından ilhakının tanındığı ve Kuban Nehri'nin iki devlet arasında sınır kabul edildiğine dair verilen senet eskisi gibi yürürlükte kalacak.*” denilmekteydi. Böylelikle Osmanlı Devleti, kabul etmekte çok zorlandığı üç asırdır bir parçası olan ve her yönüyle bütünleştiği Kırım'ı Rus işgalinden kurtarılmasına dair umutlarını tamamen kaybetti.

Bu antlaşman maddelerine bakıldığında İki devlet arasındaki savaş öncesi hukuki yapının tam olarak olmasa da korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında Rusya'nın Osmanlı coğrafyasında daha fazla güçlenmesini istemeyen İngiltere Kralı William Pitt ile Prusya İmparatoru II. Friedrich Wilhelm'in, II. Katerina'ya uyguladıkları diplomatik baskıların etkisi büyük oldu. Nitekim antlaşmanın ikinci maddesinde kabul edilen, iki devlet arasında daha önce imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Aynalıkavak Tenkihname'si ve Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devleti tarafında 1784 verilen senedin eskisi gibi yürürlükte kalacağı hükmü sayesinde iki devlet arasındaki mutabakat korunmaya çalışıldı.

Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda olduğu gibi, bu kez yüklü bir savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmedi. Bu konu her ne kadar barış görüşmelerinde Rus müzakerecileri tarafından gündeme getirilmişse de, Osmanlı heyetinin ısrarcı tavrı neticesinde bundan vazgeçildi.

Esasen Osmanlı Devleti, imzaladığı Yaş Antlaşması ile yeni bir felaket yaşamaktan da kurtuldu. Bunda, Osmanlı Devleti'nin kendi çabalarından ziyade Fransız İhtilâli'nin doğurduğu sonuçlar ile başta Prusya ve İngiltere olmak üzere, Avrupa devletlerinin kendi çıkarları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması yönündeki diplomatik faaliyetleri etkili oldu.

Bu tarihten sonra Avrupa siyasi ve askeri dengelerinde Osmanlı Devleti'nin önemi iyice arttı. İngiltere'nin XIX. yüzyıl sonlarına kadar sürecek olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinin de başlangıcı oldu. Rusya ise Özi Kalesi ve çevresini hâkimiyetine almak suretiyle, Karadeniz sahiline sağlam bir şekilde yerleşti. Rusya'nın kuruluşundan itibaren, önceleri Rus knezleri ve sonrası Moskov çarları tarafından düşlenen bu hayali önemli ölçüde gerçekleşmiş oldu. Bundan sonra Rusya hiç vakit kaybetmeden Sivastopol ve Kerson gibi yerlerde deniz üsleri kurarak,

⁶⁶⁷ İlgili madde için bkz. Ek-4.

Rus Karadeniz donanmasının inşasına girişti. Böylece Rusya'nın boğazlar ve İstanbul üzerindeki tehdidi daha güçlü bir şekilde artmış oldu.

Diğer taraftan bu savaş, Osmanlı Devleti'nin gerek askeri gerekse ekonomik açıdan ne kadar zayıf durumda olduğunu da ortaya çıkardı. Savaş esnasında cephedeki ordunun erzak, cephane ve nakit ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşanan aksaklıkların yanında, Osmanlı askerlerinin göstermiş olduğu başıboş, disiplinsiz ve itaatsiz hareketleri, savaş organizasyonundaki bozulmayı net bir şekilde ortaya çıkarmış oldu. Bu durum ise Sultan III. Selim'i özellikle askeri alanda oldukça kapsamlı ve Avrupalı tarzda ıslahat hareketleri (Nizâm-ı Cedid) yapmaya yöneltti. Nitekim, Nizâm-ı Cedid hareketinin temelini de askeri alanda yapılan ıslahat hareketleri oluşturmaktadır. Ayrıca buna paralel olarak idari, ekonomik ve sosyal alanlarda da birçok yenilikler yapılarak Osmanlı'nın Avrupa karşısında geri kalmışlığının önüne geçilmek istenmiştir⁶⁶⁸.

⁶⁶⁸ Sultan III. Selim döneminde yapılan Nizam-ı Cedid ıslahatları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mahmud Raif Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli*, (haz. Arslan Terzioğlu-Hüsrev Hatemi), İstanbul, 1988; Ebubekir Efendi, *Vaka-i Cedide*, İstanbul 1332; M. Tayyib Gökbilgin, "Nizâm-ı Cedid", *İA*, IX, s. 309–318; Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", *DİA*, XXXIII, s. 175–178; Niyazi Berkes, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Fermanı)*, V, Ankara, 1999.

SONUÇ

Osmanlı- Rus ilişkilerinin en önemli safhasını hiç kuşkusuz Çariçe II. Katerina dönemi oluşturmaktadır. Onun Rusya tahtına 28 Haziran 1762 tarihinde çıkmasıyla birlikte, gerek Rusya gerekse Osmanlı tarihi açısından oldukça hareketli bir dönem başlamıştır. II. Katerina'nın ortaya koyduğu idari ve askeri prensipler ile dış politikada benimsediği emperyalist siyaset Osmanlı-Rus ilişkileri açısından oldukça yoğun bir dönemin yaşanacağına işaret etmekteydi.

II. Katerina'nın dış politikası, Rusya'nın sıcak denizlere ulaşmasına bir engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve bu maksatla getirdiği “Grek Projesi”ni gerçekleştirmek üzerine kuruluydu. Bu projeye göre, özetle Osmanlı Devleti yıkılacak ve bir Rus prensinin idaresinde İstanbul merkezli Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurulacaktı. II. Katerina bu büyük emeline ulaşabileceğine inanmaktaydı.

Bu prensip üzerine hareket eden Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki barış ortamı fazla uzun sürmedi. II. Katerina'nın tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Lehistan'da patlak veren iç karışıklıklar, iki devleti bir savaşın içine sokmakta gecikmedi. Rusya'nın Lehistan'ın iç işlerine müdahalesi ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunması yüzünden iki devlet arasında 1768 yılında yeni bir savaş patlak verdi. Yaklaşık altı yıl süren bu savaşın faturası Osmanlı Devleti'ne çok ağır oldu ve 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı.

Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti, Rusya'ya büyük tavizler kaptırmasının yanı sıra, dünya siyasetinde eski saygınlığını da büyük ölçüde kaybetti. Osmanlı Devleti'nin, Rusya'ya karşı hiç bir varlık göstermeden kolay bir şekilde çöküntüye uğraması hiç tahmin edilebilir bir durum değildi. Bu sayede, Osmanlı Devleti'nin askeri ve teknik alanlarda ne kadar zayıf olduğu da tamamen ortaya çıkmış oldu. Ayrıca başta Rusya olmak üzere, Osmanlı toprakları üzerinde tarihi emelleri olan birçok Avrupa Devleti'nin de iştahını kabarttı.

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan barış ortamı, en büyük hayali İstanbul'da Bizans Devleti'ni yeniden kurmak olan II. Katerina'nın ihtirasları yüzünden pek uzun sürmedi. Ayrıca Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası iki devlet arasındaki ihtilafların bir türlü bitmek bilmemesi de barışın bozulmasında etkili oldu. Zira bu antlaşmanın hükümleri, uygulamada iki devlet arasında barıştan çok huzursuzluğa sebep oluyordu.

Bunlardan en önemlisi, antlaşmanın üçüncü maddesine göre bağımsız olan Kırım Hanlığı meselesi idi. 1787–1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nın zeminini hazırlayan en önemli etken de Kırım üzerindeki hâkimiyet mücadelesiydi. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı’nın bağımsızlığı iki devlet tarafından resmen kabul edilmişti. Aslında bu Rusya’nın Kırım Hanlığı’nı hâkimiyeti altına almak için yaptığı ayak oyunundan başka bir şey değildi. Nitekim antlaşmanın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Rusya, Kırım Hanlığı’nın iç işlerine müdahil olmaya başladı. İlk önce Kırım’daki hanlık seçimlerine karışarak kendine yakın gördüğü Şahin Giray’ı zorla seçtirdi. Rusların bu müdahalesi Kırım halkı tarafından hoş karşılanmadığı gibi, Osmanlı Devleti de bu duruma müdahil olarak Selim Giray’ı Kırım hanı olarak tayin etti.

Bu iki han arasında yaşanan mücadelelere, iki devletin taraf olmasıyla birlikte, siyasi kriz iyince büyüdü. Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki bu mücadelenin savaşa dönüşeceği esnada Fransa’nın araya girmesi 1779 yılında imzalanan Aynalıkavak Antlaşması ile bu ortamı bir nebze de olsa sakinleştirdi. Ancak Çariçe II. Katerina idaresindeki Rusya’nın hiçbir şekilde Kırım Hanlığı’nı kendi haline bırakmayacağı belliydi. Rusya, Aynalıkavak Antlaşması sonrası da Kırım Hanlığı’na nüfuz etmeye devam ederek sonunda burayı 1783 yılında resmen işgal etti. Her ne kadar Sultan I. Abdülhamit bu işgali ilk başta resmen tanımak zorunda kalmışsa da bu durum daha sonra ülke içerisinde büyük tepkilere neden oldu. Bir de buna Sadrazam Koca Yusuf Paşa ve dönemin Şeyhülislamı Ahmet Efendi’nin savaş çıkırtkanlıkları ve oluşturdukları baskılar eklenince, Sultan I. Abdülhamit’in Rusya’ya karşı savaş ilan etmekten başka seçeneği kalmadı. Bu şekilde, Osmanlı Devleti ciddi bir hazırlık yapılmadan askeri ve ekonomik açılardan pek de hazır olmadığı bir savaşın içine girmiş oldu.

Osmanlı Devleti’nin savaş ilanı Rus Çariçesi II. Katerina tarafında ciddi bir endişeye sebep olmadı. Hatta Rusya’ya istediği fırsatı doğurdu. Bu şekilde Çariçe II. Katerina Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi emellerini tatbik etmek için daha fazla beklemek zorunda kalmadı. Ayrıca savaşı ilan eden tarafın Osmanlı Devleti olmasından dolayı bir bildiri yayınlayarak kendisini Avrupa kamuoyunda haklı olan taraf konumuna da soktu.

Bu savaşta Rusya yalnız değildi. Avusturya gibi güçlü bir devleti de müttefiki olarak Osmanlı Devleti’ne karşı savaşa sürüklemeyi başarmıştı. Bu savaş öncesi Avusturya İmparatoru II. Josef ile II. Katerina arasında yapılan bir dizi ittifak görüşmesi

sonucu böyle bir sonuç ortaya çıkmıştı. Bu görüşmelerde II. Katerina'nın ne pahasına olursa olsun Osmanlı Devleti'ni yıkmayı kafasına koyduğunu anlayan II. Josef, bundan nemalanmak için Eflak'ın Aluta Nehri'ne kadar olan batı bölgesi ile Sırbistan, Bosna-Hersek, İstirya ve Dalmaçya'yı içine alan Vidin ve Drina körfezi arasındaki tüm bölgenin Avusturya'ya verilmesi karşılığında, bu savaşa Rusya'nın müttefiki olarak girmeyi kabul etmişti. Anlaşmaya varılması üzerine kısa bir süre sonra Avusturya da Rusya'nın müttefiki olarak savaşa katıldı.

Diğer taraftan Rusya'nın gittikçe kuvvetlenmesinden çekinen İsveç, Osmanlı Devleti ile mücadelesini fırsat bilerek, Rusya'ya savaş ilan etti. Hatta Osmanlı Devleti'nin talebi ile Rusya'ya karşı bir ittifak antlaşması dahi imzaladı. İsveç'in ciddi anlamda bir askeri gücü olmasa da en azından Rusların 1768 yılında olduğu gibi, Baltık Deniz'inden bir donanma çıkarması engellenmiş olacaktı.

Osmanlı Devleti'nin ittifak girişimleri sadece İsveçle sınırlı kalmadı. Bu savaşın başında Osmanlı Devleti'nin tüm girişimlerine rağmen, taraf olmaktan çekinen Prusya da 31 Ocak 1790 tarihinde Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması yaparak savaşa müdahil oldu. Prusya'nın bu kararında özellikle Avusturya'nın kendi aleyhinde genişlemesinden endişe etmesi etkili oldu.

Savaşın başlamasını müteakip Osmanlı Devleti Avusturya cephesinde kısmî başarılar sağladıysa da Rusya'ya karşı istediği sonuçları alamadı. Bir müddet sonra aynı durum Avusturya cephesine de sirayet edince Osmanlı Devleti büsbütün bir çıkmaza girdi. Düşman orduları karşısında alınan mağlubiyetler sonrası artık Rusların İstanbul'a girmeleri önünde hiçbir engel kalmamıştı. Fakat 1789 yılında Fransa'da patlak veren ihtilâl ve ihtilâl sonrası Avrupa'da oluşan yeni siyasi dengeler âdeta Osmanlı Devleti'nin yardımına yetiştirdi.

Yaklaşık beş yıl kadar süren bu savaşta, Osmanlı'nın başarısız olmasının en büyük nedenlerinden biri hiç kuskusuz cephedeki askerlerin disiplinden uzak ve itaatsiz hareketleriydi. Bu savaşta özellikle yeniçerilerin çıkardığı sorunlar doruk noktasına ulaşmıştı. Sürekli çeşitli bahanelerle isyan etmelerinin yanı sıra, canlarının derdine düşüp sık sık cephelerdeki siperlerini terk ederek geri çekiliyorlardı. Mesela 1789 yılının Eylül ayında Boze Nehri kenarında Rus birliklerine karşı yapılan mücadele başa baş devam ederken, siperlerine düşen toplardan korkan yeniçerilerin, serdar-ı ekremin tüm çabalarına rağmen, geri çekilmeleri bu savaşın kaybedilmesinde en büyük etken olmuştu.

Bütün bunlara ilaveten, cephedeki askerin erzak, kıyafet ve cephane gibi ihtiyaçlarının tam anlamıyla karşılanamaması ve lojistik faaliyetlerin yetersizliği, bu mağlubiyetin zeminini hazırlayan diğer önemli etkenlerdi. Zira savaş organizasyonlarında lojistik faaliyetler oldukça önemli bir yere sahipti. Ordunun sefer öncesinde sefer güzergâhındaki yolların temizlenmesi, yeni köprülerin yapımı ve eskilerinin onarımı, askerlerin konaklayacağı menzillerin tespiti ve buna hazırlanması hep bu lojistik faaliyetler içerisinde yer almaktaydı. Osmanlı Devleti uzun yıllar bu lojistik ve altyapı faaliyetlerine büyük önem vermiş ve elde ettiği başarılarında bunun büyük faydasını görmüştü. Ne yazık ki bu savaşta lojistik faaliyetlere gerektiği kadar önem verilememiş, eski sadrazamlardan Halil Hamit Paşa'nın olası bir Rus savaşına karşı Rus sınırındaki kaleleri güçlendirme çalışmaları dışında neredeyse herhangi bir ciddi hazırlık da yapılmamıştı.

Cephelerdeki her mağlubiyetin faturası bir şekilde ya bir kumandana ya da savaşa serdar-ı ekrem sıfatıyla katılan sadrazama kesiliyordu. Yeni yapılacak atamalarda ise başarı, tecrübe ve liyakat gibi vasıflardan ziyade kura çekmek gibi yöntemlere başvurulduğu oluyordu. Hatta sadrazamlık gibi ciddi makamlara yapılan yeni atamlarda dahi bu yönteme müracaat edilmekteydi. Mesela, Çelebizade Şerif Hasan Paşa'nın Sultan III. Selim tarafında sadrazam olarak atanması ve cephedeki ordunun başına geçmesi bu şekilde olmuştu.

Öte yandan, Osmanlı Devleti, Ruslara karşı düzenlenecek olan bu seferin giderleri için özel bir hazine de oluşturmamıştı. Sefer masrafları doğrudan merkez hazineden sağlanmaya çalışıldı. Fakat savaş öncesi zaten bozuk olan devletin mali durumu savaşın başlaması ile birlikte daha da bozuldu ve nakit para hususunda büyük sıkıntıların yaşanmasına neden oldu. Hatta 1789–1790 tarihlerinde gerek merkez hazinede gerekse darphanede hiç para kalmadı. Bu durum cephedeki ordunun nakit para taleplerinin yerine getirilmemesine neden olduğu gibi, maaşlarını zamanında ve tam olarak alamayan askerin huzursuzluk ve isyan çıkarmalarına sebebiyet verdi. Osmanlı yönetimi, artan giderlerin finansmanını kendi öz kaynaklarından karşılayamayınca, bu defa dış borçlanma yoluyla bu sorunu aşmaya çalıştı. Fas ve Tunus gibi Müslüman ülkeler nezdinde yaptığı girişimlerden de ciddi bir sonuç alınamayınca bu defa tarihinde ilk defa Hollanda gibi Hristiyan bir devletten on beş bin kese borç para istendi. Fakat Hollanda'nın İstanbul elçisi nezdinde yapılan bu girişim de sonuçsuz kaldı.

Bu savaşla birlikte Sultan III. Selim, Avrupa'daki askeri ve teknik alanda yapılan gelişmelere daha fazla kayıtsız kalınamayacağını gayet iyi anladı. Bundandır ki, barış sonrası bir an önce askeri alanda gerekli ışlahatları yapmak üzere harekete geçerek, Osmanlı tarihinin bir dönemine damgasını vuran ve “Nizam-ı Cedid” adıyla anılan geniş çaplı yeniliklerini başlattı.

Öte taraftan bu savaşla dünya siyasetinde belirleyici bir unsur olarak ortaya çıktığını gösteren Rusya, Kırım Hanlığı'nı resmen topraklarına kattıktan sonra yönünü başta Balkanlar olmak üzere Kafkasya ve Orta Asya'ya çevirdi. Bu durum ise İngiltere, Fransa ve Prusya gibi Avrupa devletlerinde ciddi endişelere sebebiyet verdi.

Bu dönemden sonra artık Osmanlı toprakları da büyük devletler arasında bir pazarlık ve rekabet alanı olarak değerlendirilmeye başlandı. İngiltere ve Fransa gibi devletler bir taraftan Osmanlı coğrafyası üzerinde siyasi ve ekonomik haklarını daha da genişletme peşine düşerlerken diğer taraftan da Rusya'nın bu bölgede daha fazla güçlenmesine mani olma çabalarına başladılar. Bunun bir sonucu olarak da Avrupa devletleri zaman zaman Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni himaye etme ve toprak bütünlüğünü koruma yönünde bir siyaset izlemeye başladılar.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV VESİKALARI

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1.1.1. Ali Emiri Tasnifi

I. Abdülhamid: GN. 7, 92, 1110, 1138, 20465

1.1.2. Amedi Kalemi Kırım Hanlığı Belgeleri

(A. AMD. KRM): DN. 1

1.1.3. Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi

Cephane-i Amire Defteri: No. 18492.

Tophane-i Amire Defteri: No. 18731.

1.1.4. Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye Kalemi

(A.DVN. DVE): DN. 22, 23

1.1.5. Divan-ı Hümayun Kırım Hanlığı Kalemi

(A.DVN. KRM): DN. 1, 2, 3

1.1.6. Divan ve Beylikçi Kalemi Defterleri

Mühimme Defterleri: No. 174, 177, 178, 185, 187, 188

Mühimme-i Asâkir: No. 2, 3

Name-i Hümayun Defterleri: No. 9

1.1.7. Ecnebi Defterleri

Rusya Ahidnâme Defteri: No. 83/1

Nemçe Ahidnâme Defteri: No. 59/3

1.1.8. Hatt-ı Hümayun Tasnifi Belgeleri

DN. 23/1108, 10/346-A, 12/440-C, 10/346-B, 12/446-B, 23/1111, 11/351, 17/772, 22/1066-D, 10/337-D, 22/1074, 21/1011-C, 18/797-E, 18/797-C, 12/446-F, 19/903, 28/1339, 27/1299, 27/1305-A, 5/1247, 27/1305, 1/1011-B, 28/1350, 5/170, 12/445, 10/333-F, 10/333-G, 3/79, 2/35, 2/35-A, 28/1338, 221/12341, 1442/59262, 22/1069, 1450/50, 1384/54787, 179/7990, 1384/54767, 1393/55662, 20/983, 1442/59230, 1381/54463, 18/825, 22/1024, 22/1098, 20/955-D, 1430/58571, 1431/58575, 223/12454, 23/1107, 23/1156, 1384/54776, 1384/54791, 1384/54792, 23/1112, 147/6216, 30/1417, 294/17492, 18/835, 185/8645, 1385/54749, 13/453, 1384/54790, 1380/54404, 1451/15, 207/10980, 29/1395, 30/1404, 144/6070, 30/1411, 203/8717, 211/11367, 209/11121, 152/6402-A, 152/6402-C, 147/6195, 147/6227,

152/6402-B, 148/6231-G, 1432/58619, 24/1219, 148/6231-B, 30/1402, 146/6137, 200/10254, 147/6210-A, 146/6140, 148/6219, 182/ 8305, 1396/ 55973, 207/10957, 209/11192, 209/11192, 1384/54787

1.1.9. İbnül Emin Tasnifi

Hariciye: GN. 1449, 1701, 1844

1.1.10. Muallim Cevdet Tasnifi

Askeriye: DN. 959/41707, 1184/52823, 1147/5099, 858/36726, 941/40835, 925/39986, 1173/52265, 1134/50364, 1168/52021, 076/47391, 1193/53309, 949/41196, 1130/50183, 929/40186, 502/20962, 183/7954, 998/ 43639, 474/19763, 276/11446, 370/15318, 804/34113, 1130/50179, 469/19586, 1173/52265, 769/32511, 1138/50557, 889/38239, 893/38416, 1120/49616, 270/11191, 429/17803, 234/9902, 725/30414, 282/11710, 1122/49719, 214/11687, 538/22550, 63/2957, 72/3392, 772/32679, 693/29081, 1115/49416, 924/39954, 29/1326

Bahriye: DN. 236/10966, 267/12324, 252/11677, 13/631, 257/11911, 149/7138, 205/9572.

Belediye: DN. 17/ 819

Dâhiliye: DN. 222/11059, 274/13695, 183 /9123, 319/15949, 23/1102,

Dârbhane: DN. 12/572, 18/859

Eyalet-i Mümtaze: 20/969, 3/147, 2/99

Hariciye: DN. 86/4296, 132/6558, 83/4128, 89/4444, 80/ 3797, 93/4607, 148/7357, 140/6974, 118/5852, 156/7790, 86/4285, 28/1388, 181/9013, 14/687, 136/6759, 185/9234, 83/4133, 33/1621, 111/5535, 145/7215, 34/1677, 39/1914, 144/7182, 118/ 5853, 120/5974.

İktisat: DN. 27/1329, 1/34

Maliye: DN. 618/25495, 48/2217, 775/31614.

Nafia: DN. 8/398, 12/567, 9/414, 49/2406, 33/1618, 53/2638, 53/2628, 36/1759, 10/483, 47/2316

Saray: DN. 167/8396

1.1.11. Yabancı Arşivler

YB,04(Bulgaristan): DN. 6/26

2. KAYNAK ESERLER

- Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, (haz. Adnan Baycar), Ankara, 1998.
- Ahmed Câvid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Müntehabâtı)*, (haz. Adnan Baycar), İstanbul, 2004.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, İstanbul, 1307.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, I- V*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309.
- Ahmet Vâsıf Efendi, *Mühâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (haz. Mücteba İlgürel) Ankara, 1994.
- Ahmet Vâsıf Efendi, *Mühâsinü'l- Âsâr ve Hakaikü'l- Ahbâr*, (H. 1203-1209), Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısım, Nr. 608.
- Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, III, Şems Matbaası, İstanbul, 1327.
- Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara, 2003.
- Castera, *Katerina Tarihi*, (çev. Yakovaki), (haz. Mehmet Mercan) Ankara, 2010.
- Ebubekir Efendi, *Vaka-i Cedide*, İstanbul, 1332.
- Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, Nr.1564.
- Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul, 1332.
- Kâmil Paşa, *Devlet-i Âliye-i Osmaniye*, II, İstanbul, 1325.
- Mahmud Raif Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli*, (haz. Arslan Terzioğlu- Hüsrev Hatemi), İstanbul, 1988.
- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. II-V, İstanbul, 1996.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic'ül- Vukuât, IV*, Ahvet Matbaası, İstanbul, 1327.
- Mustafa Kesbî, *İbretnüma-yı Devlet*, (haz. Ahmet Öğreten), Ankara, 2002.
- Muahadat Mecmuası*, I- III, Ankara, 2008.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi-I*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1981.
- Ruznâme, TTKK, Y-1001.
- Ruznâme, TSMA, Nr. 4819/6.
- Ruznâme, TSMA, Nr. 4819/7.
- Said b. Halil İbrahim, *Târih-i Sefer-i Rusya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı, No: 2143.
- Sadullah Enveri, *Tarih-i Enveri*, II, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emir, No: 67.
- Sadullah Enveri, *Tarih-i Enveri*, III, Milli Kütüphane, Arşiv No: 06Hk4321.
- Zaimzade Mehmet Sadık, *Vak-i Hamidiye*, Basiret Matbaası, İstanbul, 1289.

3. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- ACAR, Kezban, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrim'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara, 2004.
- AGOSTON, Gabor, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi (Barut, Top ve Tüfek)*, (çev. Tanju Akad), İstanbul, 2006.
- AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ankara, 1988.
- AKTAŞ, Necati, “Âmedci”, *DİA*, III, s. 12.
- AKTEPE, Münir, “Abdülhamid I”, *DİA*, I, s. 213–216.
- AKTEPE, Münir, “Enverî, Sâdullah”, *DİA*, XI, s. 268–270.
- AKSAN, Virginia H., *An Ottoman Statesman in War And Peace: Ahmet Resmi Efendi*, Hollanda, 1995.
- AKSAN, Virginia H., *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, London, 2007.
- AKSIN, Ahmet-Özcan Tatar, “1941 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin H. 1205-1206 (M. 1790-1792) Tanıtımı ve Fihristi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:178, (Ocak-Şubat), İstanbul, 2009, s. 153-176.
- ALPARGU, Mehmet, “Nogaylar” *DİA*, XXXIII, s. 202–204.
- ALEXANDRE, Bennigsen,-S. Enders Wimbush, *Muslims of The Soviet Empire: A Guide*, London, 1985.
- ALEXANDER, John T., *Catherine the Great: Life and Legend*, New York, 1989.
- AMETH, A. Bitter Von, *Joseph II und Katharina von Russland ihr Briefwechsel*, Wien, 1869.
- ANDERSON, M. Smith, *Doğu Sorunu*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2000.
- ARIKAN, Sema, *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Ankara, 1993.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara, 2003.
- ATAÇ, A. M., *Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1953.
- ATALAR, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara, 1999.
- AYVERDİ, Sâmiha, *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul, 2004.

- AYGÜN, Necmettin, “Kafkasya’da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri” , *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 6, Ankara, 2007, s. 89–116.
- AYDIN, Mustafa, *XIX. Yüzyılda Kafkasya’da Nüfuz Mücadeleleri (1800–1830)*, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001.
- BADDELEY, John F., *Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil*, İstanbul, 1989.
- BAGIŞ, Ali İhsan, “Rusların Karadeniz’de Yayılması Karşısında İngiltere’nin Ticari Endişeleri” *I. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Ankara, 1980, s. 211–241.
- BALA, Mirza, “Gürcistan”, *İA*, IV, s. 837–845.
- BALA, Mirza -Halil İnalçık-Hakan Kırımlı, “Kırım ”, *DİA*, XXV, s. 447–465.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “Timar”, *İA*, XII/I, s. 286–333.
- BAYSUN, M. Cavid, “ I. Abdülhamid ” *İA*, I, s. 73–76.
- BARLAS, Cafer, *Kafkasya’nın Kurtuluş Mücadelesi*, İstanbul, 1992.
- BAYRAK, M. Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, 2002.
- BEALES, Derek, *Enlightenment and Reform in Eighteenth-century Europe*, London, 2005.
- BEDİRHAN, Yaşar, *Selçuklular ve Kafkasya*, Konya, 2000.
- BERKES, Niyazi, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978.
- BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul, 1958.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2010.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Küçük Kaynarca”, *DİA*, XXVI, s. 524–527.
- BEYDİLLİ, Kemal, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, İstanbul, 1981.
- BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar (XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri)*, İstanbul, 1985.
- BEYDİLLİ Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776–1826)*, İstanbul, 1995.
- BEYDİLLİ Kemal, “Nizâm-ı Cedid”, *DİA*, XXXIII, s. 175–178.
- BİLGE, M. Sadık, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul, 2005.
- BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara, 1992.

- BOSTAN, İdris, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu,” *Belleten*, LIX/23, Ankara, 1995, s. 353–394.
- BRIAN-Chaninov, *Rusya Tarihi*, (çev. Galip Kemali Söylemezoğlu), Ankara, 1939.
- BRONEVSKY, Martin, *Kırım*, (çev. Kemal Ortaylı), Ankara, 1970.
- BUDAK, Mustafa, “Kafkasya ve Osmanlı Devleti (XVI-XX. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 1999, s. 594-612.
- CABAĞI, W. Giray, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, İstanbul, 1967.
- ÇAKAR, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı(1516–1566)*, Elazığ, 2003.
- ÇAKMAK, M. Ali, “XVIII. Yüzyılda Kafkasya”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 1999, s. 613–621.
- ÇALIŞKAN, M. Saffet, *Vekayi’nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihi’nin I. Cildi’nin Metin ve Tahlili (1182–1188/1768–1774)*, MÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul, 2000.
- CAMALOV, Gabil, “Azerbaycan Hanlıklarının Rusya Tarafından İşgal Edilmesinde İran’ın ikili İlişkiler Siyaseti”, (çev. Sadık Sadıkov), *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVIII, s. 531–540.
- ÇETİN, Birol, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Barut Sanayi*, Ankara, 2001.
- CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy’dan Tanzimat’a Mali Tarih)*, İstanbul, 1986.
- COHEN, Ariel, *Russian Imperialism*, USA, 1996.
- CHOÏSEUL-Gouffier, *La France en Orient Sous Louis XVI*, Paris, 1887.
- ÇINAR, A. Osman, *Mehmed Emin Edib Efendi’nin Hayatı ve Tarihi*, MÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul, 1955.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1997.
- DEVLETŞİN, Tamurbek, *Sovyet Tataristan’ı*, (çev. Mehmet Emircan), Ankara, 1981.
- DIXON, Simon , *Catherine The Great (Profiles in Power)*, Great Britain, 2001.
- DJUVARA, T.G., *Cent Projets de Partage de la Turquie*, Paris, 1914.
- DURSUN, Davut, “Kafkasya”, *DİA*, XXIV, s. 157–158.
- DURAN, Tülay, “Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul, 1968, s. 39–44
- EMECEN, M. Feridun, “Son Kırım Hanı Şahin Giray’ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar” , *İÜEFĐ*, Sayı: 34, İstanbul, 1984, s. 314-346.

- EMECEN, M. Feridun, *İstanbul'un En Uzun Dört Yılı (1785–1789) Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, İstanbul, 2003.
- ERKİN, F. Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968.
- ERENDİL, Muzaffer, *Tarihte Türk-Rus İlişkileri*, Ankara, 1975.
- EREL, Şerafettin, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul, 1961.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, 1953.
- EREN, A. Cevat, *Selim III. 'ün Biyografisi*, İstanbul, 1964.
- ERTAŞ, M. Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği)*, İstanbul, 2007.
- ESADZE, Semen, *Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali, Kafkas-Rus Savaşlarının Son Dönemi*, Ankara, 1999.
- EVANS, R. J. W., *Austria Hungary and The Habsburgs (Central Europe 1683-1867)*, New York, 2006.
- FİDAN, Murat, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2002.
- FİŞHER, Alan, W., "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı" (çev. Refhan Dedeoğlu), *Emel Dergisi*, Sayı: 76, İstanbul, 1973, s. 16–30.
- FİŞHER, Alan W., "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", (çev. Refhan Dedeoğlu), *Emel Dergisi*, Sayı: 77, İstanbul, 1973, s. 14–28.
- FİŞHER, Alan W., "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772–1782)", (çev. Refhan Dedeoğlu), *Emel Dergisi*, Sayı: 78, İstanbul, 1973, s. 8–22.
- FİŞHER, Alan W., *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978.
- FİŞHER, Alan W., *Between Russians, Ottomans And Turks: Crimea and Criman Tatars*, İstanbul, 1998.
- GENCER, A. İhsan, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 1986.
- GENÇ, Mehmet, "Esham", *DİA*, XI, s. 376–380.
- GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2003.
- GORYANOF, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, (haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Keskin İshak), İstanbul, 2006.
- GÖKÇE, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul, 1979.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Arpalık", *İA*, I, s. 592–595.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Nizâm-ı Cedid", *İA*, IX, s. 309–318.

- GRİGORİANTZ, Alexandre, *Kafkasya Halkları, Tarihi ve Etnografik Bir Sentez; Çerkezler, Abhazalar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağıstanlılar*, (çev. Doğan Yurdakul), İstanbul, 1998.
- GÜRSEL, Haluk F., *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1968.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara, 2002.
- HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IX, İstanbul, 1994.
- HASSALL, Arthur, *The Balance of Power (1715–1789)*, London, 1907.
- HATT, Christine, *Catherina The Great*, London, 2002.
- HUGH, Seton-Watson, *The Russian Empire, 1801–1917*, New York, 1967.
- HOLLAND, Rose J., *William Pitt and National Revival*, London, 1911.
- HOWARD, Douglas A., *The History of Turkey, USA*, 2001.
- İŞIKTAN, Sema, “1787–1792 Osmanlı-Rus Harbi Sırasında ve Sonrasında Osmanlı Devleti’nin Dağıstan Hanları İle Münasebetleri”, *Kafkas Araştırmaları I*, İstanbul, 1988; s. 34–45.
- ISABEL de Madariaga, *Çariçe Katerina: Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1997.
- İLGÜREL, Mücteba, “Yeniçeriler”, *İA*, XIII, s. 385–395.
- İLGÜREL, Mücteba, “Ahmet Vâsıf Efendi”, *AI*, XIII, s. 214–217.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul, 2003.
- İNALCIK, Halil, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, *Belleten*, VIII/30, Ankara, 1944, s. 185–229.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, *Belleten*, CXII/46, Nisan 1948, s. 349–399.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Devrinde Türk Ordusu”, *Türk Kültür Dergisi*, X/118, (Ağustos 1972), s. 1050–1067.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492–1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, (12–14 Aralık), Ankara, 1999, s. 25–36.
- İNBAŞI, Mehmet, *Ukrayna’da Osmanlılar, Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004.
- İŞİPEK, A. Rıza, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İstanbul, 2009.

- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), C. V, İstanbul, 2005.
- KAFLI, Kadican, *Kuzey Kafkasya* (Haz. Erol Cihangir), İstanbul, 1994.
- KAMALOV, İlyas, *Rus Elçi Raporlarında Astırahan Seferi*, Ankara, 2011.
- KARAGÖZ, Rıza, *Canikli Ali Paşa*, Ankara, 2003.
- KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara, 1989.
- KARAL, E. Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797–1802)*, İstanbul, 1938.
- KARAL, E. Ziya, *Selim III. ün Hatt-ı Humayunları*, Ankara, 1942.
- KARAL, E. Ziya, “Osmanlı Tarihi’ne Dair Vesikalar”, *Belleten*, IV/14–15, (Nisan-Temmuz), Ankara, 1994, s. 175–189.
- KARAL, E. Ziya, *Osmanlı Tarihi, (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Fermanı 1789–1856)*, C. V, Ankara, 1999.
- KARAMANLI, Hüsamettin M., “Gürcistan”, *DİA*, XIV, s. 311–316.
- KILIÇARSLAN, Yasemin, “Cebeci”, *DİA*, VII, s. 182–183.
- KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ, 1997.
- KIRIMLI, Hakan, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905–1916)*, Ankara, 1996.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451–1590)*, Ankara, 1998.
- KÖSE, Osman, “XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. I, Ankara, 1999, s. 536–549.
- KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, Ankara, 2006.
- KURAT, A. Nimet, “Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi” , *DTCF. Dergisi*, XXIII/3–4, Ankara, 1965, s. 91–126.
- KURAT, A. Nimet, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara, 1966.
- KURAT, A. Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990.
- KURAT, A. Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1999.
- KURAT, A. Nimet, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 2002.
- KURTOĞLU, Fevzi, “İlk Kırım Hanlarının Mektupları”, *Belleten*, I/3–4, Ankara, 1937, s. 641–656.

- KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, 1981.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. I, İstanbul, 1994, s. 513–650.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578–1612)*, İstanbul, 1993.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Vekayinüvis", *İA*, XIII, s. 271–287.
- LAMARTİNE, Alphonse de, *Histoire de la Russie*, Paris, 1855.
- LEE, Stephen J., *Aspects of European History (1494–1789)*, London, 1984.
- LUXEMBOURG, N., *Rusların Kafkasyayı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, (çev. Sedat Özden), İstanbul, 1998.
- MERAM, A. Kemal, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969.
- MERT, Özcan, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi" *DİA*, VII, s. 151–154.
- MCNEİLL, William H., *Dünya Tarihi*, (çev. Aladdin Şenel), Ankara, 2004.
- MİLNER, Thomas, *The Crimea (its Ancient and Modern History: The Khans, The Sultans, The Czars)*, London, 1855.
- MONTEFİORE, S. Sebag, *Prince of Princes: The Life of Potemkin*, London, 2000.
- MOZGFESKY, *Rus Karadeniz Filosu Tarihi*, (çev. Fevzi Kurtoglu), İstanbul, 1935.
- NORADOUGHİAN, Gabriel, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1789–1856)*, II, Paris, 1900.
- NORADOUGHİAN, Gabriel, *Receuil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman (1300–1789)* I, Paris, 1897.
- NOVOSELTSEV, A. P., "XV. Yüzyıl İle XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992*, (12–14 Aralık), Ankara, 1992, s. 73-78.
- OKÇU, Yahya, *Türk-Rus Mücadelesi Tarihi*, Ankara, 1949.
- QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire (1700–1922)*, New York, 2005.
- ÖNSOY, Rifat, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988.
- ÖZ, Tahsin, "III. Selim'in Sırkâtibi Tarafından Tutulan Ruzname", *Tarih Vesikaları Dergisi*, III/13, s. 26-35; III/14, s.102-182, III/15, s. 183-199, İstanbul, 1944.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Ordu (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, XXXIII, s. 362–367.

- ÖZCAN, Abdülkadir, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1994, s. 337–368.
- ÖZCAN, Tuğrul, *Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2010.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. X, s. 802–822.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi”, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi II*, İstanbul, 2008, s. 347-381.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Tarih Felsefesi*, Ankara, 2010.
- ÖZTÜRK, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475–1600)*, Ankara, 2000.
- ÖZTÜRK, Yücel, *Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1*, İstanbul, 2004.
- ÖZVAR, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul, 2003.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, 1983.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi, 1500–1914*, İstanbul, 2007.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Rusya’nın Mikenos Adasında Konsolosluk Kurma Teşebbüsü ve Bununla İlgili Vesikalar”, *Belleten*, XLI/161, Ankara, 1977, s. 125–135.
- POTEMKİN, G. Alexandronitz, *Memoris of Prince Potemkin: Field Marshall and Commander-In-Chief of the Russian Army*, London, 1813.
- POTYEMKİN, V., *Uluslararası İlişkiler Tarihi, I*, (çev. Attila Tokatlı), İstanbul, 2009.
- RAGSDALE, Hugh, “Russian Foreign Policy (1725–1815)”, *Imperial Russia*, Vol. II, New York, 2006, s. 504–529.
- RAMBAUD, Alfred, *History of Russia Vol. II*, New York, 1900.
- SARAY, Mehmet, *Rusların Orta Asya’yı Ele Geçirmeleri*, (çev. Erkut Göktan), Ankara, 1984.
- SARAY, Mehmet, “Başlangıçtan Petro’ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *İÜEFİD*, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), Sayı: 35, İstanbul, 1994, s. 193–222.
- SARICAOĞLU, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portesi Sultan I. Abdülhamid (1774–1789)*, İstanbul, 2001.
- SARICAOĞLU, Fikret, “Rûznâme”, *DİA*, XXXV, s. 278–280.

- SAYDAM, Abdullah, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993.
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856–1876)*, Ankara, 1997.
- SCOTT, H. M., *The Emergence of the Eastern Powers (1756-1775)*, New York, 2004.
- SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, (çev. Mehmet Harmanlı) İstanbul, 2004.
- SHAW, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. Hür Güldü), İstanbul, 2008.
- STONE, David R., *A Military History of Russia: Terrible to the War in Chechnya*, London, 2006.
- SUPLER, B., “Kırım” *Encyclopaedia of Islam*, Vol.V, s. 139-143.
- SUMNER, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. E. Bengi Özbilen), İstanbul, 1993.
- ŞEHSUVAROĞLU, Y. Haluk, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul, 1965.
- ŞEREF, Abdurrahman, “Ecânibden İlk İstikrâz Teşebbüsümüze Aid Birkaç Vesika”, *TOEM*, V/30, İstanbul, 1330, s. 321–337.
- ŞİROKORAD, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, (Kırım-Balkanlar 93 Harbi ve Sarıkamış), (çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2009.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, 1985.
- TANERİ, Aydın, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri*, Ankara, 1981.
- TANSEL, Selâhaddin, “Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında”, *Belleten*, X/37, (Ocak 1946), s. 133–165.
- TANSEL, Selahattin, “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, *DTCFD*, VIII/4, Ankara, 1950, s. 475–536.
- TATAR, Özcan, “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, (3-5 Mayıs), Trabzon, 2001, s. 201-232.
- THOMSON, G. Scott, *Catherine The Great and The Expansion of Russia*, London, 1947.
- TUKİN, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1999.
- TUKİN, Cemal, “Küçük Kaynarca”, *İA*, VI, s. 1064–1070.

- TURAN, Şerafettin, “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1, Ankara, 1963, s. 159–202.
- TÜRKMEN, M. Nuri, *Kamaniçe Seferi’nin Lojistik Hazırlıkları*, AÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789–2001)*, İstanbul, 2006.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, *Belleten*, XXXVII/148, Ankara, 1973, s. 607–662.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Kaynarca Muahedesinden Sonra Boğazın Tahkimi”, *Belleten*, XLIV/175, Ankara, 1980, s. 511–533.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları, I*, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kupukulu Ocakları, II*, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV / I, Ankara, 1995.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV / II, Ankara, 1995.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı “Sadrâzam Halil Hamid Paşa”, *Osmanlı Tarihinde Portreler*, İstanbul, 2010, s. 125–187.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul, 1980.
- ÜREKLİ, Muzaffer, “Rus Yayılmasının Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya”, *Kafkas Araştırmaları-I*, İstanbul, 1988, s. 12–33.
- ÜREKLİ, Muzaffer, *Kırım Hanlığı’nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441–1569)*, Ankara, 1989.
- VERNADSKY, George, *Rusya Tarihi*, (çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009.
- YAĞCI, G. Zübeyde, *Ferah Ali Paşa’nın Soğucak Muhafızlığı (1781–1785)*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1995.
- YALCINKAYA, M. Alaaddin, ”Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası-Küçük Kaynarca’dan Tanzimat’a (1774-1839)” , *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi II*, İstanbul, 2008.
- YAVUZ, Sait, “Edib Mehmed Emin”, *DİA*, X, s. 422–423.

- YILDIZ, Hakan, *Hadi Osmanlı Sefere (Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik)* , İstanbul, 2006.
- YURDASEV, Esin, “Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası”, *Belleten*, LXIII/237, Ankara, 1999, s. 559–595.
- YÜCEL, Yaşar–SEVİM, Ali, *Türkiye Tarihi*, IV, Ankara 1992.
- ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, C. VI, Gotha, 1859.

EKLER

EKLERİN LİSTESİ

- EK 1. Yerköy Mütarekesi'nin Maddeleri**
- EK 2. Kalas Mütarekesi'nin Maddeleri**
- EK 3. Zışvoti Antlaşması'nın Maddeleri**
- EK 4. Yaş Antlaşması'nın Maddeleri**
- EK 5. Örnek Arşiv Belgeleri**
- EK 6. Harita ve Resimler**

EK-1. YERKÖY MÜTAREKESİ'NİN MADDELERİ⁶⁶⁹

Evvelki madde:

İşbû temessükün imzası günü târihinden bed' olunarak tarafeyn hudûdunda Devlet-i Osmaniye ve Nemçe Devleti askerleri beyninde gerek karalarda ve gerek sularda bi'l-cümle harekât-ı hasmâne munkatı ola ve bi'l-cümle hudûd-ı tarafeynin gerek Nehr-i Tuna'nın tulû'unda ve gerek Sırb ve Bosna semtinde mütâreke-i mezkûrenin muktezâsı cari olmak üzere kabil ise yevm-i mezbûrda Devlet-i Osmaniye ve Nemçe Devleti zâbitân ve tavâ'if-i askeriyyelerine tenbîh oluna. Cânibeynden tesyîr olunacak ulakların, savb-ı me'mûrlarına vâsıl oldukları an mücebince amel oluna ve asâkir-i tarafeynin hâlâ zabt ve tasarruflarında olan eyâlât ve arâzi-i uhûd-ı musâlaha imza olununcaya dek tasarruflarında kala ve her cihetden hafî ve celi hasmâne evzâ' kabilinde add olunmak ihtimâli olan hâlâtdan kemâl-i dikkatle tehâşi oluna ve meyanelerinde ekmel-i âsâyış ve ahsen-i mu'âmele levazımına mürâ'at olunmak üzere tarafeynden bi'l-cümle zâbitân ve tavâ'if-i askeriyyeye mu'ekked tenbîh oluna. İki devlet beyninde sulhun bir vechle istihkâmı müstevcib olunacağı iade-i hüsn-i vifâk emrine minbad muhil ve menâfi olmak ihtimâli olan bi'l-cümle harekâtdan hazer ve mücânebet olunmak hususuna tarafeynden sarf-ı etemm-i dikkat-i ihtimam oluna.

İkinci madde:

Temessükün bâlâda muharrer târihinden sonra gayr-i me'mûl çete ve tecâvüz ile isâl-i hasâret ve nehb-i gasb-ı eşya ve nüfûs ahzı vesâir güne taaruz vâki olur ise nüfûs-ı mezbûre kayd-ı esirden halâs ve eşyâ-yı mağsûbe redd ve fuzûli zabt olunan yerler tahliye ve hasâret-zede olunanların zararları tazmîn ve tarziye etdirilüb bu güne taaruz vukû her kangı mahalde ilân-ı mütârekeden sonra olmuş ise ol makûle hareketi irtikâb edenlerin ve hempa ve şeriklerinin ibreti's-sâ'irin zâbitân ma'rifetiyle haklarından geline.

Üçüncü madde:

İşbû mütârekenin akdi kat' için müzâkere-i sulh zımında Devlet-i Âliye ve Nemçe Devleti ve Purusya ve müttetikleri olan İngiltere ve Hollanda devletleri tarafından kendü murahhaslarının mahall-i ictimâ irsal olunmalarına medar için olub emr-i musâlahanın ta'cili iki devletin dahi mesâlihine râci' bir maslahat olmakdan nâşi imkân-ı mertebe bir an akdem hitâmına tarafeynden mübâderet olunmak üzere kavi ü karâr olunub her güne te'hir ve terâhi misüllü haletin def' için dokuz madde müddetde

⁶⁶⁹ A. Câvid, *Hadîka-i Vekâyi*, s. 121–123.

katice hitâm-ı maslahat tarafeynden iltizâm olunur. Bu takdirce işbû temessükün imzası günü târihten Mayıs'ın evâhirine dek ma'mûlün-bih olmak üzere itibâr oluna.

Dördüncü madde:

Cânibiynden taahhüdât-ı mezkûre iltizâmından sonra asâkir-i tarafeynin birbirleri mukabelesinde tecemmu ü beyhude ve abes olduğundan mâadâ iki tarafa dahi bârgirân oldukları cihetden iki tarafından asâkir-i mezkûre çekile ve hudûdda ancak esnâ-yı musâlahada buluna gelen veyahûd eyâlâtın temin için iktizâ eden tavâif-i askeriyye ibkâ oluna. Binâen-aleyh Prens Kuborg tarafından Efavda ancak nizâm ve âsâyiş-i beldenin ibkâsına kâfi olacak mikdâr alıkonula ve gerek işbû alıkonulacak mikdâr ve gerek sâir Nemçe tavaif-i askeriyyesi kalil ve kesir her ne ise Kulle ve Yergöğü ve İbrail nahiyelerine duhûl etmeğe ve kezâlik cânib-i Devlet-i Âliye'den nehr-i Tunanın sol yakasında memleket-i Eflâk hudûdunda ancak bâlâda mezkûr Kulle ve Yergöğü ve İbrail kal'alarının (mikdâr-ı kifâye ve mârû'z-zikr İbrail Kal'asına)1 nazaran Rusyalu ile muharebe henüz hâki olmaktan nâşi i'mâli iktizâ eden vesâ'il ve tedâbirin cevazı mikdârınca muhafaza askeri alıkonulup, lâkin işbû alıkonulacak muhafaza askerinin ve gerek sâir tava'if-i askeriyye-i Osmâniyye'nin kalil ve kesir ne ise memleket-i Eflâk hudûduna ve Nemçelünün hâlâ zabtında bulunan sâir nahiyelerinde müruru câiz görülmeye ve Nehr-i Tuna'nın tûl'unda tarafeyn askerlerinin zabtında bulunan sevâhil ve kıyılarında bilâ-mumânaatin iki tarafın dahi sefa'in ve kayıktan geşt ü güzâr eyleye. Lâkin be-şart anki ahed-hümâ aharın zabtında bulunan sahiline takarrub veya hurûc etmeğe, meğer fırtına veya bir hâdise-i gayr-i müterakkibe zuhur ede ki, ol hinde tarafeynden hergüne mürû'et ve dostluk mu'âme lesi vaad olunur ve kezâlik muktezi olan mahallerde yedik çekmek tarafeynden câiz ola.

Beşinci madde:

Mahall-i ictimâ' tarafeynden kavi ü karar kılındıkda, bu güne mahall-i ictimâ' tamamen her cihetden bi-gâne bir mahall add olunmak lâzım gelmekle mahall-i mezbûrede imkânı mertebe adedi ekal bir mikdâr asker kalup, gerek şehrin emniyetine ve gerek mahal-i mezkûrun serbestiyetine i'tinâ oluna.

Altıncı madde:

İşbû senedin imzası gününden bed' olunarak tarafeyn askerlerinden zabt olunmuş bulunan eyâlât açılıb musâlahada vaktinde olduğu misüllü mu'âmelât carî ola ve işbû eyâlâtın ahâlisi kendü devletleri tarafından yedlerine verilen yol hükmü ve pasaportları ibraz eyledikçe taarruz havfindan berî veçhile bir yerden bir yere varub

işlerinin rü'yetiyle meşgul olmaları câiz ola ve tarafeyn ahâlîsi beyinde nizâs zuhur eder ise tarafeynden me'mûrlan tayîni ile nizâmlarının dostâne teskin ve katı'ına mübâderet oluna. Ve'l-hâsıl tarafeyn reâyâsı ifât-ı muharebenin indifâ'ıyla teyemmünen akd olunacak musâlahanın bi'l-cümle menâfi'iyle şimdiden mehmâ emken müntefi' olmalarına tarafeynden rızâ verile deyü işbû tahrîr olunan şürûtu tarafeynden kabul ve bilâ-tağyîr mefâhimi icrasına ri'âyet ve tekeffül olunub şürût-ı mezbûre-i makbûleyi hâvi tarafımızdan imzalarınız ile mumzâ ve mühürlerimiz ile memhûr birbirlerine muvafık veçhile mütâreke temessükâtı tahrîr ve mübadele olundu. Târih-i hicret-i nebeviyye aleyhi efdali't-tehiyyenin bin ikiyüz beş senesi Muharremü'l-harâmın dokuzuncu Pazar günü bin yedi yüz doksan sene-i rûmiyyesi Eylûl'ün sekizinci günüdür Yergöğü sahrasında tahrîr olunmuşdur. Ve Purusya elçisi kendü kalemiyle tahrîr eylediği kelimâtın tercümesidir. Bâlâda mastûr altı madde Purusya kralının tavassut ve zımânıyla karâr-dâde olduğunu tasdîk ü beyân zımnında ordu-yı hümayûnda Purusya kralının murahhas elçisi olduğum hasebiyle imzamı vaz' eylemişimdir.

EK-2. KALAS MÜTAREKESİ'NİN MADDELERİ⁶⁷⁰

Evvelki madde:

Müsâlahanın inhitimına değin iki devletin berren ve bahren askerleri hâlâ bulundukları arazi ve sulara ikâmet eyleyeler ve hâlâ ihâta eyledikleri hududu tecavüz etmeyeler denizlerde olan tarafeyn donanmaları münâsib olan kendi limanlarına yâhut tarafeyn askerlerinden ihâta olunan sahillere çekileler.

İkinci madde:

Bâlâda mezkûr şart-ı evveli vakt-i kesire ile te'kid için tarafeynden akd ve mîsâk olunmuşdur ki Rusya askerleri kat'an hiçbir mahallinde nehr-i Tuna ve Siret'in karşı yakasına geçmeyeler lakin müsâlahanın inhitimına değin nehr-i Tuna'nın Bahr-i Siyah'a munsab olduğu boğazlarından ta nehr-i Siret'in boğazından yukarı ve İbrail ile Kalas beyinde olup Rusya askerleri tarafından ihâta olunan cezireye değin Rusya devletinin kürekli olan donanmasının gemileri Nehr-i Tuna'da serbesiyet üzere keştü güzâr ideler ve kezâlik tarafeyn askerlerinin birbirlerine takarrübleri hasebiyle tekevvüni muhtemel olan mübâhase ve nizâ'ı def' için kat'â hiçbir mahallinde Siret ve Boze nehirlerinin karşı yakalarına râyizan? Bahr-ı Siyah'a munsab olduğu boğazlarından İbrail'e dek Nehr-i Tuna'nın karşı yakasına Devlet-i Âliye'nin askerleri güzâr eyleyeler ve hâlâ İbrail'e yakın lengerendaz olan Devlet-i Âliye donanmasının ihâta eylediği mahallinden ziyade aşağı tarafa Devlet-i Âliye'nin nehr-i Tuna'da mevcut olan donanması ve gemileri ve sair açıkları gelmeyeler denizlerde mevcut olan iki devletin donanmaları ve gemilerinin hiç birisi bi-eyy-i vech-i kân iplerü gelmeye ve yekdiğerin donanmaları ve gemileri ve askerleri tarafından ihâta olunan gerek liman ve sahil ve sair yerlere takarrüb eylemeye.

Üçüncü madde:

Tarafımızdan akd olunun işbu müterake müddetinden ta müsâlahâ-i kâmilenin inhitamına dek iki devletin berren ve bahren her ne mahalde amel ve hareket üzere askeri mevcut ise mütenebbih oldukları anda tarafeynden her türlü a'mâl-i harbiyye mûnkat' olmak babında devleteyn tarafından evamir tesyir oluna.

⁶⁷⁰ BOA, A.DVNS. NMH. d. 9, s. 281–282.

Dördüncü madde:

Devleteyn beyninde kariben müsâlaha ve hüsn-i zindegâni için hâlâ a'mâl olunduğu hasebiyle tarafeynde asakir-i kesire mevcut olmak vacip olmadığına binaen tarafımızdan akd olunmuştur ki cânibeynin menfaati için tarafeyn askerlerinin bir miktar mahâll-i baidede münasib karagahları ola karib olacak askerin fakat nizamı sıyanet ve hâlâ karârgâhların mesafesini hıfz için lazım olan mikatârı tayin oluna.

İşbû balada meşruh-ı şurut-ı mer'i ve mu'teber tutulup vakt üzere temşit ve inhitamları için işbû muahede tarafımızdan imza ve temhir olunup Kalas karyesinde mübadele olunmuştur.

EK-3. ZİŞTOVİ ANTLAŞMASI'NIN MADDELERİ⁶⁷¹

Evvelki madde:

Fi-mâ-ba'd iki devlet beyninde ve tebaa ve reâyâları meyânında berren ve bahren ve nehren müeyyed ve umûmi bir sulh ve salâh ve sâimimi safvet ve muhabbet ve vifâk ve musâfât-ı kâmile mer'i ve mu'teber ola şöyleki muhârebe esnâsında gerek iki devlet beyninde ve gerek taraf-ı ahârın tarafgiri olmuş cânibeyn reâyâ ve tebaası tarafından vukû' bulan evzâ-i hasmane ve etvâr-ı cebriye ve cerâyim-i sâ'ireleri ale'l-umûm fi-mâ-ba'd nisyân-ı mensiyân ferâmuş olunub gayr-i vâki' i'tibâr oluna ve be-tahsis Karadağ ve Bosna ve Sırp ve Eflâk ve Boğdan ahâlisinden Devlet-i Âliye'ye hilâfen Nemçe Devleti'ne tebi'yyet itmiş olanlar her kangî rütbeden iseler cerâyim-i sâbıkâları münsi i'tibâr olunub afv ve kendü devletlerine hilâfen Devlet-i İmparatoriye'ye mütabeât eyleyenler yevmen mine'l-eyyâm taarruz ve te'dib ve rencide olunmayub yurdlarına avdet ve emlâk ve imtiyazât-ı sâirelerine mazhar olub ke'l-evvel ve taraflarında emin ve müreffehü'l-hâl ikâmetleri câiz ola.

İkinci madde:

Muâhid olan iki ulu devletler bin ikiyüz iki senesi cemâziye'l-evvelinin ikisinde vâki' ilân-ı harbden mukaddem câri olan istatuko istrikti işbû müsâlâhânın esâs-ı müştereki olmak üzere tarafeynden ikrâr ve kabûl iderler binâen aleyh bin yüz elli iki senesi cemâziye'l-ahirenin evâhirinde vâki' Belgrat Ahidnâmesi ve sene-i mezkûre şabânının üçünde akd olunan muâhedeyi ve elli üç senesi zi'l-hiccesinin ondördünde Belgrat Ahidnâmesini tefsir ve izâh eyleyen muâhedeyi ve bin yüz altmış tarih-i rebîü'levvelinin onbirinde akd olunub Belgrat müsâlâhâsını te'yid eyleyen senedi kezâlik bin yüz seksen dokuz senesi rebîü'l-evvelinin dokuzunda akd olunub Bukovina kazasının ferâgatını nâtık olan muâhedeyi ve yine kıt'a-i mezkûrenin tahdidine dâir bin yüz doksan senesi cemâziye'l-evvelinde akd olunan senedi bi- aynihâ manâ-yı mutlaka ve me'âl-i sâhîh ve kâmilleri üzere bir vechile hilâfına hareket olunmayub ve kimesneye etdirmeyerek tecdid ve ibkâ eyleyüb uhûd ve senedât ve muâhedât-ı mezkûre işbû maddede lafzan bi-lafız derc ve tastir olunmuş gibi müebbeden kâvi ve mu'teber olub düstûru'l-âmel tutula.

⁶⁷¹ BOA, A.DVN. DVE. D.59/3, s. 31–34.

Üçüncü madde:

Bundan başka Devlet-i Âliye ebed-peyvend Garb Ocakları korsânlarından vesâir Devlet-i Âliye reâyâsından Devlet-i İmparatoriye limânlarından hurûç iden Nemçe tüccâr sefinelerinin temini ve anlar tarafından dûçâr olabildikleri bi'l-cümle hasarları tazminini mutazammın olup bin yüz doksan yedi senesi ramazanının dokuzunda teahhüdü hâvi virilen senedi ve cemî' arazi ve ebhar ve enhar ve Devlet-i Âliye'de Nemçe İmparatoru reâyâsının serbestiyet üzre ticaret ve seyr-i sefain eylemelerini hâvi bin yüz doksan sekiz senesi rebü'l-ahirin ikisinde i'tâ olunan senedi ve Eflâk ve Boğdan memleketlerinde Erdel çobanlarının ve koyun sürülerinin mürûr ve ubûr ve ikâmetlerine dâir bin iki yüz bir senesi evâsıtı şehr-i saferü'l-hayrda virilen fermân-ı âlişânı ve hudûdun hüsn-i nizâm ve asayışı ve reâyânın menfaat ve emniyet ve maslahâtı ve Nemçe Devleti'nin ticâret ve seyr-i sefâinleri zımnında bin iki yüz iki senesi cemâziye'l-evvelinin ikinci gününe değin câri olup tarafeynden devletçe makbûl olan nizâm ve senedâtı ve evâmîr-i münife-i sâireyi bi-aynihâ mâna-yı mutlaka ve me'âl-i sâhih ve kâmilleri üzre bir vechile hilâfına hareket olunmayub kimesneye dahi itdirmeyerek tecdid ve ibka' eyleyüb işbû senedât ve ahkâm ve devletce makbûl salifü'z-zikr nizâmlar lafzan bi-lafız derc ve tastir ve zikr ve tasrih olunmuş gibi müebbeden kâvi ve mu'teber olup düstûru'l-âmel tutula.

Dördüncü madde:

Devlet-i imparatoriye bin iki yüz iki senesi cemâziye'l-evvelinin ikisinde câri olan istatiko istirikt esâs makbûlüne tarafeynden dahi her şey tatbik ve Devlet-i Âliye'nin mu'âmele-i dosti ve hakkâniyetine kâmilten mukâbele ve tevâfuk zımnında ta'ahhüd iderek işbû seferde imparator-ı müşârün-ileyhin askeriyle istilâ olunan cemî' memâlik ve arâzi ve kılâ' ve şehirle ve palankâları her kangî isim ve şöhrat ile meşhûr iseler bi'l-cümle Eflâk memleketi ve Nemçe askerinin zabtında olan Boğdan kazâları dâhil olarak kâmilten ve bilâ-taksim Devlet-i Âliye'ye tahliye terk ve red ve teslim ve salifü'z-zikr bin iki yüz iki senesi cemâziye'l-evvelinin ikisi tarihi kılâ' ve bekâ' ve palankâlarını hin-i istilâda derûnlarında mevcûd Devlet-i Âliye'nin arteleriya yani top ve emsâli alât-ı harbiye-i seferiyeleriyle bulundukları hâl üzre redd ve teslim eylemeleri ta'ahhüd ider.

Beşinci madde:

Hotin Kalesi ve âhâd-i nas beyinde Roya ta'biriyle meşhûr olan kazası kılâ'-ı sâirede bi't-terâzi kabûl olunan şurût üzre Devlet-i Âliye ile Rusya Devleti beyinde

musâlaha akd olunub devlet-i mezkûre tarafından zabt olunan arâzinin tahliyesi için vaz' ve ta'yin olunacak müddet-i sârih zarfında Devlet-i Âliye'ye tahliye terk ve redd ve teslim oluna ol-vakte dek kal'â-i mezkûre kazâsıyla ma'ân Nemçe Devleti'nin yedinde bi-tarâf olarak emâneten mahfûz olub fîmâ-ba'd işbû muhârebeye müdâhele itmeyerek Nemçe Devleti, Devlet-i Âliye aleyhine vechen mine'l-vücûh zâhiren yâhûd bi'l-vâsıta bir dürlü hareket ile Rusya Devleti'ne imdâd ve i'ânet eylemeye.

Altıncı madde:

Tasdiknâmelerin mübâdelesi akabinde tarafeynden tahliyelere ve istilâdide olan cümle mahallerin teslim ve tesellümlerine ve ati'l-beyân olan müddetlerde iki devletin hudûd-ı kadimleri ibkâsına cânibeynden mübâşeret oluna ve iki tarafın mübâşirleri Belgrat ahidnâmesinin on üçüncü maddesi olı geldiği üzre intihâb ve ta'yin olunub ba'zısı Eflâk memleketi ve Boğdan'ın beş kazası tahliyesi maslahatına tasdiknâmeler mübâdelesi gününden hesâb-birle otuz gün zarfında tekml itmek üzre me'mûr olalar sâ'ir mübâşirler dahi bin ikiyüz iki cemâziye'l-evvelinin ikisinde mukaddem cânibeyn mutasarrıf oldukları arâzinin istatuko istrikt ka'idesi üzre Bosna ve Sırb memâlikinin ve enhâsiyle İrşova-i atikin hudûdunu ibkâ zımnında Nehr-i Une'nin yukarı tarafın teveccüh eyleyeler Une tarafına me'mûr olacak mübâşirlere tasdiknâmeler mübâdelesi gününde bed ile iki mâh müddet tahsis olunub zirâ müddet- mezkûre kılâ'ın istihkâmat-ı cedidesini hedm ve hin-i istilâda bulundukları heyete ircâ ve kezâlık kal'alar ve palankâlar derûnunda mevcûd cemî' arteleriya ya'ni top ve emsâli alât-ı seferiye ve mühimmât-ı harbiyye ve zahâyirin nakl ve celbleri zımnında müddet-i mezkûrenin lüzûmu derkâdır.

Yedinci madde:

İsbu sefer hengâmında askeri ve gayr-i askeri zabt olunan cemî' üserâ-yı Devleti Âliye bilâ-istisnâ Devlet-i İmparatoriye tarafından sebilleri tahliye ve Ruscuk ve Vidin ve Bosna havâlisinde Devlet-i Âliye mübâşirlerine teslim olunub mukâbelesinde ancak zindânlarda ve Bosna serkerlerinden ba'zısında bulunan devlet-i imparatoriye'nin reâyâ ve soldâtları teslim olunub iyâdi-i efrâda memâlik-i Devlet-i Âliye'de mikdâr-ı kesiri bâki olmağla Devlet-i Âliye bu bâbda seferden mukaddem câri olan istatuko istrikt ka'idesine muvâfakât ve asâr-ı mükeddere-i muharrem-i mahiv ve izâle zımnında meccânen ya'ni bilâ-behâ ve bilâ-bedel tasdiknâmeler mübâdelesinden sonra iki mâh zarfında cemî' abid ve esirleri her kangısını ve cins ve rütbeden ve her kimde ve kangı mahalde bulunurlar ise redd ve teslim eylemeği te'ahhüd ider şöyle ki fi-mâ-ba'd

tarafeyn reâyâsından ferd-i vâhid cânib-i ahârın memâlikinde kaydı esirde kalkmaya ve ancak memâlik-i Devlet-i Âliye’de kavâ'id-i mer'yye üzre rızâ'en din-i islâmı kabûl idenler ve memâlik-i Nemçe'de tanassur idenlerden ma'âda tarafeyn memâlikinde ferd-i vâhid kayd-ı esirde kalmaya.

Sekizinci madde:

İşbu seferden mukaddem yâhûd sefer esnâsında ahârın arâzisine çekilmiş ve râ'iyetini kabûl idüb rızâ'en ikâmet iden reâyâ-yı cânibeyn tâbi' devletleri tarafından bir vakitte i'âde olunmaları iddi'â olunmayub taba'iyet iyledikleri devletin reâyâ-yı sâiresi gibi ad olunub min-ba'd ol vechile haklarında mu'âmele oluna kezâlik sol kimesneler ki iki devletde mâlik-i emlâk olanlar kimese tarafından muhâlefet olunmaksızın hâllerine çesban gördükleri vech üzre meskenlerini devleteynin birinde diledikleri tarafda ihtiyâr eylemege me'zûn olalar lâkin cânib-i ahârın memâlikinde mâlik oldukları emlâkı fûrûht iderek ancak bir devlete ihtiyâr-ı teba'iyet itmeğe mecbûr olalar.

Dokuzuncu madde:

Muahid olan devletler müsâlâhanın semeresi olan ticâreti bir an akdem ifâ ve sâlifü'z-zikr ikinci ve üçüncü madde mezkûr şurûtun icrâsıyla istatuko istrikt iâdesinin fâ'idesini esbâb-ı umûra-ı memâlikden mâdûd tüccâr zümresine dahi temdid ve bildiri itmek mûlahâzasıyla nizâm ve rabîtâ virmişlerdir ki müddet-i muhârebe tarafeyn reâyâsına yani Devlet-i Âliye'de bulunan imparator cenaâblarının reâyâsına ve Nemçe Devleti'nde bulunan Devlet-i Âliye reâyâsına bir dürlü zarârı icâb itmemek içün tarafeyn reâyâsının ilân-ı harb vaktinde pes-mânde kalan mesâlih-i metrûkelerini ve kable's-sefer câri olan hukûk ve de'âvi-i şer'yye-i sâbıkâlarını iddia ve mâl ve eşyâlarını istirdâd ve alacakları olan kimesneleri şer'â davet ve Belgrat Ahidnamesi'nin on yedinci ve Pasarofça ticâretnâmesinin on sekizinci maddelerine hilâfen ilânı harb vaktinde edâ'sına muhâlefet ile lâzım gelen zarâr ve hasâr-ı sâirelerini mütâlebe ve cemî' mevâdd-ı sabıkü'l-beyân mahâkimi şer'yye vülât ve zâbitân-ı cânibeyne lede'l mürâcaat şeri'ân hakkâniyet-i kâmile cihetiyle vakit mürûr eyledi deyü müdde'-i aleyh tarafından illet olmak üzre irâd olunmasına ruhsât virilmeye.

Onuncu madde:

İki devletin hudûdunda me'mûr olan vülât ve kumandânlara mutlaka nizâm ve intizâmın ibkâsını ve hudûda asayiş ve hüsn-i hemcivâri ve tarafeyn me'mûrları ma'rifetiyle ibkâ olunan sınırları vechen mine'l-vücûh tebdil ve tağyir olunmayub vikâye olunmalarını ve nehb ve gâret ve sair günâ tecâvüzlerin men'ini ve devleteyn beyinde câri olan uhûde mebni kavâ'id ve nizâm-ı sâbık üzre hareket olunarak zarâr ve hasâr vukû'unda iktizâ idenlerden tazmin ve tahsil olunmasını nâtik kendüleri mes'ûl olacaklarını şâmil ekid ve şedid ve evâmir-i şerifelerine göre tedbirlerine ihtimâm ve mübâderet oluna.

On birinci madde:

Kezâlik iki devletin hükkâm ve zâbitânına cidden tenbih ve tavsiye oluna ki ticâret ve maslahâtlarına mebni tarafeynden hudûdu mürûr idenleri himâyet ve siyânet eyleyenler ve memâlik derûnunda seyahât ve nehren iyâb ve zehâbları câ'iz ola ve haklarında merâsim-i mihman-nüvaz icrâsından başka ikinci ve üçüncü madde ile tasdik olunmuş uhûd ve senedât ve mevâsikin muktezâsı üzre gerek nefisleri ve gerek götördükleri kendü ticâret malları için rûsûmâtı muâyeneden maâda nesne taleb itmeyüb ve kimesne tarafından talep itdirilmeyüb himâyet ve siyânet olunalar.

On ikinci madde:

Devlet-i Âliye memâlikinde hazret-i İsa dininden olan Lâtin râhibleri ve tâbi' olan kimesneler icrâ-yı âyin ve kilisâlarının ta'mir ve termimine vikâyesine ve Kudüs-ü şerif ve sair ziyâretgâhlarına varub gelmelerine ve himâyet ve siyânetlerine dâir istatuko istrikt ka'idesine binâen gerek Belgrad Ahidnâmesi'nin dokuzuncu maddesiyle mezheb-i mezkûre müsaâde olunan imtiyâzâtı ve gerek ba'dehû şeref-sudûr iden evâmir-i münife ve senedât-ı saire-i şehinşâhi tecdid ve ibkâ olunalar.

On üçüncü madde:

Gerek işbû müsâlâha-i mübârekenin reside-i hayriyesiyle ve gerek şevketlü mehâbetlu kerâmetlü azâmetlu pâdşâh-ı kiti-yi sitân ve âlem-penâh ve şehriyâr-ı tâc bahş-i sitâre sipâh veli-nigmetimiz efendimiz hazretlerinin taht-ı âli baht-ı mevrûslarına cülûs-ı hümayûn-ı meymenet me'nûsları ve haşmetlü miknetlü Roma İmparatoru cenâblarının hasbe'l-verese âric-i erike-i hükümdârı olduğunu ihbâr vesilesiyle cânibeynden orta ilçiler irsâl oluna ve mumâ-ileyhim ilçiler hakkında devleteynde câri ve mu'tâd olan rûsûm ve teşrifât ve ikrâm icrâ oluna ve istatiko isrikt üzre hukûk-ı milele âid olan cemî' imtiyâzât haklarında câri olub mer'i olan uhûd ve şurût

mantûkınca rütbelerine âid olan müsaâdât-ı sâire ile kâmiyâb olalar ve atâbe-i âliyeden Nemçe İmparatoru cenâblarının orta ilçisi halefleri hakkında dahi rütbelerine tevâfûtüne nazar olunarak tebe'a ve hademe ve müteâlikleri ve haneleri hakkında dahi kezâlik câri olalar ve cânib-i imparatoriyeden iyâb ve zehâb iden kuryeden kable's-sefer soyulanların Devlet-i Âliye emvâl-i magsûbelerinin zarûri tahlisin icâb idecek cemî' esbâb ve vesâili müsâmaha ve igmâz itmeyeceğinden maâdâ fî-mâ-ba'd kuryelerin aminen ve sâlimen iyâb ve zehâbları kârger-i te'sir olacak vechile iktizâ iden nizâmı icrâ eyleye.

On dördüncü madde:

İşbu ahidnâmelerin bi-aynihâ mütâbık iki sûret-i asliyyeleri birisi Türki lisânında tertib Devlet-i Âliye murahhasları tarafından imzâ ve birisi suhûlet için istishâb olunan Fransız lisânı üzre Nemçe imparatoru cenâblarının murahhaslarından bâde'l-imzâ ve rütbetlü mütevassıt murahhas ilçiler ma'rifetiyle ba'de'l-mübâdele mu'âhid olan cânibeyn devletlerine irsâl olunan binâ berin imzâ gününden bed ile kırk gün zarfında ve evvelce mümkün ise tarafeynden imzâ olunmuş tasdiknâmeleri devleteyn beyinde sermeden ve müebbeden düstûrî'l-âmel ve tecdid ve ibkâ olunmuş cemî' uhûd ve mevâsik ve senedin mütâbık sûretlerine ma'ân yine mûmâ-ileyhim mütavassıt elçiler ma'rifetiyle cânibeyn murahhasları beyinde mübâdele olunalar.

EK-4. YAŞ ANTLAŞMASI'NIN MADDELERİ⁶⁷²

Evvelki madde:

İki devlet beyninde sebkât eden her türlü muâdât ve muhâsamât şimdiden def' ve ref' olup gerek şehin-şah-ı azamet-i nişan-ı âli Osman ve gerek bi'l-cümle Rusyaların Padişah ve imparatoriçe-i uzmâsı ve anların verese-i taht ve ah-lâfları beyninde ve reâyâ ve berâyaları miyânelerinde cemî' evza'-i hasmâne ve muâdât ale'd-devam terk olunub nesyi müebbet ile mensi ve metrûk kala ve bundan böyle berren ve bahren musâlaha-i müebbede câri olub tegayyürden âri ve beri ve metin ve üstuvâr dostluk ve revâbit-ı musâfâtı ifâ birle el-haletü hâzihi münakit olan musâlaha ahidnâmesi şurûtunun kemâl-i safvet ve dikkat ve ihtimam ile meri' tutulmasına sa'y ve ikdâm oluna bu vechile ki cânibeyn birbirlerinin hakkına bir türlü hareket-i hasmâne ve esbâb-ı düşmenaneye sırren ve alâniyeten mübâderet etmiyeler ve tecdit olunan işbû muvalât ve musâfât muktezasınca muâhid olan iki devletler bilâ istisna canibeyn reâyâsına her kangileri iki taraf cürüm ve kabahatle müttehim iseler töhmetleri tarafeynden nesyen menşiya ale'l-ıtlak affolunub çekdiri ve zindanlarda mahbûs olanları azâd ve ıtlak birle menfi ve meks ettirilen kesâne vatanlarına avdete izin ve ruhsat virilib mukâddema nâil oldukları paye ve emvalleri bade's-sulh kendilere red ve irca' olunub âhirler tarafından mezbûrlara bir türlü zarar ve ziyan ve taarruz tecviz olunmayub ve mersûminden her birisi hemşehrileri misillû memleketinde carî olan kavânin ve kavâidin zir-i himâyetinde mahmi olarak geçineler.

İkinci madde:

Tarih-i hicrinin bin yüz seksen sekiz senesi cumade'l-ulâsının döndördüncü gününde yani bin yedi yüz yetmiş dört sene-i rumiyesi temmuzun onunda akdolunan musâlaha-i ahidnâmesi ve yine tarih-i hicrinin bin yüz doksan üç senesi cumade'l-âhirenin yirminci gününde yani bin yedi yüz yetmiş dokuz sene-i rumiyesi martının onunda akd olunan muâhede-i müfessire ve tarih-i hicrinin bin yüz doksan yedi senesi recebinin yirmi birinde yani bin yedi yüz seksen üç sene-i rumiyesi haziranının onunda akd olunan Ticaret Muâhedesi ve tarih-i hicrinin bin yüz doksan sekiz senesi seferinin on beşinde yani bin yüz seksen üç sene-i rumiyesi kânun-i evvelin yirmi sekizinde akd olunan Rusya Devleti'ne Kırım ve Taman ilhakını ve Kuban Nehri'nin hudûd olduğunu mübeyyin senet işbû ahidnâme ve senedât-ı sabıka ile tebdil ve terk olunmuş maddelerden maada baki kalan bi'l-cümle şurût ile işbû müsâleha ahidnâmesi

⁶⁷² BOA, A.DVN. DVE. D.83/1, s. 190–193; BOA, A.DVNS. NMH. D.9, s. 284–286.

muktezasınca tekid ve tasdik olunurlar ve zikr olunan muâhedât ve senedât bilâ-halel mer'i ve muteber tutulub hüsn-i riâyette kâmilan icrâ ve ifâsına devleteyn-i müteâhhideyn taahhüt eder.

Üçüncü madde:

Esasın şartı sânisinde ilelebet nehr-i Turla iki devletin sınuru ola bu vechile ki bundan sonra bi't-tamam Rusya Devleti'nin hudûdu nehr-i mezkûra değin imtidat oluna deyu mestur olduğuna binaen devleteyn-i müteâhhideyn beyinlerinde bi'l-ittifak işbû madde ile karar verildi ki Devlet-i Âliye ile Devlet-i Rusya memâlik beyinde ale'd-devam nehr-i Turla hudûd olub şöyle ki nehr-i mezbûrun sol tarafında olan bi'l-cümle arazi ilelebet kâmilan bilâ mûmânaatin Rusya Devleti'nin zir-i hükûmetinde baki kala ve nehr-i mezbûrun sağ kolunda olan bi'l-cümle arazi dahi Rusya Devleti tarafından red olunub ilelebet kâmilan bilâ mûmanaatin Devlet-i Âliye'nin tahtı hükûmetinde bâki kala.

Dördüncü madde:

İmdi devleteyn hudûduna dair karardada olan nizâm ve intizâma binâen esasın şart-ı râbi mucibince iki devletin sair cümle sınırları işbû muharebeye gelince ne veçhile iseler yine ol veçhile olub Rusya Devleti askerlerinden işbû muharebede istilâ olunan bi'l-cümle yerler ve derûnunda olan kaleler Rusya devleti el-hâletü hâzihi bulundukları vecih üzere Devlet-i Âliye red eder binâen-alâ-zâlik Rusya imparatoriçesi tarafından zapt ve istilâ olunan Bucak memleketi ve Bender ve Akkerman ve Kili ve İsmail kaleleri ile ve cemî' kasabât ve mahallât ve kuraları vesair her ne derununda mevcut ise Devlet-i Âliye red eder kezâlik Boğdan memleketini cemî' şehirler ve emâkin ve mesâkin vesair her ne derununda mevcut ve münderic ise red ve teslim eder ve Devlet-i Âliye dahi memâlik-i merkume-i mevâddı atiyeti'z-zikir üzere kabul edip alenen ve kâmilan riâyette edeceğine taahhüt eder evvelâ balâda mezkûr ikinci madde ile tecdid olunan tarih-i hicrinin bin yüz seksen sekiz senesi cumâde'l-ulasının on dördüncü gününde yani bin yedi yüz yetmiş dört sene-i rumiyesi temmuzunun onunda münâkid ahidnâmede ve yine tarih-i hicrinin bin yüz doksan üç senesi cumâde'l-âhiresinin yirminci gününde yani bin yedi yüz yetmiş dokuz sene-i rumiyesi martının onunda nizam bulan tenkihnâmede ve yine tarih-i hicrinin bin yüz doksan sekiz senesi seferinin on beşinci gününde yani bin yedi yüz seksen üç sene-i rumiyesi dahilinde vezir-i âzam tarafından Devlet-i Osmaniye canibinden olarak verilen senette her ne Boğdan ve Eflâk memleketlerinin menfaatine dair muhârrer ve münderic ise bilâ-halel meri' ve muteber

tutulub kemâl-i dikkatle ifâ ve icrâ oluna saniyen atik muhasebeler için her ne gûna ise gerek nûkût akçe ve gerek sair tarik ile bir nesne Boğdan memleketinden talep olunmaya sâlisen işbû muharebenin cümle müddet için bir türlü teklif veyâhûd âher vergi talep olunmayup muharebe imdâdında pâzede oldukları mazarrât ve tahribat-ı müteaddidelerine nazaran bundan sonra dahi iki sene mühlet birle zikr olunan Boğdan memleketini her türlü vergi ve tekâliften muaf birle işbû mühlet-i muafiyet-i mezkûre mübadele-i tasdiknâme tarihinden add oluna râbian terk-i vatan edip ahar mahallere varmak rağbetinde olan hanedanlar bi'l-cümle eşyaları nakl etmeğe serbestiyet üzere mezun olalar ve işbû hanedânlar emlâkini Devlet-i Âliye reâyâsından olan akrabalarına ve diledikleri yine Devlet-i Âliye reâyâsından kimesnelere îta ve kaide-i memleket üzerine mersûmlara fûruht eyleyüb ve kendü mesâlihinin tanzim için vakt-i kâfileri olmak için serbestiyet üzere vatanlarından nakleylemelerine on dört ay müddet imhâl olunub işbû müddet-i mühlet tasdiknâme-i mubarekenin mübadelesi tarihinden mâdüt ve mahsub oluna.

Beşinci madde:

Devleteyn-i müteahhideteynin miyânelerinde safvet ve müvalâta delâlet olmak içinki ancak el-hâletü hâzihi beyinlerinde sulh ve salâhın ve hüsn-i ittifakın tecdidile kanaat olunmayub zaman-ı müstakbel için dahi müsâlehanın zabıta-i kaviye ile rabtını ve her dürlü esbâb-ı mübâhase ve bürudetine mü'eddi olur hâlâtın def'ine sâyi mâlâ-keîâm ile talib oldukları cihetlerinden Devlet-i Âliye taahhüt eder ki mukaddema sadır olan ferman-ı âlişanın bu defa tecdid ile Tiflis Hânı'nın yed-i hükümetinde olan memlekete ve sekenesine Ahıska Valisi ve serhâd zâbitanı vesaireleri min ba'dın sırren ve alâniyeten bir dürlü bahane ile bi-huzur ve taaddi etmemek ve kat'a hüsn-i ittifak ve hem civariye mugâyir taraflarından hâlel getirilmemek babında mezkûr Ahıska Valisi ve serhâd zabitanına ve saire eşeddi tenbih ve tekid ile fermanlar ısdar ve tisyâr oluna.

Altıncı madde:

Bin yedi yüz seksen üç senesi kânuni evvelin yirmi sekizinci gününde bi'l-cümle Devlet-i Rusya'ya Kırım ve Tamanın ilhâkına dair ol-havalide devleteyn-i müteahhideteyn beyinde nehr-i Kuban hudûd tayin olunduğunu mübeyyin münâkid olan senedi sair uhûd ile maan işbû muâhedenin ikinci maddes ile temhid ve teyid eyledikten sonra Devlet-i Osmaniye vakt-i müstakbel için devleteyn-i fahimeteyn miyânelerinde sulh ve salâh ve refahiyet ve hüsn-i ittifâkına hâlel getirebilir cümle vesaili teb'id eylemek mûrad ve maksûdunda olduğunu izhâr ve beyan için alenen vaad

ve taahhüt eder ki nehr-i Kuban'ın sol yakasında hudûd dahilinde mütemekkin olan tavâif bi'l-cümle devlet-i Rusya'nın hudûd ve sınırlarına tecavüz etmemesine ve Rusya imparatoriye reâyâlarına ve anların emâkin ve mesâkinlerine ve arazilerine dahi bir türlü taaddi ve gasb ve hasar zuhûra getirilmemesine ve hafî ve celî bir türlü bahane ile Rusya ademlerini kayd-ı esire giriftâr eylememeler için zabıt birle men ve tahzir zımında kendü iktidarını ve cümle vesail bezi ve imâl edib ve ol-babda taraf-ı Devlet-i Âliye'den hilâfında olan alâ eyyi-hâl eşed üzere tedib ve güşmâl olunacaklarını müşir lâzım gelen kimesnelere eşed vech ile fermanlar i'ta ve zikr olunan tenbihâtlarına işbû musâleha-i hayriye bâdel inikad tasdiknâmeleri dahi mübadele olunduktan sonra ol-havalilere ilân ve beyân olunalar ve eğer akvâm-ı mezbûre işbû ahidnâmede karar verildiği suretten nâşî kendülere eşed üzere balâda zikr olunan tenbihâtlarına dahi nazar etmeyüb anlardan bir kimesne bi'l-cümle devlet-i Rusyaların hudûdlarına tecavüzü irtikâb ve gasb ve hasâret ve ızrâr ve tahribat tertib edib yahut hayvanatı vesair nesne gasb ile alıb götördükleri veyâhûd Rusya adamlarını kayd-ı esire giriftâr eyledikleri sebep ile şikâyetleri tâkdim olunduğu surette der-akab ve bilâ tehir garet veyâhûd gasb olunan nesne istirdât birle terahi oluna veyâhûd ahz olunan Rusya adamları bir türlü bahaneye ithâl olunmaksızın bilâ tehir ve mingayr-i tereddüt teftiş ve tahkik birle sebilleri tahliye ve âzâd ve terettüp eden hasar tazmin birle cürüm ve kabahatle müttehim olan kimesneler dahi ibreten li's-sâirin hudûd dahilinde Rusya serhâd zabiti tarafından nasb olunacak memurun muvâcehesinde tedibleri icrâ ve ifâ oluna ve eğer gayr-i me'mûl şikâyetleri takdim olunduğu tarihten altı ay zarfında dahi tazmin olunmadığı halde Devlet-i Âliye taahhüt eder ki Rusya İmparatoriye elçisi tarafından tahriren inhâ olunduktan sonra bir ay zarfında bi'l-cümle müterrettib olan ziyan ve hasarları kendi hazinesinden tazmin edib ve hem-civariyette olan hudûdların emniyet ve refahiyetine hâlel götirdikler için balâda mezkûr ve vaz' ve tanzim olunan tedibleri dahi bi-eyyi-hâl ve vücuh ile müttehimler üzerinde fiilen ve min-gayr-i tehir icrâ ve ifâ oluna.

Yedinci madde:

Ticaret maddesi tarafeyn hüsn-i ittifâkının habl-i metin ve rehn-i aslisi olduğu cihetle Devlet-i Osmaniye Rusya Devleti ile bu vech ile müsâfât ve müvalâtını tecdit kılıb safvetini izhâr için ve devleteyn reâyâları beyninde ticaretini bilâ mümanaatin aminen ve sâlimen icrâ ve tarafeyn menfaatinin vech-i ehven üzere mütezayit olmasına talib olduğuna binaen devlet-i Rusya ile münakit olan ticaret muâhedesinin Cezayir ve Tunus ve Trablus-i Garp ocaklarına dair altmış birinci maddesini işbû madde ile düstûr-

ül-âmel itibâr eder Rusya reâyâlarından biri Cezayir ve Tunus ve Trablus-i Garp ocakları korsanlarına müsâdif olub bunlardan sebi ve istirkâk olunur ise veyâhûd zikr olunan korsanlar Rusya tücarının sefinesini veyâhûd malını alırlar ise Devlet-i Âliye zikr olunan ocakların üzerinde olan iktidarını imâl ile bu vechile esir olunmuş Rusya reâyâlarını tahlis ve ahz olunmuş sefinelerini ve emvâl ve eşya-yı magsûbelerini eshâbına istirdâd ve lâzım gelen zarar ve hasarlarını tahsil ettire ve Devlet-i Âliye tarafından verilen fermanlar Cezayir ve Tunus ve Trablus-i garp ocakları tarafından icrâ olunmadığı haberi vurudunda bade't-tahkik ol-vakit Rusya elçisi veyâhûd maslahatgüzarı tarafından der-âliye'de tahriren inhâ olundukda ol-tarihten iki ay itibar ile yahûd mümkün olur ise dahi mukaddem hazine-i hümayundan tazmin ve terazi hususuna Devlet-i Âliye taahhüt eder.

Sekizinci madde:

Gerek inas ve gerek zükûr cinsinden olan bi'l-cümle üsera-yı muharebe vesair esirler her ne paye ve rütbeden iseler iki devletin arazilerinde bulundukça Rusya devletinde hüsn-i iradetlerle tanassur eden müslimin ve Devlet-i Âliye'de yine hüsn-i iradetlerle din-i Muhammediyi kabul eden hiristi-yanlardan maada bi'l-cümle işbû ahidname-i mübarekenin tastiknameleri mübadelesinden sonra derakap ve asla bir türlü bahane ile tarafeynden bilâ ivaz ve bigayi semen âzâd ve istirdâd ve teslim olunalar kezâlik giriftar-ı bend-i istirkâk olan bi'l-cümle Hristiyanlar yani Lehlu ve Boğdanlu ve Eflâklı ve Moralu ve ahali-i Cezayir ve Gürciler vesair bi'l-cümle ve bilâ istisnâ'en bilâ semen ve gayri ivâz âzâd olunalar kezâlik işbû musâlaha-i mübarekenin inikadından sonra bir takrib ile giriftar-ı bend-i istirkâk olan Rusya reâyâları Devlet-i Âliye'de bulundukça red ve teslim olunalar ve kezâlik Devlet-i Âliye'nin reâyâları hakkında bi-aynihi ve muamele-i müteşabihe üzere hareket etmeğe Rusya devleti taahhüt eder.

Dokuzuncu madde:

Eğerce halâ musâlaha-i hayriyenin maslahatı nizam bulacağı takrib ile âlât-ı harbiye tehir olunub âmâli düşmenâne sudur bulmayacağı her ne kadar meczûm ise dahi lâkin işbû muâhedeyi bâde'l-imza Rusya Devleti'nin bu maddeye dair baş murahhas kılınan bi'l-fiil müteşar-ı hassı tarafından derakab Rusya Devleti asâkirinin donanmalarının üzerlerinde sergerdesine ihbar edip kezâlik iki ulu devletler miyânelerinde sulh ve salâh ve musâfât ve müvalât karar bulduğunu Devlet-i Âliye'nin sadrazamı hazretleri tarafından dahi donanmalar ve miyâne-i asâkir-i osmaniyede ifâde ve beyân oluna.

Onuncu madde:

Devleteyn beyninde musâlaha-i mübarekenin ve safvet ve müvalâtın ziyâde takviyesi zımnında iki devlet tarafından bi'l-ittifâk tayin olunacak vakitte canibeynden alenen fevkalâde büyük elçiler ba's ve tesyir ve iki elçiler re'si hudûdda muamele-i müteşabihe ile istikbâl olunub Devlet-i Âliye ve Rusya Devleti indlerinde ziyâde muteber olan Avrupa devletleri elçileri haklarında riayet olunan resm-i mutâd mumâileyhima haklarında dahi mer'î kılınıb ve delâlet-i safvet-i canibeyn olmak üzere elçiyân-ı mumâileyhima vesatatiyle şân-i devletlerine lâıyk hedâyâ irsal oluna.

On birinci madde:

İki ulu devletler beyninde işbû şurut-i muâhede rapt ve tanzim olunub tarafeynden tasdiknâmeleri dahi mübadele olunduktan sonra Rusya İmparatoriye askerleri ve ince donanması Devlet-i Âliye memleketlerinden hurûca mübâşeret eyliyeler ve asâkir ve donanmanın bu makule hurûclarında dahi vakit ve zamanın haline tatbik etmek lâzım gelmekle binaenaleyh devleteyn-i müteahhideteyn bi'l-ittifâk işbû gelecek bin yedi yüz doksan iki sene-i rumiyesi mayısının on beşinci günü netice ve nihayet-i vâde olmak üzere bi'l-müzakere karar vermeler ile tayin olunan vakt-i mev'udda Rusya askerleri Nehr-i Turla'nın sol yakasına tamamen ve kâmilten mürûr ve ince donanması nehr-i Tuna boğazlarından tamamen taşra hurûc eyliye ve Rusyalu tarafından istilâ olunub işbû müsâlaha ahidnâmesi mucibince Devlet-i Âliye'ye red olunacak kıla' ve memleketlerde mademki Rusya İmparatoriye askerleri buluna işbû memleketlerin hükümet ve nizamı Rusyalu'nun zabtında bulunduğu üzere kalıb cümle Rusya askerinin külliyyen hurûcları vaktine değin Devlet-i Âliye canibinden memâlik-i mezkûrenin hükümetine müdahale olunmaya ve bu memleketlerde bulunan Rusya askerinin iktitaf-ı mekûlât ve tedarik-i levâzım-ı sairesine elan amel olunduğu üzere kezâlik tamamen hurûcları gününe değin amel oluna.

On ikinci madde:

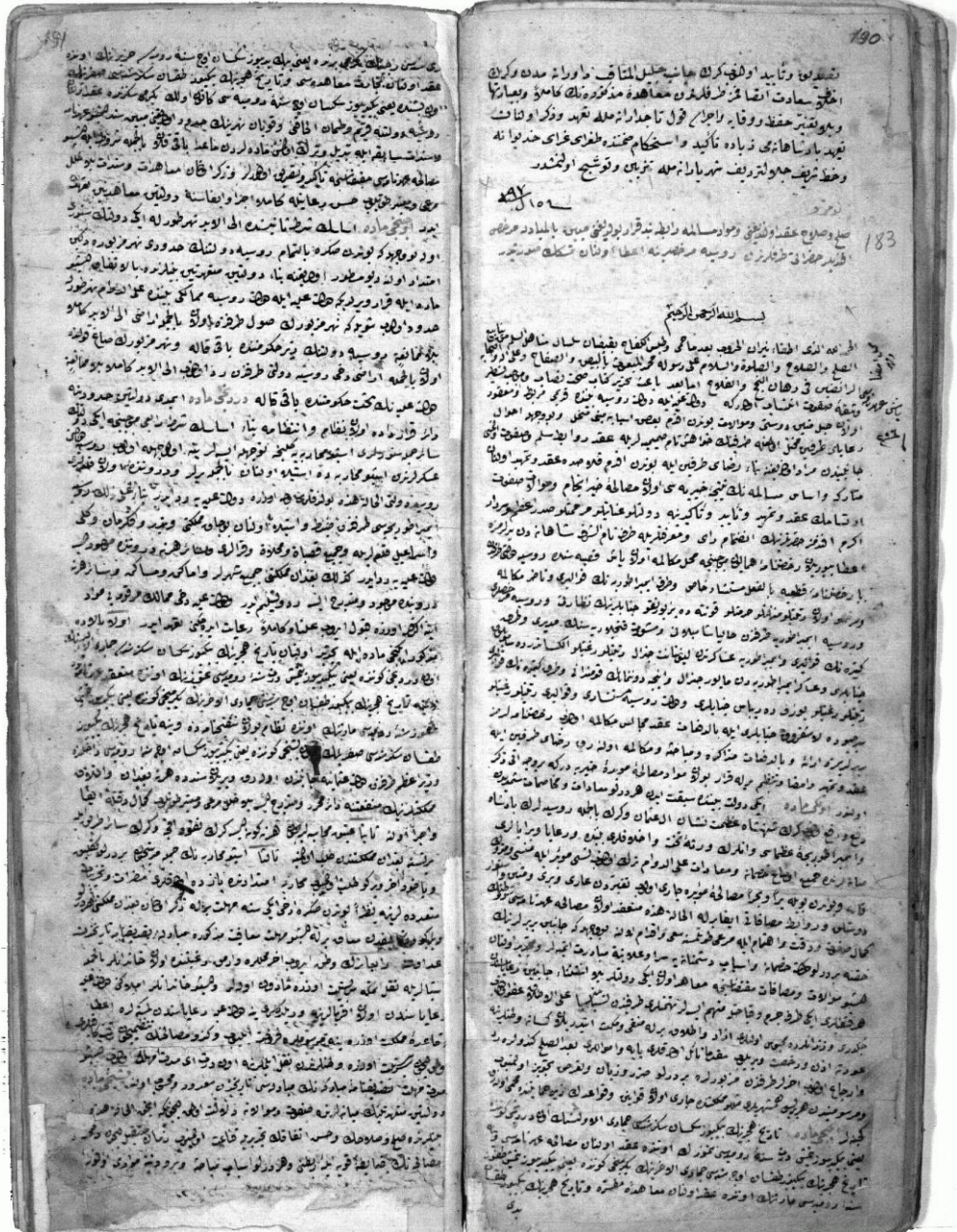
Canibeyn murahhasları işbû muâhedeyi imza eyledikten sonra şehinşah-ı azamet nişan-i Âli Osman hazretlerinin sadrazamları tarafından ve bi'l-cümle Rusyaların padişah ve imparatoriçe-i uzması cenâblarının dahi baş murahhası bi-fiil müşteşâr-ı hassı tarafından işbû münâkid olan musâlaha-i mübarekenin temhisd edecek tarafeyn senetleri yine murahhasların yedlerinde Yaş kasabasında iki haftada ve kabil olursa müdded-i ekalde mübadele oluna.

On üçüncü madde:

Hâlâ münâkid olan işbû musâlaha-i mübareke-i müebbedenin şeraitini gerek azametlü Şehinşâh-ı Âli Osman hazretleri ve gerek imparatoriçe-i uzma cenâbları tarafından kendi imzalarile alenen tasdiknâmelerile tasdik ve teyid edib zikr olunun tasdiknâmeler dahi işbû muâhede-i mübareke nizampezir olan mahalde akdi tarihlerinden beş haftada ve kabil ise dahi mukaddem tarafeyn murahhasları vesatet ile mübadele eylemek lâzım gelmekle işbû muâhede-i canibeyn murahhasları kendi imzalarıyla imza ve mühürleriyle temhir eyleyib beyinlerinde mübâdele etmişlerdir.

EK-5. ÖRNEK ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

A.DVN.DVE.d 083/1

Belge:1/1-Rusya Ahidnâme Defteri (Yaş Antlaşması Metni)

A.DVN.DVE.d 083/1

باعث تخریر کتاب صحت نصاب اولدرکه

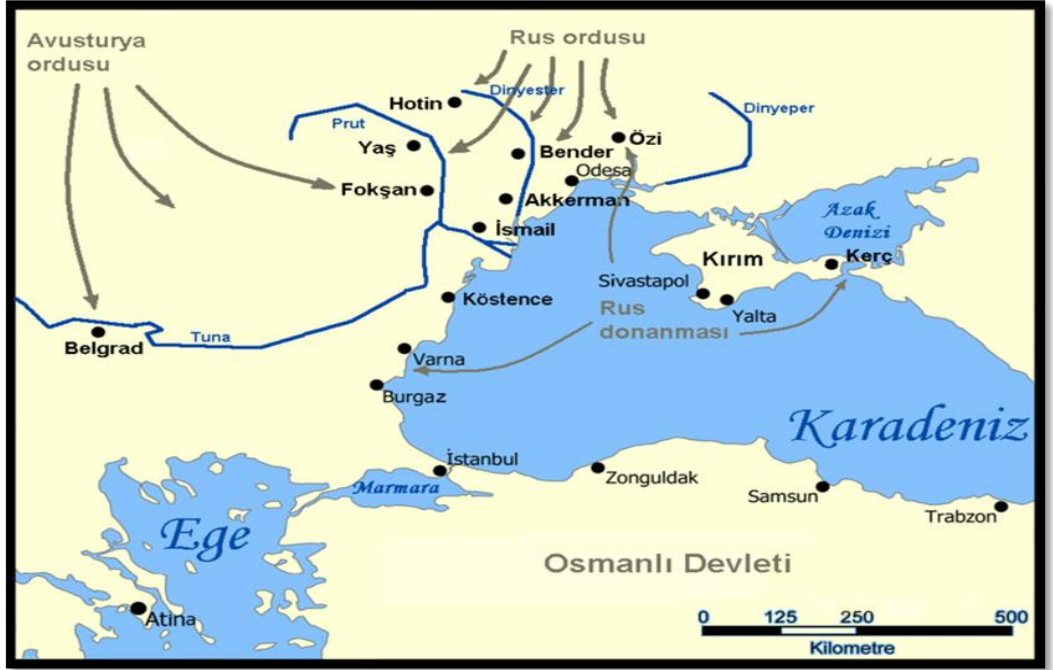
[illegible]

صورتها
سماواته وشرح الاسلام وقاضى كرامته فلهذا قد عرفت ما فيه وصلى الله عليه وسلم وآلته وجعلهم رجالا وزكوة
وابطعوا وشروع اولئك اسوسد مقبول مما يوم اولفته اسوسد برسيه الجيبيته اعطا اونه اذن هيا اوتمند

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

FILET 30 / 1404

EK-6. HARİTA VE RESİMLER

Harita:1-1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşının Cepheleri

(Erişim:[http://tr.wikipedia.org/wiki/1787-1792_Osmanlı%C4%B1-](http://tr.wikipedia.org/wiki/1787-1792_Osmanlı%C4%B1-Rus_Sava%C5%9F%C4%B1)

[Rus_Sava%C5%9F%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/1787-1792_Osmanlı%C4%B1-Rus_Sava%C5%9F%C4%B1) Erişim Tarihi: 16.11.2011)

Resim:1-Özi Kalesi Kuşatmasına Ait Bir Tasvir

(Erişim:[http://en.wikipedia.org/wiki/RussoTurkish_War_\(1787%E2%80%931792](http://en.wikipedia.org/wiki/RussoTurkish_War_(1787%E2%80%931792))

[2](http://en.wikipedia.org/wiki/RussoTurkish_War_(1787%E2%80%931792)) Erişim Tarihi: 16.11.2011)

ÖZGEÇMİŞ

Serhat Kuzucu, 1980 yılında Adıyaman Çelikhan’da doğdu. Orta öğrenimini Malatya’da tamamlayarak, 2003 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. Aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2004 yılında, Gaziantep Üniversitesi Kilis Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2006 yılında yüksek lisans öğrenimini başarıyla tamamlayan Serhat Kuzucu, 2008 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora öğrenime başladı. Orta düzeyde İngilizce bilen Serhat Kuzucu halen Kilis 7 Aralık Üniversitesi Tarih Bölümü’nde çalışmaktadır.